

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Giedrė Blažytė

**Imigracija dėl šeimos susijungimo Lietuvoje: lytis ir
etniškumas socialinės adaptacijos procese**

Mokslo daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

Vilnius, 2017

Mokslo daktaro disertacija rengta 2012-2017 metais Lietuvos socialinių tyrimų centre pagal Kauno technologijos universitetui, Lietuvos socialinių tyrimo centrui ir Vytauto Didžiojo universitetui (2011 m. birželio 8 d. įsakymu Nr. V-1019) suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas: Vyr. m. d. dr. Andrius Marcinkevičius (Lietuvos socialinių tyrimų centras, socialiniai mokslai, sociologija – 05 S)

TURINYS

IVADAS	5
I. IMIGRANTŲ DĖL ŠEIMOS SUSIJUNGIMO APLINKYBĖS SOCIALINĖ ADAPTACIJA: REIŠKINIO SAMPRATA, MOKSLINIŲ TYRIMŲ KRYPTYS IR TEORINĖS PRIELAIDOS	15
1.1 ŠEIMOS MIGRACIJA: REIŠKINIO SAMPRATA IR MOKSLINIŲ TYRIMŲ KRYPTYS.....	16
<i>1.1.1 Šeimos migracijos samprata socialiniuose moksluose</i>	<i>16</i>
<i>1.1.2 Šeimos migracija kaip socialinių mokslų tyrimų objektas</i>	<i>20</i>
<i>1.1.3 Šeimos migracijos tyrimai Lietuvoje</i>	<i>30</i>
1.2 SOCIALINĖ ADAPTACIJA ŠEIMOS MIGRACIJOS KONTEKSTE	35
<i>1.2.1 Šeimos vaidmuo imigrantų socialinei adaptacijai.....</i>	<i>35</i>
<i>1.2.2 Adaptacija: samprata ir teorinės perspektyvos</i>	<i>38</i>
<i>1.2.3 J.W. Berry akultūracijos koncepcija ir socialinės adaptacijos tipai.....</i>	<i>43</i>
<i>1.2.4 Segmentinės asimiliacijos teorija: socialinė adaptacija ir socialinis kontekstas</i>	<i>51</i>
1.3 LYTIES IR ETNIŠKUMO SOCIALINIŲ KATEGORIJŲ VAIDMUO ŠEIMOS MIGRACIJOS IR SOCIALINĖS ADAPTACIJOS PROCESUOSE.....	58
<i>1.3.1 Lyties aspekto integravimas į šeimos migracijos tyrimus.....</i>	<i>58</i>
<i>1.3.2 Viešos ir privačios erdvės sąsajos ir sąveika imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos procese</i>	<i>63</i>
<i>1.3.3 Sąveikinio požiūrio taikymas šeimos migracijos ir socialinės adaptacijos tyrimuose.....</i>	<i>70</i>
<i>1.3.4 Etniškumo svarba šeimos migracijos kontekste</i>	<i>74</i>
II. STRUKTŪRINIAI IMIGRACIJOS ŠEIMOS SUSIJUNGIMO ATVEJU IR SOCIALINĖS ADAPTACIJOS VEIKSNIAI	80
2.1 IMIGRACIJOS ŠEIMOS SUSIJUNGIMO ATVEJU POLITIKA EUROPOS SĄJUNGOJE IR LIETUVOJE	81
2.2 IMIGRACIJOS ŠEIMOS SUSIJUNGIMO ATVEJU DINAMIKA LIETUVOJE.....	95
2.3 LIETUVOS VISUOMENĖS NUOSTATOS IMIGRANTŲ ATŽVILGIU	104
III. IMIGRANTŲ DĖL ŠEIMOS SUSIJUNGIMO APLINKYBĖS SOCIALINĖ ADAPTACIJA LIETUVOS VISUOMENĖJE.....	113
3.1 TYRIMO METODAI IR IMTIS	114
<i>3.1.1 Empirinio tyrimo pagrindimas</i>	<i>114</i>

3.1.2	<i>Tyrimo metodai</i>	118
3.2	TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖS METODIKA	126
3.3	TYRIMO „IMIGRACIJA ŠEIMOS SUSIJUNGIMO ATVEJU LIETUVOJE: LYTIS IR ETNIŠKUMAS SOCIALINĖS ADAPTACIJOS PROCESĖ“ REZULTATAI	131
3.3.1	<i>Šeimos susijungimo atveju į Lietuvą atvykusių ne Europos Sąjungos piliečių imigracijos priežastys ir sprendimo migruoti priėmimas</i>	131
3.3.2	<i>Socialinio konteksto veiksnių įtaka imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos eigai</i>	140
3.3.2.1	Migracijos politikos ir jos priemonių vaidmuo ir įtaka imigrantų dėl šeimos susijungimo adaptacijos procesui	141
3.3.2.2	Visuomenės nuostatos ne Europos Sąjungos piliečių atžvilgiu	161
3.3.2.3	Socialinių ryšių vaidmuo ir svarba imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinei adaptacijai	167
3.3.3	<i>Imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinė adaptacija darbo rinkos, lietuvių kalbos gebėjimų ir socialinių ryšių kontekste</i>	171
3.3.3.1	Imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinė adaptacija darbo rinkos kontekste	171
3.3.3.2	Imigrantų dėl šeimos susijungimo lingvistinė adaptacija.....	180
3.3.3.3	Imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinių ryšių palaikymas ir plėtra.....	190
3.3.4	<i>Socialinės lyties kategorijos vaidmuo imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos procese</i>	198
3.3.4.1	Lyčių vaidmenys ir jų kaita imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos eigoje	198
3.3.4.2	Lyčių santykių kaita socialinės adaptacijos kontekste	203
	IŠVADOS	210
	REKOMENDACIJOS	217
	LITERATŪROS SĄRAŠAS	219
	PRIEDAI	234

ĮVADAS

Šeimos migracija¹ jau kelis dešimtmečius išlieka dominuojančia migrantų, atvykstančių į Europos Sąjungos (ES) valstybes nares, mobilumo strategija, o šeimos susijungimo aplinkybė viešose diskusijose yra pristatoma kaip pagrindinis imigracijos kanalas, kuriuo patenkama į Europą (Huddleston ir Tjaden, 2012; Castles ir Miller, 2009). Ši reiškinį tiriantys mokslininkai pabrėžia šeimos migracijos svarbumą užtikrinant šeimos ir atskirų jos narių kultūrinį stabilumą bei pagerinant jų socialinį gyvenimą priimančioje visuomenėje (Huddleston ir Tjaden, 2012). Be to, atkreipiamas dėmesys į šeimos migracijos reiškinio kompleksiskumą, problematiškumą ir neištirtumą (Müller-Bachmann, 2008).

Per pastarąjį dešimtmetį įgyvendinta ryškių ir svarbių politinių pokyčių imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste², o to pasekoje, Europos Sąjungos (ES) ir nacionalinių valstybių narių lygmenyse iškeltas šio klausimo svarbumas bei šeimos migracijos sąlygų ES valstybėse narėse tyrimų reikalingumas, lėmė ir išaugusį mokslininkų susidomėjimą šiuo reiškinium.

Nepaisant to, kad imigracijos dėl šeimos susijungimo atvejai yra viena populiariausių atvykimo į ES aplinkybių, o ši reiškinį analizuojančiuose moksliniuose tyrimuose (Huddleston ir Tjaden, 2012; Huijnk, Verkuyten ir Coenders, 2012; Pascouau ir Labayle, 2011) akcentuojama šeimos svarba sėkmingai imigrantų adaptacijai priimančioje visuomenėje, mokslininkai (Kofman, Kraler, Kohli ir Schmoll, 2011; Paraskevopolou, 2011; Bailey ir

¹ Šeimos migracijos reiškinys yra kompleksinis – Europos Sąjungos (ES) ir nacionaliniai teisės aktai išskiria, o įgyvendinti socialiniai tyrimai liudija įvairius galimus šeimos migracijos atvejus. Disertacijoje sąvoka vartojama kaip bendrinė ir apima imigracijos dėl šeimos susijungimo ir šeimos kūrimo atvejus.

² Tarp svarbiausių politinių pokyčių galima būtų išskirti 2003 m. rugsėjo 22 d. priimtą Europos Tarybos Direktyvą 2003/86/EB Dėl teisės į šeimos susijungimą (*toliau Direktyva 2003/86/EB*), kuri laikoma vienu pagrindiniu teisinių dokumentų reglamentuojančių teisę į šeimos susijungimą Europos Sąjungoje (ES). Po Direktyvos 2003/86/EB priėmimo sekė svarbios Europos Komisijos (EK) iniciatyvos, įgyvendintos 2008 m. (priimta Direktyvos 2003/86/EB įgyvendinimo ataskaita) ir 2011 m. (priimta Žalioji knyga dėl ES gyvenančių trečiųjų šalių piliečių teisės į šeimos susijungimą Direktyva 2003/86/EB), kuriomis buvo siekiama įvertinti šios Direktyvos įgyvendinimą ES valstybėse narėse. To pasekoje, 2012 m. EK Migracijos politikos grupės koordinuoto forumo tema buvo pasirinktas šeimos susijungimo klausimas. Šio forumo metu buvo nuspręsta parengti gaires, kurios numatytų kaip galima būtų spręsti nustatytas Direktyvos 2003/86/EB spragas. Šios gairės buvo priimtose 2014 m. balandžio mėnesį, parengus Komisijos komunikatą Europos Parlamentui ir Tarybai. Plačiau žr. 2.1 sk. Imigracijos šeimos susijungimo atveju politika Europos Sąjungoje ir Lietuvoje, p. 81.

Boyle, 2004) linkę pažymėti, kad šeimos migracijos tyrimai išlieka teoriškai, metodologiškai ir empiriškai marginalizuoti tarptautinių migracijos tyrimų kontekste.

Svarbu paminėti, kad naujausi imigracijos dėl šeimos susijungimo aplinkybės tyrimai apima platesnį šio reiškinio suvokimą. Visų pirma, tolstama nuo šio reiškinio interpretacijos tik kaip nuo vyrų priklausomų moterų migracijos formos. Antra, dėl išaugusio trumpalaikio ES piliečių mobilumo (darbo, studijų ar laisvalaikio tikslais) raginama atkreipti dėmesį į įvairesnes šeimos migracijos formas, kurios apima ne tik imigracijos dėl šeimos susijungimo, bet ir tikslo šalies piliečio ir užsieniečio šeimos kūrimo atvejus.

Pokyčiai, susiję su migracijos dėl šeimos susijungimo sąvokos kaita bei platesniu šio reiškinio suvokimu, turėjo įtakos ir jo tyrimų teorinių prieigų kaitai. Pirmieji šeimos migracijos tyrimai įgyvendinti remiantis žmogiškojo kapitalo perspektyva (Mincer, 1978; Sandell, 1977), tuo tarpu dabartiniuose tyrimuose raginama vadovautis „lyčiai jautriu požiūriu“ (*org. gender sensitive approach*) ir, analizuojant su šeimos migracija susijusius procesus, įtraukti lyties socialinę kategoriją. Šeimos migracija yra sąlygota lyties (Kofman, 2004), o kiekvienas šeimos narys skirtingai prisitaiko prie naujos aplinkos ir priimančios visuomenės keliamų reikalavimų. Tai lemia migracijos kontekste vykstančius pokyčius šeimos viduje – kinta šeimos narių tarpusavio santykiai ir lyčių vaidmenų pasiskirstymas, kurie gali turėti įtakos adaptacijai viešoje erdvėje (darbovietėje, bendruomenėje ir pan.). Pasak Müller-Bachmann (2008 pagal de la Hoz, 2007), santykiai šeimoje ir šeimos narių elgesys, kurį lemia priimančios visuomenės reikalavimai, yra suprantamas kaip viešo ir privataus gyvenimo sąsaja.

Su laiku kito ne tik teorinis ir metodologinis požiūris į šeimos migracijos, bet ir socialinės adaptacijos reiškinį. Ilgą laiką vyravusį požiūrį, kad adaptacija yra vienkryptis procesas, kurio metu imigrantai atsisako savo etninio tapatumo ir perima priimančios visuomenės elgesio normas ir praktikas, pakeitė požiūris, kad adaptacija yra ilgalaikis akultūracijos rezultatas. Šio požiūrio pradininkas Berry (1997) išskiria keturias akultūracijos strategijas – integraciją,

separatizmą, asimiliaciją ir marginalizaciją, kurių pasireiškimas priklauso nuo socialinių ryšių su kitomis etninėmis grupėmis ir etninio tapatumo palaikymo. Svarbu paminėti, kad Berry (1997) siūlomą akultūracijos schemą mokslininkai Lietuvoje (Kasatkina ir Leončikas, 2003) pritaikė etninių mažumų adaptacijos tyrimams iš sociologinės perspektyvos, kuriuose svarbiu aspektu tampa tikslo šalies socialinis kontekstas. Šio pobūdžio tyrimuose akultūracijos strategijos įvardinamos kaip adaptacijos tipai, nes jie nėra sąmoningai pasirenkami, o juos lemia socialinio konteksto veiksniai. Mokslinėje literatūroje socialinio konteksto veiksniai yra siejami su tikslo šalyje įgyvendinama migracijos ir migrantų integracijos politika, visuomenės požiūriu imigrantų atžvilgių, o taip pat imigrantų bendruomenėmis ir jų turimais resursais (Kofman et al., 2011; Portes ir Rivas, 2011; Portes, Rumbaut ir Berkely, 2001).

Migracijos reiškinio tyrimų Lietuvoje atliekama nemažai, tačiau daugumai jų trūksta sistemiškumo, tęstinumo ir ilgalaikės strategijos (Sipavičienė ir Stankūnienė, 2011). Imigracijos problematika didesnio Lietuvos tyrėjų dėmesio sulaukia tik pastarąjį dešimtmetį, o tai galima sieti su Lietuvos narystės ES pradžia 2004 m., Šengeno erdvės plėtra 2007 m. bei platesnes mokslininkų tyrimų galimybes atvėrusio Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai (EIF) įkūrimu 2007 m.

Nepaisant fakto, kad šeimos susijungimo atvejai išlieka populiariausia (išskyrus 2008 m. ir 2014 m.)³ ne ES piliečių⁴ atvykimo į Lietuvą aplinkybių, šalyje išsamių šio reiškinio tyrimų nėra atlikta. Daugumos Lietuvoje įgyvendinamų imigracijos srities tyrimų objektas yra su ekonomine migracija susiję klausimai, tuo tarpu šeimos migracijos reiškinys į tyrimus yra įtraukiamas tik epizodiškai arba lieka iš viso neanalizuojamas. Taip pat svarbu paminėti, kad kol kas šalyje įgyvendintuose migracijos tyrimuose nėra pakankamai dėmesio skiriama socialinės lyties kategorijai ir jos taikymui analizuojant imigrantų adaptacijos priimančioje visuomenėje patirtis.

³ Plačiau žr. 2.2 sk. Imigracijos šeimos susijungimo atveju dinamika Lietuvoje, p. 95.

⁴ Ne Europos Sąjungos pilietis - užsienietis, neturintis vienos iš Europos Sąjungą sudarančių valstybių pilietybės (pagal Lietuvos Respublikos įstatymą "Dėl užsieniečių teisinės padėties").

Aptarti šeimos migracijos tyrimų klausimai bei Lietuvoje įgyvendinamų imigracijos tyrimų stoka formuoja **probleminius** disertacijos temos aspektus. Visų pirma, imigracija dėl šeimos susijungimo nėra išsamiai tyrinėta Lietuvoje. Reikėtų paminėti, kad su šiuo reiškiniu susiję klausimai yra fragmentiškai įtraukti tik į keletą imigracijos reiškinį Lietuvoje apžvelgiančių tyrimų.⁵ Antra, analizuojant imigrantų dėl šeimos susijungimo adaptacijos patirtis iš sociologinės perspektyvos, svarbu laikytis nuostatos, kad adaptacijos tipai nėra sąmoningai pasirenkami, o juos veikia tikslo šalies socialinis kontekstas. Trečia, šeimos migracijos problematikos tyrimuose nepakankamai dėmesio skiriama socialinės lyties kategorijai, pasireiškiančiai per lyčių vaidmenis, santykius ir jų hierarchiją. Analizuojant imigrantų adaptacijos priimančioje visuomenėje patirtis svarbu atkreipti dėmesį į su lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymu ir tikslo šalies socialinio kontekstu susijusius veiksnius bei šių veiksnių sąsajas, t.y. ištirti kaip privati ir viešoji erdvės sąveikauja tarpusavyje socialinės adaptacijos metu – kokį poveikį su adaptacija susiję veiksniai gali turėti šeimai (lyčių vaidmenų šeimoje prisiėmimo ir pasiskirstymo kaitai) ir, atvirkščiai, kaip veiksniai šeimoje gali veikti socialinę adaptaciją priimančioje visuomenėje. Galiausiai, lytis neveikia kaip atskira kategorija ir pasireiškia su kitomis arba per kitas socialines kategorijas (Crenshaw, 1991; Davis, 2008). Tad įgyvendinant feministinės krypties migracijos tyrimus rekomenduojama taikyti sąveikinį požiūrį (org. *intersectionality*). Disertacijoje, taikant šį požiūrį, analizuojama kaip socialinės adaptacijos metu pasireiškia ir sąveikauja tarpusavyje socialinės lyties ir etniškumo kategorijos.

Probleminiai disertacijos temos aspektai suponuoja disertacijos tyrimo **aktualumą:**

1) Papildomas mokslinis imigracijos dėl šeimos susijungimo reiškinio ištirtumas Lietuvoje.

⁵ Plačiau žr. 1.1.3 sk. Šeimos migracijos tyrimai Lietuvoje, p. 30.

2) Tiriama viena gausiausių pagal atvykimo į Lietuvą atvejus imigrantų grupių šalyje, o pagal pratęsimų leidimų gyventi skaičių ir labiausiai linkusi gyvenimo ateityje perspektyvas sieti su Lietuva.

3) Tiriama, kaip socialinės adaptacijos eigą priimančioje visuomenėje veikia veiksniai, susiję su tikslo šalies socialiniu kontekstu ir lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymu.

Tyrimo **naujumas** pasireiškia:

1) Analizuojant imigracijos ir socialinės adaptacijos reiškinius, paprastai moksliniuose tyrimuose laikomus neutralius lyties atžvilgiu, įtraukiama socialinės lyties kategoriją.

2) Tiriama, kokią įtaką dėl šeimos susijungimo imigravusių ne ES piliečių socialinei adaptacijai turi lyčių vaidmenų pasiskirstymas šeimoje ir, atvirkščiai, kaip socialinė adaptacija priimančioje visuomenėje veikia šeimos gyvenimą.

3) Taikomas sąveikinis požiūris, padedantis atskleisti kaip lyties ir etniškumo socialinės kategorijos pasireiškia ir sąveikauja tarpusavyje dėl šeimos susijungimo imigravusių ne ES piliečių socialinės adaptacijos metu.

Tyrimo tikslas – ištirti ne Europos Sąjungos (ES) piliečių, atvykusių į Lietuvą šeimos susijungimo atveju, socialinės adaptacijos ypatumus, įvertinant socialinio konteksto, socialinės lyties ir etniškumo reikšmę ir sąsajas.

Objektas: ne ES piliečių, atvykusių į Lietuvą šeimos susijungimo atveju, socialinė adaptacija tikslo šalyje.

Dalykas: socialinio konteksto, socialinės lyties ir etniškumo reikšmė ne ES piliečių, atvykusių į Lietuvą šeimos susijungimo atveju, socialinei adaptacijai priimančioje visuomenėje.

Tyrimo uždaviniai:

1) Atlikti teorinę imigracijos dėl šeimos susijungimo tyrimų Lietuvoje ir užsienyje apžvalgą, Lietuvoje ir ES įgyvendinamos migracijos politikos, migracijos dinamikos statistinių duomenų bei visuomenės nuostatų ne ES piliečių atžvilgiu analizę.

2) Ištirti, kokią įtaką, remiantis socialinės adaptacijos procesus aiškinančiomis teorijomis, ne ES piliečių socialinei adaptacijai turi tikslo šalies socialinis kontekstas bei lyties ir etniškumo socialinės kategorijos.

3) Pagal sudarytą empirinio tyrimo metodologiją ištirti ne ES piliečių, atvykusių į Lietuvą šeimos susijungimo atveju, socialinės adaptacijos ypatumus tikslo šalyje.

Disertacijos ginamieji teiginiai:

1) Dėl šeimos susijungimo aplinkybės imigravusių ne ES piliečių socialinės adaptacijos eiga yra susijusi su lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymu, priimant sprendimą migruoti ir susijungti su šeima Lietuvoje.

2) Dėl šeimos susijungimo aplinkybės imigravusių ne ES piliečių socialinės adaptacijos tipas priimančioje visuomenėje nėra sąmoningai pasirenkamas, o priklauso nuo tikslo šalies socialinio konteksto.

3) Lyčių vaidmenų pasiskirstymas šeimoje turi įtakos socialinei adaptacijai priimančioje visuomenėje, o jos metu kylantys iššūkiai lemia lyčių vaidmenų šeimoje kaitą.

4) Etniškumo socialinė kategorija taip pat svarbus, socialinės adaptacijos eigą lemiantis, veiksnys, imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste yra situacinis ir veikia kartu su socialinės lyties kategorija.

Teorinė-mokslinė disertacijos reikšmė yra susijusi su šeimos migracijos reiškinių teoriniu ir empiriniu neištirtumu Lietuvoje bei siekiu atskleisti dėl šeimos susijungimo į šalį atvykstančių ne ES piliečių socialinės adaptacijos ypatumus ir kaip juos veikia tikslo šalies socialinis kontekstas (migracijos politika, visuomenės nuostatos ir migrantų bendruomenės bei jų pagalbos resursai naujai į šalį atvykstantiems imigrantams). Tyrime didelis dėmesys skiriamas socialinės lyties kategorijai ir su ja susijusiems veiksniams. Tokia metodologinė prieiga papildo Lietuvoje neišplėtotą feministinių migracijos tyrimų metodologiją. Taip pat, analizuojant imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos patirtis, taikomas sąveikinis požiūris, pagal kurį tiriama

kaip lyties ir etniškumo socialinės kategorijos pasireiškia ir kaip sąveikauja tarpusavyje socialinės adaptacijos metu.

Praktinė disertacijos reikšmė yra susijusi su išsamia šeimos migracijos reiškinių analize, kuri apima: struktūrinių šeimos migracijos veiksnių (imigracijos dėl šeimos susijungimo politiką ES ir Lietuvoje; imigracijos dėl šeimos susijungimo dinamiką; visuomenės nuostatas imigrantų atžvilgiu) pristatymą; valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų (NVO) atstovų, dirbančių migracijos ir migrantų integracijos srityje, interviu; o taip pat ne ES piliečių, atvykusių į Lietuvą šeimos susijungimo atveju, asmenines migracijos ir socialinės adaptacijos patirtis. Tyrimo metu gauti duomenys panaudoti formuluojant rekomendacijas migracijos ir migrantų integracijos politikos formuotojams, paslaugas imigrantams teikiančioms organizacijoms. Be to, pasiūlytos gairės moksliniams migracijos ir imigrantų socialinės adaptacijos tyrimams ateityje.

Struktūrinės disertacijos dalys:

Pirmoje disertacijos dalyje yra išsamiai pristatoma šeimos migracijos reiškinių samprata, mokslinių tyrimų kryptys ir socialinės adaptacijos tyrimų prielaidos. Aptarus šeimos migracijos tyrimų dinamiką ir kryptis bendrai socialinių mokslų kontekste bei Lietuvoje, išsamiau analizuojamos dvi teorinės adaptacijos perspektyvos. Visų pirma, remiantis J.W.Berry (1997, 2005) įžvalgomis pristatomas akultūracijos tyrimo modelis ir keturios adaptacijos strategijos. Kadangi disertacijos tyrimas yra sociologinis, kitaip nei Berry siūlomame akultūracijos tyrimo modelyje, laikomasi nuostatos, kad adaptacija nėra pasirenkama sąmoningai, o adaptacijos tipas yra daugiau nei individualaus elgesio strategija ir priklauso nuo tikslo šalies socialinio konteksto (Kasatkina ir Leončikas, 2003). Socialinis kontekstas disertacijoje operacionalizuojamas pagal segmentinės asimiliacijos teoriją ir apima tikslo šalies migracijos ir migrantų integracijos politiką, priimančios visuomenės nuostatas imigrantų atžvilgiu ir migrantų bendruomenės bei jų pagalbos resursus naujai į šalį atvykstantiems imigrantams. Atsižvelgiant į naujausių feministinės krypties

migracijos tyrimų rekomendacijas, disertacijoje aptariama socialinės lyties kategorija bei tiriamos privačios ir viešos erdvės sąsajos imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos kontekste. Šioje dalyje taip pat pristatomas ir sąveikinis požiūris pagal kurį imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinė adaptacija analizuojama įvertinant kelių – lyties ir etniškumo – socialinių kategorijų sąveiką. Teorinė disertacijos dalis baigiama analizuojant etniškumo svarbą ir jo vaidmenį šeimos migracijos kontekste. Pagal šioje dalyje aptartas teorines ir metodologines prieigas konstruojamas empirinio tyrimo modelis.

Antroji disertacijos dalis yra skirta struktūriniais imigrantų dėl šeimos susijungimo ir socialinės adaptacijos veiksniams aptarti. Visų pirma, šioje dalyje pristatoma išsami migracijos dėl šeimos susijungimo ES ir Lietuvoje politikos analizė, kuri apima šalyje taikomų šeimos susijungimo reikalavimų ne ES piliečiams apžvalgą, o taip pat, remiantis tarptautinio tyrimo „Migrantų integracijos politikos indeksas“ (MIPEX 2015) duomenimis, pateikiamas šalyje taikomų reikalavimų palyginimas su kitomis ES valstybėmis narėmis. Toliau pristatoma migracijos dinamika Lietuvoje, atskleidžiant kaip ji kito nuo Lietuvos narystės ES pradžios 2004 m., ypatingą dėmesį skiriant migracijos dėl šeimos susijungimo ir mišrių šeimų šalyje statistikai. Siekiant išsamiau pristatyti Lietuvos socialinį kontekstą, šioje disertacijos dalyje taip pat yra atliekama ir Lietuvos gyventojų nuostatų imigrantų atžvilgiu analizė.

Trečioje dalyje, atsižvelgiant į pirmoje ir antroje disertacijos dalyse aptariamus teorinius, metodologinius ir struktūrinių veiksnių aspektus, yra pristatomas empirinis disertacijos tyrimas. Visų pirma, pateikiamas empirinio tyrimo pagrindimas ir pristatomas empirinio tyrimo modelis. Antra, pristatomas tyrimo tipas ir paaiškinama, kodėl tyrimo įgyvendinimui pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Toliau aprašomas duomenų rinkimo instrumentas ir tyrimo dalyvių atrankos būdai ir kriterijai. Šioje dalyje taip pat detaliau pristatomos tyrimo dalyvių sociodemografinės charakteristikos. Vėliau išsamiai aprašoma empirinio tyrimo eiga bei įvardinamos kliūtys su kuriomis buvo susidurta įgyvendinant tyrimą. Prieš pateikiant tyrimo metu gautų

duomenų analizę, pristatoma duomenų analizės metodika. Darbo pabaigoje yra pateikiamos tyrimo išvados bei suformuluotos rekomendacijos.

Pagrindinės sąvokos:

- **Šeimos migracija.** Šeimos migracijos sąvoka yra bendrinė, o ES kontekste apima šeimos susijungimo ir šeimos kūrimo atvejus. Šeimos susijungimas apima atvejus, kai prie ES valstybėje narėje teisėtai gyvenančio ne ES piliečio arba tikslo šalies piliečio prisijungia jo šeimos nariai, kurie nėra ES piliečiai, tam, kad būtų išsaugota šeima. Tuo tarpu šeimos kūrimas apima atvejus, kai tikslo šalies piliečiai arba leidimą gyventi toje šalyje turintys ne ES piliečiai pasikviečia partnerius santuokos sudarymui tikslo šalyje.

- **Socialinė adaptacija.** Adaptacija pačia bendriausia prasme reiškia pokyčius, kurie vyksta asmenims ar jų grupei reaguojant į naujos aplinkos poreikius (Berry, 2005; 1997). Kuomet kalbama apie su adaptacija susijusius procesus, moksliniuose šaltiniuose dažnai minimos akultūracijos bei asimiliacijos sąvokos, o adaptacija yra interpretuojama kaip akultūracijos ar asimiliacijos procesų rezultatas (Berry, 2005; Esser, 2007). Adaptacija dažniausiai skirstoma į psichologinę ir sociokultūrinę, o sociologijoje dažniausiai pasitelkiama socialinės adaptacijos sąvoka, kuri reiškia, kad adaptacijos metu individas savo siekius ir lūkesčius derina su savo galimybėmis ir su tuo, ko iš jo tikisi bei kokius reikalavimus jam kelia priimančios visuomenės nariai.

- **Socialinis kontekstas.** Pagal segmentinės asimiliacijos teoriją, socialinis kontekstas apima tikslo šalyje įgyvendinamos migracijos ir migrantų integracijos politikos priemones, priimančios visuomenės nuostatas migrantų atžvilgiu ir tikslo šalyje esančias migrantų bendruomenes bei jų pagalbos resursus naujai į šalį gyventi atvykstantiems imigrantams (Portes et al., 2001)

- **Socialinė lytis.** Tarptautinės migracijos tyrimų kontekste yra akcentuojama socialinės lyties (*angl. gender*), o ne biologinės lyties (*angl. sex*) sąvokos pasirinkimas. Socialinė lytis yra nuolat kintantis bruožas, pasižymintis socialinių identitetų konstravimu, elgesiu ir galios santykiais (Grieco ir Boyd,

1998 pagal Scott, 1996) bei pasireiškiantis per lyčių vaidmenis, santykius ir jų hierarchiją (Grieco ir Boyd, 1998 pagal Hondagneu-Sotelo, 1994).

- **Etniškumas.** Migracijos kontekste etniškumas įvardinamas kaip 'situacinis', kai tam tikros grupės nariai nusprendžia pasitelkti etniškumą kaip savęs identifikavimosi formą tokiose situacijose, kada šis yra būtinas ar naudingas (Castles ir Miller, 1998). Dėl šios priežasties dažnai pasireiškia etninių ribų nepastovumas ir kaita. Pasirinkimas daromas pasirenkant etnines ribas, kurios pasižymi tokiais kultūriniais bruožais kaip kalba, bendra istorija, papročiai, religija ir pan. (Castles ir Miller 1998 pagal Wallman, 1986). Pagal šį požiūrį nėra skirtumo, ar ribos brėžiamos dėl kultūrinių, ar dėl fenotipinių skirtumų.

I. Imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinė adaptacija: reiškinių samprata, mokslinių tyrimų kryptys ir teorinės prielaidos

Pirmoji disertacijos dalis yra skirta šeimos migracijos⁶ reiškinių sampratos pristatymui, šio reiškinių mokslinių tyrimų kryptių apžvalgai ir teorinių prielaidų aptarimui. Pirmiausia skyriuje pristatomos šeimos migracijos formos ir imigracijos šeimos susijungimo atveju sąvokos kompleksiskumas. Vėliau apžvelgiamos šeimos migracijos tyrimų kryptys ir kaip istorinėje laiko perspektyvoje kito šių tyrimų objektas. Šiame skyriuje atkreipiamas dėmesys, kad moksliniuose šeimos migracijos tyrimuose vyravusį žmogiškojo kapitalo modelį, kuomet buvo akcentuojami ekonominiai šeimos migracijos aspektai, pakeitė požiūris, jog šeimos migracija nėra vien nuo sutuoktinių vyrų priklausomų moterų migracijos forma bei, kad šios krypties tyrimuose svarbu atsižvelgti ir į veiksnius, susijusius su socialinės lyties kategorija, pasireiškiančia per lyčių vaidmenis, santykius ir jų hierarchiją. Apžvelgiant šeimos migracijos tyrimus Lietuvoje, pastebima, kad šalyje įgyvendinamiems tyrimams trūksta sistemiškumo ir tęstinumo, o imigracijos dėl šeimos susijungimo tyrimai kol kas sulaukia tik epizodinio mokslininkų dėmesio.

Antroji šio skyriaus dalis yra skirta socialinės adaptacijos šeimos migracijos kontekste aptarimui. Visų pirma, pristatomas šeimos vaidmuo imigrantų socialinei adaptacijai, o vėliau aptariamos dvi adaptacijos teorinės perspektyvos. Berry akultūracijos strategijų teorinė perspektyva aiškina imigrantų akultūracijos procesą, akcentuojant kultūrinio tapatumo ir socialinių ryšių su daugumos visuomenės nariais palaikymą. Disertacijoje imigrantų adaptacija tiriama iš sociologinės perspektyvos, tad tyrime naudojama lietuvių mokslininkų Kasatkinos ir Leončiko adaptuota akultūracijos strategijų schema pagal kurią akultūracijos strategijos yra interpretuojamos kaip adaptacijos tipai ir teigiama, kad adaptacijos tipai nėra pasirenkami sąmoningai, bet juos veikia tikslo šalies socialinis kontekstas. Socialinio konteksto interpretacijai yra

⁶ Šeimos migracijos reiškinys yra kompleksinis – Europos Sąjungos (ES) ir nacionaliniai teisės aktai išskiria, o įgyvendinti socialiniai tyrimai liudija įvairius galimus šeimos migracijos atvejus. Disertacijoje sąvoka vartojama kaip bendrinė ir apima imigracijos dėl šeimos susijungimo ir šeimos kūrimo atvejus.

pasirinkta segmentinės asimiliacijos teorija, kuria remiantis yra išskirti trys socialinio konteksto veiksniai – tikslo šalies imigracijos politika ir jos įgyvendinimo priemonės, priimančios visuomenės nuostatos imigrantų atžvilgiu ir šalyje esančios imigrantų bendruomenės bei jų turimi pagalbos resursai naujai į šalį atvykstantiems imigrantams.

Skyrius užbaigiamas aptariant, kokį vaidmenį socialinės adaptacijos procese atlieka lyties ir etniškumo socialinės kategorijos. Pirmiausia aptariamas lyties aspekto integravimas į šeimos migracijos tyrimus. Antra, atkreipiamas dėmesys į galimus socialinės adaptacijos skirtumus viešoje ir privačioje erdvėse bei kaip veiksniai pasireiškiantys vienoje iš jų gali nulemti socialinės adaptacijos eigą. Galiausiai, akcentuojama sąveikinio požiūrio taikymo svarba migracijos tyrimuose. Remiantis šiuo metodologiniu požiūriu teigiama, kad socialinė lytis neveikia kaip atskira kategorija ir paprastai sąveikauja su kitomis socialinės kategorijomis. Disertacijoje tiriama kaip socialinės adaptacijos procese socialinės lyties kategorija sąveikauja su etniškumo kategorija, tad paskutinis poskyris skirtas etniškumo sąvokos pristatymui ir diskusijai apie jo svarbą šeimos migracijos kontekste.

1.1 Šeimos migracija: reiškinių samprata ir mokslinių tyrimų kryptys

1.1.1 Šeimos migracijos samprata socialiniuose moksluose

Tarptautinės migracijos reiškinys skaičiuoja šimtmečius, o moksliniai šaltiniai išskiria įvairias migracijos priežastis ir formas. Dažniausiai viešajame diskurse yra kalbama apie ekonominę migraciją, tuo tarpu kitos migracijos aplinkybės (iš)lieka kiek mažiau pastebėtos. Tuo nereikėtų labai stebėtis, nes, pasak migracijos reiškinių tyrėjų, daugumos migrantų mobilumo strategijos yra susijusios su ekonominėmis priežastimis (didesnių pajamų ar geresnių darbo sąlygų ieškojimas, finansinės šeimos gerovės užtikrinimas, kt.), o bendrai paėmus visas tarptautinės migracijos reiškinys turi ekonominę dimensiją (Castles ir Miller 2009). Tačiau šios aplinkybės nesumažina dar vienos mobilumo formos – šeimos migracijos – svarbos tarptautinės migracijos kontekste, o jos aktualumą galima pagrįsti keletu aspektų.

Visų pirma, žvelgiant globaliu mastu, dėl šeimyninių aplinkybių migruojantys asmenys sudaro didžiausią imigrantų dalį⁷, o šeimos susijungimo aplinkybė viešose diskusijose yra pristatoma kaip pagrindinis imigracijos kanalas, kuriuo patenkama į Europą. Antra, mokslinių tyrimų rezultatai atskleidžia teigiamą šeimos migracijos naudą migrantų adaptacijai priimančioje visuomenėje. Teigiama, kad tai gali pagerinti šeimos narių kultūrinį stabilumą, socialinį šeimos gyvenimą priimančioje visuomenėje, taip pat pagreitinti patį adaptacijos procesą (Pascouau ir Labayle, 2011; Huddleston ir Tjaden, 2012; kt.).

Šeimos migracijos reiškinys yra kompleksinis – Europos Sąjungos (ES) ir nacionaliniai teisės aktai⁸ išskiria, o įgyvendinti socialiniai tyrimai liudija įvairius galimus šeimos migracijos atvejus. Kaip pabrėžia Kofman (2004), šeimos migracija nėra homogeniška, bet apima keletą skirtingų formų, kintančių laike ir tarpusavyje sąveikaujančių kategorijų, o tai kelia sunkumų pristatant paprastą ir nedviprasmišką šeimos migracijos tipologiją. Sąvokos kompleksiskumui įtakos turi ir tai, kad šeimos migracija apima plačią šeimų įvairovę, skirtingus migracijos ir institucinius kontekstus (Bailey ir Boyle, 2004).

Literatūroje galima aptikti keletą šeimos migracijos koncepcijos variantų. Europos migracijos žodynas (Europos Migracijos Tinklas, 2009) šeimos migraciją pristato kaip bendrinę sąvoką, apimančią šeimos susijungimo, šeimos kūrimo ir visos šeimos migracijos atvejus, o ES kontekste konkrečiai tik šeimos susijungimo ir šeimos kūrimo aplinkybes.

Moksliniuose šaltiniuose, analizuojančiuose migracijos reiškinį, ir politiniuose dokumentuose⁹ dažniausiai šeimos migracijos reiškinys aiškinamas pasitelkiant šeimos susijungimo sąvoką, kuri pačia bendriausia reikšme reiškia šeimos narių, dažniausiai sutuoktinių ir nepilnamečių vaikų, prisijungimą prie anksčiau kitomis aplinkybėmis į tikslo šalį atvykusio ir legaliai joje gyvenančio

⁷ Plačiau žr. 2.2 sk. Imigracijos šeimos susijungimo atveju dinamika Lietuvoje, p.95

⁸ Plačiau žr. 2.1 sk. Imigracijos šeimos susijungimo atveju politika Europos Sąjungoje ir Lietuvoje, p. 81.

⁹ *Ibid.*

migranto. Būtent tokie šeimos susijungimo atvejai ilgą laiką vyravo Europoje, tačiau XX a. pab. mokslininkai pradėjo akcentuoti, kad šeimos susijungimas neturėtų būti suvokiamas taip siauriai ir, kad verta atsižvelgti ir į kitas šeimos migracijos formas.

Mokslininkė E. Kofman (1999; 2004) viena pirmųjų pradėjo kalbėti, kad dėl socialinių, ekonominių ir politinių aplinkybių kintančio migracijos konteksto, plečiasi šeimos migracijos suvokimas ir tai apima ne tik išskirtinai šeimos susijungimo, bet ir šeimos kūrimo bei visos šeimos migracijos atvejus. Tai pastebima ir naujausiuose šeimos migracijos tyrimuose, kuriuose akcentuojama, kad šeimos migracijos pobūdis kinta ir vis dažniau tradicinį šeimos narių susijungimą tikslo šalyje keičia šeimos kūrimo atvejai (Kofman et al., 2011). Be to, mokslininkai ragina atkreipti dėmesį ne tik šeimos kūrimo aplinkybes, kai tuokiasi į šalį atvykęs asmuo ir tos šalies pilietis, bet ir atskirai imigravusių asmenų santuokas (Bareš, 2008).

Apžvelgus šeimos migracijos problematikos tyrimus (Kofman, 2004; Kofman et al., 2011; Bareš, 2008) bei reiškinį reglamentuojančius ES ir Lietuvos nacionalinius teisės aktus¹⁰, reikėtų išskirti tris šio reiškinio formas:

1) Šeimos susijungimas. Tai šeimos ryšio sukūrimas, kai prie ES valstybėje narėje teisėtai gyvenančio ne ES piliečio (globėjo) prisijungia jo šeimos nariai (vaikai, sutuoktinis ar partneris, tėvai, kiti šeimos nariai, galintys atvykti į tikslo šalį pagal joje galiojančius įstatymus), kad būtų išsaugota šeima, nepaisant to ar šeimos santykiai atsirado prieš atvykstant globėjui ar jam atvykus. Šeimos susijungimas taip pat apima atvejus, kai ne ES pilietis, gyvenantis ES nepriklausančioje šalyje, atvyksta į ES atsiradus šeimos ryšiui su ES piliečiu (Europos Migracijos Tinklas, 2009)

2) Šeimos kūrimas. Ši šeimos migracijos forma skirstoma į dvi subgrupes: šeimos kūrimo ir santuokų migracijos atvejus. Pirmajai priklauso šeimos kūrimo atvejai, kai antrosios ir vėlesnių kartų migrantų vaikai, į tikslo šalį pasikviečia būsimus sutuoktinius iš tėvų kilmės šalies. Tai gali apimti tiek

¹⁰ Plačiau žr. 2.1 sk. Imigracijos šeimos susijungimo atveju politika Europos Sąjungoje ir Lietuvoje, p. 81.

primestosis santuokos atvejus, tiek atvejus, kai pirmosios kartos imigrantai susipažįsta tikslo šalyje ir nusprendžia kartu kurti šeimą (Paraskevopolou, 2011). Antroji subgrupė – santuokų migracija – apima atvejus, kai tikslo šalies piliečiai arba leidimą gyventi toje šalyje turintys ne ES piliečiai pasikviečia partnerius santuokos sudarymui tikslo šalyje.

Šeimos kūrimo ir santuokų migracijos atvejai dažnai priskiriami, o moksliniuose šaltiniuose, statistikos duomenų bazėse bei teisiniuose dokumentuose 'pranyksta' po bendrine šeimos susijungimo sąvoka. Pavyzdžiui, šeimos kūrimo terminas vartojamas tik keliose ES valstybėse narėse – Belgijoje, Nyderlanduose ir Švedijoje, tuo tarpu kitose valstybėse šeimos kūrimą apima sąvoka šeimos susijungimas (Europos Migracijos Tinklas, 2009). Vis tik šį reiškinį analizuojantys mokslininkai akcentuoja, kad tai turėtų būti klasifikuojama kaip atskira šeimos migracijos forma (Kofman, 2004). Šeimos kūrimo atvejai šeimos migracijos problematikos tyrimuose išskiriami nuo 1990-ųjų, kai sugriežtinus darbo migracijos reikalavimus, santuokos tapo bene vienintele imigracijos galimybe norintiems įsitvirtinti Europoje (Kofman et al., 2011). Naujausi šeimos migracijos tyrimai būtent ragina atkreipti didesnę dėmesį į šią šeimos imigracijos formą, nes jos aktualumas dėl Europos ir pasaulyje paplitusio mobilumo darbo, studijų ar laisvalaikio tikslu, tik auga.

3) Šeimos migracija. Ši šeimos migracijos forma apima atvejus, kai į tikslo šalį vienu metu migruoja visi šeimos nariai arba nesusituokusios, bet kartu gyvenančios poros. Pastebima, kad visos šeimos migracijos forma yra mažiau būdinga Europos valstybėms (Kofman, 2004), o tam įtakos turi griežti nacionaliniai teisės aktai, apribojantys laikinus leidimus gyventi šalyje turinčių migrantų šeimos narių atvykimui ir įsitvirtinimui tikslo šalyje.

Atsižvelgiant į naujausius tarptautinius šeimos migracijos tyrimus (Kofman et al., 2011; Paraskevopolou, 2011; Bareš, 2008), ES ir Lietuvos nacionalinius teisės aktus, disertacijoje aptariamos dvi šeimos migracijos formos – šeimos susijungimas ir šeimos kūrimas (atvejai, kai atvykstama pas nuolatinį šalies gyventoją (leidimą gyventi šalyje turintį ir pagal nacionalinius teisės aktus šeimos narius į šalį galintį pasikviesti migrantą arba Lietuvos Respublikos

pilieti)). Toliau šeimos susijungimo ir šeimos kūrimo atvejai yra aprašomi vartojant šeimos migracijos arba imigracijos dėl šeimos susijungimo sąvokas.

1.1.2 Šeimos migracija kaip socialinių mokslų tyrimų objektas

Apžvelgiant šeimos migracijos tyrimų raidą, pastebima, kad ilgą laiką ši migracijos aplinkybė sulaukdavo menko įvairių sričių mokslininkų dėmesio, o įvairiuose šaltiniuose įvardinama kaip 'užmiršta' migracijos forma (Zlotnik, 1995). Nepaisant to, kad pastarąjį dešimtmetį su šiuo reiškiniu susiję klausimai vis dažniau tampa migracijos tyrimų objektu, pripažįstama, kad ši, viena dažniausių legalios migracijos aplinkybių, išlieka teoriškai, metodologiškai ir empiriškai marginalizuota migracijos tyrimų kontekste (Kofman et al., 2011; Paraskevopolou, 2011; Bailey ir Boyle, 2004).

Visų pirma, reikėtų paminėti, kad maždaug iki XX a. aštunto dešimtmečio šeimos migracija buvo asocijuojama su nuo sutuoktinių priklausomų moterų migracija bei interpretuojama kaip antrinis, dažniausiai nenorimas, bet neišvengiamas migracijos procesas (Kofman, 2004; 1999). Tokias reiškinio interpretacijas lėmė istorinės aplinkybės – pokario laikotarpiu padidėjus darbo migracijos mastams, taip pat išaugo moterų, atvykstančių pas tikslo šalyje anksčiau įsikūrusius ir joje įsitvirtinusius sutuoktinius, migracija.

Žvelgiant iš istorinės laiko perspektyvos šeimos migracijos tyrimus būtų galima suskirstyti į keturis laikotarpius:

1) Pirmieji šeimos migracijos tyrimai, įgyvendinti JAV ekonomistų praėjusio amžiaus aštuntame dešimtmetyje (Mincer, 1978; Sandell, 1977). Tyrimuose buvo remiamasi neoklasikiniu žmogiškojo kapitalo modeliu ir tirama kaip migracija veikia dėl šeimos migracijos aplinkybės migruojančių moterų dalyvavimą darbo rinkoje.

2) Ankstyvieji sociologiniai šeimos migracijos tyrimai, įgyvendinti JAV sociologų XX a. aštunto dešimtmečio viduryje (Duncan, Perrucci, 1976). Tyrimuose buvo remiamasi žmogiškojo kapitalo modeliu ir laikomasi lyčiai neutralaus požiūrio, tačiau juose buvo žengti pirmieji žingsniai į šio reiškinio tyrimus įtraukti lyties kategoriją – mokslininkai akcentavo požiūrio į lyčių vaidmenis svarbą priimant sprendimą migruoti.

3) Paskutiniųjų dviejų XX a. dešimtmečių feministinės krypties migracijos tyrimai, kurie žymi socialinės lyties kategorijos įtraukimo į šeimos migracijos tyrimus pradžią (Specialus mokslinio žurnalo „Tarptautinės migracijos apžvalga“ (org. *International Migration Review*) numeris, 1984; Boyd, 1989; Kofman, 1999; kt.).

4) Šiuolaikiniai šeimos migracijos tyrimai, kurie pasižymi tarpdiscipliniškumu, platesniu reiškinių suvokimu ir įvairesnėmis reiškinių tyrimo metodologijomis. (Huddleston ir Tjaden, 2012; Huijnk, Verkuyten ir Coenders, 2012; Pascouau ir Labayle, 2011; Kofman et al., 2011; Kofman, 2004; kt.)

Pirmieji šeimos migracijos tyrimai, įgyvendinti praėjusio amžiaus aštuntame dešimtmetyje JAV ekonomistų (Mincer, 1978; Sandell, 1977), buvo sutelkti į šių moterų migracijos patirčių analizę, o tuo metu migracijos tyrimuose dominavęs neoklasikinis žmogiškojo kapitalo požiūris lėmė, kad tyrimais buvo siekiama atskleisti kaip migracija veikia dėl šeimos aplinkybių migruojančių moterų dalyvavimą darbo rinkoje. Tyrimų išvados skelbė pažeidžiamą moterų migrančių padėtį – priklausomybę nuo sutuoktinių ir sumažėjusį arba visai prarastą šių moterų darbinį užimtumą.

Pirmieji šeimos migracijos tyrimai yra itin kritiškai vertinami mokslininkų, įgyvendinančių šiuolaikinius šeimos migracijos ir su ja susijusių procesų tyrimus. Visų pirma, kritikuojama, kad tyrimai buvo įgyvendinti tik iš ekonominės perspektyvos, o to pasekoje, analizuojamos tik ekonominės migracijos pasekmės. Pasak Smith (2004), stebina, kad nors pirmosios užuomazgos tirti šeimos migracijos reiškinių ne tik iš ekonominės perspektyvos, pastebimos jau viename pirmųjų šeimos migracijos tyrimų, kuriame Mincer (1978) analizavo šeimos sprendimo migruoti priėmimo procesą, tačiau šios mokslininko įžvalgos įvertinimo sulaukė tik visai neseniai.

Labiausiai ekonominės pakraipos šeimos migracijos tyrimai yra kritikuojami dėl to, kad remiasi žmogiškojo kapitalo ir metodologinio individualizmo požiūriais. Teigiama, kad šeima yra privati erdvė ir jos viduje vykstančių procesų negalime išmatuoti ekonomine išraiška (Zlotnik, 1995). Taip pat

įvardinama, kad šeima kaip sutelktas vienetas, paprastai aptinkamas reprodukcinėje ir socialinėje srityse, neatitinka migracijos procesų analizės, paremtos ekonominiais aspektais, principų. (Kofman et al., 2011). Ši priežastis taip pat susijusi ir su faktu, kodėl šeimos migracijos reiškinys sulaukia mažesnio migracijos procesus analizuojančių tyrėjų dėmesio nei kitos migracijos formos.

Kritikos sulaukia ir tai, kad ankstyvieji šeimos migracijos tyrimai (Mincer, 1978; Sandell, 1977) atkreipia dėmesį tik į neigiamas ekonomines migracijos pasekmes moterims. Šiuolaikinius šeimos migracijos tyrimus įgyvendinantys mokslininkai (Kofman et al., 2011; Paraskevopolou, 2011; Bareš, 2008), pastebi, kad geografinis mobilumas taip pat gali tapti galimybe pasireikšti iki tol nenaudotiems įgūdžiams ar proga save išreikšti už darbo rinkos ribų (Raghuram, 2004), tad migracijos pasekmės dėl šeimos susijungimo migruojančioms moterims nebūtinai yra ekonomiškai nepalankios (Bailey ir Boyle, 2004).

Be to, svarbu pažymėti, kintant migracijos kontekstui dėl šeimos susijungimo aplinkybių migruoja ne tik moterys, bet ir vyrai. Viena pirmųjų į šeimos migracijos 'vyriškėjimo' tendenciją atkreipė dėmesį Kofman (1999), apžvelgusi šeimos migracijos problematikos dinamiką paskutiniame XX amžiaus dešimtmetyje. Mokslininkė pastebi, kad moterys vis dažniau tampa pagrindinėmis šeimos susijungimo veikėjomis, o vyrai pas jas atvykstančiais ir neretai nuo jų priklausomais asmenimis (Kofman, 2004; 1999). Tad šeimos migraciją sieti tik su moterų migracija taip pat nėra teisinga.

Dar vienas svarbus šeimos migracijos problematikos tyrimų kritinis aspektas, tai lyties kaip socialinės kategorijos ignoravimas. Tai susiję su anksčiau minėtu, ankstyvuosiuose šeimos migracijos tyrimuose vyravusiu, žmogiškojo kapitalo požiūriu, kuris yra neutralus lyčių santykių atžvilgiu. Pavyzdžiui, analizuojant sprendimo migruoti priėmimą neatsižvelgiama kokias pasekmes tai turės vienam ar kitam sutuoktiniui dėl jo lyties, o svarbiausiu aspektu laikoma, kokią įtaką sutuoktinio/ -ės migracija turės šeimos finansinei gerovei (Cooke, 2008b). Lyties dimensijos integravimo į šeimos migracijos tyrimus

užuomazgos pastebimos apie XX a. devinto dešimtmečio pradžioje, kai iš reiškinį analizavusių ekonomistų susidomėjimą perėmė sociologai. Būtent šiuo laikotarpiu teoriniai, metodologiniai ir empiriniai šeimos migracijos aspektai tapo moksliniu tyrimų objektu (Boyd, 1989).

Pirmosios pastangos integruoti lyties aspektą į šeimos migracijos tyrimus, susiję su JAV sociologų R.P.Duncan ir C.C.Perrucci (1976) tyrimu. Mokslininkai, remdamiesi neutraliu lyčių požiūriu pagal žmogiškojo kapitalo modelį, analizavo kokią įtaką sprendimui migruoti turi sutuoktinių (vyro ir moters) turimi ištekliai (Cooke, 2008b). Tyrimo rezultatai atskleidė, kad šeimos migracijos tikimybė išauga, kai vyro užimamos pareigos asocijuojasi su didele migracijos tikimybe, vyras užima aukštas pareigas darbe ar yra aukštas vyro turimos profesijos nedarbo lygis. Ir atvirkščiai, šeimos mobilumo tikimybė sumažėja, jei šiuos kriterijus atitinka moteris. Nors Duncan ir Perrucci tyrimai atlikti remiantis žmogiškojo kapitalo perspektyva, vis tik šie mokslininkai akcentavo lyčių vaidmenų požiūrio svarbą priimant sprendimą migruoti. Kaip pastebi Cooke (2008b), tokiu Duncan ir Perrucci pasiūlytu šeimos migracijos trajektorijos modeliu buvo naudojamos ir vėlesniuose šeimos migracijos tyrimuose.

Pasak Cooke (2008b), nors vėliau įgyvendintuose tyrimuose taip pat pripažįstama ekonominių faktorių svarba, priimant sprendimą migruoti, tačiau įtakos turi ir lyčių vaidmenų pasiskirstymas šeimoje bei pačių šeimos narių vertinimas apie jų galimybes tikslo šalies darbo rinkoje. Pagal lyčių vaidmenų požiūrį sprendimas migruoti nėra tik aiškus ir racionalus veiksmas, o labiau susijęs su moters ar vyro turimais ištekliais šeimos viduje ir nebūtinai pasvertas ekonominiais sumetimais (Bailey ir Boyle, 2004 pagal Pitman ir Bianchard, 1996). Pagal Bailey ir Boyle (2004) ekonominiai faktoriai gali lemti sprendimą migruoti, tačiau galios ištekliai, kurie nulemia sprendimo migruoti priėmimą, nebūtinai yra susiję su tiesioginiu finansiniu apskaičiavimu visai šeimai. Be to, teigiama, kad tokie ekonomiškai racionalūs migracijos sprendimai galimi tik šeimose, kuriuose vyrauja lygiaverčiai lyčių santykiai, visais kitais atvejais

sprendimas migruoti bus susijęs su vyro galimybėmis tikslo šalies darbo rinkoje (Cooke, 2008a pagal Bielby ir Bielby, 1992).

Nors ankstyvieji sociologų šeimos migracijos tyrimų empiriniai duomenys rėmėsi žmogiškojo kapitalo modeliu, tačiau jų išvados neatitiko šio modelio, nes atskleidė lyties svarbą po-migraciniam ekonominiam statusui (Cooke 2008a pagal Shihadeh, 1991, Halfacree, 1995). Vėlesniuose sociologų darbuose (Kofman, 2004; 1999; Bailey ir Boyle, 2004) lyčių santykių perspektyva tapo dominuojančia alternatyva žmogiškojo kapitalo modeliui. Teigiama, kad kitaip nei ribotas žmogiškojo kapitalo modelio taikymas šeimos migracijos tyrimų kontekste, lyčių santykių perspektyva padeda atskleisti kokią įtaką lyčių santykiai ir vaidmenys namų ūkyje bei darbo rinkoje turi migraciniam elgesiui ir migracijos pasekmėms tiek moterims, tiek vyrams bei praplečia suvokimą apie šeimos struktūrą, lytiškumą, migraciją ir darbo rinką (Cooke ir Bailey, 1996).

Pirmieji sociologų įgyvendinti šeimos migracijos tyrimai (Duncan, Perrucci, 1976) sutampa su feministinės krypties migracijos tyrimų pasirodymo laikotarpiu. Kitaip nei anksčiau įgyvendintuose tyrimuose, šiuose mokslininkai analizavo ne moterų ir vyrų migracijos patirčių skirtumus iš biologinės lyties perspektyvos, bet orientavosi į lytį kaip santykių sistemą, kuriai įtakos turėjo migracija (Nawyn, 2010). Tokiems tyrimams skirtas visas specialus 1984 m. išleisto mokslinio žurnalo Tarptautinės migracijos apžvalga (org. *International Migration Review*) numeris, kuriame didžioji dalis straipsnių žymi perėjimą iš migracijos patirčių skirtumų analizės, remiantis biologine lytimi, į moterų patirčių analizę per lyčių santykių sistemą (Nawyn, 2010), taip pat akcentuoja lyčių nelygybės aspektus imigracijos kontekste (Kofman et al., 2011).

Teigiama, kad feminizmo atstovų pastebėjimai davė pradžią migracijos teorijos rekonceptualizavimui, o viena perspektyviausių teorinių įžvalgų laikoma struktūracijos teorijos plėtojimas (Kofman, 1999). Pagal šią teorinę perspektyvą migracija suprantama kaip sistema, jungianti kilmės ir tikslo šalis įvairiais asmeniniais ir šeimyniniais tinklais. Ypač svarų indėlį tam turėjo Boyd (1989) tyrimai, kuriuose buvo akcentuojama šeimos ir asmeninių tinklų,

jungiančių kilmės ir tikslo visuomenės, svarba. Anot Boyd (1989), šeima – tai socializuoti veikėjai, kurie remia geografiškai išsiskirsčiusias grupes ir teikia joms informaciją ir pagalbą. Šios socialinių tinklų dinamikos laike ir erdvėje tyrimų įžvalgos lėmė išaugusį mokslininkų susidomėjimą transnacionalinėmis šeimomis, jų kasdieninėmis patirtimis ir turimais socialiniais tinklais. Pasak Kofman (et al., 2011), šeimos mobilumas reiškė sąsajas tarp individualaus ir socialinio pasaulių bei tarp privačios ir socialinės erdvių.

Siauras požiūris į šeimos migracijos reiškinį kaip į nuo sutuoktinių priklausomų moterų migracijos formą, migracijos tyrimuose dominavęs žmogiškojo kapitalo modelis bei ribotos galimybės tirti šeimos migracijos procesus iš ekonominės perspektyvos lėmė menką mokslininkų susidomėjimą šiuo reiškinio ir ilgą laiką šeimos migracija buvo mažiau populiari migracijos tyrimų kryptis. Tačiau šiuolaikinius šeimos migracijos procesus tiriantys mokslininkai vieningai sutaria, kad pastarąjį dešimtmetį šis reiškinys sulaukia vis didesnio mokslininkų ir politikų susidomėjimo. Tam įtakos iš dalies turi besikeičiantis Europos kontekstas, kurio pokyčiai susiję su demografinėmis aplinkybėmis (maži gimstamumo rodikliai, visuomenės senėjimas, tarptautinės migracijos įtaka); kintančiais tarptautinės migracijos modeliais ir perspektyvomis; kintančia šeimos sąvoka bei plintančiu šeimos formų įvairumu (Bailey ir Boyle, 2004).

Aplinkybė, kad šeimos migracijos klausimai yra tapę svarbiu ES politinių debatų objektu, plačiau aptariama kitoje disertacijoje dalyje¹¹, tačiau svarbu paminėti, kad ypač po 2003 m. priimtos Tarybos Direktyvos 2003/ 86 / EB Dėl teisės į šeimos susijungimą, išaugęs politinių iniciatyvų skaičius, turėjo tiesioginės įtakos akademinio pasaulio susidomėjimui šeimos migracijos reiškinio bei su juo susijusiais klausimais. Šiuo metu šeimos migracijos problematika yra tapusi tarpdisciplininių – sociologinių, geografinių, ekonominių ir demografinių – tyrimų objektu. Apžvelgiant pastarąjį dešimtmetį atliktus mokslinius šeimos migracijos tyrimus, galima būtų išskirti

¹¹ Plačiau žr. 2.1 sk. Imigracijos šeimos susijungimo atveju politika Europos Sąjungoje ir Lietuvoje, p. 81.

keletą jų. 2004 m. pasirodė specialus mokslinio žurnalo Etniškumo ir migracijos tyrimai (org. *Journal of Ethnic and Migration Studies*) numeris¹², kuriame buvo publikuojami moksliniai straipsniai išskirtinai skirti šeimos migracijos problematikai. 2008 m. įgyvendintas tarptautinis tyrimas¹³, skirtas atskleisti, kokį vaidmenį šeima atlieka migrantų integracijai penkiose ES šalyse – Belgijoje, Čekijoje, Suomijoje, Vokietijoje ir Italijoje. 2011 m. pasirodė jungtinė šeimos migracijos tyrėjų knyga „*Gender, generations and the family in international migration*“, kurioje, pasitelkiant įvairių disciplinų perspektyvas bei atkreipiant dėmesį į valstybės vaidmenį formuojant su šeimos migracija susijusias praktikas ir patirtis, analizuojami įvairūs šeimos migracijos klausimai ir individualios šeimos migrantų patirtys.

Taip pat verta paminėti tarptautinius šeimos migracijos tyrimus, analizuojančius šeimos migracijos politikos Europoje aspektus. Pavyzdžiui, Tarptautinės migracijos politikos plėtros centro (org. *International Centre for Migration Policy Development (ICMPD)*) 2006-2008 m. įgyvendintas tyrimas *Civic Stratification, Gender and Family Migration Policies in Europe* (Kraler, 2010) ir 2011 m. Europos Politikos Centro (org. *European Policy Centre (EPC)*) šeimai susijungti palankių sąlygų lyginamasis tyrimas devyniose ES valstybėse narėse *Conditions for family reunification under strain* (Pascou ir Labayle, 2011).

Analizuojant naujausius šeimos migracijos tyrimus, galima būtų išskirti keletą svarbesnių aspektų, kuriuos šiuolaikinius šeimos migracijos tyrimus įgyvendinantys mokslininkai siūlo kaip galimas ateities tyrimų kryptis bei didesnio tyrėjų dėmesio reikalaujančius klausimus.

Visų pirma, akcentuojama, kad šeimos migracijos kontekste svarbu analizuoti individualias migrantų patirtis ir jų skirtumus, kurie yra labiau susiję ne su biologine, o su socialine lytimi. Socialinės kategorijos integravimas į šeimos imigracijos tyrimus yra svarbus, nes šeimos imigracijos reiškinys yra sąlygotas

¹² Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 30, 2004. Prieiga internete: www.tandfonline.com/toc/cjms20/30/2.

¹³ Leidinys INTERFACE „Immigrants and national integration Strategies: Developing a Trans-European Framework for Analysing Cultural and Employment-Related Integration“.

lyties (Kofman (2004), o dėl skirtingų šeimos narių gebėjimų įveikti įvairius, su migracijos procesu susijusius, sunkumus gali kisti šeimos narių tarpusavio santykiai bei lyčių vaidmenys šeimoje. Mokslininkai akcentuoja, kad šeimos narių tarpusavio santykių kaitos analizė yra svarbus faktorius, tiesiogiai susijęs su individualiomis šeimos narių migracijos patirtimis. Tad teigiama, kad šeimos imigracijos problematikos tyrimuose reikėtų tirti ne tik tirti šeimos narių tarpusavio santykius, kurie gali atskleisti migracijos priežastis, bet ir atsižvelgti kaip šie kinta skirtinguose migracijos etapuose (Kofman et al., 2011).

Antra, šiuolaikiniuose migracijos tyrimuose raginama taikyti sąveikinį požiūrį (*org. intersectionality*) pagal kurį reiškinys analizuojamas įvertinant kelių socialinių kategorijų, tokių kaip lytis ir etniškumas, sąveiką. Teigiama, kad migracijos patirtims įtakos turi ne tik lyties socialinė kategorija, bet ir etniškumas, kuris migracijos kontekste įvardinamas kaip situacinis, nes pasirenkamas kaip savęs identifikavimosi forma situacijose, kai šis yra būdingas ar naudingas (Castles ir Miller, 1998). Lyties ir etniškumo socialinių kategorijų sąveika migracijos kontekste neretai atskleidžia kai kurių migrantų grupių, dažniausiai moterų, pažeidžiamumą ir marginalizaciją.

Trečia, kintant suvokimui apie šeimos imigracijos reiškinį, siūloma atkreipti dėmesį į įvairesnes šeimos imigracijos formas. Ypač akcentuojama viena iš šeimos migracijos formų – migracijos dėl šeimos kūrimo, kai santuoka sudaroma tikslo šalies piliečio su į šalį atvykusiu užsieniečiu. Migracijos dėl šeimos kūrimo atvejai yra ypač aktualūs dėl išaugusio trumpalaikio ES piliečių mobilumo darbo, studijų ir laisvalaikio tikslais (Kofman, 2004).

Be to, naujausius šeimos migracijos tyrimus įgyvendinantys mokslininkai akcentuoja, kad tiriant imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės individualias imigracijos ir adaptacijos priimančioje visuomenėje patirtis, svarbu atsižvelgti į tikslo šalies socialinio konteksto veiksnius, susijusius su teisinėmis ir politinėmis tikslo šalies aplinkybėmis (Kofman et al., 2011), taip pat priimančios visuomenės nuostatomis imigrantų atžvilgiu ir kt.

Viena iš šeimos migracijos tyrimų kryptių yra šeimos narių, imigravusių dėl šeimos susijungimo aplinkybės, socialinės adaptacijos priimančioje visuomenėje analizė. Tiriant šeimos migraciją, o ypač šeimos narių prisitaikymo priimančioje visuomenėje patirtis, svarbu atsižvelgti kaip prie naujos aplinkos prisitaiko ir kokias adaptacijos strategijas taiko tiek individualūs šeimos nariai, tiek visa šeima bendrai, nes šeima nėra nelankstus, o nuolat dėl šeimos narių elgesio kaitos kintantis vienetas (Müller-Bachmann, 2008). Naujas tikslo šalies kontekstas skirtingai veikia atskirus šeimos narius, o jų individualios patirtys turi įtakos tarpusavio šeimos narių santykiams. Kaip bus plačiau aptarta kitoje disertacijos dalyje¹⁴, tokie vidiniai šeimos santykiai ir šeimos narių elgesys, susijęs su priimančios visuomenės reikalavimais, įvardinamas kaip viešo ir privataus gyvenimo sąsaja (Müller-Bachmann, 2008 pagal de la Hoz, 2007).

Teigiama, kad šiuolaikinės migracijos tyrimų kontekste migrantų adaptacijos klausimai, pasitelkiant naujus akcentus šiam reiškiniui tyrinėti, pritraukia vis didesnę mokslininkų dėmesį (Portes, Rumbaut ir Berkeley, 2001). Migrantų adaptacijos tyrimai laikomi tarpdisciplininiais – šis procesas analizuojamas sociologijos, psichologijos, antropologijos ir kitų socialinių mokslų atstovų. Pirmieji migrantų adaptacijos tyrimai siejami su XX a. pirmajame dešimtmetyje mokslininkų W.I.Thomas and F.Znaniacki įgyvendintu tyrimu, kuriame buvo analizuojama lenkų asimiliacija Europoje ir JAV (*org. The Polish Peasant in Europe and America (1927)*). Nuo to laiko požiūris į migrantų adaptaciją ir su ja susijusius procesus smarkiai kito ir perėjo ne vieną raidos etapą. Žvelgiant į adaptacijos teorinių mokyklų istorinę perspektyvą, galima būtų išskirti keletą etapų. Visų pirma, iki XX a. paskutinio dešimtmečio vyravo požiūris, kad akultūracija ir asimiliacija yra ‘vienkryptis’ ir nuoseklus procesas. Šiam požiūriui atstovauja Čikagos mokyklos atstovai R.Park (1950), kartu su kolegomis pateikęs ankstyvąją asimiliacijos sąvokos aiškinimą, ir

¹⁴ Žr. 1.3.2 sk. Viešos ir privačios erdvės sąsajos ir sąveika imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos procese“, p. 63.

M.Gordon (1964), kurio pasiūlyta konceptuali asimiliacijos schema turėjo didelės įtakos asimiliacijos ir etninių pokyčių tyrimams.

Paskutiniame XX a. dešimtmetyje pasirodė mokslininkų įžvalgos, skelbusios naujos asimiliacijos tyrimų krypties pradžia. Visų pirma, tarpkultūrinės psichologijos atstovas J.W.Berry (1997) pasiūlė akulturaciją tirti pasitelkiant akulturacijos modelį, kuriame numatytos keturios galimos akulturacijos strategijos. Šiuo laikotarpiu pradėti įgyvendinti ir A.Portes bei jo kolegų (Portes ir Zhou, 1993; Portes et al., 2001) tyrimai pagal naują segmentinės asimiliacijos teoriją. Pastarieji tyrimai truko daugiau nei dešimtmetį ir koncentravosi į antros kartos migrantų asimiliacijos ypatumus. Tiek Berry siūloma akulturacijos koncepcija, tiek segmentinės asimiliacijos teorinė perspektyva laikosi nuostatų, kad asimiliacija ir akulturacija, kurių galutinis rezultatas yra adaptacija priimančioje visuomenėje, nėra nuoseklus ir 'vienkryptis' procesas. Nors šios teorinės perspektyvos sulaukia kritikos, o 1997 metais vėl pradėta kalbėti apie sugrįžimą prie klasikinio asimiliacijos aiškinimo (Alba ir Nee, 1997), tačiau jos išlieka svarbiomis analizuojant imigrantų adaptacijos ypatumus.

Imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės adaptacijos klausimai nėra toks dažnas migracijos tyrimų objektas. Per pastarąjį dešimtmetį įgyvendintų tyrimų kontekste, galima būtų išskirti jau minėtą mokslininkų grupės penkiose ES šalyse narėse įgyvendintą tyrimą *Interface*¹⁵, kuriame ne tik analizuotos individualios šeimos migrantų integracijos į priimančią visuomenę trajektorijos, bet ir iškeltas klausimas kaip migracija (pa)veikia šeimos gyvenimą.

Atlikus tarptautinių šeimos migracijos tyrimų analizę, galima daryti išvadas, kad kintant migracijos kontekstui bei atliepant pastarąjį dešimtmetį įgyvendintų (šeimos) migracijos tyrimų išvadas ir rekomendacijas, analizuojant imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės adaptacijos ypatumus ir su tuo susijusius klausimus, svarbu atkreipti dėmesį ne tik į individualias migracijos

¹⁵ Leidinys INTERFACE Immigrants and national integration Strategies: Developing a Trans-European Framework for Analysing Cultural and Employment-Related Integration.

patirtis, bet ir atsižvelgti į procesus vykstančius privačioje erdvėje, nes kitaip nei manyta anksčiau, sprendimas migruoti nėra vien individuali strategija, o paliečia ir pačią šeimą net ir tais atvejais, kai išvykti planuoja tik vienas šeimos narių. (Cooke, 2008b). Be to, šiuolaikiniai šeimos migracijos tyrėjai, analizuodami šeimos migracijos pasekmes asmeniui atvykusiam į tikslo šalį šeimos susijungimo ar šeimos kūrimo tikslu, ragina atkreipti dėmesį ir į struktūrinius socialinio konteksto veiksnius, susijusius su tikslo šalies teisiniais, politiniais ir socialiniais aspektais.

Apibendrinant šeimos migracijos kaip socialinių mokslų objekto klausimą, reikėtų pastebėti, kad nepaisant didėjančio mokslininkų susidomėjimo šeimos migracijos reiškiniu vis dar išlieka neaišku kaip yra teorizuojamas šis reiškinys, o ypač klausimai susiję su migracijos, lyčių santykių ir šeimos sąveika. Galima manyti, kad tokią situaciją lemia įsitvirtinęs požiūris ir nuostata didesnę dėmesį tyrimuose skirti reiškiniams, kurie turi aiškesnes sąsajas su ekonominiais aspektais.

1.1.3 Šeimos migracijos tyrimai Lietuvoje

Tarptautinės migracijos klausimai yra gana dažnas Lietuvoje įgyvendinamų tyrimų objektas. Šia problematika domisi įvairių sričių mokslininkai – antropologai, sociologai, politikos mokslų atstovai, o jų tiriami klausimai apima platų migracijos problematikos spektrą. Tačiau, kaip pastebi Sipavičienė ir Stankūnienė (2011), nors Lietuvoje atliekama nemažai, įvairius migracijos klausimus analizuojančių tyrimų, tačiau dauguma jų yra fragmentiniai, jiems trūksta tęstinumo, sistemiškumo ir ilgalaikės strategijos.

Atsižvelgiant į tyrimų keliamus klausimus, analizuojamą problematiką bei pasirinktus metodus, Lietuvoje įgyvendintus tarptautinės migracijos tyrimus būtų galima suskirstyti į šias grupes:

- 1) Lietuvos gyventojų emigracija ir su ja susijusių reiškinų klausimai (Sipavičienė (ed.), (1997); Maslauskaitė ir Stankūnienė (2007); Juozeliūnienė ir Kanapienienė (2012); Juozeliūnienė (2013), kt.)

2) Ne Europos Sąjungos piliečių imigracijos ir integracijos problemos bei iššūkiai (Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas (2009¹⁶; 2014; 2015¹⁷); Sipavičienė ir Jeršovas (2010); Sipavičienė, Jeršovas ir Stankevičiūtė (2015); Matonytė ir Klementjeviienė (2011), kt.)

3) Neteisėtos migracijos ir prekybos žmonėmis klausimai (Sipavičienė ir Tureikytė (2000); Tarptautinė Migracijos Organizacija (TMO) ir Socialinių Tyrimų Centras (2004); Sipavičienė ir Jeršovas (2012), kt.)

4) Prieglobsčio prašančiųjų imigracijos ir integracijos problematika (Darbo ir socialinių tyrimų institutas, 2003); Europos Migracijos Tinklo tikslinės studijos (2015¹⁸; 2014¹⁹; 2013²⁰); kt.)

Atlikus tarptautinės migracijos tyrimų, įgyvendintų 1993-2015 metų laikotarpiu Lietuvoje, apžvalgą, pastebėta, kad imigracijos problematika didesnio mokslininkų dėmesio sulaukia tik pastarąjį dešimtmetį, o tai galima sieti su tokiais įvykiais kaip šalies narystės ES pradžia 2004 m., Šengeno erdvės plėtra 2007 m., o taip pat Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai (EIF) įkūrimas 2007 m., kurio teikiamas finansavimas atvėrė platesnes mokslinių tyrimų galimybes.

Šalyje įgyvendinamuose imigracijos problematikos tyrimuose didžiausias dėmesys yra skiriamas darbo migracijos reiškiniui ir ne ES piliečių integracijos į Lietuvos visuomenę klausimams. Vieną pirmųjų ir didžiausių tyrimų, atskleidusių šalyje gyvenančių migrantų situaciją ir jų integracijos ypatumus, įgyvendino Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimo instituto (*toliau Etninių tyrimų instituto*) mokslininkai. Projekto „Lietuvoje gyvenančių trečiųjų šalių piliečių integracijos politikos vertinimo principai ir rodikliai“ (2008-2009 m.) metu buvo suformuluoti ne ES piliečių integracijos politikos vertinimo principai ir parengti rodikliai, reikalingi integracijos stebėsenai ir politikos

¹⁶ Daugiau informacijos *Etniškumo studijos* 2009/2. Prieiga internete: www.ces.lt/etniskumo-studijos-2/isleisti-zurnalai/etniskumo-studijos-20092.

¹⁷ Daugiau informacijos: *Etniškumo studijos* 2015/1. Prieiga internete: www.ces.lt/etniskumo-studijos-2/isleisti-zurnalai/etniskumo-studijos-20151/.

¹⁸ *Prieglobstį Lietuvoje gavusių užsieniečių integracija: teisinis reguliavimas ir situacija* (2015). Vilnius: TMO, EMN.

¹⁹ *Nelydimi nepilnamečiai Lietuvoje: politika ir praktika* (2014). Vilnius: TMO, EMT.

²⁰ *Prieglobsčio prašytojų priėmimo infrastruktūros organizavimas Lietuvoje* (2013). Vilnius: TMO, EMT.

analizei (Žibas, 2009). Tyrimo metu ne tik atlikta išsami teorinė įvairių integracijos aspektų analizė, teisinių ir politinių dokumentų apžvalga, bet ir ekspertų bei trečiųjų šalių piliečių imigracijos patirčių tyrimas. Tyrimas atskleidė Lietuvoje gyvenančių, dirbančių ir studijuojančių ne ES piliečių demografinį ir socialinį profilį, gyvenimo ir darbo šalyje bruožus bei vyraujančias gyvenimo šalyje nuostatas (Beresnevičiūtė, Leončikas ir Žibas, 2009).

Etninių tyrimų instituto mokslininkai vėliau atliko ir daugiau su imigracijos problematika susijusių tyrimų. 2013-2014 m. įgyvendinto projekto „Trečiųjų šalių piliečių integracijos trajektorijos ir vertinimo mechanizmai“²¹ rėmuose atliktas tyrimas, kurio tikslas buvo atskleisti Lietuvoje gyvenančių ne ES piliečių, jų grupių ir organizacijų poreikius, galimus atstovavimo mechanizmus ir integracijos trajektorijas bei sukurti rodiklių sistemą, kuri galėtų būti naudojama migrantų integracijos procesų vertinimui. 2014-2015 m. vykdytas tyrimas „Darbo migrantų gyvenimo ir darbo sąlygų tyrimas Lietuvoje“²², skirtas įvertinti darbo migrantų iš ne ES valstybių narių integracijos politiką, darbo imigracijos politiką ir darbo migracijos procesus.

Tarp kitų institucijų įgyvendintų imigracijos problematikos tyrimų taip pat būtų galima išskirti 2010 m. Tarptautinės migracijos organizacijos (TMO) kartu su Lietuvos socialinių tyrimų centro (LSTC) mokslininkais įgyvendintą tyrimą „Darbo jėgos migracija: poreikis ir politika Lietuvoje“ (Sipavičienė ir Jeršovas, 2010), kuriame pristatoma Lietuvos darbo migracijos politikos ir praktikos situacija. Naujausia šios organizacijos ir jos partnerių studija „Verslo ir investicijų pritraukimas į Lietuvą: migracijos ir migracijos politikos vaidmuo“ (Sipavičienė, Jeršovas ir Stankevičiūtė, 2015), kurioje įgyvendinus kokybinį tyrimą vertinama užsieniečių verslininkų ir investuotojų pritraukimo į Lietuvą politika, išleista 2015 m. Tuo tarpu kita LSTC mokslininkų grupė

²¹ Daugiau informacijos: *Lietuvoje gyvenančių trečiųjų šalių piliečių individualios ir kolektyvinės integracijos patirtys. Tyrimo ataskaita* (2014). Prieiga internete: www.ces.lt/wp-content/uploads/2013/05/Empirinio-tyrimo-apibendrinimas1.pdf.

²² Daugiau informacijos: www.ces.lt/projektai/vykdomi-projektai/darbo-migrantu-gyvenimo-ir-darbo-salygu-tyrimas-lietuvoje/.

analizavo tyrėjų pritraukimo į Lietuvą klausimus. Tyrimu „Tyrėjų mobilumas ir jo socialiniai aspektai“ buvo siekiama „išnagrinėti esamą situaciją Lietuvoje ir nustatyti teisinės sistemos trūkumus, kurie sudaro kliūtis tyrėjų, ypač doktorantų ir mokslininkų, mobilumui, susijusius su vizų ir leidimų dirbti ir gyventi Lietuvoje reglamentavimu, socialinėmis teisėmis ir garantijomis tyrėjams bei jų šeimų nariams“ (LSTC, 2009).

Apžvelgus Lietuvoje įgyvendintus tyrimus, analizuojančius imigracijos ir su ja susijusių procesų aspektus, pastebima, kad daugumos jų objektu paprastai pasirenkami su darbo migracijos reiškiniu susiję klausimai. Tuo tarpu kitos imigracijos formos, tarp jų ir šeimos migracijos, aptariamoms tik epizodiškai arba lieka visai nepaliestos. Nepaisant to, kad šeimos susijungimas išlieka viena dažniausių leidimų gyventi šalyje išduodamų aplinkybių, tačiau tyrimų analizuojančių dėl šios priežasties atvykstančių imigrantų migracijos ir adaptacijos patirtis neatlikta. Tiesa, dėl šeimos susijungimo atvykusių migrantų grupė buvo įtraukta į 2009 m. Etninių tyrimų instituto įgyvendinto tyrimo metu atliktą ne ES piliečių apklausą. O 2012 m. atliktame tyrime apie migracijos procesus įtraukiant lyties aspektą, apklausti ekspertai, kurie teikia paslaugas imigrantams, atvykusiems darbo, studijų ir (ar) šeimos susijungimo tikslais (Erentaitė ir Pilinkaitė Sotirovič, 2012).

Šeimos migracijos problematikos tyrimai Lietuvoje atliekami Lietuvos Respublikos piliečių ir jų šeimos narių emigracijos kontekste. Tarp jų galima būtų išskirti 2007 m. pagal TMO projektą „Migracija ir išskirta šeima: Lietuvos darbo migrantų tyrimas“ įgyvendintą tyrimą, kurio metu buvo siekiama nustatyti migracijos įtaką šeimos institutui tiriant transnacionalines šeimas su jų nariais likusiais Lietuvoje ir išvykusiais užsienyje (Maslauskaitė ir Stankūnienė, 2007). Tyrime ne tik analizuojamos individualios migracijos patirtys, bet ir žvelgiama kaip migracija veikia šeimos institutą. Mokslininkai aptaria tokius svarbius klausimus kaip šeimos vaidmenų perorganizavimas bei šeiminių santykių palaikymas.

Atotolio šeimų klausimus ir iššūkius su kuriais susiduria šeimos dėl emigracijos taip pat analizavo ir Vilniaus Universiteto mokslininkai – 2007 m.

įgyvendintas tyrimas „Lietuvos emigrantai ir jų vaikai: atotolio šeimų sociologinis tyrimas“, o 2012-2014 m. laikotarpiu atliktas tyrimas projekto „Emigracija ir šeima: iššūkiai, šeiminiai resursai, sunkumų įveikos būdai“ rėmuose.

Didesnis dėmesys, susijęs su šeimos imigracijos problematika Lietuvoje, pastebimas pastarąjį penkmetį. 2012 m. Europos Migracijos Tinklas įgyvendino pirmą tokio pobūdžio studiją „Fiktyvios santuokos kaip nelegalios migracijos kanalas“ (Sipavičienė ir Jeršovas, 2012), kurioje atlikus antrinių šaltinių analizę ir ekspertų apklausą pristatoma fiktyvių santuokų problema šalyje. O 2013 m. TMO išleido „Tarpkultūrinio pažinimo vadovą dirbantiems su trečiųjų šalių piliečių šeimomis“ (Tarptautinė Migracijos Organizacija, 2013). Šis leidinys yra skirtas specialistams savo darbo praktikoje susiduriantiems su ne ES piliečių šeimomis, o jo tikslas – supažindinti specialistus su skirtingose kultūrinėse zonose paplitusia šeimos samprata, tradicijomis, lyčių vaidmenų ir vaikų auklėjimo pasiskirstymu, o taip pat aptarti psichologines migracijos pasekmes, kurias itin svarbu žinoti specialistams teikiantiems pagalbą migrantų šeimoms ir jų nariams.

Apžvelgus šalyje įgyvendintus tarptautinės migracijos tyrimus, galima daryti išvadą, kad šeimos migracijos bei imigrantų dėl šeimos susijungimo adaptacijos priimančioje visuomenėje klausimai, yra naujos ir kol kas didelio mokslininkų susidomėjimo nesulaukusios sritys. Tai iš dalies galima sieti su tuo, kad įvairių sričių mokslininkų susidomėjimas bendrai imigracijos reiškiniu Lietuvoje pastebimas tik pastarąjį dešimtmetį, nuo Lietuvos ES narystės pradžios. Ši aplinkybė lėmė, kad pradėjo augti į šalį gyventi ir dirbti atvykstančių užsienio piliečių skaičius²³. Be to, 2007 m. Lietuvoje veiklą pradėjęs Europos fondas trečiųjų šalių piliečių integracijai (EIF) pradėjo teikti finansavimą moksliniams tyrimams, kurių objektas susijęs su ne ES piliečių integracija Lietuvoje. Nacionaliniame lygmenyje šis fondas išlieka vienu pagrindiniu teikiančiu finansinę paramą mokslininkams įgyvendinantiems

²³ Žr. 4 Priedas. Paveikslėliai ir lentelės, p. 235. 2 pav. Bendras iš Lietuvos Respublikos emigravusių ir į Lietuvos Respubliką imigravusių Lietuvos Respublikos piliečių ir užsieniečių skaičius, 2004-2015 m. ir 4 pav. Ne ES piliečių emigracijos ir imigracijos kaita.

imigracijos tyrimus, o tai, galima manyti, lemia tai, kad šiems tyrimams trūksta sistemiškumo ir tęstinumo.

Tai, kad imigracijos tyrimai sulaukia mažesnio tyrėjų dėmesio taip pat yra susiję ir su šaliai itin opia problema – jos piliečių emigracija į Vakarų Europos ir Skandinavijos šalis. Apžvelgiant šalyje įgyvendinamus šiuolaikinės migracijos tyrimus, pastebima, kad dominuoja tyrimai, analizuojantys su Lietuvos Respublikos piliečių emigraciją susijusius klausimus.

Nauja tyrimų perspektyva Lietuvoje yra ir lyties kaip socialinės kategorijos įtraukimas, analizuojant įvairius migracijos ir adaptacijos procesus. Kaip jau užsiminta, vieni pirmųjų pradėję kalbėti apie lyties kategorijos įtraukimą į migracijos tyrimus buvo Etninių tyrimų Instituto mokslininkai 2012 m., kurie įgyvendinamu tyrimu siekė atskleisti imigrantų iš ne ES valstybių narių integracijos situaciją Lietuvoje lyties aspektu. Tačiau reikėtų pastebėti, kad tyrimų, kurie tirtų imigrantų adaptacijos procesus įtraukiant socialinės lyties kategoriją bei apklausiant ne ekspertus, dirbančius migrantų integracijos srityje, o pačius ne ES piliečius, šalyje nėra atlikta.

1.2 Socialinė adaptacija šeimos migracijos kontekste

1.2.1 Šeimos vaidmuo imigrantų socialinei adaptacijai

Šiuolaikinių šeimos migracijos tyrimų autoriai (Kofman et al., 2011; Müller-Bachmann, 2008) pastebi, kad analizuojant įvairius, su šeimos migracija susijusius, reiškinius, o ypač tiriant šeimos prisitaikymo priimančioje visuomenėje patirtis, svarbu šeimą tirti ne kaip vienetą, o analizuoti individualias šeimos narių migracijos patirtis. Šeima yra nuolat dėl šeimos narių elgesio kintantis vienetas, tad tiriant adaptaciją priimančioje visuomenėje, svarbu atsižvelgti ne tik kaip prie naujos aplinkos prisitaiko ir kokias adaptacijos strategijas taiko visa šeima bendrai, bet ir kiekvienas jos narys atskirai (Müller-Bachmann, 2008). Analizuoti individualias migracijos patirtis yra svarbu dėl to, kad tikslo šalies kontekstas atskirus šeimos narius gali veikti skirtingai, o jų individualios patirtys gali turėti įtakos tarpusavio šeimos narių santykiams. Kaip bus pristatyta kitoje disertacijos dalyje, vidiniai šeimos santykiai ir individualus šeimos narių elgesys, susijęs su priimančios

visuomenės reikalavimais, gali būti suprantamas kaip viešo ir privataus gyvenimo sąsaja (Müller-Bachmann, 2008 pagal de la Hoz, 2007).

Šeima atlieka svarbų vaidmenį imigrantų adaptacijai tikslo šalyje. Įvairūs moksliniai tyrimai (Huddleston ir Tjaden, 2012; Huijnk et al., 2012; Pascouau ir Labayle, 2011) įvardina, kad migracija pas svetimose šalyje įsikūrusius šeimos narius garantuoja paramą ir palaikymą bei neformalius socialinius tinklus per kuriuos migrantai gali gauti svarbią ir jų integracijai naudingą informaciją. Teigiama, kad šeimos susijungimas gali pagerinti sociokultūrinį šeimos narių stabilumą bei šeimos socialinį gyvenimą priimančioje visuomenėje, o santykiai šeimoje gali padėti išlaikyti etninį tapatumą bei priklausomybės vienai ar kitai etninei grupei jausmą. Šeimos vaidmuo yra itin svarbus gyvenimo šalyje pradžioje, kai susiduriama su daugiausiai problemų ir iššūkių, paprastai kylančių dėl imigrantams naujo ir nepažįstamo socialinio ir kultūrinio konteksto. Kaip įvardina Huddleston ir Tjaden (2012), šeimos susijungimas yra ne tik šeimos imigracijos kanalas, bet ir pradžios taškas nuo kurio prasideda integracija priimančioje visuomenėje.

Reikėtų paminėti, kad moksliniai tyrimai taip pat atskleidžia ir neigiamus šeimos vaidmens imigrantų adaptacijos priimančioje visuomenėje aspektus. Dažniausiai kalbant apie moterų imigrančių patirtis, pastebima, kad šios atvykusios į tikslo šalį neretai tampa priklausomos nuo tikslo šalyje gyvenančių ir joje įsitvirtinusių sutuoktinių ar kitų šalyje gyvenančių giminaičių. Tokia priklausomybė gali riboti imigrantų galimybes priimti svarbius sprendimus, jų veiklą ekonominėje ir kitose integracijai svarbiose srityse, nes „šeimos ir neformalių tinklų kontekstai gali būti labai skirtingi ir nėra garantijos, kad atvykęs asmuo pateks į jo ar jos integracijai palankią aplinką“ (Erentaitė ir Pilinkaitė Sotirovič, 2012:194).

Tiriant imigrantų dėl šeimos susijungimo adaptacijos aspektus, svarbu atkreipti dėmesį į šių patirčių skirtumus, kurie kyla ne tik dėl biologinės, bet yra susiję ir su socialinės lyties kategorija. Grieco ir Boyd (1998) siūlomame modelyje, pritaikytame tirti tarptautinės migracijos reiškinių integruojant lyties aspektą, išskirti trys migracijos etapai – prieš- migracinis, migracijos ir po-

migracinis²⁴. Pastebima, kad jau pirmame etape, kurio metu priimamas sprendimas migruoti, yra netiesiogiai konstruojamos galimos individualios šeimos narių ir šeimos bendrai adaptacijos strategijos. Pasak Grieco ir Boyd (1998), šeimoje priimtas sprendimas migruoti nebūtinai atspindi vienodai naudingas migracijos pasekmes visiems šeimos nariams. Skiriasi ne tik galimybės prieiti prie migracijos procesui reikalingų ir jį palengvinančių šaltinių, bet taip pat gali nesutapti ir šeimos narių interesai. Tad, analizuojant prieš- migracinio etapo aspektus, svarbu atsižvelgti tiek į mikro lygmens faktorius, susijusius su lyčių santykiais šeimos viduje (kokį statusą turi ir kokius vaidmenis atlieka šeimos narys), o taip pat kokiame gyvenimo etape, priimant sprendimą migruoti, yra vyras arba moteris. Nuo šių aplinkybių neretai priklauso šaltinių, prisidedančių prie migracijos proceso įgyvendinimo, turėjimas bei galimybės prie jų prieiti.

Paskutinio – po- migracinio – etapo, kuris apima procesus vykstančius tikslo šalyje (tarp jų ir imigrantų adaptaciją priimančioje visuomenėje), metu dėl įvairių migracijos procesų kinta moterų ir vyrų statusas, o tokie pokyčiai sukelia teigiamas, neigiamas arba neutralias pasekmes (Grieco ir Boyd, 1998). Mokslininkai pastebi, kad kai kurioms moterims migracija reiškia padidėjusį socialinį mobilumą, ekonominę nepriklausomybę ir su ja susijusią autonomiją (Grieco ir Boyd, 1998 pagal Morokvasic, 1984 ir Tienda et al., 1991). Ir atvirkščiai, asmenys, kurie atvykę į tikslo šalį susiduria su sunkumais įsitraukiant į darbo rinką, o anksčiau buvę nepriklausomi nuo sutuoktinių, gali pradėti jaustis izoliuoti ir priklausomi. Moterų imigrančių statuso pasikeitimas

²⁴ Grieco ir Boyd (1998) siūlomame modelyje, pritaikytame tirti tarptautinės migracijos reiškinį integruojant lyties aspektą, išskirti trys – prieš- migracinis, migracijos ir po- migracinis – migracijos etapai. Prieš- migracinio etapo metu yra priimamas sprendimas migruoti. Šio etapo metu yra svarbūs makro (ekonominė ir politinė situacija kilmės šalyje) ir mikro (susiję su individualiomis gyvenimo aplinkybėmis) lygmens faktoriai, nulemiantys sprendimo migruoti priėmimą. Migracijos etapas apima procesus, įvykstančius tarp išvykimo iš kilmės šalies ir atvykimo į tikslo šalį. Šio migracijos etapo metu yra svarbūs kilmės ir tikslo šalyje galiojantys migracijos įstatymai ir tarpininkaujančios institucijos (kai kurios veikiančios kaip socialiniai tinklai ir padedančios naujai atvykusiems gyvenimo šalyje pradžioje), o taip pat tikslo šalyje vyraujantys lyčių stereotipai, galintys nulemti integracijos priimančioje visuomenėje galimybes. Po- migracinis etapas reiškia procesų, vykstančių tikslo šalyje, analizę, tad dėmesys yra sutelkiamas į mikro (pvz., dėl migracijos kintantis statusas šeimoje) ir makro (pvz., lyčių stratifikacija darbo rinkoje) lygmens faktorius tikslo šalyje, kurie turi įtakos moterų ir vyrų adaptacijai priimančioje visuomenėje.

taip pat gali būti susijęs ir su persikėlimu iš vienos patriarchalinės sistemos į kitą. Teigiama, kad nuo kilmės ir tikslo šalyse egzistuojančių lyčių stratifikacijos sistemų priklauso, ar naujoje šalyje moters statusas pagerės, pablogės ar išliks nepakitęs (Grieco ir Boyd, 1998 pagal Lim, 1995).

Pokyčiai, kylantys adaptacijos priimančioje visuomenėje metu, turi tiesioginės įtakos ir šeimai – keičiasi vaidmenys, atsakomybių ir galios pasiskirstymas tarp šeimos narių priimant svarbius sprendimus, tai taip pat gali paveikti ir sutuoktinių tarpusavio santykius bei santykius su vaikais.

Nepaisant to, kad empiriniai mokslinių tyrimų (Huddleston ir Tjaden, 2012; Huijnk, et al., 2012; Bareš, 2008) duomenys atskleidžia, kaip šeima veikia imigrantų patirtis tikslo šalyje, tačiau šeimos migracijos aspektus analizuojantys tyrėjai pastebi, kad šeimos vaidmuo išlieka mažai konceptualizuotas tiek šeimos migracijos, tiek bendrai migracijos literatūroje (Cooke, 2008b). Taip pat menkai teorizuotas ir klausimas, susijęs su moterų ir vyrų migracijos patirčių skirtumais (Bailey ir Boyle, 2004) bei kaip šios patirtys veikia šeimą ir jos narių tarpusavio santykius. Apibendrinti menką šeimos migracijos ir su ja susijusių reiškinių teorizavimą, galima būtų Kofman (2004) pastebėjimu, kad tokią situaciją lemia ekonominių aplinkybių dominavimas migracijos tyrimų kontekste.

Pagrindinis disertacijoje keliamas klausimas yra kaip ne ES piliečiai, imigravę dėl šeimos susijungimo, adaptuojasi priimančioje visuomenėje bei kaip jų adaptacijos procesus veikia tikslo šalies socialinis kontekstas. Tyrime šeimos imigrantų adaptacijos klausimai analizuojami remiantis Berry (1997, 2005) akulturacijos ir segmentinės asimiliacijos (Portes ir Rivas, 2011; Portes et al., 2001; Portes ir Zhou, 1993) teorijomis, kurių pritaikomumas, analizuojant migrantų dėl šeimos susijungimo patirtis, bei privalumai ir trūkumai pristatomi tolimesnėse darbo dalyse.

1.2.2 Adaptacija: samprata ir teorinės perspektyvos

Pačia bendriausia prasme adaptacija reiškia pokyčius, kurie įvyksta asmenims ar jų grupei reaguojant į naujos aplinkos poreikius (Berry, 1997; 2005). Adaptacijos procesai paprastai yra ilgą laiką vykstantis procesas, tačiau

pasitaiko atvejų, kai ji įvyksta per labai trumpą laikotarpį. Teigiama, kad per trumpą laikotarpį įvykę pokyčiai kartais būna neigiami ir dažnai pavojingi savo pobūdžiu, vis tik daugumai asmenų jie baigiasi ilgalaike adaptacija į naują kultūrinį kontekstą (Berry, 1997 pagal Beiser et al., 1988).

Adaptacija yra daugialypė, o literatūroje dažniausiai išskiriamos psichologinės, sociokultūrinės ir ekonominės adaptacijos formos (Berry, 2005). Psichologinė adaptacija apima psichologinę ir fizinę individo gerovę, tuo tarpu sociokultūrinė adaptacija yra susijusi su sėkmingu asmenų gebėjimu gyventi naujame kultūriniame kontekste. Šio tipo adaptacija yra siejama su kultūriniu pažinimu, turimais socialiniais ryšiais ir pozityviu tarpgrupiniu požiūriu (Berry, 2005). Sociologijoje adaptacija dažniausiai analizuojama pasitelkiant socialinės adaptacijos sąvoką, kuri interpretuojama kaip „individo siekių, lūkesčių derinimas su jo galimybėmis ir su visuomenės lūkesčiais bei reikalavimais“ (Kasatkina ir Leončikas, 2003:68).

Kuomet kalbama apie su adaptacija susijusius procesus, moksliniuose šaltiniuose dažnai minimos akultūracijos bei asimiliacijos sąvokos, o adaptacija yra interpretuojama kaip akultūracijos ar asimiliacijos procesų rezultatas (Berry, 2005; Esser, 2007).

Literatūroje akultūracijos ir asimiliacijos terminai dažnai pateikiami kaip sinonimai. Pavyzdžiui, Sociologijos žodyne (org. *A dictionary of sociology*, 2005) asimiliacija yra įvardinama kaip akultūracijos sinonimas, apibūdinantis procesus, kurių metu pašaliniai asmenys, tokie kaip imigrantai, tampa neatskiriamai integruoti į priimančią visuomenę. Pagal bene plačiausiai paplitusį akultūracijos proceso aiškinimą, kurį pateikia Berry (1997), akultūracija nurodo kultūrinius pokyčius, kylančius individams atsidūrus naujoje kultūrinėje aplinkoje. Pastebima, kad akultūracijos terminas dažniau vartojamas psichologinių tyrimų kontekste, tuo tarpu šiuolaikinių sociologijos tyrimų atstovai, siekdami apibrėžti akultūracijos procesus, dažniau vartoja tokius terminus kaip kultūrinė asimiliacija ar kultūrinė integracija. Tokia terminų įvairovė kelia grėsmę netinkamam jų panaudojimui, nes pateikiamos ne tik skirtingos sąvokų reikšmės, bet ir akcentuojami skirtingi jų aspektai.

Sociologai vartodami „įtraukimo“ ir „asimiliacijos“ sąvokas yra linkę akcentuoti etninių grupių bruožus, kurie palengvina ir skatina pilietinį įsitraukimą į priimančią visuomenę tampant jos piliečiais balsuojant ar dalyvaujant pilietiniuose susitikimuose, tuo tarpu psichologai labiau pabrėžia individualius ir labiau asmeninius bruožus individualiai pasireikiančius asmeninių vertybių ar įsitikinimų bei elgesio kaita (Organista, Gerardo ir Chun, 2010).

Tai, kad svarbu atskirti asimiliacijos ir akultūracijos sąvokas pradėta kalbėti dar praėjusio amžiaus trečiajame dešimtmetyje. Asimiliacijos ir akultūracijos sąvokas vieni pirmųjų atskirai savo tyrimuose taikyti pradėjo JAV Čikagos mokyklai atstovaujantys mokslininkai. Sociologas H.J.Gans, remdamasis ankstyvaisiais Čikagos mokyklos atstovų darbais, pastebi, kad asimiliacijos ir akultūracijos skirtumai pagrįsti tuo, kad akultūracija reiškia naujai atvykusių asmenų kultūrinę adaptaciją (priimami priimančioje visuomenėje vyraujantys elgesio modeliai, vertybės, taisyklės, simboliai, pan.), tuo tarpu asimiliacija susijusi su migrantų perėjimu iš formalių ir neformalių etninių asociacijų ar kitų socialinių institucijų į jiems priimančioje visuomenėje prieinamas ne etnines organizacijas (Gans, 1997:877).

Ankstyvąją asimiliacijos sąvoką 1921 m. pateikė Čikagos sociologijos mokyklos atstovai R.Park ir E.W.Burges. Pagal klasikinę asimiliacijos teoriją, asimiliacija buvo prilyginama socialiniam procesui, kurio metu etninių mažumų grupės įtraukiamos į daugumos visuomenę (Alba ir Nee, 1997). Tuo tarpu adaptacijos procesas traktuojamas kaip asimiliacijos režimas, vykstantis nuosekliai nuo buvimo neasimiliavusiu iki pilnai asimiliavusiu į priimančią kultūrą (Abassi-Shavazi, 2012 pagal Gordon, 1964).

Asimiliacijos sąvokos formulavimas ir interpretavimas išliko problematiškais iki pasirodant sociologo M.Gordan knygai „*Assimilation in American life: the role of race, religion, and national origins*“ (1964), kurioje buvo pristatyti ir išsamiai išanalizuoti asimiliacijos tipai. Pasak Gordon (1964), sociologai ir kultūrinės antropologijos atstovai asimiliacijos ir akultūracijos terminais apibūdino etninių grupių „susitikimus“, jų procesus ir rezultatus. Pasak

mokslininko, sociologai dažniau taiko asimiliacijos terminą, tuo tarpu antropologai pateikia siauresnį, bet bendrą esmę atspindintį akultūracijos sąvokos paaiškinimą. Ypatinę dėmesį Gordon kreipė asimiliacijos koncepcijai, kuriai, anot sociologo, būtina kruopšti ir sisteminė analizė.

Gordon (1964) pateikė septynių asimiliacijos tipų modelį, kuris pasak mokslininko, turėjo padėti atskleisti du su asimiliacija susijusius procesus – adaptaciją į daugumos visuomenę ir kultūrą bei visišką įsiliejimą į daugumos visuomenę arba kitaip reiškinį interpretuojamą kaip įvairių kultūrų susilydimu (angl. '*melting-pot*')²⁵.

Mokslininkas (1964) akcentavo, kad akultūracija (kuris pagal Gordon reiškia daugumos grupės kultūrinių normų ir elgesio modelių adaptaciją) nebūtinai veda į struktūrinę asimiliaciją (apimančią priklausimą priimančios visuomenės institucijoms ir organizacijoms ir apibrėžiamą kaip etninių grupių narių įtraukimas į santykius su daugumos grupės nariais), tačiau struktūrinė asimiliacija neišvengiamai kuria akultūraciją. Tad struktūrinė asimiliacija, o ne akultūracija yra laikoma asimiliacijos pagrindine ašimi.

Pasak Alba ir Nee (1997), didžiausias tokio asimiliacijos ir akultūracijos terminų atskyrimo bei jo siūlomos asimiliacijos modelio trūkumas yra orientavimasis į mikrosociologinį asimiliacijos aprašymą, jo konceptualiai neintegruojant į didesnius socialinius procesus. Nepaisant kritikos, laikoma, kad Gordon pateikta konceptuali asimiliacijos schema turėjo didelės įtakos asimiliacijos ir etninių pokyčių tyrimams.

Ankstyvieji asimiliacijos empiriniai lauko tyrimai yra laikomi ypatingai svarbiais, nes atskleidė, kad akultūracija yra visada greitesnis procesas nei asimiliacija. Imigrantų akultūracija prasideda gana greitai, kartais net pirmoje

²⁵ Gordon (1964) išskyrė septynis asimiliacijos tipus, kuriuos taip pat įvardino kaip tam tikrus asimiliacijos proceso etapus: 1) kultūrinė arba elgesio asimiliacija (akultūracija); 2) struktūrinė asimiliacija (kuri apima įstojimą į priimančios visuomenės institucijas ir organizacijas pirminiame grupės lygmenyje); 3) vedybinė asimiliacija arba mišrios santuokos; 4) tapatumo asimiliacija (priklausymo išskirtinai priimančiai visuomenei jausmo vystymasis); 5) požiūrio priėmimo asimiliacija (išankstinio nustatymo nebuvimas); 6) elgesio priėmimo asimiliacija (diskriminacijos nebuvimas); 7) pilietinė asimiliacija (Gordon, 1964:71).

migrantų kartoje, tuo tarpu asimiliacijos procesas vyksta daug lėčiau (Gans, 1997 pagal Rosenthal, 1960).

Disertacijoje, tiriant šeimos imigrantų adaptaciją ir su ja susijusius veiksnius, taip pat minimos akultūracijos ir asimiliacijos sąvokos, tačiau jas sieja ta pati mintis, kad adaptacija, tai šių procesų rezultatas. Visų pirma, disertacijoje imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinė adaptacija analizuojama remiantis Berry akultūracijos koncepcija ir mokslininko išskirtomis keturiomis akultūracijos strategijomis – integracija, asimiliacija, marginalizacija ir separatizmas/ segregacija. Kadangi adaptacija šiame tyrime yra analizuojama iš sociologinės perspektyvos, darbe laikomasi nuostatos, kad adaptacija yra ne individualaus elgesio strategija, o nuo aplinkos priėmimo priklausančių veiksnių (tikslu šalies socialinio konteksto) kylantis rezultatas (Kasatkina ir Leončikas, 2003), tad, tai ką Berry įvardino akultūracijos strategijomis, darbe interpretuojama kaip adaptacijos tipai.

Socialinis kontekstas darbe operacionalizuojamas pasitelkiant segmentinės asimiliacijos teoriją, kuri įvardinama kaip alternatyva ankstesnėms asimiliacijos teorinėms perspektyvoms. Pagal šią teoriją asimiliacija nėra tik vienos krypties ir galutinis procesas, vienodai pasireiškiantis visiems individams. Segmentinės asimiliacijos teorijos atstovai JAV sociologas A.Portes ir jo kolegos (2001) teigė, kad asimiliacija nėra nuoseklus procesas, nes imigrantų asimiliacijos patirtys skiriasi priklausomai nuo visuomenės segmentų, kuriuose jie asimiliuojasi ir priimančios visuomenės socialinio konteksto. Ši teorija akcentuoja, kad tam tikras kilmės šalies ir priimančios visuomenės kontekstas gali sukurti skirtingus etnokultūrinius modelius ir adaptacijos strategijas (*The Oxfords Handbook of the Politics of International Migration*, 2012).

Prieš detaliau pristatant segmentinės asimiliacijos teoriją ir pagal ją išskiriamus socialinio konteksto veiksnius, kitame skyriuje plačiau pristatoma Berry akultūracijos koncepcija ir socialinės adaptacijos tipai.

1.2.3 J.W. Berry akulturacijos koncepcija ir socialinės adaptacijos tipai

Tarpkultūrinės psichologijos atstovo J.W.Berry akulturacijos teorinė perspektyva atstovauja 'dvikryptę' (angl. *bidimensional*) akulturacijos teorinę mokyklą. Šis mokslininkas laikomas vienu garsiausių ir daugiausiai įtakos šios teorinės mokyklos vystymuisi turėjusių mokslininkų.

Berry akulturaciją mato kaip adaptaciją (Lakey, 2003) ir interpretuoja kaip kultūrinių pokyčių procesą, kylantį susidūrus dviem ar daugiau skirtingas kultūras atstovaujančioms grupėms (Berry, 1997). Būtent dėl kelių kultūrų sandūros ir kyla šio reiškinių kompleksškumas, kuris pasireiškia tiek konceptualizuojant reiškinį, tiek įgyvendinant jo tyrimus. Pasak Berry (1997) akulturacija yra vienas labiausiai kompleksinių tarpkultūrinės psichologijos tyrimų sričių.

Kalbėdamas apie imigrantų adaptaciją, Berry (1997) teigia, kad įvairios migrantų grupės adaptacijos procesą išgyvena vienodai, tačiau skiriasi jų akulturacijos patirtys, kurios apima įvairius sunkumus su kuriais susiduriama akulturacijos proceso metu, o taip pat ir pats galutinis akulturacijos rezultatas. Adaptacija yra laikoma išgyvenamos akulturacijos pasekmė, kurios galutiniam rezultatui įtakos turi trys faktoriai – savanoriškumas įsitraukti į akulturacijos procesą; mobilumo aspektas (ar atvykstama (pvz., imigrantai), ar jau gyvenama (pvz., tautinės mažumos) priimančioje visuomenėje) ir migrantų gyvenimo tikslo šalyje laiko tarpas (ilgalaikis ar trumpalaikis atvykimas).

Nors Berry imigrantų adaptacijos procesą tyrė pasitelkdamas psichologinės akulturacijos koncepciją, tačiau jo siūlomoje akulturacijos tyrimo schemoje, galima išvelgti aspektų, kuriuos galima pritaikyti analizuojant ir socialinės adaptacijos procesus šeimos migracijos tyrimų kontekste.

Akulturacijos tyrimo modelis pagal J.W.Berry.

Berry (1997) siūlomoje akulturacijos tyrimo schemoje susistemintas akulturacijos procesas ir iliustruojami pagrindiniai faktoriai, nulemiantys individualių asmenų adaptaciją. Akulturacijos procesas, pasak Berry (1997), prasideda, kai skirtingų kultūrų grupės užmezga ryšį, ko pasekoje sukeliama

ekonominiai, socialiniai ir kultūriniai pokyčiai šių grupių kolektyviniams bruožams, kurie galiausiai persiduoda ir paveikia individualius asmenis išgyvenančius akultūraciją.

Akultūraciją siūloma tirti grupės ir individualiame lygmenyje. Pasak Berry (1997), akultūracijos tyrimo struktūra sujungia tiek struktūrinius, tiek proceso bruožus – centrinėje schemas dalyje vaizduojama, kad akultūracija prasideda grupės lygmenyje vėliau, per individualią akultūraciją, kurios metu asmuo išgyvena įvairius sunkumus, susijusius su pasikeitusia aplinka ir gyvenimo sąlygomis, vedama link ilgalaikės adaptacijos.

Akultūracijos proceso analizė grupės ir individualiame lygmenyje yra svarbus aspektas, parodantis siūlomos schemas pritaikomumą šiuolaikinės šeimos migracijos tyrimams. Siekiant atskleisti šeimos migrantų migracijos ir akultūracijos priimančioje visuomenėje patirtis yra siūloma atsižvelgti tiek į mikro, tiek į makro lygmens faktorius, nes pokyčiai vyksta ne tik šeimoje, bet individualiai keičiasi kiekvienas jos narys, o tai gali nulemti bendrai šeimos ir atskirai jos narių adaptacijos ypatumus bei pasirinkimus ateityje (Müller-Bachmann, 2008).

Akultūracija vyksta tam tikrą laiką ir yra veikiama išorinių aplinkybių – individualaus lygmens kintamųjų ir grupės lygmens faktorių. Pastarąjį sudaro situaciniai kintamieji, kuriuos nulemia kilmės ir tikslo šalies kontekstas. Tuo tarpu individualaus lygmens kintamieji dar skirstomi pagal tam tikrus ribojančius veiksnius (angl. *moderating factors*), pasireiškiančius iki akultūracijos (pvz., žmogaus amžius, lytis, migracijos motyvai ir lūkesčiai, kt.) ir akultūracijos metu (pvz., kaip ilgai trunka akultūracija; akultūracijos strategijos, susijusios su elgesiu ir požiūriu; socialinė parama; visuomenės nuostatos, kt.). Šie veiksniai gali palengvinti akultūracijos procesą, tačiau taip pat ir tapti papildomą riziką keliančiais faktoriais.

Kaip įvardina pats mokslininkas (1997), akultūracijos tyrimo schemas pagrindinė esmė ta, kad tyrimai, kurie neatsižvelgia į joje nurodytus aspektus laikomi neužbaigti ir negalintys pilnai atskleisti individualiai patiriamos akultūracijos. Siekiant atskleisti akultūracijos ir su ja susijusius procesus,

svarbu, atsižvelgti kokius kultūrinius ir psichologinius bruožus asmenys su savimi 'atsineša', o taip pat atkreipti dėmesį į priimančiosios visuomenės kontekstą (pvz. per imigracijos politinių priemonių ar visuomenės nuostatų migrantų atžvilgiu analizę). Vis tik Berry (1997) sutinka, kad tyrimų, kurie apimtų visus kintamuosius, įtrauktus į akultūracijos tyrimo schemą, nėra įgyvendinta, o pati schema sudaryta remiantis įvairių akultūracijos tyrimų rezultatais.

Detaliau analizuojant akultūracijos tyrimo schemą, Berry išskiria penkių tipų pokyčius, kuriuos asmuo išgyvena akultūracijos proceso metu: fizinės aplinkos pasikeitimą; biologinius pokyčius; ekonominius pokyčius (gali būti susiję su statuso praradimu arba naujomis įdarbinimo galimybėmis); socialinius pokyčius (pasireiškia naujų ryšių užmezgimu) ir kultūrinius pokyčius, kurie laikomi svarbiausiais akultūracijos kontekste ir gali pasireikšti nuo pokyčių susijusių su valgymo kultūra ar apranga iki tokių kaip kalbos, išpažįstamos religijos ar vertybių sistemos pasikeitimais (Berry, 1997).

Akultūracijos schemos ašį sudaro penki reiškiniai, kurie yra nepastovūs/kintantys, nes tiesiogiai yra priklausomi nuo anksčiau minėtų akultūraciją ribojančių veiksnių. Pirmasis etapas yra susijęs su akultūracijos patirtimis, kai asmuo susiduria su dviem skirtingomis kultūromis ir dalyvauja jose. Kaip pastebi Berry (1997), kai kuriose situacijose ši patirtis sukelia iššūkius, kurie gali atnešti naujas gyvenimo galimybes, tačiau kitais atvejais jas tik sumažinti. Antrasis etapas apima akultūracijos patirties įvertinimą – nuo to kaip žmogus vertina akultūracijos patirtis, priklauso tolimesnės jo akultūracija ir koks bus galutinis šio proceso rezultatas. Trečiasis etapas yra susijęs su problematinėmis akultūracijos patirtimis, tiksliau, išskylančių problemų sprendimu ir jų įveikimo strategijomis, kurias Berry (1997) sieja su vėliau plačiau aprašomomis keturiomis akultūracijos strategijomis. Svarbu paminėti, kad šios strategijos bus veiksnios tik tuomet, jei daugumos visuomenė bus atvira ir teigiamai nusiteikusi akultūracijos procese dalyvaujančių asmenų atžvilgiu. Ketvirtasis akultūracijos etapas yra išimtinai susijęs su psichologinei akultūracijai svarbiais procesais, nes kalbama apie psichologines ir emocines

reakcijas į pasikeitusias gyvenimo sąlygas bei jų patiriamo streso pasekmes tolimesnei akulturacijos proceso eigai.

Centrinę Berry (1997) akulturacijos tyrimo schemas ašį užbaigia ilgalaikis akulturacijos rezultatas – adaptacija. Mokslininkas adaptaciją apibūdina kaip pokyčius įvykstančius asmenims siekiant prisitaikyti prie pasikeitusios aplinkos sąlygų. Asmenys ar jų grupės ne tiek keičiasi patys, kad būtų panašesni į naują aplinką, bet labiau stengiasi pakeisti jų esamą aplinką arba nuo jos nutolti. Tad adaptacija yra nepastovus ir kintantis procesas, kuris neturėtų būti įvardintas tik kaip teigiamas ar neigiamas, o labiau orientuotas į rezultatą – nuo menkai iki visiškai adaptuotų asmenų priimančioje visuomenėje (Berry, 1997).

Akultūracijos strategijos.

Analizuodamas akulturacijos procesus Berry sujungia du nepriklausomus kintamuosius – adaptavimąsi prie priimančiosios visuomenės kultūrinių idealų (papročių, vertybių ir elgesio normų) ir kilmės šalies kultūrinių normų išsaugojimą (Sullivan et al., 2007). Keldamas probleminius klausimus – kaip asmeniui yra svarbus išlaikyti jo kultūrinį tapatumą ir koks yra asmens ryšys su kitos kultūros grupėmis bei kiek šis kontaktas yra laisvas ir nuolatinis, Berry išskiria keturias akulturacijos strategijas – integraciją, asimiliaciją, marginalizaciją ir separatizmą/ segregaciją.

Berry (2005) siūlomas akulturacijos strategijų konceptualizavimas yra paremtas trimis dimensijomis – kultūros palaikymu, ryšiais ir dalyvavimu bei galia nuspręsti kaip vyks akulturacijos procesas. Tokia mokslininko pozicija, pakeitė iki tol vyravusį asimiliacinį požiūrį į akulturaciją, pagal kurią buvo išskiriama vienintelė akulturacijos pasekmė, kai asmenys, priklausantys mažumos grupei, atsisakydami savo tradicinio gyvenimo būdo, pradeda gyventi kaip daugumos visuomenės nariai.

Mokslininkas vienu pagrindiniu akulturacijos bruožu laiko reiškiniu nepastovumą. Akulturacijos procese dalyvaujančios grupės ir individualūs asmenys skiriasi taip pat kaip ir siekiant ilgalaikės adaptacijos skiriasi jų pasirenkamos akulturacijos strategijos. Berry išvalgos apie galimas skirtingas

akultūracijos pasekmes yra laikomos vienu svarbiausiu indėliu į akultūracijos procesų analizę (Organista et al., 2010).

Berry (1997), išskirdamas akultūracijos strategijas, daro išvadas, kad asmens pasirinkta strategija yra glaudžiai susijusi su tuo, kaip jis sėkmingai adaptuosis tikslo šalyje. Asmenys, pasirenkantys integracijos strategiją, adaptuojasi sėkmingiausiai ir atvirkščiai, pasirinkę marginalizacijos tipą – sunkiausiai, tuo tarpu asimiliacijos ir separatizmo tipai yra susiję su tarpiniais adaptacijos rezultatais. Nors, teigiama, kad tiksliai negalima paaiškinti sąsajų tarp pasirenkamos akultūracijos strategijos ir galutinio adaptacijos rezultato, tačiau Berry (1997) mano, kad sėkmingiausiai adaptuojasi asmenys, pasirenkantys integracijos strategiją, nes jie yra pozityviai nusiteikę daugumos visuomenės narių atžvilgiu ir patys nepatiria atskirties ir diskriminacijos, taip pat aktyviai įsitraukę į abiejų kultūrų bendruomenes iš jų abiejų sulaukia paramos ir pagalbos, galiausiai, šie žmonės pasižymi asmeniniais bruožais, padedančiais lanksčiai prisitaikyti prie įvairių situacijų. Ir atvirkščiai, marginalizacijos strategiją pasirinkę asmenys neįsitraukia tiek į savo etninės grupės, tiek daugumos grupės bendruomenes, taip prarasdami abiejų jų paramą, be to susiduria su neigiamomis nuostatomis ir diskriminacija. Tuo tarpu asimiliacija pasireiškia savo kultūrinio tapatumo atsisakymu, o separatizmo atveju – mažumos grupės nariai nepriimami daugumos grupės narių.

Berry (1997) skirtingų akultūracijos strategijų pasirinkimą aiškina išskirdamas tris pagrindines priežastis. Visų pirma, mokslininkas pastebi, kad dažnai asmuo nuosekliai renkasi vieną iš strategijų, tačiau taip pat reikėtų atkreipti dėmesį, kad viešajame ir privačiame sektoriuose strategijos gali skirtis. Pastebima, kad kultūrinį tapatumą labiau stengiamasi išlaikyti privačioje erdvėje (pvz., namuose, šeimoje, etninėje bendruomenėje) nei viešojoje (pvz., darbovietėje). Ir atvirkščiai, viešojoje erdvėje labiau stengiamasi palaikyti ryšius su kitų etninių grupių nariais nei privačioje. Antra, adaptacijos metu asmenys išbando įvairias akultūracijos strategijas, kol galiausiai pasirenka vieną, kuri yra labiau naudinga ir sukelia daugiau pasitenkinimo nei kitos (Berry, 1997 pagal Kim, 1988). Trečia, Berry teigia, kad akultūracijos strategijas lemia ir platesnis

tikslo šalies kontekstas. Šalyse, kuriose vyrauja į mažumų grupių integraciją orientuota politika, asmenys bus labiau linkę pasirinkti integracijos strategiją, o asimiliacinės politikos priemonės įgyvendinamose valstybėse, asmenims palankiau pasirinkti asimiliacijos strategiją.

Nepaisant inovatyvių idėjų Berry akultūracijos teorinė perspektyva sulaukia nemažai kritikos. Visų pirma, kritikuojamos ne tik mokslininko išskirtos akultūracijos strategijos, bet ir jos sąsajos su funkcionalistine perspektyva, o kaip vienas didžiausių Berry akultūracijos teorinės perspektyvos trūkumų yra įvardinama tai, kad pagal ją į tyrimą neįtraukiamas kritiškas dominavimo ir institucionalizuotos priespaudos (įteisinančios dominuojančios grupės galią per sukurtas socialines struktūras visose socialinėse, politinėse, ekonominėse ir kultūrinėse srityse) ištyrimas (Van Ngo, 2008). Kritikuojamas ir Berry išskirtas marginalizacijos tipas – empirinių tyrimų duomenys atskleidžia, kad šis tipas realybėje praktiškai nepasireiškia (Matsudaira, 2006). Taip pat, pastebima, kad nepaisant to, kad ši teorinė perspektyva išskiria keletą galimų akultūracijos pasekmių, tačiau vis tik išlaiko požiūrį į akultūraciją kaip vienkryptį procesą, kurio metu imigrantai akultūruojasi į dominuojančią kultūrą (Van Ngo, 2008).

Berry akultūracijos tyrimo modelio taikymas socialiniame tyrime.

Svarbu paminėti ir dar vieną Berry akultūracijos strategijų teorinės perspektyvos kritinį aspektą. Nors Berry užsimena apie tikslo šalies konteksto svarbą, o jo siūloma schema „leidžia apibrėžtomis sąvokomis aptarti etninius procesus: tai, kas vyksta individų, kaip etninių grupių narių sąveikoje su ja supančia visuomene“ (Kasatkina ir Leončikas, 2003:69), tačiau adaptacijos tyrimui iš sociologinės perspektyvos svarbiu aspektu yra ne individo nuostatos, o socialinių santykių laukas, tai yra kaip adaptacijos procesą veikia socialinis kontekstas. Dėl šios priežasties, disertacijoje remiamasi Socialinių tyrimų instituto (*dabar Lietuvos socialinių tyrimų centras*) mokslininkų N.Kasatkinos ir T.Leončiko (2003) adaptuotu Berry akultūracijos tyrimo modeliu, pritaikytu etninių grupių narių adaptacijos patirtims atskleisti, bei jų idėja Kanados mokslininko išskirtas akultūracijos strategijas įvardinti kaip adaptacijos tipus. Pasak Kasatkinos ir Leončiko (2003) psichologinio tyrimo kontekste

akultūracijos variantai buvo pagrįstai vadinami strategijomis, nes „Berry daugiausiai dėmesio skyrė individo nuostatomis ir laikė jas sąmoningai pasirenkamomis“ (2003:71). Tuo tarpu laikantis nuostatos, kad ne viskas priklauso nuo individo, mokslininkai siūlo nevertoti žodžio strategija, o jį keisti žodžiu – tipas, nes „adaptacijos tipas yra daugiau nei individualaus elgesio strategija“ (2003:72). Teigiama, kad strategija yra siejama su statuso siekiu, tuo tarpu „tai, ar norimas statusas pasiektas, ar jis teikia pasitenkinimą, ir tai, kaip kinta etninis tapatumas – aptariame kaip rezultata: integraciją, asimiliaciją, marginalizaciją arba separatizmą“ (2003:72). Adaptacijos tipas arba, kitaip tariant, rezultatas susiklosto tuomet, kai individas siekia statuso, o aplinka į tai reaguoja.

Adaptacijos tipas	Pasitenkinimas pasiektu statusu	Išlaikytas etninis tapatumas
Integracija	+	+
Asimiliacija	+	-
Marginalizacija	-	-
Separatizmas	+/-	+

Adaptacijos tipai (Kasatkina ir Leončikas, 2003:73)

Pagal adaptacijos tipų modelį, **integraciją** atspindi „pasiektas statusas ir išlaikytas etniškumas (etnokultūrinis savitumas)“ (Kasatkina ir Leončikas, 2003:73). Visuomenė, skatindama integraciją išlaiko sąlygas struktūrinei asimiliacijai arba, kitaip tariant, pilnateisiam dalyvavimui viešajame priimančios visuomenės gyvenime. Pasak Kasatkinos ir Leončiko (2003), kalbant apie integracijos strategiją yra svarbu atkreipti dėmesį ne tik kokios teisės priklauso mažumos grupės nariams, bet ir į galimybes bei prieinamumą jomis pasinaudoti. Integracijos tipas atitinka dvikultūriškumą – vieną iš asimiliacijos pavyzdžių pagal segmentinės asimiliacijos teorinę perspektyvą, plačiau aprašomą kitame disertacijos poskyryje.

Separatizmo strategiją pasirinkusiems asmenims būdingas tiek pasitenkinimas, tiek nepasitenkinimas pasiektu statusu, bet visuomet, dėka ryšių savo etninės grupės viduje, išlaikomu etniniu tapatumu, (Kasatkina ir Leončikas, 2003). Separatizmas gali būti sėkmingas, racionaliai pasirenkamas

adaptacijos variantas – „likdami savo bendruomenėje individai nerizikuoja prarasti savo grupės paramą, tuo pačiu nebūdami tikri, kad pajudėję link statuso siekimo kitoje grupėje, jie tos paramos ir pripažinimo sulauks (ir iš savo kilmės, ir iš kitos etninės grupės)“ (2003:74).

Pagrindinis skirtumas tarp integracijos ir separatizmo yra tas, kad separatizmo atveju įgyjamas statusas egzistuoja tik ribotame socialiniame lauke, tad net jei jis yra aukštas, jis yra lengvai pažeidžiamas. „Etninis atsiribojimas gali būti laisvai pasirenkamas arba paveiktas supančios visuomenės ir net priverstinis (segregacija)“ (Kasatkina ir Leončikas, 2003:74)

Asimiliacijos tipas įvardinamas tais atvejais, kai etninės kilmės grupė individui tampa nesvarbi, o asmuo įvardina socialinio statuso pasiekimą prarandant etninį tapatumą. Kasatkina ir Leončikas (2003) pabrėžia, kad individualiame ir grupės lygmenyje asimiliacija pasireiškia skirtingai. Grupės lygmenyje tai gali būti ne visada pastebimas ir ilgas procesas, tuo tarpu individą pokyčiai gali smarkiai paveikti, jei jo „siekiamo statuso reikalavimai ir etniniai individo požymiai akivaizdžiai nesutampa“ (2003:73). Vis tik pasitaiko atvejų, kai pokyčiai nepastebimi ir asmuo pamažu asimiliuojasi daugumos visuomenėje.

Pagal adaptacijos tipų schemą, **marginalizacija** pasireiškia tais atvejais, kai asmuo išreiškia nepasitenkinimą pasiektu statusu ir prarandą etninį tapatumą. „Pageidaujamas socialinis statusas gali būti prarastas arba nepasiekiamas, o turimas statusas – nepageidaujamas arba nevertinamas“ (2003:74).

Mokslininkai (2003) teigia, kad marginalumas pasireiškia tuomet, kai asmuo neįgyja pripažinimo daugumos grupėje ir praranda arba sąmoningai atsisako savo pradinio etninio tapatumo ir grupės simbolinės paramos. „Užsitęsęs marginalumas veda į socialinę atskirtį ir tampa ne individų, o grupės bruožu“ (2003:74).

Išanalizavus Berry, siūlomą akultūracijos strategijų schemą ir mokslininko siūlomą akultūracijos tyrimo struktūrą bei Kasatkinos ir Leončiko adaptuotą adaptacijos tipų schemą, pastebimas ribotas šių teorinių perspektyvų požiūris į socialinės lyties kategorijos integravimą į tyrimus, taip pat neskiriamas dėmesys klausimas, kurie padėtų atskleisti kaip su socialine lytimi susiję

veiksniai lemia adaptacijos procesą ir jo eigą. Pagal Berry siūlomą akultūracijos strategijų modelį, visi imigrantai yra laikomi vienodi, neatsižvelgiant į jų migracijos aplinkybes, iš kokios šalies jie atvyko ar kokiai etninei grupei jie priklauso (Schwartz, Unger, Zamboanga ir Szapocznik, 2006 pagal Berry, 2006). Tiesa, mokslininko siūlomoje akultūracijos tyrimo schemoje, 'lytis' yra išskiriama kaip vienas iš akultūraciją apribojančių faktorių, žinomų prieš akultūraciją. Berry (1997) sutinka, kad lytis turi įtakos akultūracijos procesui, tačiau nėra linkęs visiškai sutikti, kad moterys yra didesnėje rizikoje susidurti su sunkumais nei vyrai. Teigiama, kad tai priklauso nuo požiūrio į moteris kilmės ir priimančios visuomenės kultūrose – joms priskiriamo statuso ir elgesio su jomis. Tais atvejais, kai skirtumai yra žymūs, moterų pastangos prisiimti naujus vaidmenis, prieinamus naujoje aplinkoje, gali sukelti konfliktus su jų paveldėta kultūra ir sukelti probleminių situacijų (Berry, 1997). Tačiau mokslininkas daugiau nesigilina ar ir kaip lytis gali paveikti patį adaptacijos procesą ir jo eigą.

1.2.4 Segmentinės asimiliacijos teorija: socialinė adaptacija ir socialinis kontekstas

Kaip ir Berry atstovaujamas 'dvikryptis' akultūracijos teorinis modelis, taip ir segmentinės asimiliacijos teorija išsivystė kaip alternatyva anksčiau vyravusioms perspektyvoms, konceptualizuojančioms procesus, susijusius su imigrantų adaptacija.

Klasikinis požiūris į asimiliaciją kaip į nuoseklų ir vienos krypties procesą, vyravo iki XX a. paskutinio dešimtmečio pradžios. Sociologas A.Portes ir jo kolega M.Zhou (1993), kritikuodami klasikinės asimiliacijos teorijos idėjas, kaip alternatyvą jai pasiūlė segmentinės asimiliacijos teoriją, kuri vėliau mokslininkų Portes, Rumbaut ir Berkeley (2001) buvo pritaikyta analizuojant antros imigrantų kartos asimiliacijos ypatumus.

Ši teorija pagrįsta empiriniais pastebėjimais, kad tikslo šalis yra stratifikuota klasių ir rasiniu atžvilgiu, priimančiosios visuomenės nariai yra linkę priimti naujai atvykstančius daugiau pagal aplinkybes, o ne visus imtinai, galiausiai imigrantai atvyksta turėdami skirtingą kiekį šaltinių, padedančių jiems įsikurti

naujoje aplinkoje bei prie jos prisitaikyti (*The Oxfords Handbook of the Politics of International Migration*, 2012).

Pagal segmentinės asimiliacijos teoriją, asimiliacija interpretuojama kaip individuali ir kaip visuomeninė. Individuali asimiliacija pasireiškia socialine integracija į įvairias priimančios visuomenės posistemas ir/ arba imigrantų (išaugusių) supanašėjimu su priimančios visuomenės nariais tam tikruose tikslo šalies segmentuose per tam tikrų kultūrinių bruožų priėmimą, įsidarbinimą vietinėje darbo rinkoje ar mišrias santuokas.

Tuo tarpu visuomeninė asimiliacija atsižvelgia į specifinius visuomenės socialinės struktūros modelius, kurie dar skirstomi į socialinę nelygybę ir socialinę diferenciaciją. Kalbant apie socialinę nelygybę, asimiliaciją žymi procesus, kai mažėja skirtumai tarp daugumos grupės ir mažumos grupės narių pasiskirstant tam tikras savybes, pavyzdžiui, visiškai išnyksta nelygybė švietimo sektoriuje, darbo rinkoje ar pagal gaunamas pajamas. Teigiama, kad toks nelygybės išnykimas nereiškia, kad nelygybė apskritai išnyksta, tačiau jos nelieka tarp skirtingų etninių grupių (Esser, 2007). Socialinės diferenciacijos atveju, asimiliacija pasižymi mažėjančio etninės institucionalizacijos ir visuomeninių sistemų etniniu kodavimu. Pavyzdžiui, etninių bendruomenių panaikinimu ar etninių bendruomenių/ etninių ribų mažėjimu ir kolektyviniu socialinės distancijos pojūčiu (Esser, 2007).

Pasak Portes ir Zhou (1993), imigrantų adaptacijai yra svarbūs socioekonominiai faktoriai, o su jais siejamos ir trys, šių mokslininkų išskirtos, asimiliacijos trajektorijos: 1) akultūracija ir integracija į viduriniąją klasę (klasikinė asimiliacija); 2) akultūracija ir asimiliacija į užribio klasę, vedanti link skurdo ir 'žemyn nukreipto' mobilumo ('žemyn nukreipta' asimiliacija); ir 3) selektyvi akultūracija, susijusi su ekonomine integracija ir kilmės šalies kultūros ir vertybių išsaugojimu.

Reikia pastebėti, kad kitaip nei klasikinės asimiliacijos teorija, segmentinės asimiliacijos teorija akcentuoja ne tiek patį asimiliacijos procesą, bet yra labiau orientuota į šio veiksmo rezultatus. Siekiant suprasti imigrantų adaptaciją, svarbu ne jų galimybės pilnai asimiliuotis priimančioje visuomenėje, bet tai

kurioje stratifikuotos visuomenės pakopoje jie atsiduria. Teigiama, kad imigrantų adaptacija skirsis priklausomai nuo įvairių rūšių kapitalo, kurį jie turi atvykdami į tikslo šalį bei kapitalo, kurį susikurs priimančioje visuomenėje (Portes ir Zhou 1993; Kwok-Bun ir Pluss, 2013).

Portes ir jo kolegų (2001) pasiūlytame segmentinės asimiliacijos proceso modelyje, visų pirma, įvardinami faktoriai, su kuriais susiduria pirmos kartos imigrantai atvykę į tikslo šalį ir tiesiogiai turintys įtakos antros imigrantų kartos asimiliacijos patirtims ir pasekmėms. Pirma, tai susiję su individualiais bruožais, tokiais kaip amžius, išsilavinimas, darbo patirtis, gebėjimai kalbėti tikslo šalies kalba ir kt., kurie taip pat interpretuojami kaip žmogiškasis kapitalas su kuriuo atvykstama į tikslo šalį. Antra, asimiliacijos skirtumus lemia socialinė aplinka, į kurią imigrantai papuola atvykę, ir priimančioje visuomenėje vyraujantys imigrantų įtraukimo modeliai. Trečiasis faktorius yra susiję su šeimos struktūra. Pasak Portes (et al., 2001), šeimos struktūrai ypatingos įtakos gali turėti institucijų požiūris ir tai pačiai etninei grupei priklausančių bendruomenių palaikymas, taip palengvinantis šeimos susijungimą ir stiprinantis kultūrinės normas, kurie galimai nulemia anksčiau minėtas imigrantų asimiliacijos trajektorijas.

Pagal segmentinės asimiliacijos proceso teorinį modelį šie faktoriai siejami su pirmos ir antros imigrantų kartos individualiomis asimiliacijos patirtimis. Portes (et al., 2001) teigia, kad akultūracijos pasekmės pasireiškia per imigrantų ir jų vaikų prisitaikymą prie priimančios visuomenės normų. Imigrantų tėvų ir vaikų akultūracijos sąryšis yra laikomas centriniu segmentinės asimiliacijos aspektu, taip pat akcentuojant ir šio ryšio svarbą, nes tokiu būdu užtikrinama šeimos ir bendruomenės parama tolimesnei vaikų adaptacijai priimančioje visuomenėje (Xie ir Greenman, 2005).

Galimos asimiliacijos pasekmės antrai imigrantų kartai pasireiškia trimis pavyzdžiais – 'žemyn nukreipta' asimiliacija (angl. *downward assimilation*); 'aukštyn nukreipta' asimiliacija (angl. *downward assimilation*) bei selektyvia akultūracija ir dvikultūriškumas (angl. *biculturalism*). Teigiama, kad šie

asimiliacijos pavyzdžiai atspindi, kokie santykiai vyrauja tarp pirmos imigrantų kartos, jų vaikų ir etninės bendruomenės.

Portes (et al., 2011), kalbėdamas apie galimas asimiliacijos pasekmes, pastebėjo, kad asimiliacija gali turėti ir paralelių rezultatų. Pavyzdžiui, žmogus, kuris sėkmingai asimiliuojasi į priimančios visuomenės kultūrą ir moka tos šalies kalbą, gali būti menkai asimiliavęs darbo rinkoje ar švietimo srityje. Ir atvirkščiai, pilnai kultūrinio aspektu nesiintegravęs asmuo, gali puikiai įsiliesti į ekonominį sektorių ir darbo rinką (Portes, et al., 2011). Tai iš dalies sutampa ir su anksčiau minėto Berry įžvalgomis, kad adaptacijos tipai gali skirtis priklausomai nuo to į kokį visuomenės segmentą adaptuojamasi.

Pagal segmentinės asimiliacijos teoriją, imigrantų adaptacijos procesą ir jo rezultatus lemia kilmės šalies išvykimo ir tikslo šalies priėmimo faktoriai, „sukuriantys skirtingus etnokultūrinius modelius ir adaptacijos strategijas, socialinę aplinką ir materialius šaltinius grupei bei suteikia galimybes ir suvaržymus asmeniui nepriklausomai nuo jo individualių socioekonominių ir demografinių bruožų“ (*The Oxfords Handbook of the Politics of International Migration*, 2012:390).

Išvykimo iš kilmės šalies faktoriai apima: migrantų socialinės klasės statusą, įgytą gimtojoje šalyje; Resursus, kuriuos imigrantai atsiveža kartu su savimi (pvz., pinigai, žinios, profesinė praktika, pan.); Migracijos motyvaciją, siekius ir patirtis.

Portes (et al., 2001) ypač akcentuoja tikslo šalies socialinio konteksto faktorius, nes, pasak mokslininkų, asimiliacijos procesas priklauso ne tik nuo tokių individualių asmens bruožų, dar įvardinamų kaip žmogiškasis kapitalas (pvz., išsilavinimas, užsienio kalbos mokėjimas ar turima profesinė patirtis). Pagal segmentinės asimiliacijos teoriją, išskiriami trys priimančios visuomenės socialinio konteksto faktoriai (Portes, et al., 2001):

1) **Imigracijos ir migrantų integracijos politika.** Išskiriamos trys šalių vyriausybių įgyvendinamų politinių priemonių kryptys naujai atvykstančių imigrantų atžvilgiu:

a) Atskirties (imigracija neleidžiama arba sudaromos itin nepalankios sąlygos imigrantų atvykimui ir jų gyvenimui šalyje).

b) Pasyvaus priėmimo (suteikia teisę imigrantams legaliai atvykti į šalį, tačiau valstybė nesiima papildomų pastangų, kad palengvintų naujai atvykusiųjų adaptaciją. Pasak Portes (et al., 2001), toks neutralus valstybės požiūris sudaro situaciją, kad imigrantai yra ginami šalies įstatymų, tačiau jiems nesuteikiamos jokios nuolaidos, kurios kompensuotų patiriamas problemas dėl to, kad jie menkai ar visai nepažįsta aplinkos į kurią atvyksta.

c) Aktyvaus skatinimo (ši kryptis pasireiškia, kai valstybė imasi aktyvių priemonių, skatinančių tam tikros imigrantų grupės atvykimą ar palengvina jos įsikūrimą. Valstybės parama yra svarbi, nes suteikia prieinamumą prie išteklių, kurie kitoms imigrantų grupės nėra prieinami).

2) Priimančios visuomenės nuostatos naujai atvykstančių imigrantų atžvilgiu. „Pagal nusistovėjusį sociologinį principą, kuo labiau naujos mažumos grupės nariai yra panašesni į daugumos visuomenės narius savo fizine išvaizda, kalba, religija ar socialinės klasės priklausomumu, tuo palankiau jie bus priimti ir tuo greitesnė bus jų integracija“ (Portes, et al., 2001:47)

3) Migrantų bendruomenės ir jų turimi paramos resursai. Pasitaiko atvejų, kai tokių bendruomenių tikslo šalyje nėra. Net ir tais atvejais, kai jos egzistuoja, jų imigrantams suteikiama pagalba skiriasi priklausomai nuo bendruomenės turimos informacijos ir resursų. Įvardinama, kad bendruomenės savo nariams tiesiogiai arba per etninės grupės narius padeda susirasti darbą ir įsikurti naujoje vietoje nuo apgyvendinimo galimybių iki rekomendacijų, į kokias mokyklas leisti vaikus.

Portes (et al., 2001) valstybinio, visuomeninio ir bendruomeninio lygmens konteksto faktorius įvardina kaip imigrantų įtraukimo į priimančią visuomenę būdus. Pasak mokslininkų, šie modeliai nulemia kiek imigrantų turimas žmogiškasis kapitalas gali būti panaudojamas sėkmingai ekonominiai ar socialiniai adaptacijai. „Nesvarbu, kiek motyvuoti ar ambicingi imigrantai yra,

tačiau jų ateities perspektyvos priimančioje visuomenėje bus neaiškios, jei jie sulauks valstybės pareigūnų persekiojimo, vietinių diskriminacijos, o jų pačių bendruomenė galės pasiūlyti tik minimalius šaltinius“ (Portes et al., 2001:49).

Tarp aptartų Berry akultūracijos ir segmentinės asimiliacijos teorijų galima išžvelgti panašumų ir skirtumų. Visų pirma, abi teorijos konceptualizuoja adaptacijos reiškini kaip tam tikrą akultūracijos ir asimiliacijos reiškinių rezultatą. To pasekoje, abiejų šių teorinių perspektyvų atstovai palaiko idėją, kad tiek akultūracija, tiek asimiliacija nėra vienkryptis procesas, kuris baigiasi visišku imigrantų įsiliejimu į priimančią visuomenę.

Antra, Berry (2005) ir Portes bei jo kolegos akcentuoja, kad analizuojant imigrantų adaptaciją svarbu atsižvelgti į tikslo šalies kontekstą. Berry (2005), kalbėdamas apie tikslo šalies socialinį kontekstą, akcentuoja kultūrinius jo bruožus, kurie lydi žmogų akultūracijos metu, nes tai ne tik iš dalies padeda suprasti iš kokios aplinkos asmuo atvyko, bet taip pat palyginti šiuos bruožus su bruožais vyraujančiais tikslo šalyje. Tačiau segmentinės asimiliacijos teoretikų atstovaujamuose sociologiniuose tyrimuose svarbesniais kriterijais, turinčiais įtakos imigrantų adaptacijai yra socialiniai, o ne kultūriniai konteksto veiksniai – migracijos ir migrantų integracijos politika, priimančios visuomenės nuostatos imigrantų atžvilgiu bei imigrantų bendruomenės ir jų turimi resursai.

Tiesa, reikėtų paminėti, kad Berry (2005) be kultūrinių bruožų taip pat akcentuoja ir politinių, ekonominių ir demografinių sąlygų, su kuriomis susiduria asmuo kilmės šalyje, analizę, padedančią atskleisti asmenų migracijos savanoriškumą ir motyvacijas. Nors atskirai neišskirdamas kaip kontekstinio faktoriaus, Berry (2005) pabrėžia, kad analizuojant imigrantų akultūraciją svarbu atkreipti dėmesį ir į priimančioje visuomenėje vyraujančią požiūrį imigrantų atžvilgiu. Be to, mokslininkas (2005) ragina pasidomėti ir tikslo šalies imigracijos istorija. Pastarasis aspektas gali būti ypač glaudžiai susijęs su šalyje įgyvendinamomis imigracijos politikos priemonėmis. Vienos šalys įgyvendina politines priemones, kurios siekia išlaikyti kultūrinę įvairovę

ir yra orientuotos į integracijos strategiją, kai tuo tarpu kitos siekia sumažinti kultūrinę įvairovę, įgyvendindamos į asimiliaciją, segregaciją ar marginalizaciją nukreiptas politines programas.

Didžiausias skirtumas tarp Portes ir jo kolegų bei Berry akcentuojamų konteksto veiksnių yra tas, kad pagal psichologinį akultūracijos modelį svarbiausiais faktoriais, nulemiančiais adaptacijos proceso eigą, išlieka individualūs žmogaus bruožai, tuo tarpu segmentinės asimiliacijos teorija akcentuoja socialinį kontekstą, kuris apima ne tik mikro, bet ir makro lygmenį. Be to, Berry kalbėdamas apie tikslo šalies kontekstą svarbiausiu išlaiko kultūros išsaugojimo aspektą ir mažiau orientuojasi į socialinių ryšių plėtrą bei jų palaikymą. Dėl šių išvardintų priežasčių, analizuojant imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinę adaptaciją bei socialinio konteksto poveikį jų adaptacijos procesui, disertacijoje remiamasi ne Berry akultūracijos, o segmentinės asimiliacijos atstovų siūloma socialinio konteksto samprata.

Dar vienas segmentinės asimiliacijos ir Berry akultūracijos teorinių perspektyvų panašumas yra taip pat susijęs ir su kritikuojamu šių teorinių perspektyvų aspektu. Abi jos ignoruoja lyties kategorijos integravimą į imigrantų adaptacijos tyrimus. Tiesa, Berry įtraukia biologinės lyties kategoriją į akultūracijos tyrimo modelį, įvardindamas ją kaip vieną iš akultūraciją ribojančių veiksnių. Tuo tarpu segmentinės asimiliacijos teorijos atstovai į pabrėžia, kad socialinės adaptacijos patirčių skirtumus nulemia socialinis kontekstas, neatsižvelgiant į individualius imigrantų bruožus, tarp jų ir lyties kategoriją.

Morowska (2005) pastebi, kad klausimai, susiję su lyties vaidmeniu asimiliacijos procese, apskritai nėra šių tyrimų objektas. Tik laikui bėgant lyties aspektas pradėtas įtraukti į tyrimus, susijusius su etninio tapatumo palaikymu ir išsaugojimu. Tyrimus, kurių išvados skelbė, kad moterys etninį tapatumą praranda lėčiau ir vėliau nei vyrai, iš dalies galima sieti su adaptacijos procesų tyrimais.

1.3 Lyties ir etniškumo socialinių kategorijų vaidmuo šeimos migracijos ir socialinės adaptacijos procesuose

Šioje disertacijos dalyje didžiausias dėmesys skiriamas socialinės lyties (*toliau lytis*) kategorijai ir su ja susijusiems veiksniams imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos kontekste. Kaip jau užsiminta anksčiau, šeimos migracijos reiškinys yra sąlygotas lyties (Kofman, 2004; Nawyn, 2010), o tai lemia šeimos narių migracijos ir socialinės adaptacijos patirčių skirtumus. Naujausiuose feministiniuose tyrimuose (Walby et al., 2010; Choo et al., 2010; Davis, 2008; kt.) akcentuojama, kad lyties kategorija viena neveikia, o paprastai sąveikauja su kitomis socialinėmis kategorijomis, tokiomis kaip socialinė klasė ar etniškumas. Tad šioje dalyje be apžvalgos, kaip lyties kategorija yra integruojama į šeimos migracijos tyrimus bei kaip lytis veikia socialinės adaptacijos procesą, taip pat pristatomas sąveikinis požiūris ir iš arčiau pažvelgiama kokią reikšmę imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos procesui turi etniškumas.

1.3.1 Lyties aspekto integravimas į šeimos migracijos tyrimus

Šiuolaikinės migracijos tyrimus įgyvendinantys mokslininkai akcentuoja kaip svarbu analizuojant migracijos procesus ir su jais susijusias migrantų patirtis įtraukti lyties aspektą bei remtis lyčiai jautriu požiūriu (angl. *gender sensitive approach*). Lyties aspekto integravimas ypač akcentuojamas šeimos migracijos tyrimuose, nes, anot mokslininkų, migracijos patirtys ir jų skirtumai pagal lytį yra susiję su patriarchalniais galios santykiais namuose bei vaidmenų šeimoje prisiėmimu ir jų pasiskirstymu (Bailey ir Boyle, 2004 pagal Ellis et al., 1996). Be to, lytis yra interpretuojama kaip pagrindinis organizacinis principas, kuris turi įtakos tai kaip klostysis migracijos ir su ja susijusių procesų, tarp jų ir adaptacijos į priimančios šalies visuomenę, eiga (Grieco ir Boyd, 1998).

Atlikus adaptacijos procesus aiškinančių teorinių perspektyvų apžvalgą, pastebėta, kad jos laikosi lyčiai neutralaus požiūrio. Lyties kategorijos integravimo į migracijos ir adaptacijos tyrimus trūkumą Nawyn (2010) aiškina tuo, kad tiek migracijos, tiek asimiliacijos teorinės perspektyvos yra pirmiausia siejamos su ekonomine migracija. Tačiau mokslininkas (2010) pastebi, kad tais

atvejais, kai vis dėl to į tokio pobūdžio tyrimus lyties aspektas įtraukiamas, paprastai analizuojama kaip lytis ir lyčių santykiai veikia imigrantų adaptaciją priimančioje visuomenėje. Mokslinėje literatūroje (Berry, 1997; Nawyn, 2010) įvardinama, kad žmogus, atskirais savo gyvenimo etapais, gali pereiti skirtingus adaptacijos tipus, o vienas iš tai lemiančių veiksnių – su lytimi susiję gyvenimo įvykiai.

Prieš detaliau pristatant lyties aspekto integravimą į šeimos migracijos tyrimus, svarbu plačiau paaiškinti darbe naudojamą lyties sąvoką. Mokslininkai (Boyd, 2006; Mahler ir Pessar, 2006; Donato et al., 2006) akcentuoja socialinės lyties²⁶ (*gender*), o ne biologinės lyties²⁷ (*sex*) sąvokos pasirinkimą tarptautinės migracijos ir su ja susijusių reiškinių tyrimų kontekste. Mahler ir Pessar (2006) pabrėžia, kad socialinė lytis neturėtų būti tapatinama su biologine lytimi. „Socialinė lytis yra pagrindinis faktorius, kuris organizuoja socialinį gyvenimą (...), yra dinamiška ir jungiasi su kitomis mokslininkų tiriamomis diferenciacijos ašimis“ (Mahler ir Pessar, 2006:29). Boyd (2006) nuomone, socialinės lyties sąvoka yra labiau tinkama, nes ji asocijuojasi su vienai ar kitai lyčiai priskiriamomis normomis, elgesiu ir lūkesčiais. Socialinė lytis nėra pastovus bei laike ir vietoje nekintantis bruožas, o pasižymintis socialiniu identitetų konstravimu, elgesiu ir galios santykiais (Grieco ir Boyd, 1998 pagal Scott, 1996) bei pasireiškianti per lyčių vaidmenis, santykius ir jų hierarchiją (Grieco ir Boyd, 1998 pagal Hondagneu-Sotelo, 1994). Boyd (2006) atkreipia dėmesį, kad socialinė lytis neapriboja informacijos rinkimo apie migrantus vyrus ir moteris, nors tai svarbus žingsnis akcentuojant unikalias moterų ir vyrų patirtis.

Disertacijos 1.1.2 dalyje detaliai pristatytos šeimos migracijos tyrimų, integruojant lyties aspektą, raida ir kryptys. Pastebima, dauguma tyrimų autorių akcentuoja, tokių tyrimų naujumą, nes lyties kategorija migracijos

²⁶ Socialinė lytis – „socialiniai lūkesčiai, susiję su elgsena, kuri laikoma tinkama visiems vienos ar kitos lyties atstovams. Socialinė lytis nusako ne fizinius požymius, skiriančius vyrus ir moteris, bet socialiai suformuotus vyriškumo ir moteriškumo bruožus.“ (Giddens, 2005:640).

²⁷ Biologinė lytis – vyrų ir moterų anatominės skirtybės. „Biologinė lytis susijusi su fizinėmis kūno savybėmis“ (Giddens, 2005:628).

tyrimuose įtrauktas ne taip ir seniai. Požiūris į moteris kaip imigrantes priklausomas nuo vyrų vyravo iki XX a. aštunto dešimtmečio, o tuo laikotarpiu pradėti įgyvendinti feministiniai migracijos tyrimai atkreipė dėmesį, kad tokiuose tyrimuose lytį reikėtų interpretuoti ne kaip individualų bruožą, kuris priskiriamas gimus, bet kaip galios santykių sistemą, kuri prasiskverbia į kiekvieną migracijos metu patiriamą išgyvenimą (Nawyn, 2010). Pasak Nawyn (2010), be suvokimo kaip migrantai yra įsitvirtinę lyties santykių sistemoje, negalima suprasti nei migracijos motyvų ir kliūčių, nei priežasčių, kodėl vieni migrantai patiria ekonominį pakilimą, tuo tarpu kiti – kritimą, taip pat atsakyti, kodėl vieni nori ilgam įsiskurti tikslo šalyje, tuo tarpu kitų atvykimas yra laikinas. Nawyn (2010) pastebi, kad įtraukti į migracijos tyrimus moteris buvo labai svarbus žingsnis, tačiau šiuolaikiniams migracijos tyrimams to neužtenka, dabar svarbu laikytis idėjos, kad struktūros, kurios skatina migracijos srautus ir formuoja migracijos patirtis, yra sąlygotos lyties.

Donato (et al., 2006) atkreipia dėmesį, kad lytiškumo tyrimai migracijos kontekste šiais laikais daugiau nebėra išimtinai apriboti tik šeimos, namų ūkių ar moterų gyvenimo klausimais ir apima įvairius reiškinius socialiniame, ekonominiame ir politiniame lygmenyse. Vis tik net ir keičiantis situacijai bei nepaisant akcentuojamos socialinės lyties kategorijos integravimo į tarptautinės migracijos tyrimus svarbos, tam yra skiriama nepakankamai dėmesio. Tyrimuose vis dar dažniau koncentruojamasi į moterų priklausomybę nuo sutuoktinių ar kitų šeimos narių, išlieka gaji tendencija lyties aspektą 'nustumti' į šeimos ir namų ūkio tyrimų lygmenį (Curran, Shafer, Donato ir Garip, 2006).

Kalbant apie lyties dimensijos įtraukimo į migracijos tyrimus svarbą, taip pat reikėtų pastebėti, kad lyčių analizė atveria galimybes geriau suprasti ir aprašyti migracijos ir migrantų integracijos procesus (Erentaitė ir Pilinkaitė-Sotirovič, 2012) bei iškelia esminius lyties perspektyvos migracijos tyrimuose klausimus (Boyd, 2006):

- Kaip normos, socialiniai santykiai ir hierarchija asociuojami su buvimu vyru ar moterimi paveikia migracijos potencialą ir moterų bei vyrų migracijos patirtis?

- Kaip lyčių nelygybė tikslo šalyse paveikia migrantų moterų ir vyrų patirtis?

- Kiek ir kaip migracija prisideda prie moterų ir vyrų palankios ir/ ar nepalankios padėties?

- Kokių priemonių turėtų būti imamasi, kad būtų užtikrinamos lygios moterų ir vyrų galimybės bei migracijos pasekmės?

Siekiant įvertinti kaip lytis lemia įvairius migracijos ir migrantų adaptacijos procesus, siūloma įtraukti įvairius skirtingo lygmens migracijos ir migrantų integracijos konteksto veiksniai, o toks tyrimas turėtų apimti trijų lygmenų modelį, analizuojant: 1) Migracijos režimus; 2) Migracijos institucijas, įtraukiant tiek valstybines institucijas, tiek neformalius migrantų socialinius tinklus; 3) Individualias migrantų bruožus, įskaitant jų turimus išteklius ir patirtis (Erentaitė ir Pilinkaitė-Sotirovič, 2012).

Užsienio autorių tyrimai (Bailey ir Cooke 1998; Grieco ir Boyd, 1998; Itzigsohn ir Goirguli-Saucedo, 2005; Godin ir Rea, 2008, kt.) rodo, kad migracijos kontekste moterys ir vyrai susiduria su skirtingomis migracijos sąlygomis ir iššūkiais, to pasekoje, skiriasi jų adaptacija priimančioje visuomenėje ir su ja susiję procesai. Taip pat pastebimi ne tik moterų ir vyrų, bet ir skirtingomis aplinkybėmis (dėl darbo ar šeimos) migruojančių moterų patirčių skirtumai. Antai Oishi (2002) tyrimo rezultatai atskleidė, kad darbo tikslais imigravusios moterys tik iš pirmo žvilgsnio atrodo ne tokios pažeidžiamos kaip atvykusios šeimos susijungimo pagrindu, nes ekonominė nepriklausomybė ne visada užtikrina integracijai svečioje šalyje palankią aplinką. Pasak mokslininkės (2002), moterys migrantės dažniausiai užima žemiausios pakopos darbų pozicijas, tokias kaip namų tvarkytojų, slaugių ar fabrikų darbuotojų, o tai turi įtakos jų pažeidžiamumui. Pavyzdžiui, ypatingai pažeidžiamų moterų migrantų kategorijai priskiriamos moterys dirbančios privačiuose namuose, kur valstybinės institucijos, reguliuojančios darbo

sąlygas ir užtikrinančios jų įgyvendinimą, turi menkas galimybes darbo sąlygų patikrinimui. Tarp moterų migrančių, dirbančių žemesnės kvalifikacijos darbus, patiriamų problemų minima seksualinis priekabiavimas, prievarta, atlygio už atliktą darbą neišmokėjimas, žodinis ir/ ar psichologinis smurtas ir kt. (Oishi, 2002).

Mokslininkai moterų migrančių patirčių kontekste identifikuojamą diskriminaciją įvardina kaip „dvigubą diskriminaciją“, nes moterys susiduria su apribojimais ne tik šeimoje, bet patiria sunkumus viešojoje erdvėje dėl to, kad yra atvykėlės ir priklauso kitai etninei grupei nei dauguma (Erentaitė ir Pilinkaitė Sotirovič pagal Vaiou ir Stratigaki, 2008). Teigiama, kad moterų migrančių padėtis priimančioje visuomenėje priklauso nuo daugybės faktorių, tokių kaip atvykimo į šalį pagrindas, priimančioje šalyje galiojantys lyčių režimai, taip pat jų asmeninės charakterio savybės ir užimamas statusas (Kofman, Phizacklea, Raghuram ir Rosemary, 2000).

Nors dažnai kalbama apie pažeidžiamą moterų migrančių padėtį, kita vertus, moksliniai tyrimai atskleidžia, kad tikslo šalyje moterys lengviau ir greičiau priima tos šalies normas ir vertybes (Itzigsohn ir Goirguli-Saucedo, 2005). Be to, moterys jaučia didesnę baimę nei vyrai, kad „sugrįžimas į kilmės šalį reikš jų nepriklausomybės praradimą ir grįžimą į tradicinius lyčių vaidmenis“ (2005:897). Pastebima, kad migracijos kontekste keičiasi tradiciniai lyčių vaidmenys šeimoje – vyrai daug dažniau užsiima vaikų priežiūra ir namų ūkių tvarkymu. Moterys, įgijusios didesnę autonomiją tikslo šalyje rečiau svarsto grįžimą į kilmės šalį, o tai siejama su nenoru grįžti prie patriarchalinio modelio sąlygų, dominuojančio kilmės šalyje (Erentaitė ir Pilinkaitė-Sotirovič, 2012 pagal Mills, 2003).

Pasak Pessar (2005), migracija yra siejama su moters statuso pagerinimu, tuo tarpu visiškai priešinga situacija lydi vyrus, kurie dėl migracijos procesų patiria valdžios ir privilegijų šeimoje, darbo vietoje ir bendruomenėje praradimą. Dėl paprastai žemesniu laikomu migrantų statuso bei užimamų žemesnės kvalifikacijos darbų, migrantai vyrai yra labiau vertinami savo šeimose, bet visuomenės akyse jie nesulaukia pripažinimo (Itzigsohn ir Goirguli-Saucedo,

2005). Dėl šios priežasties jie išreiškia didesnę norą sugrįžti į kilmės šalį, kur atgautų migracijos metu prarastą statusą ir turėtas privilegijas.

Kalbant apie moterų ir vyrų migracijos patirčių skirtumus, reikėtų prisiminti Grieco ir Boyd (1998) pasiūlytą analitinį modelį pagal kurį migracijos procesai yra suskirstomi į tris etapus ir analizuojami įtraukiant lyties kategoriją. Mokslininkai, aptardami trečiąjį – po- migracinį – etapą, apimančią ir adaptacijos priimančioje visuomenėje procesus, teigia, kad moterų ir vyrų migracijos patirtys, priklauso nuo trijų veiksnių – migracijos aplinkybių ir tikslo šalyje suteikiamo statuso (kitaip tariant leidimo gyventi šalyje pagrindo); priimančioje visuomenėje vyraujančių stereotipų; pasikeitusio moterų ir vyrų imigrantų statuso visuomenėje, kuris gali sukelti teigiamas, neigiamas arba neutralias migracijos pasekmes. Šis pastebėjimas itin svarbus, kuomet kalbama apie šeimos migracijos kontekstą. Teigiama, kad pasikeitęs statusas viešoje erdvėje gali būti susijęs su padidėjusiu socialiniu mobilumu, ekonomine nepriklausomybe ir dėl šių aplinkybių atsiradusia autonomija (Grieco ir Boyd, 1998). Visa tai turi įtakos šeimai – keičiasi lyčių vaidmenys šeimoje, galios pasiskirstymas tarp šeimos narių priimant svarbius sprendimus; kitų atsakomybių pasiskirstymas. Dar svarbiau, kad tai gali paveikti ir sutuoktinių tarpusavio santykius. Galima daryti prielaidą, kad tokie pokyčiai privačioje erdvėje gali turėti tiesioginės reikšmės individų adaptacijos procesams viešoje erdvėje.

1.3.2 Viešos ir privačios erdvės sąsajos ir sąveika imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos procese

Berry (2005; 1997), kalbėdamas apie galimas akultūracijos strategijų pasirinkimo priežastis įvardino, kad adaptacijos tipai viešoje ir privačioje erdvėse gali skirtis. Pasak mokslininko (2005; 1997), kultūrinis tapatumas labiau išlaikomas privačioje erdvėje (pvz., šeimoje, etninėje bendruomenėje), tuo tarpu viešoje erdvėje (pvz., darbovietėje) labiau stengiamasi palaikyti ryšius su kitų etninių grupių nariais. Ši Berry pastaba rodo, kaip svarbu analizuojant adaptacijos ypatumus atsižvelgti tiek į adaptacijos procesus, vykstančius viešoje, tiek privačioje erdvėse bei tirti kaip šios erdvės yra

susijusios ir veikia viena kitą socialinės adaptacijos procesų metu. Galima daryti prielaidą, kad imigracijos kontekste besikeičiantys šeimos vaidmenys ir sutuoktinių tarpusavio santykiai turi įtakos adaptacijai viešoje erdvėje, ir atvirkščiai, adaptacijos iššūkiai viešoje erdvėje gali būti pokyčių privačioje erdvėje priežastimi.

C.E.Sluzki XX a. aštuntajame dešimtmetyje pasiūlė penkių etapų modelį (*org. Five-Phase-Model*), kuris naudojamas siekiant atskleisti kaip migracijos patirtis veikia šeimą. Pristatydamas sukurtą modelį Sluzki (1979) teigė, kad kiekvienas migracijos etapas turi savo skiriamuosius bruožus ir sąlygoja skirtingus šeimos susidorojimo su sunkumais mechanizmų tipus. Šis modelis, pirmiausia, orientavosi į migracijos pasekmes iš psichologinės perspektyvos, tačiau laikui bėgant jis kito ir buvo adaptuotas ne tik psichologiniams, bet ir kitų mokslo sričių tyrimams. Apibendrinant įvairiuose moksliniuose šaltiniuose (Müller-Bachmann, 2008; Cigoli ir Scabini, 2006; Sluzki, 1979) pristatomą Sluzki penkių etapų modelį, jį sudaro: 1) pasiruošimo migruoti etapas (*org. phase of preparation*); 2) migracijos etapas (*org. performance of migration*); 3) perdėtų jausmų/ reakcijų etapas (*org. phase of overcompensation*); 4) krizės arba 'skaidymosi' etapas (*org. phase of decomposition*) ir 5) akultūracijos etapas (*org. phase of acculturation*).

Sluzki (1979) pasiūlytame modelyje išskiriamas 'perdėtų jausmų/ reakcijų etapas' (*org. phase of overcompensation*) yra tiesiogiai susijęs su migracijos sukeliama pokyčiais šeimoje. Pasak mokslininko, tai galimų įtampų ir konfliktų tarp šeimos narių kilimo, o taip pat tradicinių šeimos narių vaidmenų kaitos, perkūrimo bei naujų vaidmenų kūrimo laikotarpis. Kaip pastebi (Müller-Bachmann, 2008), šiame etape, be pokyčių, susijusių su šeimos narių vaidmenų kaita, taip pat atsiranda pusiausvyra tarp asimiliacijos ir etniškumo išlaikymo.

Prieš detaliau analizuojant kaip keičiasi šeimos narių tarpusavio santykiai ir tradiciniai šeimos vaidmenys migracijos kontekste bei kokią įtaką šie procesai turi adaptacijai viešoje ir privačioje erdvėse, svarbu apžvelgti kas apskritai

lemia lyčių vaidmenų pasiskirstymą ir kaip šis veikia šeimos narių galimybes derinti profesinį užimtumą ir įsipareigojimus namuose.

Analizuojant šeimos kaitos tendencijas tarpasmeninių santykių aspektu lyties kategorija yra pasitelkiama kaip analitinis socialinis konstruktas (Bučaitė-Vilkė, Purvaneckienė, Vaitkevičius ir Tereškinas, 2012). Siekiant atsakyti į klausimą kaip įsipareigojimai šeimoje yra susiję su tokiais veiksniais kaip sutuoktinių karjeros dinamika, jų santykių kokybė, galimybės derinti profesinį ir šeimos gyvenimą ir pan., yra pasitelkiami du teoriniai požiūriai (Bučaitė-Vilkė et al., 2012).

Pirmasis požiūris yra susijęs su ekonomine priklausomybe ir vieno iš sutuoktinių turimais resursais, tokiais kaip išsilavinimas, pajamos, profesinis statusas ir prestižas. Šiuos resursus galima būtų interpretuoti kaip tam tikrus galios šaltinius, kurie tampa tam tikrais privalumais derantis su sutuoktiniu dėl namų ūkio darbų pasidalijimo (Bučaitė-Vilkė et al., 2012 pagal Walby, 1986).

Antrasis teorinis požiūris yra labiau susijęs su simboliu moteriškumo ir vyriškumo konstravimu, siejama su vyriškų ir moteriškų darbų pasiskirstymu. Simboliškai namų ūkio ruošą priskiriama moterims, o finansinės šeimos gerovės užtikrinimas tampa vyrų atsakomybe. „Remiantis simbolinio konstravimo požiūriu, namų ūkio įsipareigojimų šeimoje padalijimas nėra grindžiamas ekonominiais mainais, bet traktuojamas kaip simbolinė lyčių vaidmenų išraiška“ (Bučaitė-Vilkė et al., 2012:155).

Lyčių santykiai šeimoje yra aiškinami pasitelkiant struktūrinį ir konstrukcionistinį požiūrius. Pagal konstrukcionistinį požiūrį lytiškumas arba, kitaip tariant, moteriškumas ir vyriškumas, analizuojamas „kaip socialinės sąveikos metu aktyviai kuriamas, atkuriamas ir įtvirtinamas tapatumo modelis“ (Stankūnienė ir Maslauskaitė, 2009:176). Teigiama, kad dėl tokių buityje atliekamų darbų kaip vaikų priežiūra, namų tvarkymas ir pan. yra „reprodukuojamos egzistuojančios lytiškumo konstrukcijos, hierarchijos ir galios santykiai“ (2009:177).

Tuo tarpu remiantis struktūriniu požiūriu lyčių santykių dinamika aiškinama ją susiejant su sutuoktinių profesinės veiklos kontekstu, o darbų pasiskirstymas –

atsižvelgiant į poros narių socioekonominį statusą bei su juo susijusius struktūrinius elementus (Stankūnienė ir Maslauskaitė, 2009). Tarp svarbių indikatorių, kurie padeda nustatyti kaip pasiskirstomi vaidmenys šeimoje yra išskiriami šie: darbo valandų skaičius profesinėje srityje; sutuoktinių gaunamos pajamos; išsilavinimas; šeimos struktūra; vaikai ir nuostatos lyties vaidmenų atžvilgiu.

Ypač įdomias išvalgas mokslininkės (Stankūnienė ir Maslauskaitė, 2009) pateikia kalbėdamos apie nuostatas lyties vaidmenų atžvilgiu. Teigiama, kad šios nuostatos yra skirstomos į tradicinį ir liberalesnį požiūrius. Pagal tradicinį požiūrį moterų vaidmenys yra siejami su vaikų priežiūra ir šeima, o vyrų – su darbine veikla. Tuo tarpu pagal liberalų požiūrį lyčių vaidmenys nėra taip aiškiai diferencijuojami. Tyrimai atskleidžia, kad „tradicinių pažiūrų vyrai mažiau dirba namuose ir imasi vaikų globos, ypač jei jų žmonos irgi tradicinių nuostatų. (...) Kita vertus, pastebima ir tai, kad liberaliai mąstančių vyrų nuostatos labiau sutampa su jų konkrečiais veiksmais – jų dalyvavimas buities darbuose ir prižiūrint vaikus yra akivaizdesnis. Tačiau to negalima pasakyti apie liberalių pažiūrų moteris, kurių elgseną greičiau galima apibūdinti kaip tradiciškai moterišką. Jos dažniau imasi moteriškų darbų, neperleidžia jų vyrams ir tai laiko savaime suprantamu dalyku“ (Stankūnienė ir Maslauskaitė, 2009:176).

Tokiam moterų požiūriui įtakos gali turėti jas supanti aplinka bei joje vyraujantis požiūris į tradicinių vaidmenų šeimoje pasiskirstymą. Mokslininkai (Bučaitė-Vilkė et al., 2012; Stankūnienė ir Maslauskaitė, 2009) įvardina, kad Lietuvoje vyrauja patriarchalinis šeimos modelis pagal kurį didžioji dalis šeimos ir vaikų priežiūros įsipareigojimų tenka moterims. Pasak Bučaitės-Vilkės (et al., 2012), patriarchalinių nuostatų dominavimas atsispindi pasiskirstant įsipareigojimus viešojoje ir privačiojoje erdvėje – „nepaisant moterų santykinai aukšto užimtumo lygio, dauguma vaikų priežiūros rūpesčių ir kitų šeiminių pareigų vis dar tenka joms“ (2012:156). Tuo tarpu Stankūnienė ir Maslauskaitė (2009) pastebi, kad iš moterų tikimasi, kad jos aukos savo karjeros galimybes dėl įsipareigojimų šeimai, o iš vyrų, atvirkščiai, tikimasi,

kad jiems darbiniai interesai bus svarbesni už asmeninius ar šeiminius poreikius.

Galima manyti, kad to paties yra tikimasi ir iš moterų bei vyrų, atvykstančių į Lietuvą dėl šeimos susijungimo aplinkybių, pas sutuoktinius/ partnerius, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai. Pasak Grieco ir Boyd (1998), lytimi paremta hierarchinė sistema priimančioje visuomenėje yra svarbus veiksnys lemiantis moterų ir vyrų migrantų įsitraukimo į tikslo šalies darbo rinką galimybes. Anot mokslininkų, tai ypač paveikia moterų galimybes įsidarbinti, jų darbo aplinką bei, lyginant su vyrais, gaunamą atlygį už atliktą darbą (Grieco ir Boyd, 1998). Lietuvos visuomenėje vyraujančios patriarchalinės nuostatos taip pat riboja moterų adaptacijos galimybes, ypač susijusias su moterų dalyvavimu šalies darbo rinkoje. Be to, kaip aptariama kitame disertacijos skyriuje²⁸, nepaisant to, kad integracija į darbo rinką yra laikoma vienu iš Lietuvoje įgyvendinamos migracijos politikos prioritetų, tačiau nėra numatyta priemonių, kurios padėtų moterims imigrantėms derinti įsipareigojimus šeimoje ir jų profesinį užimtumą. Kiek su kitokia patirtimi susiduria vyrai imigrantai, kurie dėl įvairių struktūrinių veiksnių, asmeninių savybių ar kultūrinių skirtumų susiduria su sunkumais įsitraukiant į šalies darbo rinką. Nepateisinus asmeninių lūkesčių bei visuomenės spaudimo dėl neišpildyto kaip šeimos maitintojo vaidmens atlikimo kyla ne tik asmeniniai nusivylimai, tokios aplinkybės taip pat gali turėti įtakos sutuoktinių/ partnerių tarpusavio santykiams. Kaip pastebi Kasatkina ir Leončikas (2003), lyčių vaidmenys gali tapti labai svarbiu veiksnium adaptacijos metu, kurie gali lemti tai, kaip žmogus vertins prarastus vaidmenis bei tai, kokius vaidmenis jis yra pasirengęs priimti. „Sureikšmintas lyties vaidmuo gali pagilinti krizę, išgyvenamą, pvz., tuomet, kai vyras neranda savęs verto užsiėmimo ir pan.“ (2003:88), o tokia situacija, anot mokslininkų, gali tapti marginalumo priežastimi.

²⁸ Plačiau žr. 2.1 sk. Imigracijos šeimos susijungimo atveju politika Europos Sąjungoje ir Lietuvoje, p.81.

Tarptautinių tyrimų (Cooke, 2008a; Smith, 2004; Smits, Mulder, ir Hoomeijer, 2004 ir kt.) duomenys atskleidžia, kad galimos adaptacijos trajektorijos skirtingiems šeimos nariams yra numatomos iki atvykstant į tikslo šalį, tai yra priimant sprendimą migruoti. Pastebima, kad šis sprendimas neretai priklauso būtent nuo to, kokios nuostatos – tradicinės ar liberalios – lyčių vaidmenų atžvilgiu vyrauja šeimoje. Anot Cooke (2008a), liberalių pažiūrų moterys ir vyrai, priimdami sprendimą migruoti visada apsversto, kokias pasekmes migracija turės jų sutuoktiniams. Tuo tarpu tradicinių pažiūrų vyrai nesvarsto apie jų sutuoktinių galimybes tikslo šalyje, o tradicinių pažiūrų moterys pritaria sutuoktinio sprendimui migruoti negalvodama apie galimai ribotus šansus tikslo šalies darbo rinkoje. Įdomu pastebėti, kad moterys dažniau linkusios paaugoti karjeros galimybes užsienyje, jei tai reikš, kad jos sutuoktiniui bus sunku integruotis į tikslo šalies darbo rinką. Tuo tarpu vyrams svarbiau yra jų profesinė karjera ir net jei jų sutuoktinėms yra ribotos galimybės įsidarbinti šalyje į kurią migruojama, šie yra linkę į šį faktą nekreipti dėmesio (Cooke, 2008a). Teigiama, kad toks moterų ir vyrų požiūris, priimant sprendimą migruoti, yra susijęs su visuomenėje įsitvirtinusia nuostata, kad apmokamas vyro darbas yra esminis šeimos gerovei bei vyro kaip šeimos maitintojo tapatumo išlaikymui (Smits et al., 2004). Šioje situacijoje moters dalyvavimas darbo rinkoje yra arba visiškai aukojamas arba aukojamas iš dalies (dirbama ne pilnu etatu arba užimama pozicija darbe yra žemesnė nei buvo kilmės šalyje) (Smith, 2004). Būtent lyčių vaidmenų pasiskirstymas šeimoje, o ne ekonominės aplinkybės yra vienas pagrindinių faktorių, kuris nulemia moterų imigrančių galimybes dalyvauti tikslo šalies darbo rinkoje (Cooke, 2008a).

Tai kaip įsipareigojimai privačioje erdvėje veikia moterų adaptaciją viešojoje erdvėje rodo ir tarptautinių tyrimų duomenys, kurie atskleidžia, kad vaikų (ne)turėjimas turi tiesioginę įtaką moterų imigrančių dalyvavimui darbo rinkoje. Teigiama, kad imigracija neturi didelių pasekmių darbo rinkos kontekste tik toms moterims, kurios neturi vaikų (Cooke, 2008a pagal Cooke, 2001). Tuo tarpu šeimose, kuriose yra auginami vaikai, net ir tais atvejais, kai sutuoktinė turi aukštesnį išsilavinimą už sutuoktinį, kilmės šalyje užima aukštesnes

pareigas ar gauna už jį didesnes pajamas, migracija labiau neigiamai paveikia moters, o ne vyro galimybes tikslo šalies darbo rinkoje. Nepaisant šios aplinkybės, pastebima, kad moterys tokius pokyčius išgyvena lengviau nei vyrai, o tai siejama su tuo, kad moterys šeimos interesus, o ypač vaikų gerovę, dažniausiai laiko svarbesniais nei profesines ambicijas ir teikia jiems prioritetą, tuo tarpu vyrai ypač sudėtingai išgyvena situacijas, kai dėl migracijos susiklosčiusios situacijos turi perduoti galias sutuoktinei ir prisiimti naujus vaidmenis šeimoje, pavyzdžiui, rūpinimąsi buitimi ir vaikais (Boehme, Bracalenti ir Mefalopulos, 2008).

Moterų statuso kaitą migracijos kontekste mokslininkai linkę vertinti dviem veiksniais. Iš vienos pusės migracija gali reikšti moters socialinį mobilumą, ekonominę nepriklausomybę bei santykinį savarankiškumą. Šie aspektai ypač pasireiškia tuomet, kai moteris sėkmingai integruojasi į tikslo šalies darbo rinką. Toks moters statuso pasikeitimas gali turėti tiesioginės įtakos privačiai erdvei – ekonominė ir socialinė atsakomybės viešoje erdvėje gali pakeisti galios pasiskirstymą šeimoje, reiškiantį svarbesnį moters autoritetą priimant svarbius sprendimus ir valdant šeimyninius išteklius (Grieco ir Boyd, 1998). Iš kitos pusės, moters statusas kinta tik viešoje erdvėje, tačiau privačioje erdvėje nekinta. Tai paprastai atsitinka tais atvejais, kai persikeliamą gyventi iš vienos patriarchalinės sistemos į kitą. Taip pabrėžiama socialinio ir šeimos konteksto, arba, kitaip tariant, viešos ir privačios erdvių sankirta (Grieco ir Boyd, 1998).

Moksliniuose šaltiniuose akcentuojama, kad šeimos narių santykiams ir lyčių vaidmenų kaitai didžiausios įtakos turi tai, kaip kiekvienas šeimos narys interpretuoja tikslo šalies keliamus reikalavimus bei kaip priima naujas gyvenimo sąlygas. Kaip pastebi Müller-Bachmann (2008), šeimos narių santykiai dėl priimančios visuomenės reikalavimų bei adaptacijos proceso eigos yra išbandomi bei gali greitai ir smarkiai pakisti. Mokslininkė vidinių šeimos narių santykių kaitą adaptacijos metu bei tai, kaip šeimos nariai sugeba susidoroti su priimančios visuomenės reikalavimais, interpretuoja kaip viešos ir privačios erdvių sąsają (Müller-Bachmann, 2008 pagal de la Hoz, 2007).

Pasak Müller-Bachmann (2008), šeima migracijos kontekste nėra nelankstus, o nuolat dėl šeimos narių elgesio kintantis vienetas. Šeimos nariai patekę į naują aplinką skirtingai išgyvena pokyčius, o tai kaip jie prisitaiko prie jos turi tiesioginės įtakos šeimos gyvenimui. Viešojo erdvėje vyraujančios nuostatos lyčių santykių ir vaidmenų atžvilgiu veikia santykius šeimos viduje priklausomai nuo to, kaip šeimos nariai geba susidoroti su jaučiamomis nuostatomis ir patiriamu spaudimu pakeisti ar pritaikyti turimus vaidmenis tam, kad adaptuotųsi naujoje aplinkoje.

Kalbant apie skirtingas moterų ir vyrų migracijos patirtis bei apie tai, kokios gali būti skirtingos migracijos pasekmės vyrams ir moterims, reikėtų atkreipti dėmesį, jog naujausi feministiniai migracijos tyrimai akcentuoja, kad analizuojant dėl skirtingų migracijos patirčių kylančius nelygybės klausimus, reikėtų atsižvelgti ne tik į lyties, bet ir į kitas socialines kategorijas. Metodologinis požiūris, kurio metu įvertinama įvairių socialinių kategorijų (tapatumų) nuolatinė sąveika ir tos sąveikos pasekmės vadinamas sąveikiniu (org. *intersectionality*). Plačiau šis metodologinis požiūris yra aptariamas kitame skyriuje.

1.3.3 Sąveikinio požiūrio taikymas šeimos migracijos ir socialinės adaptacijos tyrimuose

Sąveikinis požiūris – tai teorinis ir metodologinis požiūris, pasitelkiamas analizuojant su įvairiomis nelygybės formomis susijusius klausimus (Choo ir Ferree, 2010). Pasak sąveikinio požiūrio pradininkės K.Crenshaw (1991), siekiant suprasti, kaip suformuotas socialinis pasaulis, reikėtų sutelkti dėmesį į daugialypes priežastis nulemiančių dimensijų, tokių kaip lytis, etninė grupė/rasė, socialinė klasė, religija ir pan., kurioms tuo pačiu metu priklauso tas pats individas, sankirtas. Davis (2008) aiškina, kad pagal sąveikinį požiūrį lyties, rasės/ etniškumo ir kitos socialinės kategorijos ir jų sąveika rodo individualius asmens gyvenimo, socialinių praktikų, institucinių susitarimų bei kultūrinių ideologijų skirtumus, o taip pat šių kategorijų sąveikos pasekmes galios atžvilgiu. Sąveikinį požiūrį savo tyrimuose taikantys mokslininkai teigia, kad šis metodologinis ir teorinis požiūris yra vienas svarbiausių teorinių

indėlių į šiuolaikinius feministinės krypties tyrimus (McCall, 2005) bei įvardina, kad jų įgyvendinimas dabar nėra įsivaizduojamas sutelkiant dėmesį tik į vieną lyties kategoriją (Davis, 2008). Ypatinga šio požiūrio reikšmė akcentuojama ir dėl tarptautinės migracijos procesų pokyčių, kurie nuo pastovių pereina prie lanksčių transnacionalinių ryšių formų (McDowell, 2008).

Sąveikinio požiūrio metodologijos taikymas šeimos migracijos tyrimų kontekste yra ypač svarbus, kai analizuojami su lyčių nelygybę susijusius klausimus, tokius kaip lyčių vaidmenų pasiskirstymas šeimoje bei viešos ir privačios erdvės sąsajos arba, kitaip tariant, kaip įvairūs veiksniai vienoje ir kitoje erdvėje veikia atskirų šeimos narių adaptaciją. Kaip jau minėta anksčiau, šeima nėra nelankstus vienetas, kiekvienas šeimos narys skirtingai išgyvena dėl migracijos kylančius iššūkius ir priima priimančios visuomenės reikalavimus.

Pasak Verloo ir Lombardo (2007), privačios ir viešos erdvės pasidalijimas yra pagrindinis aspektas konceptualizuojant svarbiausias prie lyčių nelygybės palaikymo ir atkūrimo prisidedančias struktūras tokias kaip darbas, intymumas ir pilietiškumas. Šios tarpusavyje susijusios ir iš normų, vertybių, institucijų bei organizacijų susidedančios struktūros reprodukuoja lyčių nelygybę visose trijose minėtose sferose. Mokslininkai aiškina, kad darbo pasidalinimas yra susijęs su viešos ir privačios erdvių dichotomija, nes pasiskirstymas tarp darbo ir globos bei mokamo ir nemokamo darbo yra paremtas moterų ir vyrų hierarchija, kurioje moterys paprastai yra pavaldžioje pozicijoje (Verloo ir Lombardo, 2007). Tokia moterų ir vyrų hierarchija yra susijusi su tuo, kad, moterys, lyginant su vyrais, dažnai atsiduria žemesnėje darbo pozicijoje, gauna mažesnę atlygį už atliktą darbą ir daugiau atlieka neapmokamo darbo namuose. Verloo ir Lombardo (2007) pastebi, kad toks darbų pasiskirstymas lemia tai, kad atsakomybės privačioje erdvėje nėra suprantama kaip kolektyvinė sutuoktinių ar, bendrai, visos visuomenės atsakomybė, bet kaip asmeninė moters pareiga.

Tačiau lytis neveikia kaip atskira kategorija ir ji paprastai reiškiasi su kitomis ar per kitas socialines kategorijas, tokias kaip amžius, religija, etniškumas ar

socialinė klasė (Erentaitė ir Pilinkaitė Sotirovič, 2012). Tai pagrindžia sąveikinio požiūrio taikymo svarbą tiriant migracijos ir su ja susijusių procesų pasekmes. Mokslinėje literatūroje akcentuojama, kad dėl lyties ir etniškumo socialinių kategorijų sąveikos ypatingai pažeidžiamoje padėtyje atsiduria moterys imigrantės. Jos, visų pirma, daug dažniau nei vyrai patiria atskirtį dėl tradicinių lyčių vaidmenų pasiskirstymo šeimoje, be to, susiduria su papildomais sunkumais, nes yra ne vietinės, o atvykėlės. Tad jų adaptaciją veikia mažiausiai dvi socialinės kategorijos – lytis ir etniškumas.

Pirmieji tyrimai, atlikti pasitelkiant sąveikinį požiūrį, analizavo juodaodžių moterų patirtis. Šio požiūrio pradininkė Crenshaw (1991) aiškino, kad tiriant šių moterų patirtis reikėtų atsižvelgti tiek į lyties, tiek į rasės/ etniškumo socialines kategorijas ir parodyti kaip šios kategorijos sąveikauja tarpusavyje formuodamos šių moterų išgyvenimus. Mokslininkė pastebi, kad prieš pradėdant taikyti sąveikinį požiūrį, taip pat buvo įgyvendinta tyrimų, kuriuose buvo atsižvelgiama į lyties ir rasės/ etniškumo socialines kategorijas, tačiau juose šioms kategorijoms skirtas dėmesys buvo nepakankamas (Walby, Armstrong ir Strid, 2010 pagal Crenshaw, 1989, 1991).

Choo ir Ferree (2010) išskiria kelis sąveikinio požiūrio požymius. Visų pirma, tyrimuose, kuriuose pasitelkiamas sąveikinis požiūris, akcentuojama svarba tirti asmenis, kurie yra marginalizuoti dėl keletos veiksnių. Antra, sąveikinis požiūris pasižymi tuo, kad analizuojant nelygybę pereinama nuo atskirų nepriklausomų ją sukeliančių veiksnių prie bendros šių veiksnių sąveikos.

Mokslinėje literatūroje galima aptikti keletą sąveikinio požiūrio skirstymo variantų. Visų pirma, Crenshaw sąveikinį požiūrį skirstė į struktūrinį ir politinį. Apie pastarąjį kalbama tuomet, kai analizuojama kaip nelygybės ir jų sąveikos yra susijusios su politinėmis strategijomis ir programomis. Tačiau tiriant imigrantų adaptacijos ypatumus daug svarbesnis yra antrasis – struktūrinis sąveikinis požiūris, kuris taikomas tuomet, kai nelygybės ir jų sąveikos yra tiesiogiai susijusios su nelygybę patiriančių socialinių grupių patirtimis (Walby et al., 2010; Hancock, 2007; Verloo, 2006). Šio tipo sąveikiniui požiūriui artimi klausimai, kurie susiję su moterų imigrančių integracijos į darbo rinką

problematika ir bendrai adaptacija priimančioje visuomenėje arba, kitaip tariant, ieškant atsakymo, kaip šių moterų adaptacijos patirtys tikslo šalyje yra susiję su jų lytimi ir etnine kilme. Crenshaw akcentuoja, kad, nors struktūrinis ir politinis sąveikinis požiūris turi bendrą ryšį, tačiau tai nėra vienas ir tas pats, nes jie yra atskiri ir neturėtų būti jungiami kartu ar redukuojami (Walby et al., 2010).

Dar vieną sąveikinio požiūrio skirstymą siūlo McCall (2005). Mokslininkė sąveikinį požiūrį skirto į intrakategorinį, antikategorinį ir interkategorinį. Intrakategorinis požiūris (*org. intra-categorical approach*) koncentruojasi ties tam tikromis socialinėmis grupėmis, siekiant atskleisti šių grupių narių išgyventas patirtis. Teigiama, kad šis požiūris yra artimas Crenshaw struktūriniam sąveikiniam požiūriui pagal kurį tiriamos nedidelės, dažniausiai anksčiau netirtos, grupės. Intrakategorinis požiūris kritikuojamas, dėl to, kad analizuojant nedidelės specifinės grupės patirtis yra neatsižvelgiama į platesnį socialinį kontekstą bei su juo susijusius procesus ir struktūras, kurie gali būti patiriamos nelygybės priežastimi (Walby et al., 2010).

Antrasis požiūris, įvardinamas kaip antikategorinis (*org. anti- categorical*), yra paremtas analitinės kategorijas dekonstruojančia metodologija. Pagal šį požiūrį yra siekiama tas kategorijas, kurios yra problematiškos atskleidžiant socialinių santykių egzistavimą ir jų svarbą, pakeisti kitomis (Walby et al., 2010). Toks sąveikinis požiūris yra kritikuojamas dėl problematinio jo taikymo praktikoje.

Trečiąjį McCall (2005) sąveikinį požiūrį įvardina kaip interkategorinį (*org. inter- categorical*). Pagal šį požiūrį yra laikinai adaptuojamos analitinės kategorijos, kuriomis norima užfiksuoti nelygybės santykį tarp socialinių grupių bei atskleisti kaip keičiasi nelygybės formos tarp daugialypių ir vienas kitam prieštaringų bruožų (Walby et al., 2010). McCall (2005) šios rūšies sąveikinį požiūrį rekomenduoja taikyti analizuojant kaip didesnių struktūrų turima galia yra susijusi su nelygybės atsiradimu.

Nors sutariama, kad sąveikinio požiūrio taikymas yra svarbus feministinės krypties tyrimams, tačiau jis sulaukia ir nemažai mokslininkų kritikos. Visų pirma, nėra aiškus jos konceptualizavimas. Kaip pastebi Davis (2008), kai

kurie mokslininkai siūlo sąveikinį požiūrį laikyti teorija, kiti įvardina kaip sąvoką ar euristinę priemonę, dar kiti sąveikinį požiūrį naudoja kaip strategiją atliekant feministinės krypties tyrimų analizę. Taip pat nėra aišku, ar sąveikinis požiūris „turėtų būti naudojamas tik tam, kad suprastume individualias patirtis, teorizuojant tapatybę, ar turėtų būti traktuojamas kaip socialinių struktūrų ir kultūrinių diskursų ypatybė“ (Davis, 2008:68).

Kaip jau minėta anksčiau, šeimos migracijos tyrimuose, taikant sąveikinį požiūrį, svarbiomis socialinėmis kategorijomis, kurių sąveika formuoja imigrantų individualias adaptacijos patirtis, yra lytis ir etniškumas. Ankstesniuose disertacijos skyriuose plačiau aptarta lyties socialinė kategorija, tuo tarpu kitas poskyris yra skirtas pristatyti dar vieną – etniškumo – socialinę kategoriją, jos interpretaciją migracijos kontekste ir svarbą imigrantų dėl šeimos susijungimo adaptacijos priimančioje visuomenėje eigai.

1.3.4 Etniškumo svarba šeimos migracijos kontekste

Ankstesniame disertacijos poskyryje aptartas sąveikinis požiūris, pagal kurį, atliekant tyrimus socialinės nelygybės klausimais, analizuojama kaip nelygybę patiriančių asmenų patirtis veikia kelių socialinių kategorijų sąveika. Nors šis požiūris yra kritikuojamas dėl jo koncepcijos neaiškumo bei dėl to, kad dažniausiai tiria tik nedidelę tam tikros rūšies nelygybę patiriančią socialinę grupę, vis tik jos aktualumas analizuojant imigrantų, o ypač moterų imigrančių, patirtis, yra neginčijamas. Socialinės lyties kategorija ir jos vaidmuo šeimos imigrantų imigracijos ir adaptacijos kontekste aptarta ankstesnėje darbo dalyje. Kita svarbi socialinė kategorija, pristatoma šiame disertacijos poskyryje, yra etniškumas.

Etniškumą ir šio reiškinio problematiką tyrinėjantys mokslininkai pabrėžia etniškumo sąvokos problematiškumą. Vieni sąvokos apibrėžimo sunkumus aiškina dėl pačios sąvokos naujumo, kiti dėl termino kaitos ir egzistuojančių skirtingų požiūrių į šį reiškinį (Hutchinson ir Smith 1996; Jenkins, 1997; Eriksen, 1993). Taip pat mokslininkai pastebi, kad etniškumo tyrimuose egzistuoja įvairių sąvokų samplaika, o šios apibrėžiamos nevienodai – „beveik greta aptinkamos, o kartais ir tapatinamos tokios sąvokos kaip antai: etninė

grupė, bendruomenė, nacionalizmas, rasė, tautybė, tauta, tautinė mažuma ir kt.“ (Beresnevičiūtė, 2005:17). Etninių reiškinių problemai painiavos įneša ir paplitęs požiūris, kad etninės grupės ar bendruomenės yra būtinai maža visuomenės dalis ir laikoma kaip mažuma tautoje ar tautinėje valstybėje (Hutchinson ir Smith, 1996:15; Eriksen, 1993). Socialiniuose moksluose etniškumas dažniausiai aiškinamas iš dviejų – primordialistinio ir instrumentalistinio (konstruktyvistinio) požiūrių perspektyvos.

Primordialistiniam požiūriui, pagal kurį etniškumas traktuojamas remiantis bendros kilmės suvokimu, atstovauja C.Geertz ir D.Schneider. Šie mokslininkai „atskiria socialinę realybę nuo kultūrinės sistemos“, o kultūrą „mato kaip raktą, padedantį suprasti visuomenę“ (Daušas ir Čiubrinskas, 2008:30). Pagal šį požiūrį etniškumas aiškinamas kaip duotybė, „suprantama gimimu tam tikroje religinėje bendruomenėje, kalbėjimu tam tikra kalba ar net dialektu ir dalyvavimu tam tikroje socialinėje praktikoje“ (2008:31 pagal Geertz 1973:259).

Laikui bėgant primordialistinį etniškumo aiškinimą keitė šiuo metu antropologijoje vyraujantis instrumentalistinis (konstruktyvistinis) požiūris į etniškumą. Šio požiūrio atstovai pabrėžia paties individo etninės priklausomybės pasirinkimą, o „etnis tapatumas suprantamas kaip socialinis, politinis ir kultūrinis resursas kovoje dėl išteklių“ (Daušas ir Čiubrinskas, 2008:29 pagal Hutchinson, Smith, 1996:8).

Šio etniškumo modelio atsiradimui didelės įtakos turėjo 1969 metais pasirodžiusi Fredrik Barth studija „*Ethnic groups and boundaries*“, kurioje autorius etniškumą interpretuoja kaip socialinės organizacijos formą. Instrumentalistinio etniškumo modelio atsiradimui svarbus buvo Barth požiūris apie galimybę pakeisti tapatybę (pereiti iš vienos tapatybės į kitą) bei matymas kiekvieną individą kaip racionalų veikėją, kuris pasirenka etninę priklausomybę atsižvelgdamas į palankias ekonomines, politines ar kitas sąlygas (Daušas ir Čiubrinskas, 2008). Instrumentalistinį požiūrį į etniškumą palaiko ir Th.Eriksen (1993) bei R.Jenkins (1997), kurie pritaria, kad etniškumui atsirasti yra būtinas asmenų ir jų grupių socialinis ryšys.

Eriksen (1993) savo darbuose akcentuoja, kad etniškumo atsiradimui yra svarbus ryšys tarp veikėjų, o ne priklausomybės grupei faktorius. „Etniškumas yra socialinių santykių aspektas tarp veikėjų, kurie laiko save kultūriškai skirtingais nuo kitų grupių narių bei su kuriais jie turi bent minimalią sąveiką“ (1993:12). Mokslininkas pastebi, kad etnis elementas socialiniuose santykiuose atsiranda tuomet, kai kultūriniai skirtumai turi įtakos skirtingų grupių narių socialinei sąveikai. Eriksen teigia, kad etniškumas reiškia tiek sąveikos atsiradimą, tiek jos praradimą, taip pat identiteto kūrimą. „Tokioje situacijoje etniškumas turi tiek politinę, tiek organizacinę bei simbolinę išraišką“ (1993:12).

Jenkins knygoje „Rethinking ethnicity“ (1997), remdamasis ankstesnių autorių darbais, etniškumo sąvoką taip pat pristato kaip socialinį konstruktą, kuris kuriamas socialinės sąveikos metu ir kurios rezultatas jis yra. Anot autoriaus „etniškumas kaip socialinis identitetas yra tiek kolektyvinis, tiek individualus, išreiškiamas socialinės sąvokos metu ir internalizuotas į asmeninį savo paties suvokimą“ (1997:14).

Tiek primordialistinis, tiek instrumentalistinis požiūriai sulaukia kritikos. Eriksen (1993) kritikuoja pagal instrumentalistinį požiūrį etninės organizacijos interpretavimą kaip kovą dėl išteklių. Visų pirma, anot mokslininko (1993), toks požiūris mažai kreipia dėmesio į simbolinį etniškumo ir etninio tapatumo aspektą. Antra, laikantis šio požiūrio, ribojamas galios pasiskirstymas tarp visuomenės narių aiškinimas ir supratimas. Tuo tarpu Jenkins (1997) pastebi, kad „nors socialinėje antropologijoje taikomas etniškumo modelis yra geriausias būdas suprasti etniškumą, tačiau jis nėra nei iki galo ištirtas, nei adekvačiai suprantamas“ (1997:3). Primordialistinis požiūris, pagal kurį etniškumą nusako bendra kilmė ir su ja susiję aspektai taip pat kritikuojamas įvairių autorių (Eriksen, 1993; Jenkins, 1997; Kasatkina, 2007). Kasatkina pabrėžia, kad etninės tapatybės daugeliu atveju būna sukonstruotos, o tokios savybės kaip „kalba, religija, kultūra ar bendra istorija, ne visuomet nusako asmens etniškumą, svarbūs yra subjektyvūs veiksniai arba savęs tapatybė“ (2007:3). Be to, etniškumas sutampa ir su kitomis tapatybėmis. Kritikuodama

primordialistinis požiūris mokslininkė akcentuoja, kad “nepaisant sunkiai apibūdinamos (ne visuomet akivaizdžios) etninės tapatybės, individai lengvai jos nekeičia, susiedami ją su etnine kilme. Etninės tapatybės ne tik pasižymi stabilumu ir ilgalaikiškumu, bet ir tampa pastebimos, (...) o tai savo ruožtu gali būti įvardijama kaip struktūra, kuri suvokiama kaip tarpusavyje susietų ir sąveikaujančių socialinių grupių ir socialinių institutų visuma” (2007:4).

Migracijos kontekste etniškumas yra įvardinamas kaip 'situacinis' (Castles ir Miller, 1998), o tokia sąvokos interpretacija yra artima instrumentalistiniam požiūriui, pagal kurį tam tikros grupės nariai nusprendžia pasitelkti etniškumą kaip savęs identifikavimosi formą tokiose situacijose, kada šis yra būtinas ar naudingas (Castles ir Miller, 1998). Dėl šios priežasties dažnai pasireiškia etninių ribų nepastovumas ir kaita. Pasirinkimas daromas pasirenkant etnines ribas, kurios pasižymi tokiais kultūriniais bruožais kaip kalba, bendra istorija, papročiai, religija ir kt. (Castles ir Miller, 1998 pagal Wallman, 1986). Pagal šį požiūrį nėra skirtumo, ar ribos brėžiamos dėl kultūrinių, ar dėl fenotipinių skirtumų.

Panašiai, kaip pastebi Castles ir Miller (1998), kai kurie sociologai etniškumo pasirinkimą interpretuoja kaip racionalių elgesį, „sukurtą tam, kad padidinti grupės galią rinkos konkurencijos sąlygomis“ (1998:31). Etniškumo ir jo problematikos tyrimų lauke išskiriami galimi racionalaus pasirinkimo teorijos taikymo pavyzdžiai, tokie kaip teorijos naudojimas aiškinant rasinės diskriminacijos darbe apraiškas ar etninio kolektyvinio veiksmo atsiradimo sąlygas (Hutchinson ir Smith, 1996 pagal Hecter, 1986). Pastarasis galėtų būti taikomas ir migracijos tyrimuose, kai kalbame apie migrantų pasirinkimą dalyvauti etninės grupės veikloje, siekiant gauti praktinės naudos tikslo šalyje. Pagal kolektyvinio veiksmo aiškinimą etninės grupės nariai „prisideda prie kolektyvinio veiksmo tik tuomet, kai jie tikisi gauti individualios naudos“ (1996:92).

Kai kalbama apie etniškumo pasirinkimą pagal situaciją, siekiant juo pasinaudoti kaip kapitalu, reikėtų prisiminti Barth (1969) etninių grupės bruožų tipologiją. Pagal vieną jų, struktūrinių etninių grupių skiriamųjų bruožų

aiškinimą, etninė grupė egzistuoja tik tuomet, kai individai priskiria save jos nariais. Kaip pastebi Kasatkina ir Leončikas, pagal struktūrinį aspektą yra svarbus ir išorinio pasaulio požiūris, nes „savęs laikymas tam tikros grupės nariu ir kitų atliekamas priskyrimas – logiškai skirtingi veiksmai“ (2003:33). Savęs priskyrimas tam tikrai grupei arba, kaip tai įvardinama literatūroje, saviidentifikacija yra laikoma „šiuolaikinėje visuomenėje etniškumą lemiančiu veiksmu. (...) Subjektyvusis etniškumo kriterijus taip pat reiškia, kad žmonės vienai ir tai pačiai grupei gali priklausyti dėl skirtingų priežasčių: kilmės, gyvenamosios vietos, religinių ar politinių įsitikinimų, karjeros sumetimų, šeimos ryšių ir t.t.“ (2003:23).

Migracijos problematikos tyrimuose socialinio kapitalo tyrimai yra neatsiejami nuo socialinių tinklų koncepcijos. Pasak sociologo Massey (et al., 1993), migracijos tinklo ryšiai vertinami kaip socialinis kapitalas, o tinklų struktūrinė pozicija turi įtakos priesti prie geresnių socialinių šaltinių ir pasiekti aukštesnį socialinį statusą. Teigiama, kad „socialinių tinklų analizė socialinio kapitalo aspektu yra naujausia analizės kryptis, kuri remiasi socialinio kapitalo teorijos pradininkų (...) teorinėmis išvalgomis apie individų ir jų grupių (...) socialinį kapitalą, kuris sukuriamas ir didinamas pasitelkiant socialinius tinklus“ (Gečienė, 2009:135). Etninių socialinių tinklų vaidmuo yra svarbus socialinio kapitalo įtakos migrantų galimybėms tyrimų objektas, tačiau šiame darbe ši problematika išsamiau nepristatoma.

Etniškumas laikomas tam tikru socialiniu kapitalu, turinčiu daugialypių vaidmenų migracijos ir migrantų integracijos procese. Žmonės, turintys tam tikrų bendrybių ir saistomi panašių charakteristikų jungiasi kartu, siekdami bendros naudos – informacijos, paramos, ekonominės gerovės ir kt. (Beresnevičiūtė, 2005). Kasatkina ir Leončikas atkreipia dėmesį, kad „nebūtinai etniškumas egzistuoja tik tuomet, kai egzistuoja aiškiai apibrėžtos grupės, kurių narius sieja nuolatiniai įvairūs ryšiai“ (2003:18). Etniškumas taip pat gali pasireikšti ir per etninių ryšių tinklą, kurį „gali sudaryti aibė decentralizuotų ryšių, siejančių tam tikrai etninei kategorijai priklausančius žmones“ (2003:19).

Pastebima, kad migracijos tyrimuose dažniausi aptariami pozityvieji etninio socialinio kapitalo aspektai. Vieni autoriai teigia, kad etniškumas veikia kaip kanalas, „kuriuo cirkuliuoja informacija, tarpusavio pagalba ir pan. (Kasatkina ir Leončikas, 2003:19). Kiti įvardina, kad etniniai ryšiai tampa prisitaikymo pranašumo šaltiniu, o „etniškumas naudojamas kaip tam tikri išteklių. Etniniai ryšiai suteikia socialinio saugumo tinklą užtikrinant materialinius ir socialinius poreikius“ (Beresnevičiūtė, 2005:34). Etninių socialinių tinklų vaidmuo yra ypač svarbus atvykimo į tikslo šalyje pradžioje. Migracijos tyrimų atstovai pastebi, kad asmeniniai, o ypač neformalūs tinklai (asmeniniai šeimos ryšiai, draugai, etninės bendruomenės, kt.) gali suteikti finansinę pagalbą, maisto, būstą, informaciją, susijusią su socialine rūpyba ar sveikatos institucijomis, taip pat pasidalinti žiniomis apie įsidarbinimo galimybes ar svarbiais kontaktais (Castles ir Miller, 1998).

Vis tik reikėtų atkreipti dėmesį ir į neigiamus etninio socialinio kapitalo aspektus. Portes išskiria keturias etninio solidarumo ir pasitikėjimo generuojamo socialinio kapitalo pasekmes: „etninės grupės atskirtį nuo kitų grupių; perdėtas pretenzijas bei reikalavimus grupės nariams; individo galimybių ribojimą ir grupės narių suvienodinimo; niveliavimo normas“ (Beresnevičiūtė, 2005:35 pagal Portes 1998:15).

Panašios nuomonės laikosi ir Castles su Miller (1998), kurie, visų pirma, akcentuoja, kad tokie matomi etniškumo požymiai kaip išvaizda, kalba, religija, kt. gali tapti ir atskirties kriterijumi. Anot Castles ir Miller, „tapimas etnine mažuma nėra automatinis imigracijos rezultatas, o daugiau kaip specifinių marginalizacijos mechanizmų pasekmė, kuri skirtingas grupes veikia skirtingai“ (1998:32). Šie mokslininkai taip pat atkreipia dėmesį, kad ryšiai tarp migrantų tikslo šalyje ir asmenų, likusių kilmės šalyje, kuria neformalius tinklus, kurie vėliau skatina etninių bendruomenių kūrimąsi.

Beresnevičiūtė (2005) teigia, kad etniniai ryšiai vienos grupės viduje gali būti riboti, tad šiai grupei priklausantys asmenys neturi galimybės dalyvauti kitų grupių veikloje, taip pat prieiti prie socialinių išteklių esančių už jų grupės ribų. Taip pat pastebima socialinės nelygybės galimybė dėl socialinio kapitalo

skirtumų „tarp daugumos ir mažumos grupių, ypač jei daugumos grupė siekia išlaikyti aukštesnę nei vidutinę poziciją“ (2005:35).

Apibendrinant, tarptautinės migracijos kontekste etniškumas yra situacinis ir gali būti interpretuojamas kaip savotiškas socialinis kapitalas, pasireiškiantis socialinių ryšių (ne)turėjimu. Šeimos migracijos kontekste tokis socialinis kapitalas gali būti vertinamas teigiamai, ypač atvykimo į tikslo šalį pradžioje, kai turimi ryšiai suteikia naudingos informacijos, reikalingos adaptuotis priimančioje visuomenėje. Tačiau etniškumo socialinė kategorija gali būti ir nelygybės bei marginalizacijos prielaida. Iš dalies tai susiję, kad buvimas uždaroje, etniniais ryšiais susaistytoje aplinkoje gali reikšti atskirtį ir menkesnes adaptacijos galimybes. Šioje vietoje reikėtų paminėti ir ankstesniame skyriuje aptartą sąveikinį požiūrį bei pažeidžiamą moterų imigrančių padėtį. Iš vienos pusės moterys dėl lyčių vaidmenų pasiskirstymo šeimoje turi ribotas galimybes plėsti socialinių ryšių ratą, o buvimas bendros etninės kilmės asmenų grupėje, reikšti adaptacijos priimančioje visuomenėje sunkumus, tačiau iš kitos pusės etniškumas gali pasitarnauti kaip pagalbos šaltinis rūpinantis vaikais ir buitimi, taip atveriant didesnes galimybes adaptacijai darbo rinkoje.

II. Struktūriniai imigracijos šeimos susijungimo atveju ir socialinės adaptacijos veiksniai

Šioje disertacijos dalyje plačiau pristatomi trys imigracijos šeimos susijungimo atveju ir socialinės adaptacijos struktūriniai veiksniai. Skyriuje apžvelgiamos migracijos tendencijos Lietuvoje – imigracijos dėl šeimos susijungimo dinamika bei mišrių santuokų šalyje statistika – ir socialinio konteksto veiksniai – Europos Sąjungoje (ES) ir Lietuvoje įgyvendinama migracijos ir migrantų integracijos politika bei Lietuvos gyventojų nuostatos imigrantų atžvilgiu. Aptarti pastaruosius socialinio konteksto veiksnius yra svarbu dėl keletos priežasčių. Visų pirma, jie padeda atskleisti, kokie reikalavimai yra taikomi į Lietuvą gyventi atvykstantiems užsieniečiams (taip pat ir ne ES piliečiams imigruojantiems šeimos susijungimo atveju) ir kokios sąlygos yra sukuriamos šalyje šių imigrantų adaptacijai. Tuo tarpu visuomenės nuostatų

apklausų duomenų analizė atskleidžia priimančios visuomenės atvirumą kultūrinei įvairovei.

2.1 Imigracijos šeimos susijungimo atveju politika Europos Sąjungoje ir Lietuvoje

Šeimos migracijos politika Europos Sąjungos kontekste.

Pastarąjį dešimtmetį imigracija šeimos susijungimo atveju bei su šiuo reiškiniu susiję procesai yra tapę svarbiu politinių debatų, migracijos, migrantų integracijos ir multikultūralizmo Europoje klausimais, objektu (Bonjour ir de Hart, 2013; *Gender, generations and the family in international migration*, 2011).

Vienas pagrindinių teisinių dokumentų, reglamentuojančių teisę į šeimos susijungimą ES, yra Europos Tarybos Direktyva 2003/ 86/ EB Dėl teisės į šeimos susijungimą (*toliau Direktyva 2003/86/EB*). Šios direktyvos tikslas – „nustatyti valstybių narių teritorijoje teisėtai gyvenantiems trečiųjų šalių piliečiams naudojimosi šeimos susijungimo teise sąlygas“ (Direktyva 2003/86/EB, 1 str.). Direktyvoje 2003/86/EB šeimos susijungimas apibrėžiamas kaip „valstybėje narėje teisėtai gyvenančio trečiosios šalies piliečio šeimos narių atvykimas ir gyvenimas toje valstybėje narėje, kad būtų išsaugota šeima, nepaisant ar šeimos santykiai atsirado prieš atvykstant tam gyventojui, ar jam atvykus“ (Direktyva 2003/86/EB, 2 str.(d)). Pagal šios direktyvos nuostatas šeimos susijungimas visais atvejais yra taikomas imigrantų sutuoktiniams ir jų vaikams, o kiekviena valstybė narė turi teisę nuspręsti, „ar jos nori leisti šeimos susijungimą tiesiosios aukštutinės giminystės linijos giminėms, nesusituokusiems pilnamečiams, nesusituokusiems ar registruotiems partneriams, taip pat poligaminės santuokos atvejais paskesnio sutuoktinio ir globėjo nepilnamečiams vaikams“ (Direktyva 2003/86/EB, 10 punktas).

Nepaisant Direktyvos 2003/86/EB svarbos, moksliniuose šaltiniuose šis politinis dokumentas yra kritikuojamas dėl liberalaus požiūrio ir valstybėms narėms suteikiamos laisvės kontroliuoti atvykimą dėl šeimos susijungimo bei

rinktis, kokias šeimos susijungimo sąlygas nustatyti nacionaliniame lygmenyje (Kraler, 2010).

Kaip įvardinama 2011 m. priimtoje Žaliojoje knygoje dėl Europos Sąjungoje gyvenančių trečiųjų šalių piliečių teisės į šeimos susijungimą (Direktyva 2003/86/EB) (*toliau Žalioji knyga*) aprašyme, ši direktyva „laikyta tik pirmuoju derinimo žingsniu, o NVO ir mokslininkai ją kritikavo dėl to, kad nustatytas gana žemas suderinimo lygis“ (Europos Komisija, 2011). Žaliojoje knygoje įvardinama, kad kai kuriose valstybėse narėse priimtos griežtos normos dėl šeimų susijungimo netgi paragino keisti kai kurias direktyvos nuostatas, kad būtų nustatytos papildomos šeimos susijungimo sąlygos. Pakeitimai Direktyvoje taip pat buvo būtini tam, kad būtų kovojama su piktnaudžiavimu ir siekiant pagerinti didelio atvykstančių migrantų srauto valdymą.

Kiek palankiau vertinama Europos Tarybos Direktyvą 2004/38/EB Dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje (*toliau Direktyva 2004/38/EB*). Ši direktyva apima daug platesnį dėl šeimos susijungimo atvykusių asmenų teisių kontekstą, o taip pat įtraukia platesnę į šeimos susijungimą teisę turinčių asmenų sąvoką (Kraler ir Bonizzoni, 2010). Pagal Direktyvos 2004/38/EB nuostatas šeimos nariai, turintys teisę į šeimos susijungimą, yra ne tik ES piliečio sutuoktinis ar partneris, su kuriuo sudaryta teisėta partnerystė, ir vaikai, bet ir tiesioginiai giminaičiai.

Didžiausia kritika, susijusi su anksčiau minėtomis direktyvomis, yra ta, kad nei viena jų į tikslinių grupių sąrašą neįtraukia ES piliečių, kurie gyvena savo gimtojoje šalyje ir norėtų į ją pasikviesti savo šeimos narius ne ES piliečius. To pasekoje, didėja atotrūkis tarp skirtingų asmenų kategorijų ir jų teisių į šeimos susijungimą ir, apskritai, auga teisių į šeimos susijungimą diferenciacija (Kraler ir Bonizzoni, 2010).

Tai, kad šeimos migracija ir su ja susiję reiškiniai yra aktualūs pastarojo dešimtmečio ES imigracijos politikos klausimų objektas, liudija Europos

Komisijos įgyvendinamų iniciatyvų, susijusių su Direktyva 2003/86/EB, skaičius.

2008 m. Europos Bendrijų Komisija priėmė Direktyvos 2003/86/EB įgyvendinimo ataskaitą. Ataskaitoje pateikiama nemažai, kelias sritis apimančių, netinkamo direktyvos perkėlimo ir taikymo atvejų, o taip pat joje nustatyta, kad kol kas Direktyva 2003/86/EB nelabai padeda derinti šeimos susijungimo teisę. To pasekoje, 2011 m. Europos Komisija priėmė jau anksčiau minėtą Žaliąją knygą, kuria buvo siekiama surinkti nuomones apie Direktyvos 2003/86/EB įgyvendinimą ES lygmeniu, gauti informaciją iš ES valstybių narių apie jos taikymą bei įdiegti veiksmingesnes Direktyvos 2003/86/EB įgyvendinimo taisykles.

Vienas iš klausimų, įtrauktų į Žaliąją knygą, yra susijęs su ne ES piliečių, imigravusių dėl šeimos susijungimo aplinkybės, integracijos priemonių įgyvendinimu. Žaliojoje knygoje keliami tokie klausimai kaip – ar valstybėse narėse taikomomis integracijos priemonėmis yra veiksmingai siekiama integracijos tikslo; kokios priemonės yra veiksmingiausios; ar būtų naudinga šias priemones tiksliau apibrėžti ES lygmeniu ir pan.

Žaliojoje knygoje Direktyva 2003/86/EB kritikuojama dėl tiksliai neapibrėžtų integracijos priemonių bei jų taikymo būdų, kuriuos yra numatę tik kai kurios valstybės narės. Vienose valstybėse šios priemonės taikomos kaip leidimo atvykti į šalį sąlyga pagal kurią imigrantai dėl šeimos susijungimo turi išlaikyti kalbos egzaminą, testą, kuris apima klausimus apie priimančią visuomenę, o taip pat pasirašyti sutartį pagal kurią įsipareigoja iškart po atvykimo lankyti šalies pažinimo, o prireikus ir tos šalies kalbos, kursus. Tuo tarpu kitos šalys reikalauja, kad atvykstantys šeimos nariai integracijos programose, tokiose kaip kalbos kursai ir panašiosiose, dalyvautų tik atvykę. Direktyvos 2003/86/EB ataskaitoje įvardinama, kad Lietuvoje reikalavimas šeimos nariams dalyvauti integracijos programose taikomas tik nuolatinio gyvenimo atveju (Europos Bendrijų Komisija, 2008, p. 4.3.4)

Kalbant apie iniciatyvas, susijusias su Direktyvos 2003/86/EB įgyvendinimu, taip pat reiktų paminėti, kad 2012 m. Europos Komisijos Migracijos politikos

grupės koordinuoto forumo tema buvo pasirinktas šeimos susijungimo klausimas, o vienas iš forumo metu priimtų sprendimų buvo susijęs su gairių, dėl nustatytų Direktyvos 2003/86/EB įgyvendinimo problemų sprendimo, parengimu. Šios gairės buvo priimtose 2014 m. balandžio mėnesį, parengus Komisijos komunikatą Europos Parlamentui ir Tarybai (*toliau Komisijos Komunikatas dėl Direktyvos 2003/86/EB taikymo gairių*) (Europos Komisija, 2014).

Svarbu pastebėti, kad teisės aktai, reglamentuojantys šeimos susijungimą ES lygmeniu, yra neutralūs lyties atžvilgiu. Tačiau Komisijos Komunikate dėl Direktyvos 2003/86/EB taikymo gairių akcentuojama, kad valstybės narės turėtų suteikti reikiamas integracijos priemones (žinias apie naują gyvenamą šalį ir tos šalies valstybinės kalbos kursus) šeimos nariams taip, kad jos ne tik būtų lengvai prieinamos (pavyzdžiui, integracijos ir kalbos kursai dėstomi keliose vietose), būtų nemokamos (arba bent jau įperkamos), bet ir „pritaikytos asmens poreikiams, įskaitant konkrečius su lytimi susijusius poreikius (pvz., vaikų priežiūros įstaigos)“ (Europos Komisija, 2014:15).

Imigracijos šeimos susijungimo atveju politika Lietuvoje.

Tarybos Direktyvos 2003/86/EB formalus perkėlimas į nacionalinę Lietuvos Respublikos (LR) teisę prasidėjo 2006 m. Tais metais buvo papildytas pagrindinis užsieniečių gyvenimą šalyje reglamentuojantis teisės aktas – LR įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“, priimtas 2004 m. balandžio 29 d. Šis įstatymas pakeitė iki tol galiojusi to paties pavadinimo įstatymą, priimtą 1998 m. gruodžio 11 d. (Lietuvos Respublikos Seimas, 1998).²⁹

LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (toliau *Įstatymas*) 2 straipsnio 27 punkte, šeimos susijungimas apibrėžiamas kaip „Lietuvos Respublikoje teisėtai gyvenančio užsieniečio, kuris nėra Europos Sąjungos pilietis, šeimos narių atvykimas ir gyvenimas Lietuvos Respublikoje, kad būtų išsaugota

²⁹ Žvelgiant į istorinę įstatymų, reglamentuojančių užsieniečių atvykimą ir gyvenimą Lietuvoje, perspektyvą, reikėtų paminėti, kad pirmasis tokio pobūdžio įstatymas „Imigracijos įstatymas“ priimtas 1991 m. rugsėjo mėn. galiojo iki 1999 m. liepos mėn. Pagal šio įstatymo nuostatas buvo numatyta leidimų gyventi šalyje išdavimo tvarka, taikant imigrantų kvotos sistemą. (Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba - Atkuriamasis Seimas, 1991).

šeima, nepaisant to, ar šeimos santykiai atsirado prieš atvykstant užsieniečiui, ar jam atvykus“. Tačiau Įstatyme taip pat numatoma, kad laikinas leidimas gyventi šeimos susijungimo pagrindu išduodamas ne tik leidimą gyventi ir dirbti Lietuvoje turinčių ne ES piliečių artimiesiems, bet ir LR piliečių sutuoktiniams ar partneriams, su kuriais sudaryta registruota partnerystė, iš ne ES valstybių narių (43 str., 5 punktas).

Įstatymo 43 str. 1 dalyje yra numatyti aštuoni galimi šeimos susijungimo atvejai, kurių pagrindu išduodami laikini leidimai gyventi šalyje, jei Lietuvos Respublikoje gyvena: 1) užsieniečio tėvai arba vienas iš jų, kurie yra LR piliečiai; 2) nepilnamečio užsieniečio tėvai ar vienas iš jų arba vieno iš jų, globojančio nepilnametį užsienietį, sutuoktinis, kuris yra LR pilietis arba turi leidimą gyventi; 3) užsieniečio vaikas, kuris yra LR pilietis; 4) užsieniečio vaikas, kuriam suteiktas pabėgėlio statusas ir išduotas leidimas nuolat gyventi; 5) gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis ir kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis leidimą gyventi; 6) jis yra užsieniečio, turinčio leidimą gyventi, pirmos eilės tiesiosios aukštutinės linijos giminaitis; 7) Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio tėvai, kurie yra nedarbingi dėl senatvės pensijos amžiaus arba neįgalumo ir turi leidimą nuolat gyventi; 8) atsiranda itin sunkių aplinkybių, susijusių su santuokos ar registruotos partnerystės nutraukimu arba šeimos nario mirtimi, reglamentuojamų teisės aktuose.

Kaip bus pristatyta vėliau, dažniausiai laikini leidimai gyventi Lietuvoje ne ES piliečiams išduodami šeimos susijungimo atveju, kai šalyje gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis.

Lietuvoje įgyvendinamos šeimos migracijos politikos ir užsieniečiams taikomų šeimos susijungimo sąlygų analizei ir palyginimui su kitomis ES valstybėmis narėmis pasitelkti tarptautinio tęstinio tyrimo „Migrantų integracijos politikos indeksas“ (toliau *MIPEX*)³⁰ duomenys.

³⁰ MIPEX – tai didžiausias ir bene vienintelis tarptautinis tyrimas, kurio tikslas iširti kokius migrantų integraciją skatinančius veiksmus atlieka ES ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) valstybių narių vyriausybės. Pirmasis žvalgybinis MIPEX tyrimas, apėmęs 15 ES valstybių narių, įgyvendintas 2004 m. Vėliau tyrimas įgyvendintas 2007 ir 2011 m., naujaisi MIPEX tyrimo duomenys

MIPEX ekspertų vertinimu dėl įgyvendinamų ES teisės aktų Lietuvoje įgyvendinama politika šeimos susijungimo atveju į šalį atvykusių imigrantų atžvilgiu yra pasiekusi ES vidurkį, tačiau keliami reikalavimai yra vertinami kaip griežti, o imigrantų šeimos narių statusas yra vienas iš labiausiai pažeidžiamų visoje Europoje (Huddleston et al., 2011; 2015). Vertinimo nepakeitė ir 2012 m. į nacionalinius teisės aktus perkeltos kai kurios Europos Tarybos Direktyvos 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą nuostatos ir jis išlieka toks pat nuo 2007 m., kai Lietuvoje įgyvendinamos migrantų integracijos politikos priemonės buvo vertinamos pirmą kartą.

MIPEX 2015 studijos autoriai Lietuvoje įgyvendinamą imigracijos šeimos susijungimo pagrindu politiką įvertino 59 balais (sąlygos labiau palankios nei nepalankios) (taip pat ir 2007, ir 2011 metais), o šalis iš 38 projekte dalyvavusių valstybių užėmė 22 vietą (2011 m. – 18 (tyrime dalyvavo 31 šalis), 2007 m. – 6 (tyrime dalyvavo 28 šalys). Pagal numatytus migrantų integracijos politikos vertinimo kriterijus mažiau palankios sąlygos šeimos susijungimui buvo Vokietijoje, Čekijoje, Nyderlanduose, Slovakijoje, Graikijoje, Latvijoje, Prancūzijoje, Austrijoje, Turkijoje, Šveicarijoje, Maltoje, Danijoje, Airijoje, Kipre ir Jungtinėje Karalystėje.

Pagal MIPEX tyrimo metodologiją šeimos susijungimo sąlygos vertinamos pagal keturias sritis – teisę į šeimos susijungimą; sąlygas gauti leidimus šeimos susijungimo pagrindu; atvykusių šeimos susijungimo pagrindu statuso pažeidžiamumą; kitas teises, susijusias su atvykėlio šeimos susijungimo pagrindu, statusu.

Pagal LR Įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ nuostatas šeimos narių sąvoka apima sutuoktinius arba asmenis, su kuriais sudaryta registruotos partnerystės sutartis; vaikus iki 18 metų, taip pat įskaitant ir sutuoktinio/registruoto partnerio vaikus iki 18 metų; pirmos eilės tiesios aukštutinės linijos

buvo paskelbti 2015 m. (toliau MIPEX 2015). MIPEX 2015 tyrime iš viso dalyvavo 38 šalys, o jų įgyvendinamos migracijos politikos priemonės vertintos pasitelkus 144 politikos rodiklius aštuoniose politikos srityse – darbo rinkos mobilumo, švietimo, politinio dalyvavimo, pilietybės įgijimo, šeimos susijungimo, sveikatos apsaugos, nuolatinio leidimo gyventi šalyje ir antidiskriminacijos. Disertacijos autorė buvo viena MIPEX 2015 tyrėjų, atlikusi Lietuvos migracijos ir migrantų integracijos politikos analizę.

giminaičius, kurie išlaikomi ne mažiau kaip vienerius metus ir negali pasinaudoti kitų šeimos narių, gyvenančių užsienio valstybėje, parama. Tokia šeimos nario sąvoka MIPEX 2015 ekspertų yra vertinama kaip plati, nors įstatymas ir nenumato galimybių susijungti su šeima pilnametystės sulaukusiems vaikams (įvaikiams), tačiau yra numatytos sąlygos atvykti užsieniečio ar jo(s) sutuoktinio tėvams.

Asmenims, atvykstantiems dėl šeimos susijungimo, prašymų išduoti ar pakeisti leidimus gyventi terminas nesiskiria nuo kitais pagrindais atvykstančių užsieniečių (išskyrus aukštos profesinės kvalifikacijos asmenimis). Lyginant su 2004 m., kai Įstatymas buvo tik priimtas, šis terminas yra sutrumpėjęs nuo šešių iki keturių mėnesių. Tuo tarpu, kai keičiamas leidimas laikinai gyventi šis terminas turi būti ne ilgesnis kaip du mėnesiai, o nuolatinio leidimo keitimo atveju – vienas mėnuo (33 str.) Pagal Įstatymo 34 straipsnio nuostatas „sprendimas išduoti ar pakeisti užsieniečiui leidimą laikinai gyventi galioja 3 mėnesius nuo sprendimo priėmimo, o sprendimas išduoti užsieniečiui leidimą nuolat gyventi – 6 mėnesius nuo sprendimo priėmimo.“

Įstatymo 43 straipsnis reglamentuoja leidimų laikinai gyventi išdavimą šeimos susijungimo atveju. Pagal naujausią šio straipsnio redakciją, nuo 2014 m. lapkričio 1 d. „Užsieniečiui šeimos susijungimo atveju leidimas laikinai gyventi išduodamas tokiam pačiam laikotarpiui, kuriam leidimas laikinai gyventi išduotas užsieniečiui, pas kurį atvykstama šeimos susijungimo tikslu. Užsieniečiui, kuris šeimos susijungimo tikslu atvyksta pas užsienietį, turintį leidimą nuolat gyventi, arba pas Lietuvos Respublikos pilietį, leidimas laikinai gyventi išduodamas vieniems metams, o keičiamas 2 metams.“³¹

Svarbu paminėti, kad tais atvejais, kai asmuo atvyksta „gyventi į Lietuvos Respubliką kartu su Lietuvos Respublikos piliečiu kaip jo šeimos narys“ (53 str. 1 d. 3 p.) iškart išduodamas leidimas nuolat gyventi. Kitais atvejais, užsieniečiai, norintys gauti leidimą nuolat gyventi turi be pertraukos pragyventi kartu su šeima šalyje pastaruosius penkerius metus (53 str. 2 d. 5 p.) bei

³¹ 2014 m. pakeista 43 straipsnio 4 dalis.

išlaikyti valstybinės kalbos egzaminą ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindų egzaminą (53 str. 6 d.).

Kiekvienas asmuo, norintis gauti leidimą gyventi Lietuvoje šeimos susijungimo pagrindu, turi atitikti tam tikrus reikalavimus, numatytus Įstatymo 43 str. 3 dalyje. Visų pirma, asmuo, prašantis leidimo gyventi šalyje šeimos susijungimo pagrindu (taip pat kaip ir kitais pagrindais), turi nurodyti, kad turi pakankamas pajamas pragyvenimui šalyje. Jų dydis numatytas pagal LR Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymą „Dėl pragyvenimo Lietuvos Respublikoje lėšų dydžio, kuris gali būti laikomas pakankamu pragyventi Lietuvos Respublikoje, užsieniečiui, prašančiam išduoti leidimą gyventi, nustatymo“ (Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2007). Suma, kuri gali būti pakankama pragyventi vieną kalendorinį mėnesį Lietuvoje, užsieniečiams (išskyrus ketinantiems studijuoti, mokytis, stažuotis, kelti kvalifikaciją, dalyvauti profesiniuose mokymuose ir užsieniečius, neturinčius 18 metų) turi sudaryti 1 MMA (minimali mėnesinė alga) arba 350 EUR (nuo 2016 m. sausio 1 d.).

Antroji sąlyga yra susijusi su tinkama gyvenamąja patalpa, kuri pagal Įstatymo nuostatas apibrėžiama kaip patalpa „kuri atitinka statybos, higienos ir priešgaisrinės saugos reikalavimus“ (2 str. 28¹). Įstatymo 26 str. 1 d. 4 p. patikslinama, kad viena iš leidimo gyventi (tame tarpe ir šeimos susijungimo pagrindu) išdavimo ir keitimo sąlygų yra tinkamos gyvenamosios patalpos turėjimas, kurios „gyvenamasis plotas, tenkantis kiekvienam pilnamečiam asmeniui, deklaravusiam joje gyvenamąją vietą, būtų ne mažesnis kaip 7 kvadratiniai metrai“ (palyginimui, asmeniui, ketinančiam studijuoti šalyje, gyvenamosios vietos plotas turi būti ne mažesnis nei 4 kvadratiniai metrai (26 str. 3¹ d.). Nuostatų, susijusių su tinkamos gyvenamosios patalpos reikalavimais, pakeitimai į Įstatymą įtraukti nuo 2014 m. birželio mėn.

MIPEX 2015 vertinimu, tyrime dalyvavusiose šalyse (taip pat ir Lietuvoje) reikalavimai, susiję su imigrantų pajamomis ir gyvenamuoju plotu, taikomi imigrantams, norintiems susijungti su savo šeimos nariais, nėra labai griežti – 22 šalyse užsieniečiai gali nurodyti bet kokią legalių pajamų šaltinį, kuris

įrodytų jų pajamų pakankamumą ir stabilumą, tačiau 16 tyrime dalyvavusių valstybių reikalaujamų pajamų lygmuo yra neapibrėžtas ar didesnis nei tos šalies piliečių šeimų, norinčių gauti socialinę paramą (Huddleston et al., 2015). Dar viena sąlyga, į kurią atsižvelgiama priimant sprendimus dėl leidimų gyventi šeimos susijungimo atveju, yra susijusi su amžiaus limitu. Įstatymo 43 str. 7 d. įvardinama, kad abu užsieniečiai sutuoktiniai arba užsieniečiai, sudarę registruotos partnerystės sutartį, gali susijungti Lietuvoje tik su ta sąlyga, kad jie yra ne jaunesni kaip 21 metų. Direktyvoje 2003/86/EB įvardinama, kad tokia amžiaus riba gali būti reikalaujama siekiant užtikrinti geresnę integraciją ir užkirsti kelią priverstinėms santuokoms (4 str., 5 d.). MIPEX 2015 ekspertai įvardina, kad didesnis nei 18 metų amžiaus limitas yra numatytas 7 MIPEX 2015 valstybėse – Čekijoje užsienietis privalo būti sulaukęs 20 metų; Austrijoje, Kipre, Lietuvoje, Maltoje ir Nyderlanduose taikomas 21 metų amžiaus limitas, tuo tarpu Danijoje norintys susijungti sutuoktiniai privalo būti sulaukę 24 metų amžiaus. Reikėtų paminėti, kad nuo 2013 m. sausio mėn. 21 metų amžiaus limitas Lietuvoje nėra taikomas, tuo atveju, kai užsienietis, pas kurį atvyksta sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis, yra įgijęs ilgalaikio gyventojų statusą kitoje ES valstybėje narėje ir turi tos valstybės išduotą leidimą gyventi.

Privalomas dvejų metų pragyvenimo Lietuvoje laikotarpis yra dar viena šeimos susijungimo sąlyga, taikoma užsieniečiui, kuris nori pasikviesti į šalį savo šeimos narius. Pagal Įstatymo 43 str. 6 d., užsienietis, kurio šeimos nariai atvyksta į šalį šeimos susijungimo atveju, turi būti pragyvenęs šalyje pastaruosius dvejus metus, turėti nemažiau kaip metus galiojantį leidimą gyventi bei pagrįstas perspektyvas įgyti teisę nuolat gyventi šalyje. Tokie reikalavimai apriboja Lietuvoje gyvenančių ir dirbančių ne ES piliečių šeimų susijungimą ir yra itin kritiškai vertinami ekspertų, o taip pat nerekomenduojami ir Europos Komisijos (Huddleston et al., 2015). MIPEX 2015 tyrimas atskleidžia, tokie pat kaip Lietuvoje griežti reikalavimai, susiję su pragyvenimo šalyje trukme, taikomi 14 MIPEX 2015 tyrime dalyvavusių

valstybių. 38 tyrime dalyvavusiose šalyse užsieniečiai su šeimos nariais gali susijungti po vienerių metų, o 14 – iš karto atvykę į šalį.

Tiesa, reikėtų paminėti, kad 2012 m. birželio mėnesį priėmus naujas įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ pataisas, numatyta, kad reikalavimas būti pragyvenusiam šalyje pastaruosius dvejus metus ir turėti ne mažiau kaip vienerių metų leidimą laikinai gyventi, negalioja tiems šeimos nariams, kurie atvyksta pas užsienietį, kuris ketina dirbti aukštos profesinės kvalifikacijos reikalaujantį darbą; užsienietį, kuris ketina atlikti mokslinius tyrimus ir (arba) eksperimentinės plėtros darbus kaip tyrėjas; ir užsienietį, kuris kitoje ES valstybėje narėje yra įgijęs ilgalaikio gyventojų statusą, turi tos valstybės išduotą leidimą gyventi, o jo šeima jau buvo sukurta toje ES valstybėje narėje, kurioje užsienietis įgijo ilgalaikio gyventojų statusą.

MIPEX 2015 ekspertai šeimos susijungimo sąlygas Lietuvoje įvardina kaip nesudėtingas, tačiau imigrantų statusas šalyje yra vienas labiausiai pažeidžiamų tarp kitų ES valstybių narių. Net 23 tyrime dalyvavusių ES valstybių saugumo statuso kriterijai, apimantys leidimo gyventi šeimos susijungimo pagrindu išdavimo trukmę; leidimų galiojimo trukmę; leidimų nesuteikimo, panaikinimo ar nepakeitimo pagrindus ir teisinę apsaugą, buvo įvertinti geriau nei Lietuvos (vienodą balų skaičių surinko Austrija, Danija, Malta ir Airija).

Tiesa, Lietuvos pastangos užtikrinti imigrantų dėl šeimos susijungimo teises, susijusias su jų statusu šalyje pagal švietimo ir mokymo prieinamumo, dalyvavimo darbo rinkoje galimybių bei galimybių gauti socialinę paramą kriterijus, vertinamos kaip 'labiau palankios'.

Iš tiesų, leidimus šeimos susijungimo atveju gavę asmenys pagal LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 58 str. 1 d. yra atleidžiami nuo pareigos įgyti leidimą dirbti šalyje. Tačiau kalbant apie socialinės paramos prieinamumą, imigrantai, turintys leidimus laikinai gyventi šalyje, atsiduria pažeidžiamoje padėtyje. Socialinę paramą nepasiturintiems gyventojams³² gali

³² Pagal Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo 5 str. yra išskiriamos dvi piniginės socialinės paramos rūšys: socialinė pašalpa ir būsto šildymo išlaidų,

gauti tik šios užsieniečių grupės – užsieniečiai, turintys Lietuvos Respublikos ilgalaikio gyventojų leidimą gyventi Europos Bendrijoje; ES piliečiai ir jų šeimos nariai, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka išduoti dokumentai, patvirtinantys jų teisę gyventi Lietuvos Respublikoje, ir kurie ne mažiau kaip tris mėnesius gyvena Lietuvoje; užsieniečiai, kuriems suteikta papildoma apsauga arba laikinoji apsauga, išskyrus integracijos laikotarpiu gaunančius paramą iš integracijai skirtų lėšų.

Socialinę paramą besilaukiančioms moterims, gimus vaikui ir kitas išmokas vaikams gali gauti tik tie leidimą laikinai gyventi turintys užsieniečiai, kurie „dirba Lietuvos Respublikoje arba dirbo ne trumpesnę šešių mėnesių laikotarpį“. (Lietuvos Respublikos Seimas, 1994, 1 str. 5 p.). Tiesa, pagal Lietuvos Respublikos Socialinių paslaugų įstatymo nuostatas, teisę į socialines paslaugas turi užsieniečiai, turintys tiek leidimus nuolat, tiek laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje (Lietuvos Respublikos Seimas, 2006, 5 str. 2 d.).

MIPEX 2015 ekspertai labiausiai kritiškai vertina šeimos imigrantų statuso gyventi Lietuvoje priklausomybę nuo sutuoktinio, apimant tiek leidimų gyventi išdavimą, tiek leidimų gyventi panaikinimo pagrindus sutuoktinio mirties, skyrybų ar smurto šeimoje atvejais.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, leidimas gyventi šeimos susijungimo atveju užsieniečiui išduodamas tokiam pačiam laikotarpiui kaip ir užsieniečiui pas kurį atvykstama gyventi, išskyrus atvejus, kai atvykstama pas nuolatinį leidimą gyventi turinčius užsieniečius ar sutuoktinius, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai. Įstatymo 50 str. numato leidimo laikinai gyventi panaikinimo pagrindus, kurio 1 d. 5 p. sako, kad leidimas panaikinamas santuokos nutraukimo atveju. Tiek panaikinus laikiną leidimą gyventi (50 str. 2 d.), tiek nuolatinį leidimą gyventi (54 str. 3 d.) užsieniečiui, kartu yra panaikinami leidimai gyventi šalyje ir šeimos nariams, gyvenantiems kartu su juo. Įstatymas nenumato jokių užsieniečio šeimos narių statusą apsaugančių įstatymo išimčių, įskaitant ir smurto šeimoje atvejais.

geriamojo vandens išlaidų ir karšto vandens išlaidų kompensacijos. (Lietuvos Respublikos Seimas, 2003)

Vis tik reikėtų paminėti, kad tyrimą apie fiktyvių santuokų atvejus Lietuvoje atlikę ekspertai akcentuoja, kad atvykusiems šeimos susijungimo tikslais yra taikomos „didesnės užsieniečio apsaugos garantijos nei atvykus kitais pagrindais“ (Sipavičienė ir Jeršovas, 2012:6), o tai siejama su įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ nuostatomis pagal kurias šeiminiai ryšiai ir santuoka, ypač su Lietuvos Respublikos piliečiu, suteikia garantijas išgyventi Lietuvoje penkerius metus ir gauti nuolatinį leidimą gyventi.

Vertinant šeimos susijungimo sąlygas Lietuvoje pagal segmentinės asimiliacijos teoriją, šalyje įgyvendinamą šeimos imigracijos politiką galima būtų įvertinti tarp 'aktyvaus skatinimo' ir 'pasyvaus priėmimo'. Pagal segmentinės asimiliacijos teoriją, 'aktyvaus skatinimo' politika pasižymi tuo, kad aktyviai siekiama pritraukti tam tikros grupės imigrantus bei yra įgyvendinamos priemonės palengvinančios šiai imigrantų grupei priklausančių asmenų įsikūrimą ir gyvenimą šalyje. Tokio pobūdžio parama yra itin svarbi, nes suteikia galimybę prieiti prie kitoms imigrantų grupėms neprieinamų išteklių.

Tokia imigrantų grupė Lietuvoje galima būtų pavadinti aukštos profesinės kvalifikacijos darbuotojus. Ši imigrantų grupė į LR įstatymą „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ yra įtraukta nuo 2012 m.³³ Aukštos kvalifikacijos darbuotojai, atvykstantys į šalį ne tik turi trumpiau laukti sprendimo dėl leidimo gyventi šalyje išdavimo, o šis išduodamas ilgesniam laikui nei kitoms imigrantų grupėms (nuo 2014 m. lapkričio 1 d. – išduodamas arba keičiamas trims metams (44¹ str. 3 d.), bet ir turi privilegiją nelaukiant dvejų metų pragyvenimo Lietuvoje laikotarpio iš karto į šalį pasikviesti savo šeimos narius (43 str. 6 d.). Privilegijos suteikiamos ir šių asmenų šeimos nariams. Pagal įstatymo nuostatas leidimas gyventi jiems yra išduodamas tokiam pačiam laikotarpiui kaip ir sutuoktiniui/ partneriui su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis (40 str. 6 d.), taip pat šiuo pagrindu atvykę asmenys yra atleidžiami nuo pareigos įsigyti leidimą dirbti (58 str. 1 d. 1 p.).

³³ Nr. XI-2189, 2012-06-30, Žin., 2012, Nr. 85-4450 (2012-07-19).

Tuo tarpu 'pasyvaus priėmimo' politika pasiūžymi tuo, kad imigrantai gali legaliai atvykti į šalį, tačiau valstybė nesiima papildomų priemonių, kad palengvintų imigrantų adaptaciją (Portes et al., 2001). Iš tiesų, labiausiai kritiškai galima būtų vertinti būtent Lietuvos valstybės požiūrį į naujai atvykstančių asmenų integraciją. Pavyzdžiui, pagrindiniame užsieniečių teisinę padėtį šalyje reglamentuojančiame įstatyme yra numatyti tik atvykimo į šalį sąlygos ir reikalavimai, visiškai neatkreipiant dėmesio į atvykstančių asmenų integraciją ir priemones kaip ją būtų galima pasiekti. Tiesa, pastarąjį dešimtmetį jau įgyvendinta keletas svarbių iniciatyvų, tačiau tarptautiniame lygmenyje Lietuva vis dar įvardinama kaip turinti įdėti daug pastangų plėtojant migrantų integracijos politiką. MIPEX 2015 ekspertų vertinimu Lietuva iš 38 tyrime dalyvavusių valstybių užima 34 vietą, o jos įgyvendinamos integracijos politikos priemonės šalyje gyvenantiems ir į šalį naujai atvykstantiems imigrantams vertinamos kaip labiau nepalankios (Huddleston et al., 2015). Reikėtų paminėti, kad lygindami 2010 m. ir 2014 m. rezultatus, ekspertai įvardino, kad Lietuvos vertinimas pakilo dėl ES teisės aktų perkėlimo į nacionalinę teisę.³⁴

Kaip pirmąsias pastangas įtraukti migrantų integracijos klausimus nacionaliniu lygmeniu galima įvardinti 2007 m. pasirodžiusį LR Vyriausybės nutarimą „Dėl ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2008 metų plano patvirtinimo“ (2007 m. balandžio mėn. 25 d., Nr. 146, pakeitimas – 2009 m. gruodžio 9 d., Nr. 1746). Nutarimo VII sk., kuriame apibrėžti plano vizija, tikslai ir uždaviniai, įtraukti ir punktai, susiję imigrantų integracijos į Lietuvos visuomenę ir darbo rinką priemonėmis.

2008 m. pab. priimtas dar vienas LR Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos imigracijos politikos gairių patvirtinimo“ (LR Vyriausybė, 2008). Gairėse įvardinti principai, kuriais vadovaujantis kuriama imigracijos politika Lietuvoje. Vienas iš principų – integravimo principas, pagal kurį „trečiųjų šalių piliečių, įgijusių teisę nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje, integravimas į

³⁴ Daugiau informacijos: Migrant Integration Policy Index (MIPEX). International Key Findings. Changes in context: can integration policies respond to the needs? Prieiga per internetą: <http://www.mipex.eu/key-findings>.

visuomenę būtų vienas svarbiausių veiksmingos ir kryptingos Lietuvos imigracijos politikos pagrindų”, didžiausią dėmesį skiriant lietuvių kalbos mokymui (III sk. 8 d. 8.4 p.).

2013 m. kovo mėn. suburta ekspertų darbo grupė, kurios tikslas buvo parengti LR Vyriausybei migracijos politikos gairių projektą. 2014 m. sausio 22 d. LR Vyriausybė priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos migracijos politikos gairių patvirtinimo“ (LR Vyriausybė, 2014). Šiame dokumento II sk. 11 d. yra išimtinai skirta užsieniečių integracijos politikos formavimo ir įgyvendinimo sąlygoms apžvelgti, o IV sk., kuriame numatomos pagrindinės imigracijos politikos kryptys, 21 d. išskirta užsieniečių integracijos sritis.

Gairėse taip pat išskirtos ir prioritetinės užsieniečių kategorijos, „kurioms gali būti taikomos palankesnės imigracijos procedūros“ (LR Vyriausybė, 2014, 19.3). Tarp šių užsieniečių yra išskiriami ir atvykstantieji šeimos susijungimo atveju. Taip pat gairių 19.4 dalyje teigiama, kad valstybės prioritetus atitinkančioms imigrantų grupėms turėtų būti numatomos palankesnės atvykimo sąlygos, įvertinant ir galimybę kartu atvykti jų šeimos nariams. Kaip numatyta dokumente, migracijos politika Lietuvoje turi būti įgyvendinama laikantis septynių principų, vienas jų – integracijos, skelbiantis, kad „užsieniečiai, įgiję teisę gyventi Lietuvoje, dalyvauja integracijos programose“ (III sk. 17 d., 17.3 p.).

Nepaisant minėtų iniciatyvų valstybiniu lygmeniu, praktikoje imigrantų integracijos įgyvendinimas išlieka fragmentiškas ir paliekamas nevyriausybinių organizacijų (NVO) sektoriui. Dėl nepastovaus finansavimo, pagalbos projektai nėra tęstiniai, o įgyvendinami pagal tam tikrų metų programas. Taip pat svarbu pastebėti, kad valstybė visiškai neskiria finansavimo ne ES piliečių integracijos programoms, o vienas pagrindinių NVO, teikiančių paslaugas ne ES valstybių narių piliečiams, finansuotojas yra 2007 m. įkurtas Europos fondas trečiųjų šalių piliečių integracijai (EIF). Šis fondas kasmet 2007-2013 m. laikotarpiu skelbdavo konkursus gauti paramą užsieniečių integraciją skatinančių priemonių įgyvendinimui praktikoje. 2014-2015 m. laikotarpiu konkursas skelbtas nebuvo, tad kai kurios organizacijos, pavyzdžiui,

Raudonojo Kryžiaus „Infocentras migrantams“ Klaipėdoje, buvo priverstas laikinai sustabdyti savo veiklą. Centras neveikė nuo 2015 m. birželio ir savo veiklą pratęsė tik praėjus metams.

Integracijos priemonių fragmentiškumas atsispindi ir EIF pateikiamose ataskaitose, kuriose matyti, kad kasmet yra įgyvendinami projektai su naujomis idėjomis ir veiklomis, o ne tęsiant ir tobulinant ankstesniais metais pradėtas kurti ir įgyvendintas programas. Be to, veiklų laikotarpis yra gana trumpas (vidutiniškai apie 6 mėn.), tad kyla klausimas, kaip užtikrinama teikiamų paslaugų kokybė.

Šio veiksmo rėmuose įgyvendinamos projekto veiklos apėmė lietuvių kalbos mokymus, psichologinį konsultavimą, mokymus, kuriuose suteikiamos trūkstamas žinios ir gebėjimai reikalingi integracijos procese (pvz., teisinis ir socialinis ugdymas), taip pat diskusijose apie Lietuvos kultūrą, tradicijas ir istoriją ir pan.

Atlikus EIF projektų metinių veiklos ataskaitų apžvalgą, nepastebėta jokių veiklų, kurios būtų tiesiogiai susijusios su pagalba imigrantų šeimoms, pavyzdžiui, vaikų priežiūra, pagalbą imigrantams derinant profesinį užimtumą ir vaikų priežiūrą, ar pan.

2.2 Imigracijos šeimos susijungimo atveju dinamika Lietuvoje

Imigracijos šeimos susijungimo atveju kontekstas Lietuvoje.³⁵

Imigracija dėl šeimos susijungimo jau kelis dešimtmečius išlieka populiariausia imigracijos į ES valstybes nares aplinkybe. Naujausi Eurostat duomenys skelbia, kad 2015 m. dėl šeimyninių priežasčių į ES atvykusiems ne ES piliečiams buvo išduoti 753 tūkstančiai leidimų gyventi, o tai sudarė 29 proc. visų tais metais išduotų leidimų ES (Eurostat, 2015).³⁶

³⁵ Išsamesnė imigracijos dinamikos Lietuvoje 2005-2015 m. laikotarpiu analizė yra pateikiama disertacijos prieduose. Žr. 3 priedas Ne Europos Sąjungos piliečių imigracijos tendencijos Lietuvoje (2005-2015 m.), p. 237.

³⁶ Palyginimui, dėl darbo priežasčių išduoti leidimai sudarė 27 proc., o studijų pagrindu – 20 proc. visų pirmą kartą 2015 m. išduotų leidimų (Eurostat, 2016).

Šeimos susijungimo atvejai Lietuvoje taip pat yra dažniausia ne ES piliečių atvykimo į šalį aplinkybė ir tokia išlieka nuo 2005 m.³⁷ Paskutinius dvejus metus (2015 ir 2014 m.) šeimos susijungimo atveju išduoti ir (arba) pakeisti leidimai laikinai gyventi sudarė apie trečdalį visų šalyje tais metais išduotų ir (arba) pakeistų leidimų laikinai gyventi (žr. priedai, 5 pav.). Svarbu pastebėti, kad šeimos susijungimo aplinkybe kasmet atvyksta vis daugiau asmenų, o šiuo pagrindu išduodamų ir pakeičiamų leidimų laikinai gyventi šalyje skaičius augo net ir laikotarpiu, kai šalis išgyveno ekonominį sunkmetį. Galima daryti prielaidą, kad atvykstantiesiems dėl šeimos susijungimo ekonominė šalies situacija nėra tokia svarbi kaip darbo imigrantams ar imigrantams ketinantiems steigti verslo įmones Lietuvoje. Šios imigracijos formos taip pat neveikia ir teisinio reglamentavimo dėl leidimų gyventi išdavimo pokyčiai.³⁸

Vis tik reikėtų paminėti, kad nors kasmet išduodamų leidimų šeimos susijungimo atveju skaičius auga, tačiau procentaliai jis gerokai sumažėjęs. Kaip jau minėta, pastaruosius dvejus metus šiuo pagrindu išduoti leidimai sudaro apie trečdalį (2014 ir 2015 m. – 30 proc.) šalyje ne ES piliečiams išduotų/ pakeistų leidimų gyventi, tuo tarpu 2010 m. išduoti ar pakeisti leidimai laikinai gyventi sudarė apie pusę (48 proc.) visų tais metais išduotų laikinų leidimų³⁹.

Atvykimą šeimos susijungimo atveju Lietuvoje reglamentuoja įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“, pagal kurio nuostatas užsieniečiui laikinas leidimas gyventi šeimos susijungimo pagrindu Lietuvoje gali būti išduodamas ar keičiamas 8 atvejais, kurie plačiau pristatyti disertacijos skyriuje 2.1. Pagal

³⁷ Išskyrus 2008 m., kai daugiausiai leidimų laikinai gyventi buvo išduota ir (arba) pakeista užsieniečiams ketinantiems dirbti šalyje ir 2014 m., kai daugiausiai leidimų laikinai gyventi buvo išduota ir (arba) pakeista užsieniečiams užsiimantiems arba ketinantiems užsiimti teisėta veikla šalyje (žr. priedai, 1 lentelė).

³⁸ Kaip pavyzdį galima pateikti laikinų leidimų gyventi užsieniečiams užsiimantiems arba ketinantiems užsiimti teisėta veikla Lietuvoje išdavimo/ pratęsimo dinamiką. 2014 m. smarkiai išaugęs šiuo pagrindu išduotų/ pratęstų laikinų leidimų skaičius, 2015 m. metais smuktelėjo žemyn –išduota ar pratęsta 9 proc. mažiau leidimų nei 2014 m (2015 m. – 27 proc., 2014 m. – 36 proc. proc.). Tai galima sieti su 2014 m. pabaigoje priimtomis įstatymo pataisomis pagal kurias sugriežtintos sąlygos užsieniečiams, įsteigusiems arba ketinantiems steigti verslo įmones šalyje. (žr. priedai, 5 pav.)

³⁹ Apskaičiuota autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2004-2014 m. Migracijos metraščius.

naujausius Migracijos departamento prie VRM duomenis⁴⁰, iš visų galimų atvejų dažniausiai leidimai šeimos susijungimo atveju yra išduodami asmenims, atvykstantiems pas sutuoktinius ar partnerius su kuriuo sudaryta registruota partnerystės sutartis (43 str. 1 d. 5 p.) (žr. 2 lentelę). Tiek 2015 m., tiek 2014 m. šia aplinkybe atvykusiems asmenims išduoti ar pakeisti leidimai laikinai gyventi šalyje sudarė 56 proc. visų šeimos susijungimo atvejais išduotų leidimų.⁴¹

2 lentelė. Laikinių leidimų gyventi šeimos susijungimo pagrindu skaičius pagal atvejus numatytus LR įstatyme „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 43 str. 1 d. (2013-2015 m.)

	2013	2014	2015
43 str. 1 d. 5 p. LR gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis	2988	3048	3190
43 str. 1 d. 2 p. LR gyvena nepilnamečio užsieniečio tėvai ar vienas iš jų arba vieno iš jų, globojančio nepilnamečių užsieniečių, sutuoktinis, kuris yra LR pilietis arba turi leidimą gyventi	933	1309	1455
43 str. 1 d. 3 p. LR gyvena užsieniečio vaikas, kuris yra LR pilietis	773	735	682
43 str. 1 d. 1 p. LR gyvena užsieniečio tėvai arba vienas iš jų, kurie yra LR piliečiai	267	280	268
Kitos šeimos susijungimo aplinkybės (43 str. 1 d. 4, 6, 7, 8 p.)	63	67	66

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2006-2015 m. migracijos metraščius

Įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 53 str. numato leidimų nuolat gyventi šalyje išdavimo ir keitimo pagrindus. Su šeimos imigracijos reiškiniu labiausiai susiję trys šio straipsnio dalys. Visų pirma, pagal šio straipsnio 1 d. 3 p. leidimas nuolat gyventi šalyje yra išduodamas užsieniečiams, kurie atvyksta gyventi kartus su LR piliečiu kaip jo šeimos narys. Dėl šios aplinkybės išduoti

⁴⁰ Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenys pateikti Lietuvos socialinių tyrimų centro Etinių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 6 d.

⁴¹ Antras pagal išduotų leidimų laikinai gyventi šalyje šeimos susijungimo pagrindu atvejais, kai Lietuvoje gyvena nepilnamečio užsieniečio tėvai ar vienas iš jų arba vieno iš jų, globojančio nepilnamečių užsieniečių, sutuoktinis, kuris yra LR pilietis arba turi leidimą gyventi (43 str. 1 d. 2 p.). 2015 m. šiuo atveju išduoti leidimai sudarė 26 proc. (2014 m. – 24 proc.) visų šeimos susijungimo pagrindu išduotų leidimų. Trečia pagal populiarumą šeimos susijungimo aplinkybė, kai Lietuvoje gyvena užsieniečio vaikas, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis. 2015 m. tokie leidimai sudarė 12 proc. (2014 m. – 14 proc.) visų leidimų išduotų užsieniečiams atvykstantiems dėl šeimos susijungimo.

nuolatiniai leidimai gyventi 2015 m. sudarė 6 proc. (2014 m. – 7 proc.) visų leidimų nuolat gyventi. Antra, pagal šio straipsnio 7 d. leidimai nuolat gyventi šalyje yra išduodami šeimos nariams atvykstantiems ir kartu gyvenantiems su asmenimis, kurie turi teisę atkurti LR pilietybę ir yra lietuvių kilmės. Tokie leidimai 2015 m. sudarė 10 proc. (2014 m. – 2 proc.) visų išduotų leidimų nuolat gyventi. Trečia, pagal 53 str. 5 d. leidimai nuolat gyventi išduodami asmenims, turintiems laikinus leidimus gyventi Lietuvos Respublikoje, išduotus vadovaujantis 43 str. 1 d. nuostatomis, ir pragyvenusiems kartu su šeima šalyje be pertraukos pastaruosius penkerius metus. Svarbu pastebėti, kad 2014 m. išduoti leidimai nuolat gyventi šalyje šiuo pagrindu sudarė net 32 proc., tuo tarpu 2015 m. sumažėjo daugiau nei per pusę (15 proc.), tačiau tai atspindi ankstesnių metų tendencijas. Pavyzdžiui, 2013 m. leidimai nuolat gyventi, išduoti asmenims turintiems laikinus leidimus gyventi Lietuvoje šeimos susijungimo atveju, sudarė 11 proc. visų tais metais išduotų nuolatinių leidimų gyventi šalyje.

Disertacijos tikslinė grupė – šeimos susijungimo atveju į Lietuvą atvykę ne ES piliečiai, o imigracija dėl šeimos susijungimo darbe interpretuojama pasitelkus atvejus, kai Lietuvoje gyvena į šalį atvykstančio užsieniečio sutuoktinis ar partneris su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis. Tad, remiantis naujausiais Migracijos departamento prie VRM duomenimis⁴², toliau pristatoma detalesnė statistinių duomenų, apie ne ES piliečiams išduotus leidimus laikinai gyventi šalyje pagal įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 43 str. 1 d. 5 p. (LR gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis) 2013-2015 metų laikotarpiu, analizė.

Statistiniai duomenys atskleidžia, kad kasmet išduodamų laikinų leidimų šiuo pagrindu skaičius didėja (žr. priedai, 8 pav.). Be to, šia aplinkybe atvykę užsieniečiai yra linkę pasilikti šalyje, o kad jų atvykimas ilgalaikis, rodo pratęstų leidimų laikinai gyventi šalyje skaičius. 2015 m. pratęsti leidimai

⁴² Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenys pateikti Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 6 d.

laikiniai gyventi užsieniečiams, atvykusiems pas šalyje gyvenančius sutuoktinius, sudarė 72 proc. tais metais išduotų ir pakeistų šiuo pagrindu laikinų leidimų (2014 m. – 73 proc.). Tokia tendencija rodo šiuo pagrindu atvykusių užsieniečių adaptacijos šalyje svarbą. Galima daryti prielaidą, kad dėl šeimos susijungimo atvykę užsieniečiai yra būsimi Lietuvos Respublikos piliečiai, o jų sėkminga adaptacija tiesiogiai susijusi su jų indėliu valstybės gerovei.

Analizuojant statistinius duomenis pagal pas sutuoktinius ar partnerius atvykstančių ne ES piliečių lytį, matyti, kad kaip ir bendrai šeimos susijungimo pagrindu, taip pat atvejais, kai dėl šeimos susijungimo atvykstama pas sutuoktinį ar partnerį, daugiau imigruoja moterų nei vyrų (žr. priedai, 9 pav.). 2015 m. moterims išduotų leidimų laikinai gyventi šalyje skaičius sudarė 67 proc. visų tais metais šia aplinkybe išduotų leidimų, o pakeisti leidimai sudarė 52 proc. visų dėl šios aplinkybės išduotų ir pakeistų leidimų skaičiaus (žr. priedai, 10 pav.).

Atvykimo pas sutuoktinį ar partnerį atveju, laikini leidimai gyventi dažniausiai išduodami 18-35 metų amžiaus, o pratęsimi 36-65 metų amžiaus asmenims. 2015 m. trečdalis (30 proc.) išduotų ir pakeistų leidimų gyventi šiuo pagrindu buvo išduoti 18-35 metų moterims ir 15 proc. šiai amžiaus grupei priklausantiems vyrams. Daugiau nei ketvirtadalis gavusių ir prasitęsusių leidimus laikinai gyventi šalyje asmenų, 2015 m., buvo 36-65 m. amžiaus moterys ir vyrai (po 26 proc.).⁴³

Migracijos departamento duomenimis⁴⁴, daugiausiai asmenų šeimos susijungimo atveju atvyksta iš Baltarusijos, Rusijos ir Ukrainos. 2015 m. leidimai laikinai gyventi šalyje pagal įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 40 str. 1 d. 3 p. buvo išduoti ir pakeisti 2168 asmenims iš Rusijos, 1136 Baltarusijos piliečiams ir 1035 Ukrainos piliečiams. Pastebima, kad per pastaruosius metus sumažėjo atvykstančiųjų Rusijos piliečių, bet daugėja

⁴³ Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenys pateikti Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 12 d. ir 20 d.

⁴⁴ Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenys pateikti Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 12 d. ir 20 d.

užsieniečių, atvykstančiųjų pas šeimos narius, iš Ukrainos (žr. priedai, 11 pav.).

Žvelgiant į statistinius duomenis detaliau, dauguma šių šalių piliečių imigruoja šeimos susijungimo atveju, kai atvykstama pas Lietuvoje gyvenančius sutuoktinius ar partnerius su kuriais sudaryta registruotos partnerystės sutartis. 2015 m. dėl šios aplinkybės išduoti leidimai Rusijos piliečiams sudarė trečdalį (33 proc.), asmenims iš Baltarusijos ketvirtadalį (25 proc.), o Ukrainos piliečiams penktadalį (18 proc.) visų šia aplinkybe išduotų ir pakeistų leidimų laikinai gyventi šalyje.

Statistiniai duomenys atskleidžia, kad per pastaruosius trejus metus 8 proc. išaugo moterų, atvykstančių iš Ukrainos skaičius, nežymiai daugiau atvyko moterų ir iš Baltarusijos bei Rusijos (žr. priedai, 12 pav.). Tuo tarpu vyrų atvykstančių iš Baltarusijos ir Rusijos skaičius per pastaruosius metus išliko stabilus, tačiau sumažėjo imigruojančių Ukrainos piliečių (žr. priedai, 13 pav.) Nors statistiniai duomenys rodo, kad tiek moterys, tiek vyrai pas sutuoktinius ar partnerius gausiausiai atvyksta iš Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos, reikėtų pažymėti, kad procentaliai, pagal šiuo atveju išduodamų ir pratęsimų leidimų gyventi skaičių, vyrų ir moterų kilmės šalys skiriasi.

Procentaliai pas sutuoktinius ar partnerius, su kuriais sudaryta registruotos partnerystės sutartis, moterys dažniausiai atvyksta iš Baltarusijos, Rusijos ir Ukrainos. 2015 m. duomenimis Baltarusijos pilietės, gavusios ir prasičiusios leidimus šiuo pagrindu, sudarė 68 proc., Rusijos pilietės – 64 proc., o Ukrainos – 62 proc. visų iš šių šalių atvykusių ir laikinus leidimus šiuo pagrindu gavusių bei prasičiusių asmenų.⁴⁵ Taip pat daugiau moterų nei vyrų šiuo atveju atvyksta iš Kinijos, Kazachstano, Japonijos ir Filipinų. 2013-2015 m. laikotarpiu tik moterys atvyko iš Tailando.

Tuo tarpu vyrų, atvykstančių į šalį pas sutuoktines ar partneres, kilmės šalių geografija daug platesnė. Nors kiekybiškai daugiausiai jų atvyksta iš Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos, tačiau šių šalių piliečiai vyrai sudaro tik apie trečdalį

⁴⁵ Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenys pateikti Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 6 d.

visų iš šių valstybių tokiu šeimos susijungimo atveju atvykstančių asmenų. Vyrai, atvykstantys iš kai kurių Vakarų Afrikos (Alžyro, Egipto) ir Azijos (Turkijos, Pakistano) valstybių sudaro 92-95 proc. visų tų šalių piliečių gavusių ir prasižėsusių laikinus leidimus gyventi dėl šios šeimos susijungimo aplinkybės. Taip pat daugiau vyrų nei moterų atvyksta iš Libano, Jungtinių Amerikos Valstijų, Indijos ir Azerbaidžano (žr. 14 pav.). 2013-2015 m. laikotarpiu tik vyrai atvyko iš Tuniso ir Maroko.

Galima daryti prielaidas, kad ne visų minėtų šalių piliečių tikslas yra atvykti pas savo šeimos narius. Daliai jų tai galimybė patekti į ES valstybę ir pradėti kurtis gerovę ekonomiškai ir socialiai stabilesnėje aplinkoje. Kai kuriems imigrantams Lietuva tampa tranzito šalimi į kitas ES valstybes nares. Be to, pagal LR įstatymus asmenys, turintys laikinus leidimus gyventi šeimos susijungimo atveju, yra atleidžiami nuo pareigos įgyti leidimą dirbti šalyje (įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“, 58 str., 1 d.). Taip pat, kaip įvardina Sipavičienė ir Jeršovas (2012), palyginus su kitais pagrindais, atvykusiems šeimos susijungimo tikslu yra taikomos didesnės užsienio apsaugos garantijos, nes pagal šalyje galiojančius įstatymus šeiminiai ryšiai ir santuoka, ypač su Lietuvos Respublikos piliečiu, „garantuoja, kad užsienietis galės išgyventi Lietuvoje penkerius metus ir gauti leidimą nuolat gyventi Lietuvoje“ (2012:6).

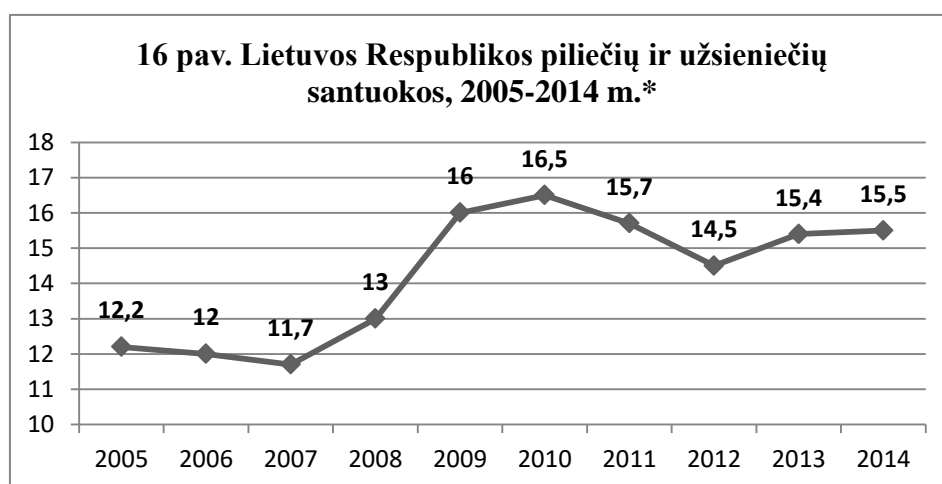
Pagal įstatymą „Dėl užsieniečių teisinės padėties“, atvejais, kai ne ES pilietis atvyksta pas sutuoktinį ar asmenį, su kuriuo sudaryta registruota partnerystės sutartis, „vidaus reikalų ministro nustatyta tvarka turi būti įvertinama, ar nėra rimto pagrindo manyti, kad sudaryta fiktyvi santuoka arba fiktyvi registruota partnerystė“ (43 str. 4 d.). Kai yra rimtas pagrindas manyti, kad sudaryta santuoka yra fiktyvi, leidimas gyventi užsieniečiui nėra išduodamas ar pakeičiamas.

Jeigu remtumėmės tik statistiniais duomenimis, matyti, kad dėl šeimos susijungimo aplinkybės, kai užsienietis atvyksta pas Lietuvoje gyvenantį sutuoktinį ar partnerį, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis, atsisakytų išduoti ar pakeisti leidimų laikinai gyventi šalyje skaičius, įtarus,

kad santuoka gali būti fiktyvi 2006-2015 m. laikotarpiu vidutiniškai tesudarė 0,25 proc. visų šiuo pagrindu išduotų ir pakeistų leidimų.⁴⁶ 2006-2015 metų laikotarpiu kasmet buvo priimta vidutiniškai 12 neigiamų sprendimų dėl laikinų leidimų išdavimo asmenims, atvykusiems gyventi šeimos susijungimo pagrindu pas sutuoktinius ar partnerius. Tačiau 2015 m. neigiamų sprendimų skaičius išaugo daugiau nei dvigubai (2015 m. – 16, 2014 m. – 6 neigiami sprendimai) (žr. priedai, 15 pav.). o Tai galima iš dalies sieti ir su sugriežtintomis sąlygomis užsieniečiams užsiimti teisėta veikla Lietuvoje – norėdami gauti leidimą gyventi šalyje, ne ES piliečiai ieško alternatyvių būdų patekti į šalį, tarp jų ir neteisėtų, tokių kaip fiktyvių santuokų sudarymas su LR piliečiais.

Lietuvos Respublikos ir užsienio šalių piliečių santuokos Lietuvoje.

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, mišrios – Lietuvos Respublikos ir užsienio šalių (ES ir ne ES valstybių narių) piliečių – santuokos sudaro apie 15 proc. visų Lietuvoje įregistruotų santuokų. Mažiausiai mišrių santuokų įregistruota 2007 m., kai LR piliečių santuokos su užsieniečiais sudarė 11,7 proc., daugiausiai tiriamojo laikotarpio metu tokių santuokų įregistruota 2005 m. – 16,5 proc. (žr. 16 pav.)

* Procentai nuo bendro tais metais šalyje įregistruotų santuokų skaičiaus

Šaltinis: apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento 2005-2014 m. demografijos metraščius

⁴⁶ Apskaičiuota autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2006-2014 m. Migracijos metraščius.

Statistiniai duomenys atskleidžia, kad Lietuvos Respublikos piliečiai dažniau santuokas sudaro su ne ES piliečiais. 2005-2014 m. laikotarpiu ne ES piliečių ir Lietuvos Respublikos piliečių santuokos kasmet sudarė apie trečdalį visų mišrių santuokų įregistruotų šalyje. Santuokas su užsienio šalių piliečiais dažniau sudaro moterys nei vyrai (žr. priedai, 17 pav.) Tokios moterų santuokos sudaro daugiau nei du trečdalius visų Lietuvoje įregistruojamų mišrių santuokų (2014 m. moterų santuokos su užsieniečiais sudarė 68 proc., 2013 m. – 71 proc.). Įdomu pastebėti, kad nors statistiniai duomenys rodo moterų sudaromų mišrių santuokų augimą, tačiau procentaliai nuo 2010 m. galima pastebėti, kad tokių santuokų kasmet mažėja, tuo tarpu vyrų, vedusių užsienietes, procentas nežymiai auga.

Nors žvelgiant bendrai į Lietuvos Respublikos piliečių įregistruotas santuokas su užsieniečiais, matyti, kad šios dažniau sudaromos su ne ES piliečiais, tačiau duomenys skiriasi, jei juos diferencijuojame pagal lytį. 2005-2014 m. laikotarpiu, moterys dažniau santuokas įregistravo su kitų ES valstybių narių piliečiais, o vyrai su moterimis, atvykstančiomis iš ne ES valstybių narių.

Moterų sudaromos santuokos su ES piliečiais sudaro pusę visų moterų sudarytų mišrių santuokų (2014 m. – 53 proc., 2013 m. – 51 proc.), tuo tarpu tik apie dešimtadalis Lietuvos Respublikos piliečių vyrų sudaro santuokas su moterimis iš kitų ES valstybių narių (2014 m. ir 2013 m. – 12 proc.). Tiek moterys, tiek vyrai dažniausiai tuokiasi su asmenimis iš kitų, ES nepriklausančių, Europos valstybių, dažniausiai, Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos. Tokios moterų santuokos 2014 m. sudarė 21 proc. visų įregistruotų moterų ir užsienio šalių piliečių santuokų (2013 m. – 23 proc.), o vyrų – 73 proc. (2013 m. – 72 proc.).

Kaip jau buvo kalbėta aptariant šeimos susijungimo atveju atvykstančių sutuoktinių kilmės šalis, migrantų vyrų geografija daug platesnė nei į šalį atvykstančių moterų. Ta pati tendencija pastebima ir kalbant apie mišrias šeimas. Lietuvos Respublikos pilietės santuokas sudaro ir su asmenimis iš Amerikos, Azijos bei Afrikos valstybių, tuo tarpu Lietuvos Respublikos piliečių vyrų santuokos su moterimis iš šių žemynų yra labai retos.

Detaliau analizuojant duomenis pagal susituokusių asmenų lytį ir pilietybę, matyti, kad moterys dažniausiai tuokiasi su šių ES valstybių narių – Vokietijos, Jungtinės Karalystės ir Italijos – piliečiais. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos piliečiai vyrai dažniausiai tuokiasi su Latvijos, Lenkijos ir Vokietijos pilietėmis. Šios šalys išlieka populiariausios nuo pat tiriamo laikotarpio pradžios – 2005 m.

Kalbant apie Lietuvos Respublikos piliečių santuokas su ne ES piliečiais, pastebima, kad moterys dažniausiai tuokiasi su Rusijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) piliečiais. 2005-2009 metais daugiausiai santuokų buvo sudaroma su JAV, o nuo 2010 m. su Rusijos piliečiais. Taip pat nemaža dalis moterų tuokiasi su vyrais iš Ukrainos ir Baltarusijos, tačiau pastaraisiais metais ypač daugėja santuokų su Pakistano ir Nigerijos piliečiais. Tarp moterų taip pat populiari tuoktis su Indijos, Turkijos ir Egipto piliečiais. Tiesa, nuo 2011 m. santuokų su užsieniečiais, atvykusiais iš Turkijos ir Egipto, skaičius mažėja. (žr. priedai, 18 pav.)

Lietuvos Respublikos piliečių vyrų sutuoktinių kilmės šalys dažniausiai yra iš Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos (žr. priedai, 19 pav.). 2014 m. santuokos su šių valstybių pilietėmis sudarė daugiau nei 72 proc. visų mišrių vyrų santuokų. 2005 ir 2006 m. šiek tiek daugiau santuokų buvo sudaroma ir su JAV pilietėmis, tačiau, pvz., 2014 m. tokios santuokos tesudarė 1 proc. visų tais metais įregistruotų mišrių vyrų santuokų.

Pastebima, kad nuo 2011 m. mažėja vyrų besituokiančių su Rusijos pilietėmis, tačiau pastaraisiais metais ypač išaugo Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos piliečių santuokų skaičius, nežymiai, bet daugiau įregistruota santuokų ir su Ukrainos pilietėmis (žr. priedai, 19 pav.).

2.3 Lietuvos visuomenės nuostatos imigrantų atžvilgiu

Priimančios visuomenės narių požiūris bei jų atvirumas naujai atvykstančių ir šalyje gyvenančių imigrantų atžvilgiu yra svarbus socialinio konteksto veiksnys, padedantis atskleisti priimančios visuomenės atvirumą kultūrinei įvairovei ir turintis tiesioginės įtakos imigrantų adaptacijai tikslo šalyje.

Visuomenės nuostatų svarbą imigrantų adaptacijai ir su ja susijusiems procesams akcentuoja tiek Berry, tiek segmentinės asimiliacijos teorijos atstovai. Portes (et al., 2001) pabrėžia, kad prisitaikymui tikslo šalyje vien imigrantų motyvacijos ir ambicijų nepakanka, jei prieš juos yra nusiteikę vietinės bendruomenės nariai, taip pat kaip ir, jei šalyje vykdoma atvykėlius persekiojanti migracijos politika ar yra ribotas prieinamumas prie migrantų bendruomenių ir jų pagalbos resursų. Segmentinės asimiliacijos teorijos atstovai pastebi, kad didesnio palankumo sulaukia ir, to pasekoje, greičiau integruojasi, tie mažumos grupės nariai, kurie savo fizine išvaizda, kalba ar religija yra panašesni į daugumos visuomenės narius (Portes et al., 2001)

Tuo tarpu Berry (2005) teigia, kad visuomenės požiūris į imigrantus priklauso ir nuo istorinių aplinkybių. Pasak mokslininko, šalių, turinčių ilgą migracijos istoriją, gyventojai yra labiau linkę priimti kultūrinę įvairovę. Tokią poziciją Berry (2005) įvardina kaip pozityvią daugiakultūrę ideologiją, kuri atspindi lūkesčius, kad integracijos strategija yra tinkamiausia kultūrinių bendruomenių susijungimui vienai su kita. Vis tik, reikėtų paminėti, kad istoriškai su migracijos reiškiniu susidūrusių valstybių gyventojai nebūtinai pasižymi vien palankesniais nuostatomis imigrantų atžvilgiu. Kaip pastebi Berry (2005), kai kurios šalys yra linkusios mažinti kultūrinę įvairovę ir siekia kultūriniais aspektais išsiskiriančių visuomenės narių segregacijos ir marginalizacijos. Be to, net kitoms kultūroms atviresnėse visuomenėse vyrauja nuomonių skirtumai imigrantų, pasižyminčių specifiniais kultūriniais, rasiniais ar religiniais bruožais, atžvilgiu, o tos grupės, kurios yra mažiau priimtinos daugumos grupės nariams, dažniau patiria priešišumą, uždarumą ir diskriminaciją, t.y. menką ilgalaikę adaptaciją lemiančius veiksniai (Berry, 2005).

Visuomenės nuostatų tyrimai yra laikomi svarbia priemone imigrantų integracijos procesų stebėjimui ir juos skatinančių politinių priemonių formavimui. Mokslinėje literatūroje pažymima, kad formuojant šalies migracijos politiką, visuomenės nuostatų imigrantų atžvilgiu tyrimų duomenys yra daug svarbesni nei faktinė informacija apie migracijos procesus šalyje (Dustmann ir Preston, 2007). Šio pobūdžio tyrimai taip pat yra svarbus

rodiklis, atskleidžiantis priimančios visuomenės toleranciją mažumos grupėms priskiriamų asmenų atžvilgiu bei parodantis kokia aplinka sukuriama šių grupių adaptacijai priimančioje visuomenėje.

Lietuvoje visuomenės nuostatų imigrantų atžvilgiu tyrimai įgyvendinami nuo 2008 m., kuomet atsižvelgdami į imigracijos tendencijų kaitą po ES plėtros 2004 m., Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto (*toliau Etninių tyrimų institutas*) mokslininkai į kasmetines visuomenės nuostatų apklausas įtraukė klausimus susijusius su migracijos procesais. Pirmasis tikslinis nuostatų imigracijos atžvilgiu tyrimas buvo atliktas 2009 m. pradžioje, įgyvendinant projektą „Lietuvoje gyvenančių trečiųjų šalių piliečių integracijos politikos vertinimo principai ir rodikliai“.

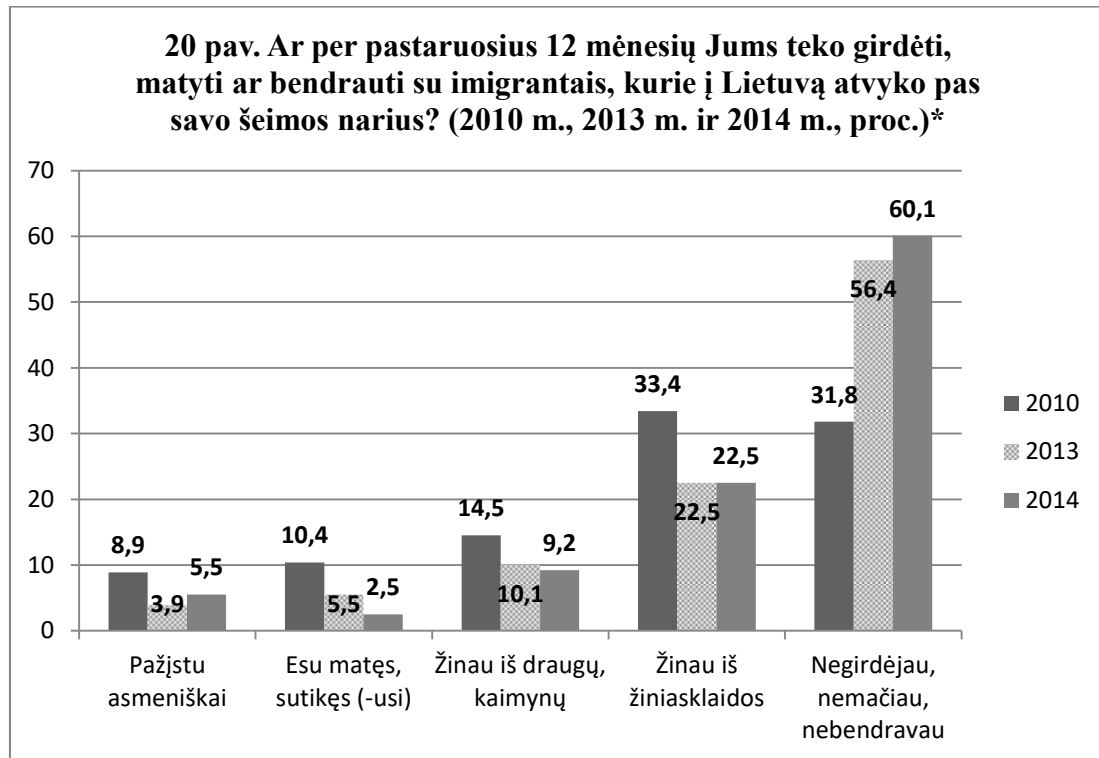
Šiame disertacijos poskyryje detaliau analizuojami ir pristatomi naujausios, 2014 m., apklausos duomenys, kurie lyginami su 2010-2013 m. vykdytų apklausų duomenimis. 2010 m. kaip atskaitinis laikotarpis pasirinktas dėl to, kad nuo tų metų klausimyne vartojama sąvoka „užsienietis“ buvo pakeista į „imigrantas“. Analizuojant 2009 m. ir 2010 m. tyrimo duomenis, pastebėtas neigiamų nuostatų didėjimas. Apklausos rezultatus analizavę mokslininkai (Vildaitė ir Žibas, 2010) buvo linkę daryti prielaidą, kad užsieniečio sąvoka yra neutralesnė, todėl ir nuostatos jų atžvilgiu buvo palankesnės.

Kaip atskleidžia Etninių tyrimų instituto įgyvendinamų visuomenės nuostatų tyrimų duomenys, didžioji apklausose dalyvavusių Lietuvos gyventojų dalis nėra tiesiogiai susidūrusi su migrantais iš valstybių narių, o nuomonė apie įvairias migrantų grupes suformuojama ne iš asmeninės patirties, bet iš įvairių žiniasklaidos priemonių.

Mažiausiai Lietuvos gyventojams asmeniškai pažįstamos migrantų grupės yra nelegaliai į Lietuvą atvykę ir Lietuvoje pabėgėlio statusą turintys asmenys, o taip pat imigrantai, atvykstantys į Lietuvą pas savo šeimos narius. 2010 m. teigiančių, kad neteko girdėti, matyti ar bendrauti su asmenimis, priklausančiais pastarajai grupei, dalis sudarė apie 32 proc., tuo tarpu naujausios apklausos metu, 2014 m., taip tvirtinusių dalis išaugo beveik dvigubai ir sudarė 60 proc. visų tyrimo dalyvių. Nuo 2010 m. respondentų,

įvardinusiųjų, kad asmeniškai pažįsta imigrantus, atvykusius į Lietuvą pas savo šeimos narius, dalis mažėjo – 2014 m. taip teigė vos keturi procentai apklausos dalyvių (žr. 20 pav.)

Visuomenės nuostatų apklausos rodo, kad Lietuvos gyventojų nuomonę formuoja įvairios visuomenės informavimo priemonės (televizija, internetas, etc.). Frėjutės-Rakauskienės (2012) atlikta apžvalga apie imigrantų grupių vaizdavimą spaudoje, atskleidžia, kad žiniasklaidoje daugiausiai dėmesio yra skiriama darbo imigrantams ir pabėgėliams, nelegaliai kirtusiems valstybės sieną. Tai atspindi ir visuomenės nuostatų tyrimo rezultatai. Respondentai į klausimą ar per paskutinius 12 mėnesių jiems teko girdėti, matyti ar bendrauti su tam tikromis imigrantų grupėmis, dažniausiai įvardina, kad jie apie jas žino iš žiniasklaidos. Daugiausiai tyrimo dalyvių įvardina, kad iš visuomenės informavimo priemonių jie žino apie pabėgėlio statusą Lietuvoje turinčius asmenis, nelegaliai į šalį atvykstančius ir verslu Lietuvoje užsiimančius imigrantus. Tuo tarpu, panašu, kad imigrantai atvykę dėl šeimos susijungimo aplinkybės sulaukia mažesnio žiniasklaidos dėmesio – atsakymo variantą, kad šią imigrantų grupę žino iš visuomenės informavimo priemonių naujausioje, 2014 m. apklausoje, pažymėjo mažiau nei ketvirtadalis apklausos dalyvių (22,5 proc.) (žr. 20 pav.)

* 2011 m. ir 2012 m. šis klausimas nebuvo įtrauktas į apklausos klausimyną

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto visuomenės nuostatų apklausos 2010 – 2014 m. duomenis

Visuomenės nuostatų apklausos atskleidžia, kad tarp Lietuvos gyventojų vyrauja labiau neigiamos nei teigiamos nuostatos šalyje gyvenančių ir į šalį atvykstančių imigrantų atžvilgiu (žr. priedai, 21 pav.). Daugiau nei pusė 2014 m. apklausoje dalyvavusių asmenų nebuvo linkę išvelgti ekonominės migrantų naudos valstybei ir sutiko su teiginiu, kad „dauguma į šalį atvykstančių/ Lietuvoje gyvenančių imigrantų yra išlaikomi Lietuvos mokesčių mokėtojų“ (57 proc.) ir tik du penktadaliai (40 proc.) pritarė, kad „imigrantai yra naudingi Lietuvos ekonomikai“. Taip pat, pastebima, kad pastaraisiais metais mažėja manančių, kad „dauguma į Lietuvą atvykstančių/ Lietuvoje gyvenančių imigrantų atvyksta su tikslu dirbti“⁴⁷. (žr. priedai, 21 pav.)

Apklausoje dalyvavę gyventojai linkę išvelgti ir grėsmes savo saugumui – daugiau nei pusė respondentų sutiko su teiginiu, kad „į Lietuvą atvykstantys imigrantai gali sukelti socialinius neramumus“ (2014 m. – 54 proc.). Tuo tarpu

⁴⁷ 2014 m. – 52 proc., 2010 m. – 62 proc. apklausos dalyvių.

respondentų atsakymai į teiginį „Lietuvoje gyvenantys/ į Lietuvą atvykstantys imigrantai praturtina šalies kultūrinį gyvenimą“, pasidalino per pusę – 2014 m. teiginiui pritarė 44 proc., o su juo nesutiko – 43 proc. apklaustųjų. (žr. priedai, 21 pav.)

Pastebima, kad 2010-2014 m. laikotarpiu, nors ir nežymiai, bet mažėjo nepritariančiųjų, kad jų vaikai mokytųsi vienoje klasėje su imigrantų vaikais. 2010 m. teiginiui „nenorėčiau, kad mano vaikai mokytųsi vienoje klasėje su migrantų vaikais“ nepritarė 53 proc., o 2014 m. – 49 proc. apklausos dalyvių (žr. priedai, 22 pav.)

Nepaisant to, kad tarp apklausoje dalyvavusių Lietuvos gyventojų vyrauja neigiama nuomonė imigrantų atžvilgiu, tačiau šiuo klausimu galima išvelgti ir pozityvių tendencijų. Lyginant su 2010 m. vykdytos apklausos duomenimis, 2014 m. beveik 18 proc. išaugo respondentų dalis, sutinkanti, kad „valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio Lietuvoje gyvenančių/ atvykstančių imigrantų integracijai“ (2010 m. – 31 proc., 2014 m. – 49 proc.) (žr. priedai, 23 pav.).

Visuomenės nuostatų atsiradimo prielaidos dažniausiai yra susijusios su socioekonominiais ir kultūriniais veiksniais. Neigiamos nuostatos dažniausiai kyla dėl konkurencingumo baimės darbo rinkoje, susirūpinimu dėl socialinėms programoms skiriamų išlaidų ir, to pasekoje, kylančių įsitikinimų, kad imigrantai yra tik papildoma našta valstybei (Card, Dustmann ir Preston, 2005; Dustmann ir Preston, 2007). Taip pat jaučiama baimė dėl to, kad imigrantai gali turėti neigiamos įtakos kalbai, religijai ar nusistovėjusiam vietinės daugumos bendruomenės gyvenimui (Card et al., 2005).

Mokslinėje literatūroje visuomenės nuostatų atsiradimo prielaidos aiškinamos pasitelkiant realistinio konflikto ir socialinio identiteto teorijas, kitaip dar įvardinamas kaip ekonomines ir kultūrinės teorines paradigmas (Card et al., 2005). Ekonominės teorijos požiūrį į imigraciją aiškina konkurencijos dėl išteklių aspektu, tuo tarpu kultūrinės akcentuoja „simbolines“ visuomenės vertybes ir kultūros svarbą (McLaren, 2008).

Vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, kodėl Lietuvos visuomenėje vyrauja tokios neigiamos nuostatos imigrantų atžvilgiu, yra problematiška, nes tam

reikėtų išsamesnių tyrimų. Viena iš prielaidų galėtų būti susijusi su jau anksčiau minėtu faktu, kad apklausose dalyvavę Lietuvos gyventojai dažniausiai įvardina, jog apie vieną ar kitą imigrantų grupę žino tik iš įvairių visuomenės informavimo priemonių. Kaip pastebi Frėjutė-Rakauskienė (2012), žiniasklaidoje kuriamas negatyvus vaizdinys, kaltinant tam tikras imigrantų grupes nenorint ir nesugebant integruotis, nusikalstamomis veikomis ar kalbos nemokėjimu. Taip pat spaudoje yra kuriamas negatyvus įvaizdis „„piešiant“ imigrantų grupę kaip konkurentę darbo rinkoje, kaltinant ją pelnymusi iš valstybės remiamų integracinių programų (...), taip pat raginant neleisti įsitvirtinti mieste ar regione“ (2012:84). Be to, kai kuriuose straipsniuose yra kaltinami darbdaviai, įdarbinantys ne ES piliečius, taip „bandant priešinti didelį Lietuvos piliečių bedarbių skaičių ir darbdavių norą įdarbinti darbuotojus iš trečiųjų šalių“, ir pati valstybė bei jos įgyvendinama migracijos politika, „kuri veda prie migracijos skatinimo“ (2012:85).

Susidūrus su tokiu neigiamu imigracijos vaizdavimu viešojoje erdvėje sunku įsivaizduoti, kad gyventojai gali išvelgti teigiamą migracijos naudą ir pozityviai žiūrėti į šalyje gyvenančius ir naujai į ją gyventi atvykstančius imigrantus.

Tiesa, nors tarp Lietuvos gyventojų vyrauja gana neigiamos nuostatos imigrantų atžvilgiu, tačiau didžioji dalis apklausos dalyvių pritarė teiginiam, kad imigrantai susiduria su problemomis ir sunkumais tokiose srityse kaip lietuvių kalbos mokėjimas, neigiamos visuomenės nuostatos, patiriamas smurtas, darbo paieška, sveikatos priežiūra, socialinės parama ir paslaugos, būsto nuoma ir vaikų švietimas (žr. priedai, 24 pav.).

Kaip jau buvo minėta, nuo 2010 m. auga Lietuvos gyventojų dalis, kuri pritaria, kad „valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio Lietuvoje gyvenančių/atvykstančių imigrantų integracijai“ (žr. priedai, 23 pav.). Tačiau žvelgiant į atskiras integracijos priemones, pastebima priešinga tendencija – lyginant su 2013 m. apklausos duomenimis, tokios integracijos priemonės kaip vaikų švietimo organizavimas, lietuvių kalbos kursų organizavimas, kvalifikacijos tobulinimo kursų organizavimas, nemokamų teisinių konsultacijų

organizavimas, Lietuvos piliečiams ir imigrantams teikiamų sveikatos paslaugų suvienodinimas bei vienodų teisių Lietuvos piliečiams ir imigrantams užtikrinimas, 2014 m. sulaukė mažesnio Lietuvos gyventojų pritarimo (žr. priedai, 25 pav.).

Labiausiai apklausos dalyviai 2014 m., kaip ir ankstesniais metais, buvo linkę pritarti integracijos priemonėms susijusioms su vaikų švietimo organizavimu⁴⁸, lietuvių kalbos kursų organizavimu⁴⁹ bei pagalba tvarkant dokumentus (leidimus gyventi, pašalpų gavimą, kt.)⁵⁰. Nors kaip ir ankstesniais metais, 2014 m. dauguma respondentų buvo linkę palankiai vertinti kvalifikacijos tobulinimo kursų organizavimą⁵¹ ir nemokamų teisinių konsultacijų organizavimą⁵², tačiau, lyginant su 2013 m. apklausos duomenimis, nepritariančiųjų šioms integracijos priemonėms dalis išaugo šešiais procentais. Apie pusė 2014 m. apklausos dalyvių pritarė tokioms integracijos priemonėms kaip „vienodų teisių Lietuvos piliečiams ir imigrantams, gaunant sveikatos priežiūros paslaugas, užtikrinimas“⁵³ ir „vienodų teisių Lietuvos piliečiams ir imigrantams užtikrinimas“⁵⁴

Kaip ir ankstesnių visuomenės nuostatų apklausų metu, 2014 m. daugiausia abejonių Lietuvos gyventojams kelia socialinio būsto imigrantams suteikimas. Šiai integracijos priemonei buvo labiau linkę nepritarti/ greičiau nepritarti nei pritarti du trečdaliai⁵⁵ tyrimo dalyvių. Taip pat apie pusė respondentų buvo labiau linkę nepritarti dėl vienodų teisių Lietuvos piliečiams ir imigrantams, gaunant socialinę paramą, užtikrinimo⁵⁶.

Apibendrinant, Lietuvoje įgyvendinamos visuomenės nuostatų apklausos atskleidžia neigiamas Lietuvos gyventojų nuostatas imigrantų atžvilgiu. Apklausos dalyviai yra linkę įžvelgti grėsmes dėl konkurencingumo darbo

⁴⁸ 2014 m. – 76,6 proc., 2013 m. – 81 proc. apklausos dalyvių.

⁴⁹ 2014 m. – 74,3 proc., 2013 m. – 79,5 proc. apklausos dalyvių.

⁵⁰ 2014 m. – 70,1 proc., 2013 m. – 70,8 proc. apklausos dalyvių.

⁵¹ 2014 m., – 58,2 proc., 2013 m. – 61,8 proc. apklausos dalyvių.

⁵² 2014 m. – 57,2 proc., 2013 m. – 59,1 proc. apklausos dalyvių.

⁵³ 2014 m. – 53,5 proc., 2013 m. – 58 proc. apklausos dalyvių.

⁵⁴ 2014 m. – 48,1 proc., 2013 m. – 50,3 proc. apklausos dalyvių.

⁵⁵ 2014 m. – 60,2 proc., 2013 m. – 56,2 proc. apklausos dalyvių.

⁵⁶ 2014 m. – 55,8 proc., 2013 m. – 51,2 proc. apklausos dalyvių.

rinkoje ir šalies ekonominei gerovei bei baimės, susijusias su kultūrinio tapatumo išlaikymu. Tokios visuomenės nuostatos dažniausiai formuojamos žiniasklaidos, nes tik nedidelė dalis tyrime dalyvavusių asmenų įvardino, kad yra asmeniškai pažįstami ar yra tiesiogiai bendravę su šalyje gyvenančiais imigrantais. Nepaisant vyraujančios neigiamos nuomonės imigrantų atžvilgiu, kasmet daugėja apklausos dalyvių, kurie sutinka, kad Lietuvos vyriausybė turėtų pasirūpinti imigrantų integracija. Tiesa, ne visos integracijos priemonės sulaukia vienodo Lietuvos gyventojų palaikymo. Kaip rodo migracijos dinamikos Lietuvoje duomenys, į šalį kasmet atvyksta vis daugiau užsieniečių ir, panašu, kad šis skaičius ateityje tik augs, tačiau į šalį atvykstantys asmenys vis dar susiduria su vietos gyventojų uždaramu ir priešišku. Išankstinis nusistatymas ir nenoras priimti „kitokio“ turi tiesioginės įtakos imigrantų adaptacijai ir jų motyvacijai bei galimybėms tapti pilnaverčiais priimančios visuomenės nariais.

Atlikus imigracijos dėl šeimos susijungimo ir šiuo pagrindu į Lietuvą gyventi atvykusių imigrantų integracijos politikos bei Lietuvoje vyraujančių visuomenės nuostatų imigrantų atžvilgiu nuostatų apžvalgą, galima daryti išvadas, kad į šalį atvykstantys užsieniečiai susiduria su socialiniu kontekstu, ribojančiu jų adaptacijos priimančioje visuomenėje galimybes. Nors reikalavimai ne ES piliečiams, norintiems susijungti su šeimos nariais Lietuvoje ar kurti šeimą su Lietuvoje gyvenančiais partneriais, yra įvardinami kaip palankūs, tačiau dėl šalyje galiojančių įstatymų šių užsieniečių statusas yra itin pažeidžiamas, o suteikiama teisė be papildomo leidimo dirbti šalyje, negarantuoja šių piliečių nepriklausomybės nuo sutuoktinių. Be to, užsieniečiai patenka į gana priešiška jų atžvilgiu nusiteikusių visuomenę. Nors dauguma Lietuvos gyventojų sutinka, kad imigrantai naujoje aplinkoje susiduria su įvairiomis problemomis, tačiau taip pat didžioji dalis nepitaria įvairių integracijos priemonių ne ES piliečiams teikimui.

III. Imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinė adaptacija Lietuvos visuomenėje

Siekiant iliustruoti teorinius socialinės adaptacijos ir šeimos migracijos aspektus, apibūdinti imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos patirtis bei kaip jas veikia tikslo šalies socialinis kontekstas ir požiūris į lyčių vaidmenų pasiskirstymą šeimoje, o taip pat patikrinti disertacijoje išsikeltus ginamuosius teiginius, atliktas kokybinis tyrimas. Tyrimo tikslas – ištirti ne Europos Sąjungos (ES) piliečių, atvykusių į Lietuvą dėl šeimos susijungimo aplinkybės, socialinės adaptacijos ypatumus, įvertinant socialinio konteksto, socialinės lyties ir etniškumo reikšmę ir sąsajas.

Šioje disertacijos dalyje yra pristatomi empirinio tyrimo metodai, imtis ir rezultatai. Skyrius pradedamas empirinio tyrimo pagrindimu ir empirinio tyrimo modelio aprašymu. Pristatant empirinio tyrimo modelį akcentuojama, jog tyrime laikomasi nuostatos, kad adaptacijos tipai yra ilgalaikis socialinės adaptacijos rezultatas, kurio eigai įtakos turi tikslo šalies socialinis kontekstas. Nors socialinės adaptacijos reiškinį aiškinančios teorijos išlieka neutralios lyties atžvilgiu, empiriniame tyrime yra įtraukiama socialinės lyties kategorija ir tiriama kaip adaptacijos tipas priimančioje visuomenėje priklauso nuo lyčių vaidmenų pasiskirstymo šeimoje. Socialinės lyties ir etniškumo kategorijos laikomos kartinėmis analizuojant imigrantų, atvykusių į Lietuvą šeimos susijungimo atveju, socialinės adaptacijos priimančioje visuomenėje patirtis.

Po empirinio tyrimo modelio aprašymo yra pristatomi tyrimo metodai. Šiame poskyryje, pirmiausia, pagrindžiama, kodėl tyrimo įgyvendinimui pasirinktas kokybinis tyrimo metodas. Vėliau pristatomas duomenų rinkimo instrumentas, tyrimo dalyvių atrankos būdai ir kriterijai bei tyrimo dalyvių sociodemografinės charakteristikos. Skyriuje „Tyrimo metodai ir imtis“ taip pat detalčiai aprašoma empirinio tyrimo eiga. Prieš pristatant empirinio tyrimo rezultatus, aptariama tyrimo duomenų analizės metodika ir aprašomi pagrindiniai tyrimo metu gautų duomenų analizės žingsniai. Skyrius baigiamas empirinio tyrimo rezultatų pristatymu. Analizuojant imigrantų dėl šeimos susijungimo patirtis atsižvelgiama į teorinėje dalyje aptartus klausimus,

susijusius su socialine adaptacija šeimos migracijos kontekste, lyties ir etniškumo vaidmeniu migracijos ir socialinės adaptacijos procesuose bei socialinio konteksto veiksniais, taip atskleidžiant kaip teorija yra susijusi ir skiriasi nuo realybėje vykstančių socialinės adaptacijos veiksnių, o taip pat atkreipiant dėmesį į kokius aspektus reikėtų atsižvelgti ir kokius reikėtų įtraukti į ateityje įgyvendinamus šeimos migracijos tyrimus.

3.1 Tyrimo metodai ir imtis

3.1.1 Empirinio tyrimo pagrindimas

Migracijos tyrimai išsiskiria iš kitų sociologinių tyrimų savo objekto specifiškumu, kuris pasižymi nuolatine kaita laike ir nestabilumu, bei tuo, kad apima platų socialinių problemų (susijusių su globalizacija, tarptautiniais santykiais, šeima, lytimi ir t.t.) analizės lauką (Düvell, 2012). Tad šių tyrimų įgyvendinimas kelia ypatingus metodologinius ir etinius iššūkius be to, kaip pastebi Düvell (2012), nėra vienos tyrimo metodologijos, kuri tiktų visiems tarptautinės migracijos tyrimams.

Siekiant įgyvendinti išsikeltą tyrimo tikslą, disertacijos empirinis tyrimas apima platų analizuojamų klausimų spektrą – nuo sprendimo migruoti ir susijungti su šeima Lietuvoje priėmimo iki adaptacijos priimančioje visuomenėje patirčių. Tyrime atliekama tikslo šalies socialinio konteksto analizė, o taip pat tiriama, kokį vaidmenį migracijos ir adaptacijos procesuose atlieka socialinės lyties ir etniškumo kategorijos bei kaip šias kategorijas veikia minėti procesai.

Empirinio tyrimo schema (žr. 26 pav.), visų pirma, sudaryta remiantis dvejomis teorinėmis adaptacijos tyrimų perspektyvomis – Berry (1997, 2005) akultūracijos ir segmentinės asimiliacijos teorijomis (Portes ir Zhou, 1993; Portes et al., 2001).

Tarpkultūrinės psichologijos atstovo Berry akultūracijos teorinė perspektyva padeda įvertinti kultūrinio tapatumo ir socialinės adaptacijos sąsajas. Mokslininko siūlomos akultūracijos strategijų schemos vienas didžiausių privalumų yra susijęs su galimybe apibrėžtomis sąvokomis „aptarti etninius procesus: tai, kas vyksta individų, kaip etninių grupių narių sąveikoje su juos

supančia visuomene“ (Kasatkina ir Leončikas, 2003:69). Pagal Berry (1997) sudarytą akultūracijos strategijų schemą, įvertinant du veiksnius – ar individas palaiko savąjį kultūrinį tapatumą bei ar kontaktai su kitos kultūros grupėmis yra laisvi ir nuolatiniai, galima nustatyti keturias akultūracijos strategijas.

Nepaisant Berry siūlomos akultūracijos strategijų tyrimo schemos privalumų, ji nėra visiškai tinkama analizuoti adaptacijos procesą iš sociologinės perspektyvos. Tad darbe remiamasi lietuvių mokslininkų Kasatkinos ir Leončiko (2003) sociologiniam tyrimui pritaikyta Berry akultūracijos strategijų schema. Kitaip nei psichologinio akultūracijos tyrimo kontekste, sociologiniame tyrime laikomasi nuostatos, kad adaptacijos procesą veikia socialinis kontekstas, tad akultūracijos strategijos yra interpretuojamos kaip adaptacijos tipai, kurie yra daugiau nei individualaus elgesio strategija. Pagal Berry (1997, 2005) akultūracijos strategija suvokiama kaip statuso siekis, tuo tarpu tokie klausimai kaip – ar norimas statusas pasiektas, ar šis pasiekimas kelia pasitenkinimą bei kaip kinta etninis tapatumas sociologiniame tyrime yra aptariami kaip rezultatas – integracija, asimiliacija, marginalizacija ir separatizmas (Kasatkina ir Leončikas, 2003).

Socialiniam kontekstui tirti empiriniame tyrime yra pritaikyta segmentinės asimiliacijos teorija, pagal kurią yra išskiriami trys socialinio konteksto analizei reikšmingi veiksniai – tikslo šalies migracijos ir migrantų integracijos politika, visuomenės nuostatos imigrantų atžvilgiu ir migrantų bendruomenės bei jų turimi resursai.

Svarbu pastebėti, kad migracijos dėl šeimos susijungimo reiškinys yra sąlygotas lyties (Nawyn, 2010; Kofman, 2004), o jo tyrimų kontekste svarbu remtis lyčiai jautriu požiūriu (Pajnik ir Bajt, 2010; Mahler ir Pessar, 2006). Be to, šiuolaikinės migracijos tyrimuose (Kofman et al., 2011; Müller-Bachmann, 2008) akcentuojama, kad šeima ir šeimos viduje vykstantys procesai yra svarbūs analizuojant su migracija ir adaptacija susijusius reiškinius. Tad siekiant atskleisti imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos patirtis, empiriniame tyrime tiriama ne tik kaip šias patirtis veikia tikslo šalies

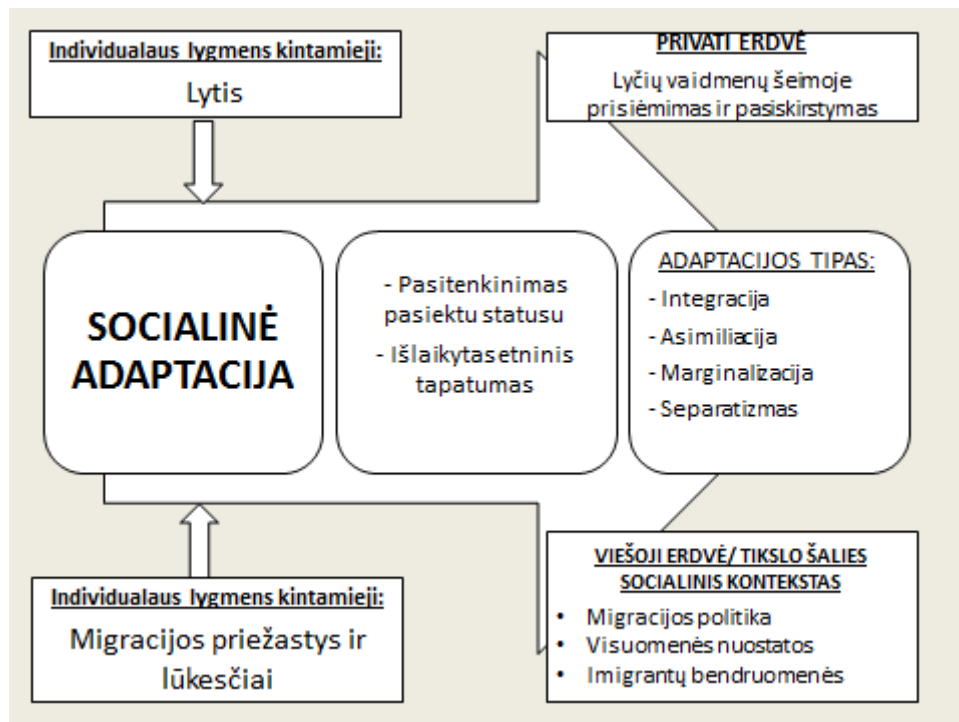
socialinis kontekstas, bet ir koki poveikį turi veiksniai, susiję su lyčių vaidmenų pasiskirstymu šeimoje.

Disertacijoje šeima nėra tiriama kaip vienetas, o akcentuojamos individualios, dėl šeimos susijungimo aplinkybės į Lietuvą gyventi atvykusių imigrantų, patirtys. Tokio požiūrio taikymo svarbą šeimos migracijos tyrimams pastebi Müller-Bachmann (2008), teigianti, kad tiriant šeimos prisitaikymo priimančioje visuomenėje patirtis, svarbu atsižvelgti, kaip prie naujos aplinkos prisitaiko ir kokias adaptacijos strategijas taiko tiek individualūs šeimos nariai, tiek visa šeima bendrai. Müller-Bachmann (2008) pastebi, kad kiekvienas šeimos narys skirtingai prisitaiko prie priimančios visuomenės keliamų reikalavimų, o tai sukelia pokyčius šeimos viduje – kinta lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymas ir šeimos narių tarpusavio santykiai. Šie pokyčiai gali turėti tiesioginės įtakos ir atskirų šeimos narių adaptacijos priimančioje visuomenėje eigai.

Įgyvendinant feministinės krypties migracijos tyrimus, į kuriuos integruojama socialinės lyties kategorija, rekomenduojama įtraukti ir kitas socialines kategorijas. Pasak mokslininkų (Crenshaw, 1991; Davis, 2008), lytis neveikia kaip atskira kategorija ir reiškiasi per arba su kitomis socialinėmis kategorijomis. Empiriniame disertacijos tyrime taikomas metodologinis sąveikinis požiūris ir tiriama kaip/ ar imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos procese pasireiškia ir tarpusavyje sąveikauja socialinės lyties ir etniškumo kategorijos.

Remiantis aukščiau įvardytomis teorijomis ir metodologinėmis priegomis sudarytas empirinio tyrimo modelis (žr. pav. 26).

26 pav. Empirinio tyrimo modelis.

Šaltinis: sudaryta autorės (pagal Berry, 1997; Kasatkina ir Leončikas, 2003; Portes et al., 2001)

Tyrimo adaptacijos tipas (integracija, asimiliacija, marginalizacija ir separatizmas) yra interpretuojamas kaip ilgalaikis socialinės adaptacijos rezultatas ir nustatomas atsižvelgiant į du kriterijus – pasitenkinimą pasiektu statusu ir išlaikytą etninį tapatumą. Socialinės adaptacijos procesą veikia du iki adaptacijos pasireiškiantys, ir, anot Berry (1997), ją ribojantys individualaus lygmens kintamieji – lytis ir migracijos priežastys ir lūkesčiai. Tuo tarpu ilgalaikį socialinės adaptacijos rezultatą veikia privačioje ir viešoje erdvėje pasireiškiantys veiksniai. Visų pirma, adaptacijos tipas priklauso nuo tikslo šalies socialinio konteksto (migracijos ir migrantų integracijos politikos, visuomenės nuostatų ir šalyje esančių migrantų bendruomenių). Antra, tyrime vadovaujama lyčiai jautriuoju požiūriu ir tiriama, kaip be tikslo šalies socialinio konteksto, adaptacijos tipas priklauso nuo lyčių vaidmenų šeimoje prisiėmimo ir pasiskirstymo. Tyrimo metu taip pat analizuojamos socialinio konteksto ir privataus šeimos gyvenimo sąsajos ir jų reikšmė imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos priimančioje visuomenėje eigai.

3.1.2 Tyrimo metodai

Tyrimo tipas. Tyrimui įgyvendinti pasirinktas kokybinio tyrimo metodas, kuris yra siūlomas kaip pirminis tyrimo metodas migracijos priežastims ir pasekmėms atskleisti (Curran et al., 2006). Kokybinio tyrimo metodo pasirinkimą lėmė keletas priežasčių. Visų pirma, kokybiniame tyrime yra svarbus situacijos ir elgesio ryšys, darantis įtaką patirties formavimui, bei procesas, o ne išvados ir matavimai. Šios rūšies tyrimais siekiama suprasti žmonių išgyvenimus, jų įvairovę ir turinį bei gilesnį viso to suvokimą, o tai atspindi išsikeltą pagrindinį tyrimo tikslą, kurį išpildant tiriamos ne ES piliečių, atvykusių į Lietuvą dėl šeimos susijungimo aplinkybės, socialinės adaptacijos patirtys.

Antra, šio tipo tyrimai paprastai pasitelkiami, kai tiriamas reiškinys yra menkai arba visai netyrinėtas, o tarptautinės migracijos tyrimų kontekste, kokybinis tyrimo metodas yra rekomenduojamas, kai analizuojamos iki šiol menkai ištirtos migracijos formos (Düvell, 2012). Lietuvoje imigracijos reiškinys didesnio mokslininkų susidomėjimo sulaukia tik pastarąjį dešimtmetį, o šios srities tyrimai išlieka fragmentiški, jiems trūksta tęstinumo ir ilgalaikės strategijos (Sipavičienė ir Stankūnienė, 2011). Imigracijos dėl šeimos susijungimo reiškinys taip pat tiriamas tik epizodiškai, paprastai su reiškiniumi susijusius klausimus integruojant į didesnius, dažniausiai darbo migracijos tyrimus. Tuo tarpu imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės adaptacijos patirtys priimančioje Lietuvos visuomenėje nėra visai tyrinėtos.

Dar viena kokybinio tyrimo metodo pasirinkimo priežastis yra susijusi su tuo, kad kokybiniai tyrimai pasižymi holistiniu požiūriu. Remiantis šiuo kokybiniu tyrimo bruožu, empiriniame tyrime stengiamasi išplėtoti kompleksinį tyrimo problemos 'paveikslą' nepasiliekant tik prie priežasčių ir pasekmių atskleidimo, o identifikuojant kompleksinę tyrimo veiksnių sąveiką. Su holistinio požiūrio taikymu taip pat susijusi aplinkybė, kad tyrime remiamasi socialine konstruktyvistine ontologija ir interpretatyviaja epistemologija.

Pagal socialinio konstruktyvizmo sampratą empiriniame tyrime laikomasi požiūrio, kad socialiniai reiškiniai neatsiranda patys savaime, o yra

konstruojami pačių veikėjų per jų patirtis ir socialinius ryšius. Tokio pobūdžio tyrimų tikslas – atskleisti kaip įmanoma platesnį tyrimo dalyvių požiūrį į analizuojamą reiškinį (Creswell, 2007). Socialinio konstruktyvizmo tyrimai yra dažniausiai orientuoti į sąveikos tarp individų procesą, taip pat pristatant kontekstą, kuriame veikia tyrimo dalyviai.

Siekiant pristatyti kuo išsamesnę socialinės adaptacijos imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste analizę ir kontekstą, kuriame vyksta socialinės adaptacijos procesas, į tyrimą įtraukti ne tik ne ES piliečiai, į šalį atvykę šeimos susijungimo atveju, bet ir ekspertai, dirbantys migracijos ir migrantų integracijos srityje Lietuvoje.

Pagal interpretatyviają epistemologiją analizuojami socialinių situacijų ir struktūrų konstravimo procesai bei individualų asmenų požiūris ir nuomonė apie juos. Centriniai interpretatyviųjų tyrimų elementai – ketinimai, priežastys ir motyvai (Sarantakos, 2005). Empiriniame disertacijos tyrime šie aspektai atliepami analizuojant imigrantų sprendimo migruoti ir susijungti su šeima Lietuvoje priežastis ir motyvus, taip pat pristatant jų asmenines, su socialinės adaptacijos procesu susijusias, istorijas ir patirtis.

Duomenų rinkimo instrumentas. Duomenų rinkimui pasirinkta interviu metodas – pusiau struktūruotas interviu. Interviu yra viena iš apklausos formų, kai informacija yra gaunama žodžiu kalbant su pašnekovu. Šio duomenų rinkimo instrumento pasirinkimą lėmė tai, kad pusiau struktūruoti interviu yra lankstūs, neapriboti griežta struktūra, tačiau tuo pačiu yra numatytos interviu gairės ir kokie klausimai bus užduoti pašnekovui. Interviu eigoje gali keistis tiek pačių klausimų struktūra, tiek jų pateikimo eiga. Pusiau struktūruoti interviu migracijos tyrimuose naudojami, kai norima atskleisti vieną ar kelis migracijos patirties aspektus, taip pat laikomi svarbia priemone, kai norima gauti palyginamą informaciją (Düvell, 2012).

Tyrime buvo laikomasi indukcinės-dedukcinės logikos, kai preliminarus klausimynas informantams sudarytas atlikus teorinę ankstesnių migracijos ir adaptacijos procesų tyrimų analizę, tačiau iki galo neapsibrėžiant teorinių perspektyvų. Ruošiantis pokalbiams su tyrimo dalyviais buvo renkamos žinios

apie tyrimo objektą bei pasiruošti klausimai, padėsiantys nenukrypti nuo pagrindinės tyrimo temos.

Empiriniam tyrimui buvo paruošti trys klausimynų pavyzdžiai, skirti: ne ES piliečiams (žr. priedai, nr. 7 (*lietuvių kalba*)), ekspertams, dirbantiems valstybinėse institucijose (žr. priedai, nr. 8) ir ekspertams, iš nevyriausybinų organizacijų (NVO) (žr. priedai, nr. 9). Klausimynas ekspertams buvo paruoštas lietuvių kalba, o informantams iš ne ES valstybių – anglų, lietuvių ir rusų kalbomis.

Valstybinių institucijų atstovų buvo teirujamasi apie migracijos ir imigracijos dėl šeimos susijungimo situaciją Lietuvoje; šeimos susijungimo šalyje sąlygas ir ne ES piliečių, atvykusių į Lietuvą dėl šios aplinkybės, integracijos galimybes.

NVO atstovų buvo prašoma pristatyti organizaciją, kuriai šie atstovauja, ir jos vykdomas veiklas ne ES piliečių integracijos srityje. Taip pat, kaip ir ekspertams iš valstybinių institucijų, buvo pateikti klausimai, susiję su šeimos susijungimo reiškiniu situacija ir šeimos susijungimo sąlygomis Lietuvoje.

Tuo tarpu ne ES piliečiams skirtas klausimynas sudarė šešias dalis, kurios apėmė klausimus, susijusius su:

- a) Informanto asmeniniais duomenimis (kilmės šalis, išsilavinimas, klausimai apie sutuoktinį ir vaikus, kt.);
- b) Sprendimo migruoti ir susijungti su šeima Lietuvoje priėmimu (migracijos priežastys, tikslai ir sprendimo migruoti priėmimas);
- c) Atvykimu į Lietuvą (sunkumai ir iššūkiai, planuojant atvykimą į Lietuvą; patirtys tvarkantis dokumentus reikalingus gyventi šalyje, kt.)
- d) Gyvenimo Lietuvoje patirtimis (asmeninėmis ir bendrai šeimos);
- e) Socialiniais ryšiais ir etninio tapatumo palaikymu;
- f) Ateities perspektyvomis Lietuvoje.

Pokalbių metu su ne ES piliečiais klausimų struktūra bei jų pateikimo eiga šiek tiek keitėsi. Taip pat, reikėtų pažymėti, kad dėl interviu metu iškilusių naujų ir nenumatytų klausimų, tyrimo eigoje buvo papildytas interviu klausimynas.

Pokalbiai su visais tyrimo dalyviais buvo įrašinėjami diktofonu prieš tai juos informavus apie atliekamą tyrimą, užtikrinus gautos informacijos konfidencialumą, tyrimo dalyvių anonimiškumą ir gavus jų sutikimą dalyvauti tyrime.

Iš viso tyrimo metu atlikti 32 interviu su dėl šeimos susijungimo⁵⁷ į Lietuvą atvykusiais ne ES piliečiais (ir jų šeimos nariais) (žr. priedai, nr. 5 ir nr. 6 Tyrimo dalyvių ne ES piliečių sąrašas) ir 7 interviu su valstybinių institucijų ir NVO atstovais, dirbančiais migracijos ir migrantų integracijos srityje (*toliau ekspertai*) (žr. priedai, nr. 4 Tyrimo dalyvių ekspertų sąrašas)

Empirinis disertacijos tyrimas buvo įgyvendinamas keliais etapais:

1) 2013 m. rugsėjo mėn. – 2014 m. sausio mėn.: atlikti pirmieji aštuoni pilotiniai interviu.

2) 2015 m. kovo mėn. – 2015 m. gegužės mėn.: atlikti 22 interviu su ne ES piliečiais, atvykusiais į Lietuvą gyventi šeimos susijungimo atveju, ir 7 interviu su ekspertais.

3) 2016 m. vasario mėn. atlikti du papildomi interviu su ne ES piliečiais.

Interviu atlikti trijuose Lietuvos miestuose – Vilniuje, Klaipėdoje ir Kaune, kurie yra ir didžiausi migrantų traukos centrai šalyje.

Informantai buvo apklausiami lietuvių, anglų ir rusų kalbomis.

Tyrimo dalyvių atrankos būdas ir kriterijai. Tyrimo dalyviai pasirinkti pagal du netikimybinių grupių pasirinkimo būdus:

- a) Tikslinių grupių formavimo pavyzdį;
- b) „Sniego gniūžties“ metodą.

Tikslinių grupių formavimo pavyzdžio metodas yra taikomas tuomet, kai informantai atsirenkami priklausomai nuo specifinių tyrimo tikslų. Šis tyrimo dalyvių pasirinkimo būdas, visų pirma, taikytas atsirenkant migracijos ir migrantų integracijos ekspertus. Dėl šeimos migracijos tyrimų trūkumo ir reiškinio neištirtumo Lietuvoje, menkai yra žinoma situacija šalyje, susijusi

⁵⁷ Leidimas gyventi šeimos susijungimo atveju "kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio sutuoktinis (...), kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis leidimą gyventi". (Pagal LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 43 str. 5 p.)

tiek su teisiniais imigracijos dėl šeimos susijungimo aspektais, tiek su praktine pagalba šiuo atveju į Lietuvą atvykusiems imigrantams. Tad į tyrimą buvo įtraukti NVO atstovai, dirbantys pagalbos migrantams centruose, ir už migracijos klausimus valstybinėse institucijose atsakingi asmenys.

Užsieniečiai, į šalį atvykę dėl šeimos susijungimo aplinkybės, buvo pasirinkti tiek pagal netikimybinio tiriamųjų grupių pasirinkimo būdo tikslinių grupių formavimo pavyzdį, tiek naudojant „sniego gniūžties“ metodą.

Tikslinių grupių formavimo pavyzdys taikomas, kai tyrimo dalyviai turi atitikti tam tikrus, tyrimui svarbius, bruožus, pavyzdžiui, pagal lytį, migracijos statusą ir pan. (Düvell, 2012). Atsirenkant tyrimo dalyvius pagal šį metodą buvo svarbu, kad informantai atitiktų šiuos kriterijus:

a) **Leidimai gyventi dėl šeimos susijungimo.** Tyrimo dalyviai turėjo būti atvykę į šalį dėl šeimos susijungimo aplinkybės ir turėti šiuo atveju išduotus laikinus arba nuolatinius leidimus gyventi Lietuvoje. Taip pat buvo svarbu, kad leidimas gyventi šeimos susijungimo atveju būtų išduotas pagal LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 43 str. 5 p., “(...) kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio sutuoktinis (...), kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis leidimą gyventi”.

b) **Informantų lytis.** Tyrime vadovaujamosi naujausių migracijos tyrimų rekomendacijomis, kuriuose akcentuojama kaip svarbu į tarptautinės migracijos tyrimus integruoti lyties kategoriją ir vadovautis lyčiai jautriu požiūriu. Socialinės lyties kategorijos integravimas ypač akcentuojamas šeimos migracijos tyrimuose, nes, anot mokslininkų, migracijos patirtys ir jų skirtumai pagal lytį yra susiję su patriarchaliniiais galios santykiais namuose ir vaidmenų šeimoje prisiėmimu ir pasiskirstymu (Bailey ir Boyle, 2004 pagal Ellis et al., 1996). Tad, siekiant atskleisti reiškinių iš moterų ir vyrų pozicijos, atsirenkant tyrimo dalyvius buvo stengiamasi išlaikyti vienodą abiejų lyčių dalyvių skaičių.

c) **Kilmės šalis** (ne ES pilietis).

d) **Atvykimo laikotarpis** (nuo 2004 m.).

Tyrimo tikslinė grupė yra gana latentinė, taip pat, kaip pastebėta tyrimo eigoje, uždara ir neretai daugiau bendraujanti tik su panašios patirties turinčiais Lietuvoje gyvenančiais užsieniečiais. Tad atsirenkant tyrimo dalyvius buvo pasitelktas ir „sniego gniūžties“ metodas, kai informaciją apie galimus pašnekovus suteikdavo jau pakalbinti informantai – tiek socialiniai darbuotojai, dirbantys pagalbos migrantams organizacijose, tiek užsieniečiai, į šalį atvykę šeimos susijungimo atveju.

Tyrimo dalyvių sociodemografinės charakteristikos. Iš viso tyrime dalyvavo 32 ne ES piliečiai, turintys leidimus gyventi šalyje šeimos susijungimo atveju, kai atvykstama pas sutuoktinį Lietuvos Respublikos pilietį arba leidimą gyventi šalyje turintį užsienietį:

a) 22 informantai tyrimo metu turėjo leidimus laikinai gyventi (13 vyrų ir 9 moterų)

b) 9 informantai tyrimo metu turėjo leidimus nuolat gyventi (4 vyrai ir 5 moterų)

c) 1 informantas tyrimo metu šalyje gyveno turėdamas Šengeno trumpalaikę vizą⁵⁸ ir laukė sprendimo dėl laikino leidimo gyventi šeimos susijungimo atveju išdavimo.

Tyrimo dalyvavo 14 moterų ir 18 vyrų, kurių amžius svyruoja nuo 26 iki 48 metų⁵⁹ (amžiaus vidurkis 34 metai). Tyrimo dalyvavę užsieniečiai į šalį atvyko 2004 m. – 2015 m. laikotarpiu, o jų gyvenimo šalyje trukmė interviu atlikimo laikotarpiu svyravo nuo 4 mėnesių iki 8 metų.

Visų tyrimo dalyvavusių užsieniečių šeimos yra mišrios. 28 tyrimo dalyviai yra sukūrę šeimas su Lietuvos Respublikos piliečiais, 3 – su kitų ES valstybių narių (2 – su Slovakijos, 1 – Latvijos) piliečiais, 1 – su ne ES valstybės narės (JAV) piliečiu. 21 informantas šeimoje turi po vieną – tris nepilnamečius vaikus.

Tyrimo eiga.

⁵⁸ Ne ES piliečiams išduodama Šengeno trumpalaikė viza (C) – viza, skirta vykti tranzitu per Šengeno valstybių narių teritoriją arba numatomam buvimui joje, kurio bendra trukmė neviršija 90 dienų per bet kurį 180 dienų laikotarpį nuo pirmo atvykimo į Šengeno valstybių narių teritoriją datos.

⁵⁹ 5 informantai amžiaus nenurodė.

2013 m. rugsėjo – 2014 m. sausio mėn. laikotarpiu buvo įgyvendinti pirmieji, pilotiniai, interviu su ne ES piliečiais, gyvenančiais Vilniuje (N=3) ir Klaipėdoje (N=5). Visi Klaipėdoje kalbinti pašnekovai buvo apklausti Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos projekto „Infocentras migrantams“ (*toliau Infocentras migrantams*) patalpose. Interviu su pašnekovais Vilniuje vyko kavinėse (N=2) ir vieno pašnekovo darbovietėje.

Antrasis ir trečiasis tyrimo etapai vyko 2015 m. kovo – gegužės mėnesiais ir 2016 m. vasario mėnesį. Jų metu atlikti 24 interviu su ne ES piliečiais, atvykusiais į Lietuvą gyventi šeimos susijungimo atveju, ir 7 interviu su ekspertais.

Šių etapų metu, pradėjus tyrimo dalyvių ne ES piliečių paiešką, susidurta su pirmaisiais sunkumais. Pirminė tyrimo mintis buvo į tyrimą įtraukti ne ES piliečių, turinčių leidimą gyventi Lietuvoje, šeimos narius, atvykusius dėl šeimos susijungimo iš tos pačios kilmės šalies. Tačiau, paskelbus kvietimą dalyvauti tyrime socialinio tinklo *Facebook* grupėje *Foreigners in Vilnius*, atsiliepė tik dėl šeimos susijungimo į Lietuvą atvykę ne ES piliečiai, kurie yra sukūrę mišrias šeimas su Lietuvos Respublikos piliečiais arba leidimą gyventi Lietuvoje turinčiais kitų ne ES šalių piliečiais. Be to, pasikalbėjus su tyrime dalyvavusiais ekspertais ir pilotiniame tyrime dalyvavusiais imigrantais, paaiškėjo, kad Lietuvoje susijungusių ne ES piliečių šeimų skaičius yra labai nedidelis ir nepakankamas numatytam tyrimui.⁶⁰ Taip buvo nuspręsta remtis LR įstatyme „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ pateikta šeimos susijungimo sąvoka ir tirti ne ES piliečių, atvykusių į Lietuvą šeimos susijungimo atveju pas sutuoktinius LR piliečius arba užsieniečius, turinčius leidimą gyventi šalyje, socialinės adaptacijos patirtis.

Kvietimai, informuojantys būsimus tyrimo dalyvius apie tyrimą ir jo tikslus, buvo paruošti lietuvių, anglų ir rusų kalbomis. Pirmiausia, jie buvo patalpinti minėtoje socialinio tinklo *Facebook* grupėje *Foreigners in Vilnius*, kuri padėjo pritraukti daugiausiai informantų. Kvietimai taip pat buvo išplatinti bendradarbiaujant su įvairias paslaugas ne ES piliečiams Lietuvoje

⁶⁰ Tyrimo autorei pavyko susisiekti tik su viena, iš Egipto atvykusia, šeima.

teikiančioms NVO (Vilniaus Caritas, Raudonojo Kryžiaus Draugija, Centras Plus). Taip pat buvo kreiptasi į keletą užsienio šalių ambasadų Lietuvoje (Indijos, JAV), šalyje veikiančias užsieniečių bendruomenes (*Balturka, Vilnius African Community, Indians in Lithuania Community*) ir Lietuvoje savo veiklą vykdančius tarptautinius universitetus – Europos Humanitarinį Universitetą (*European Humanities University*) Vilniuje ir LCC tarptautinį universitetą (*LCC International University*) Klaipėdoje.

Kvietimai dalyvauti tyrime taip pat buvo išplatinti *Facebook* socialiniame tinkle veikiančių grupių *Dvikalbis vaikas* ir *Mano vyras užsienietis* nariams, taip pat puslapio *Mišri šeima* prenumeratoriams. Dėl kvietimo patalpavimo buvo susisiepta ir su daugiau šiame socialiniame tinkle esančių uždarų grupių, tokių kaip *Mano vyras musulmonas, Mano vyras egiptietis* ir *International mothers club* administratoriais.

Antrojo tyrimo etapo metu taip pat atlikti 7 interviu su ekspertais. Pokalbiai su šiais informantais vyko Vilniuje (N=4), Klaipėdoje (N=2) ir Kaune (N=1). Tyrime dalyvavę ekspertai atstovavo:

a) NVO, teikiančias įvairias paslaugas imigrantams iš ne ES šalių

Empirinio tyrimo įgyvendinimo laikotarpiu paslaugas ne ES piliečiams teikė trys organizacijos (dvi iš jų turi savo padalinius Vilniuje, Kaune ir/ ar Klaipėdoje). Dalyvauti tyrime buvo susisiepta su visų organizacijų pagrindinių padalinių atstovais, o susitikti pokalbiui sutiko trys ekspertai (teisininkas ir dvi socialinės darbuotojos). Raudonojo Kryžiaus Draugijos ekspertai buvo pakalbinti Vilniuje ir Klaipėdoje. Tyrime taip pat dalyvavo ir Vilniaus Caritas padalinio Vilniuje atstovė.

b) Valstybines institucijas

Į tyrimą tikslingai buvo pakviesti didžiųjų Lietuvos miestų, kuriuose gyvena ir didžioji imigrantų Lietuvoje dalis – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos – vyriausiųjų policijos komisariatų migracijos skyrių atstovai. Tyrime taip pat sutiko dalyvauti ir ekspertė iš valstybės politiką migracijos srityje įgyvendinančio Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos.

Interviu su ekspertais papildė turimą informaciją apie imigracijos ir imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekstą šalyje, taip pat prisidėjo prie imigrantų, atvykusių dėl šeimos susijungimo aplinkybės, paieškos.

Įpusėjus migracijos ekspertų apklausą pradėta atlikti interviu su užsieniečiais ir jų šeimos nariais. Iš 24 pusiau struktūruotų interviu 21 pokalbis buvo individualus, trijuose susitikimuose dalyvavo ir pašnekovų sutuoktiniai (viena moteris lietuvė ir trys užsieniečiai turintys leidimą gyventi šalyje kitais pagrindais).

Interviu su užsieniečiais atlikti Vilniuje (N=16), Klaipėdoje (N=7) ir vienas pokalbis vyko Kaune. Didžioji dalis interviu – 14 – vyko kavinėse, keturi informantai apklausti Klaipėdos migrantų centre, trys – informantų darbovietėse, du pokalbiai vyko tyrimo dalyvių namuose, vienas – universiteto, kuriame dirba pašnekovės sutuoktinis, patalpose.

Dauguma – 18 – tyrimo dalyvių kalbinti anglų kalba, po tris interviu atlikta lietuvių ir rusų kalbomis. Kalbos barjeras buvo vienas tyrimo įgyvendinimo iššūkių. Daugumai tyrimo dalyvių anglų kalba nėra gimtoji, tačiau jie neturi ir pakankamai įgūdžių kalbėti tyrimo tema lietuviškai. Dviejuose pokalbiuose susikalbėti su pašnekovais pagelbėjo jų sutuoktiniai. Atliekant interviu rusų kalba, juose dalyvavo ir vertėjos. Poroje pokalbių vertėjavo profesionali vertėja, viename vertėjauti sutiko Klaipėdos migrantų centro socialinė darbuotoja. Informantai, kurių pokalbiuose dalyvavo vertėjos, buvo apie tai įspėti iš anksto, o pokalbiai vyko tik gavus tyrimo dalyvių sutikimą.

Trumpiausias interviu truko apie pusvalandį, ilgiausias apie pusantros valandos. Vidutinė interviu trukmė – viena valanda.

Visų tyrimo etapų metu buvo rašomas tyrimo dienoraštis, o jame pasižymėtos pastabos buvo naudojamos papildant paruoštą klausimyną ir atliekant tyrimo duomenų analizę.

3.2 Tyrimo duomenų analizės metodika

Tyrimo laikomasi indukcinės-dedukcinės duomenų analizės logikos, kai empirinio tyrimo duomenys, pirmiausiai, yra skirstomi į atskiras kategorijas, kurios vėliau sudaro platesnes temas, o tik tada, ieškoma teorinių perspektyvų,

galinčių jas paaiškinti. Pagal indukcinę-dedukcinę duomenų analizę, empiriniai duomenys sugrupuoti iš apačios į viršų, kai abstrakti informacija suskirstyta į atskiras kategorijas, o šios į temas. Toks indukcinis procesas vykdytas, kol buvo sukurtas išsamus temų rinkinys. Tada, vadovaujantis dedukcine logika, vėl peržiūrėti empiriniai duomenys pagal anksčiau išskirtas temas ir tikrinta, ar yra nepanaudotų duomenų, kurie galėtų papildyti vieną ar kitą temą, spręsta, ar nereikia papildomos informacijos. Nors empirinių duomenų analizės procesas prasideda nuo indukcijos, dedukcija taip atlieka svarbų vaidmenį tolimesniame duomenų analizės etape (Creswell, 2014).

Pagrindiniai duomenų analizės žingsniai.

Nepriklausomai nuo pasirinktos tyrimo strategijos, empiriniai duomenys dažniausiai analizuojami pasitelkiant bendrą kokybinių duomenų analizės procesą (Creswell, 2014). Disertacijos empirinių duomenų analizei pasitelktas Creswell (2013) siūloma kokybinių tyrimų duomenų analizės schema – duomenų analizės spiralė. Vienas iš šios schemos privalumu yra tas, kad, naudojant duomenų analizės spiralę išvengiama kokybinių tyrimų analizei būdingos kritikos, kad ji remiasi įžvalgomis, intuicija ir įspūdžiu (Creswell, 2013). Atliekant duomenų analizės spiralę nesiremiama fiksuotu linijiniu požiūriu, o 'judama' analitiniais ratais, t.y. vienu metu paliečiami keletas analizės etapų:

1. Duomenų valdymas (org. *data managing*). Pirmoji duomenų analizės spiralės kilpa, pradedanti duomenų analizės procesą, apima duomenų valdymą. Šiame etape gauti tyrimo duomenis, iššifruojami/ transkribuojami, o gauta medžiaga suskirstoma į kompiuterinius aplankus ir bylas.

Šio duomenų analizės etapo metu ištranskribuoti su ekspertais ir ne ES piliečiais, atvykusiais gyventi į Lietuvą dėl šeimos susijungimo aplinkybės, atlikti interviu. Ekspertų interviu sugrupuoti pagal tai, kokią – valstybinę ar NVO – instituciją atstovauja. Imigrantų interviu suskirstyti pagal interviu atlikimo laiką ir vietą.

2. Skaitymas, memos (org. *reading, memoing*). Tolimesnis duomenų analizės etapas – empirinių medžiagos perskaitymas ir memų pasižymėjimas.

Memos – tai trumpos frazės, idėjos ar raktiniai konceptai, kurie kyla skaitytojui (Creswell, 2013). Šis procesas susideda iš judėjimo nuo skaitymo ir pastabų rašymo kilpos į kitą duomenų analizės spiralės kilpą, kurią sudaro duomenų aprašymas, klasifikavimas ir interpretavimas.

Šio etapo metu visi interviu (atskirai ekspertų ir tyrime dalyvavusių užsieniečių) sukelti į vieną dokumentą. Pirmiausia, pasižymėtos duomenų analizei galimai svarbios pastabos apie kiekvieną tyrimo dalyvį. Vėliau, atidžiai skaitant turimą medžiagą, pasižymėtos tyrimui svarbios informantų pasakytos citatos, pasirašyti raktiniai žodžiai ir pastabos, į kurias reikėtų atsižvelgti tolimesniuose duomenų analizės etapuose.

3. Aprašymas, klasifikavimas ir interpretacija. Tai yra kertinis kokybinio tyrimo duomenų analizės etapas, kurio metu atliekamas svarbiausias analizės procesas – kodų arba kategorijų formavimas. Šio etapo metu pagal pasirinktą klasifikacijos sistemą detalai aprašomos ir išvystomos tyrimo temos ir pateikiamos interpretacijos pagal tyrimo autoriaus asmeninį požiūrį arba literatūroje pateiktas teorines perspektyvas (Creswell, 2013).

Pagal duomenų analizės spiralės metodą, šio etapo metu iš interviu metu surinktų duomenų sukurti kodai ir kategorijos. Pirmiausia, rekomenduojama pradėti nuo trumpų kodų sąrašo (org. *lean coding*). Tad I-ojo etapo metu empiriniai duomenys sugrupuoti į kodus, kurie atitinka pagrindinius migracijos etapus – prieš- migracinį, migracijos, socialinės adaptacijos ir gyvenimo šalyje ateityje perspektyvas. Peržiūrėjus išrašytų interviu duomenis, kodų sąrašas praplėstas iki 27 informacijos kategorijų (II-asis etapas, žr. į lentelę nr. 3).

3 lentelė. Duomenų kodai ir kategorijos.

I etapas	II etapas
I. Prieš- migracinis etapas	1) Pažintis su sutuoktiniu
	2) Migracijos priežastys
	3) Šeimos susijungimo Lietuvoje priežastys
	4) Migracijos lūkesčiai
II. Migracijos/ atvykimo gyventi į Lietuvą etapas	5) Santuoka kaip migracijos ir adaptacijos strategija
	6) Sunkumai ir iššūkiai gyvenimo Lietuvoje pradžioje
	7) Pereinamasis gyvenimo Lietuvoje

	laikotarpis	
	8) Leidimai gyventi šalyje: biurokratinės kliūtys ir su jais susiję iššūkiai	
III. Socialinės adaptacijos priimančioje visuomenėje etapas	9) Adaptacija darbo rinkoje: sunkumai su kuriais susidūrė ieškant darbo ir įsidarbinant	
	10) Adaptacija darbo rinkoje: darbo Lietuvoje patirtys	
	11) Lingvistinė adaptacija: lietuvių kalbos gebėjimai ir jų ugdymas	
	12) Lingvistinė adaptacija: lietuvių kalbos mokėjimo svarba	
	13) Socialiniai ryšiai: pagalba atvykus gyventi į Lietuvą	
	14) Socialiniai ryšiai gyvenimo Lietuvoje pradžioje	
	15) Socialiniai ryšių plėtra ir palaikymas gyvenant Lietuvoje	
	16) Etninio tapatumo palaikymas: kaip/ ar palaikomas etnis tapatumas gyvenant Lietuvoje	
	17) Etninio tapatumo palaikymo svarba	
	18) Ryšių su kilmės šalimi/ joje likusiais artimaisiais palaikymas	
	19) Visuomenės nuostatos: lietuvių požiūris į užsieniečius	
	20) Visuomenės nuostatos: diskriminacijos atvejai	
	21) Lyčių santykiai: santykiai su sutuoktiniu ir jų kaita migracijos ir socialinės adaptacijos metu	
	22) Lyčių santykiai: Vaidmenų pasiskirstymas šeimoje	
	23) Lyčių santykiai: santykių palaikymas su sutuoktinio artimaisiais	
	24) Vaikų adaptacija priimančioje visuomenėje	
	Gyvenimo Lietuvoje ateities perspektyvos	25) Pasitenkinimas pasiektu/ turimu statusu Lietuvoje
		26) Ar jaučiasi Lietuvos visuomenės dalimi
		27) Informanto ir jo šeimos gyvenimo Lietuvoje ateities perspektyvos: priežastys

Šaltinis: sudaryta autorės

Kodavimo pabaigoje, šios 27 kategorijos suskirstytos į keturias temas, kurios atspindi skyrių, kuriuose pristatomi empirinio tyrimo rezultatai pavadinimus:

I. Šeimos susijungimo atveju į Lietuvą atvykusių ne ES piliečių imigracijos priežastys ir sprendimo migruoti priėmimas;

II. Socialinio konteksto veiksniai i įtaką imigrantų, atvykusių gyventi į Lietuvą šeimos susijungimo atveju, socialinės adaptacijos eigai;

III. Imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinė adaptacija darbo rinkos, lietuvių kalbos gebėjimų ir socialinių ryšių kontekste;

IV. Socialinės lyties kategorijos vaidmuo imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos procese.

Remiantis Creswell (2014) siūlomu kodavimo procesu, empirinių duomenų kodavimo procesas apėmė septynis etapus:

- a) Pakartotinių ištranskribuotų interviu teksto skaitymą;
- b) Pastabų interviu tekste pasižymėjimą;
- c) Panašių temų/ informantų patirčių grupavimą ir suskirstymą į dažniausiai pasikartojančius; unikalias ir likusias kitas;
- d) Temų kodavimą ir interviu teksto peržiūrą, taip įsitikinant, ar nekilo naujų kodų ir kategorijų;
- e) Temų pavadinimų formulavimą ir jų sugrupavimą į atskiras kategorijas. Vėliau kategorijų sąrašas sutrumpintas pagal sugrupuotas temas, kurios buvo viena su kita susijusios, taip pažymint jų ryšį;
- f) Galutinio sprendimo dėl kiekvienos kategorijos trumpinimo priėmimą ir kodų suskirstymą pagal temas;
- g) Empirinės medžiagos, priklausančios kiekvienai kategorijai, surinkimą į vieną vietą ir preliminarios analizės atlikimą;

Kodai buvo formuluojami atsižvelgiant, kad informacija atsispindėtų tai, ko buvo tikimasi surasti įgyvendinus tyrimą, o taip pat pasižymint duomenis, kurie buvo netikėti, nauji ir tuo pačiu būtų įdomūs skaitytojui.

4. Duomenų pristatymas. Remiantis duomenų analizės spiralės schema, šiame etape empirinio tyrimo duomenys pristatyti teksto forma. Nuspręsta ekspertų interviu metu gautus duomenis pateikti kartu su pokalbių su imigrantais metu gautais duomenimis. Taip tekste imigrantų patirtys papildomos ekspertų pastabomis ir pristatomas išsamesnis imigracijos dėl šeimos susijungimo reiškinių kontekstas. Taip pat, svarbu paminėti, kad tekstą buvo stengiamasi ‘ilustruoti’ ir moterų, ir vyrų interviu citatomis. Tokiu būdu

duomenys pristatomi neapibendrinant moterų ir vyrų patirčių, o parodant jų panašumus ir skirtumus.

3.3 Tyrimo „Imigracija šeimos susijungimo atveju Lietuvoje: lytis ir etniškumas socialinės adaptacijos procese“ rezultatai

Šioje darbo dalyje pristatomi tyrimo „Imigracija šeimos susijungimo atveju Lietuvoje: lytis ir etniškumas socialinės adaptacijos procese“ rezultatai. Kokybinio tyrimo analizė atlikta atsižvelgiant į empirinio tyrimo modelį ir laikantis indukcinės-dedukcinės duomenų analizės logikos. Empirinio tyrimo metu gauti duomenys, pirmiausia, buvo suskirstyti į temas, o vėliau buvo ieškoma jas paaiškinančių teorinių perspektyvų. Empirinio tyrimo rezultatai iliustruoja ir papildo teorinėje dalyje aptartų Berry ir segmentinės asimiliacijos teorijų, o taip pat su lyties ir etniškumo socialinėmis kategorijomis susijusius, aspektus.

3.3.1 Šeimos susijungimo atveju į Lietuvą atvykusių ne Europos Sąjungos piliečių imigracijos priežastys ir sprendimo migruoti priėmimas

Šis disertacijos skyrius yra skirtas plačiau aptarti sprendimo migruoti priėmimo imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste klausimus, o taip pat pristatyti priežastis, paskatinusias tyrimo dalyvius su šeima susijungti Lietuvoje. Tyrimo dalyvavusių užsieniečių, atvykusių į Lietuvą dėl šeimos susijungimo iš ne Europos Sąjungos (ES) valstybių narių, pasakojimai atskleidžia, kad individualios šeimos narių migracijos patirtys bei jų adaptacijos tikslo šalyje galimybės pradedamos formuoti jau pirmajame migracijos etape, tuomet, kai yra priimamas sprendimas šeimai susijungti ir gyventi Lietuvoje. Šiame etape itin svarbiais tampa ir, kaip atskleidžia empirinio tyrimo duomenys, socialinės adaptacijos priimančioje visuomenėje procesui įtakos turi, keletas veiksnių. Visų pirma, svarbu atkreipti dėmesį kaip šis sprendimas yra priimamas, t.y., ar yra apvarstomos galimos migracijos pasekmės kiekvienam šeimos nariui, ar tai, kaip migracija gali paveikti atskirų šeimos narių gyvenimą nėra galvojama. Antras svarbus veiksnys yra susijęs su tuo, kas yra sprendimo šeimai susijungti Lietuvoje iniciatorius, pvz., ar sprendimą migruoti priima sutuoktiniai bendru

sutarimu, ar jį inicijuoja vienas iš sutuoktinių, kuris gyvena Lietuvoje ir nori, kad prie jo prisijungtų šeimos nariai likę gyventi jo kilmės šalyje ar šalyje, kurioje gyveno su šeima iki atvykimo į Lietuvą, ir pan.

Sprendimo migruoti ir susijungti su šeima Lietuvoje priėmimas: migracijos priežastys ir motyvai.

Sprendimas migruoti dažnai yra įvardinamas kaip visos šeimos projektas (Kofman et al., 2011), tačiau pripažįstama, kad šeimoje net ir bendru sutarimu priimtas sprendimas atspindi nevienodas migracijos pasekmes visiems šeimos nariams (Grieco ir Boyd, 1998). Kaip buvo aptarta teorinėje disertacijos dalyje, galimos socialinės adaptacijos trajektorijos priimančioje visuomenėje skirtingiems šeimos nariams yra numatomos iki atvykimo į tikslo šalį (Cooke, 2008a; Smith, 2004; Smits et al., 2004). Mokslininkai (Cooke, 2008a; Hiller ir McCaig, 2007; Grieco ir Boyd, 1998), tiriantys imigracijos reiškinių integruojant lyties dimensiją, atkreipia dėmesį, kad sprendimui migruoti įtakos turi ne tik struktūriniai makro lygmens veiksniai – ekonominė ir politinė situacija kilmės šalyje, bet ir veiksniai mikro lygmenyje, susiję su individualiomis gyvenimo aplinkybėmis šeimoje, o taip pat vaidmenų šeimoje prisiėmimu ir pasiskirstymu. Kaip pastebi Hiller ir McCaig (2007), tai, kaip yra priimamas sprendimas migruoti, gali atskleisti galios santykių šeimoje pasiskirstymą.

Šiuolaikiniuose šeimos migracijos tyrimuose (Kofman et al., 2011; Kofman, 2004) akcentuojama, kad imigracija dėl šeimos susijungimo jau kuris laikas nėra vien moterų, 'sekančių' paskui vyrus, migracijos forma, o dėl šios aplinkybės migruoja ir vyrai. Vis tik kalbant apie sprendimo migruoti priėmimą, pastebima, kad jis artimai susijęs su požiūriu į lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymą (Cooke, 2008a), o priimant sprendimą šeimai susijungti tikslo šalyje dažniau atsižvelgiama į vyro sutuoktinio karjeros galimybes ir jo kaip šeimos maitintojo vaidmens išpildymą (Hiller ir McCaig, 2007; Smith, 2004).

Tai patvirtina ir empirinio tyrimo duomenys, kurie atskleidžia, kad daugumoje kalbintų užsieniečių šeimų sprendimas migruoti buvo priimtas, pirmiausia,

atsižvelgus į kokias galimybes tikslo šalyje ir jos darbo rinkoje turės vyras sutuoktinis, tuo tarpu daug rečiau buvo svarstomos galimos migracijos pasekmės moteriai. Įdomu pastebėti, kad moterys apskritai buvo linkusios mažiau kreipti dėmesį į tai, kokias pasekmes migracija turės jų profesiniam užimtumui, o kaip prioritetą išskyrė šeimos ir santykių su sutuoktiniu išsaugojimą.

Empirinio tyrimo duomenys atskleidžia keletą sprendimo šeimai susijungti Lietuvoje priežasčių. Dažniausiai šios yra susijusios su ekonominės aplinkybėmis, tokiais kaip vieno iš sutuoktinio gaunamomis pajamomis, užtikrinančiomis šeimos gerovę, ir šeimyninėmis aplinkybėmis, tokiais kaip rūpinimasis vieno iš sutuoktinio artimais giminaičiais ar noru, kad vaikai augtų vienam iš sutuoktinių artimesnėje kultūrinėje aplinkoje.

Kalbant apie ekonomines šeimos susijungimo Lietuvoje priežastis, pastebima, kad šią aplinkybę dažniau minėjo tyrime dalyvavusio moterys ir tik keletas tyrimo dalyvių vyrų įvardino, kad apsispręsti gyventi su šeima Lietuvoje lėmė noras pagerinti šeimos finansinę situaciją.

<...> gyvenome normaliai, kaip ir kiti žmonės. Aš turėjau namą, daiktus, tad kaip normalūs žmonės. Tačiau mes pagalvojome galbūt galėtume turėti kažką geriau. Tad tai buvo vienintelė priežastis. (...) Sakyčiau, tai buvo godumas gauti daugiau pinigų. (V-5, 32 m., Alžyras)

Informantės, kalbėdamos apie šeimos susijungimo Lietuvoje priežastis, dažniausiai įvardindavo, kad tokiam jų migracijos sprendimui įtakos turėjo didesnės sutuoktinio gaunamos pajamos ir šalyje esančios palankesnės sąlygos jo profesinei savirealizacijai. Mokslininkai Górný ir Kpiska (2004) pastebi, kad būtent dėl šių aplinkybių mišrios šeimos dažniausiai pasirenka gyvenimą sutuoktinio vyro, o ne moters kilmės šalyje.

Nu dėl to, kad jis sakė – pas mane čia verslas, darbas. (...) Taip ir nusprendėme. Nu vis tiek jis daugiau uždirba negu aš <...> (M-4, Baltarusija)

Jam [vyru⁶¹] nelabai patiko Ukrainoje gyventi, nu ten jam nebuvo kur augti dėl karjeros. Mano karjera buvo ne tokia <...> (M-5, 29 m., Ukraina)

⁶¹ Siekiant aiškumo, šioje ir tolimesnėse darbo dalyse laužtiniuose skliaustuose pateikiamos autorės pastabos.

Tokias tendencijas galima pastebėti ir tyrimo dalyvių, atvykusių į Lietuvą dėl šeimos susijungimo aplinkybės pas sutuoktines Lietuvos Respublikos pilietes, atsakymuose. Kalbinti vyrai tvirtino, kad šeimos susijungimui Lietuvoje turėjo įtakos jų sutuoktinių užimamos aukštos pareigos darbe ar joms pasitaikiusios karjeros kilimo galimybės. Pavyzdžiui, pašnekovas iš JAV (V-8, 40 m.) pasakojo, kad jo sutuoktinė, sprendimo migruoti priėmimo metu, Lietuvoje užėmė aukštas komunikacijos skyriaus vadovės pareigas, o informantas iš Gruzijos (V-11, 35 m.) atvyko palaikyti žmonos studijuojančios doktorantūroje.

Tyrimo metu pastebėta, kad informantai vyrai dažniau, nei kalbintos moterys teigė, kad priimant sprendimą migruoti buvo svarstomos ne tik jų, bet ir jų sutuoktinių galimybės dalyvauti darbo rinkoje. Keletu atveju aplinkybė, kai moterys negalėjo savęs realizuoti informanto kilmės šalies darbo rinkoje, lėmė šeimos apsisprendimą gyventi Lietuvoje. Tyrimo dalyvis iš JAV (V-6, 44 m.) dalinosi patirtimi, kad jo gimtajame mieste Mičigane <...> *žmona nebūtų turėjusi ką veikti, nes ji yra archeologė, o tam reikia, kad ji būtų arčiau didelio universiteto*. Tuo tarpu iš Kosta Rikos atvykęs vyras pasakojo, kad sutuoktinės įsidarbinimą jo gimtojoje šalyje riboja *komplikuoti* migracijos įstatymai, *tad mums buvo sunku gauti leidimą gyventi, leidimą, kad ji galėtų dirbti* (V-12, 31 m., Kosta Rika).

Migracijai skirtos mokslinės literatūros analizė leidžia daryti išvadą, kad tokie ekonomiškai racionalūs migracijos sprendimai, kurių metu apsvarstomos tiek moters, tiek vyro galimybės tikslo šalies darbo rinkoje galimi tik tose šeimose, kuriose vyrauja lygiaverčiai lyčių santykiai, tuo tarpu kitais atvejais sprendimas migruoti yra susijęs su vyro, o ne moters galimybėmis (Cooke, 2008a pagal Bielby ir Bielby, 1992).

Tačiau imigrantų, atvykusių į Lietuvą šeimos susijungimo atveju, sprendimas migruoti buvo susijęs ne tik su ekonominėmis, bet ir šeimyninėmis aplinkybėmis. Visų pirma, dauguma tyrime dalyvavusių užsieniečių kaip pagrindinę migracijos priežastį įvardino šeimos ir sutuoktinių tarpusavio santykių išsaugojimą. Dėl šios priežasties informantai buvo linkę aukoti

profesinę karjerą ir šalyje, kurioje gyveno iki atvykimo į Lietuvą, suburtą socialinių ryšių ratą.

<...> po to buvo sprendimo laikas – arba tai bus santykiai per atstumą, kurie ne visada pavyksta, arba kažkas turi aukotis ir priimti sprendimą (V-10, Egiptas)

Aš važiuoju ir galvoju bus kaip bus. Mačiau, kad vyras jau negali gyventi Baltarusijoje – arba mes skiriamės, arba mes važiuojame. (M-6, 42 m., Baltarusija)

Tokios sprendimo migruoti priežastys patvirtina ir ankstesnių tyrimų (Bailey ir Boyle, 2004) įžvalgas, kad sprendimas migruoti šeimos migracijos kontekste nėra vien racionalus veiksmas ir nebūtinai pasvertas ekonominiais sumetimais. Tarp ne ekonominių sprendimo migruoti aplinkybių taip pat galima būti paminėti ir imigracijos priežastis, susijusias su sutuoktinio (Lietuvos Respublikos piliečio) artimaisiais. Kalbant apie šią migracijos priežastį, pastebima, kad su ja susijusios tyrimo dalyvių patirtys skiriasi. Vienus tyrimo dalyvius migruoti paskatino būtinybė pasirūpinti Lietuvoje gyvenančiais, dažniausiai vienišais ir silpnos sveikatos, užsieniečio sutuoktinio tėvais.

Jos tėvas serga Parkinsono liga, tad jis turi labai rimtų sveikatos problemų ir niekas negali pasakyti kaip ilgai jis gyvens. (...). Tad jai buvo svarbu būti Lietuvoje, kažkur arčiau jo. (V-15, JAV)

<...> jis pasakė – norėčiau sugrįžti į Lietuvą –, nes jo mama čia ir jis norėjo pasirūpinti ja. (M-2, 28 m., Rusija)

Tuo tarpu kiti informantai teigė, kad sprendimas šeimai gyventi Lietuvoje buvo labiau susijęs su sutuoktinio artimųjų spaudimu grįžti į Lietuvą. Šią sprendimo migruoti aplinkybę išimtinai įvardino tik tyrime dalyvavę pašnekovai vyrai, kilę iš musulmoniškų kraštų – Alžyro, Jordanijos, Egipto. Spaudimas grįžti gyventi į Lietuvą dažniausiai buvo susijęs su sutuoktinės artimųjų neigiamomis nuostatomis kalbintų užsieniečių atžvilgiu.

<...> ji [sutuoktinė] jautė spaudimą iš savo šeimos sugrįžti <...> (V-5, 32 m., Alžyras)

Jos tėvai net nenorėjo aplankyti Irano. Jie bijo dėl visų girdėtų istorijų. Tad, jei ji nevyksta, tada aš atvažiuoju. Aš neturėjau kito pasirinkimo. (V-14, 30 m., Iranas)

Dažniau vyrai nei moterys taip pat įvardino, kad sprendimą atvykti gyventi į Lietuvą lėmė užsieniečio sutuoktinio noras grįžti į kilmės šalį, nes šiam sunkiai

sekėsi pritaityti pašnekovo gimtinėje. Tai, kad tarp tokią priežastį įvardinusių pašnekovų vyrauja užsieniečiai vyrai galima sieti su jų kilmės šalimis, kurios yra tolimesnės Lietuvos kultūrai, kalbai, pasaulėžiūrai ir gyvensenai.

<...> dar viena priežastis, kodėl mes čia atvykome, mano žmona negalėjo susirasti draugų Alžyre. Tai jai buvo taip sudėtinga. Dažnai, kai grįždavau, rasdavau ją verkiančią, ji su niekuo nebendravo. (...) Tad nusprendėme atvykti čia, čia ji yra su savo draugais ir šeima, ir ji jaučiasi geriau. (V-2, 29 m., Alžyras)

<...> vyras niekaip negalėjo priprasti prie tos šalies, sako – ne mano žemė. Negalėjo ir viskas. (...) mačiau jo psichologinę būklę, tarsi ne savo vietoje. Nežinau, galbūt todėl, kad vyras. Visi kiti gali, rusiškai gerai kalbėjo, be akcento, nu super, be klaidų rašė. (...) O va, psichologiškai niekaip negalėjo priprasti. Nu va ir 15 metų pragyvenom, bet kažkas ne taip, kažkas ne taip. (M-6, 42 m., Baltarusija)

Dar viena informantų paminėta migracijos ir šeimos susijungimo priežastis yra susijusi su vaikais. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad informantams buvo svarbu, kad jų vaikai augtų vienam iš sutuoktinių kultūriškai artimoje aplinkoje ir/ arba būtų arčiau jo šeimos.

Mes norėjome būti su jos šeima (...) mes norėjome, kad vaikai augtų vienoje iš mūsų kultūrų. Tad mes svarstėme kraustyti gyventi į Ameriką ar į Lietuvą. Ir mes nusprendėme į Lietuvą. (V-6, 44 m., JAV)

Mes norėjome grįžti į vietą, kur vaikai galėtų įgyti gyvenimo užsienyje patirties, arčiau vietos iš kur kilusi jo [vyro] šeima iš kur jis yra. Mes norėjome turėti artimesnę ryšį su jo šeima, nes mes gyvenome nuo jų taip toli. (M-7, 35 m., JAV)

Remiantis lyčių vaidmenų požiūriu, migracijos sprendimas laikomas ne vien racionali ir pasvertu ne tik ekonominiais sumetimais taip pat ir dėl to, kad priklauso ir nuo moters ar vyro turimų galios išteklių, kurie nebūtinai yra susiję su finansiniais apskaičiavimais (Bailey ir Boyle pagal Pitman et al., 1996). Kaip rodo tyrime dalyvavusių užsieniečių patirtys, jų pasirinkimui gyventi Lietuvoje didelės įtakos turėjo ir vieno iš sutuoktinio šalyje turimi socialiniai ryšiai, kurie migracijos kontekste taip pat įvardinami kaip tam tikras socialinis kapitalas. Socialiniai ryšiai atlieka itin svarbų vaidmenį sprendimo migruoti priėmimo metu, nes jie perduoda reikiamą informaciją apie atvykimo vietą, suteikia pagalbą įsikuriant ir turi įtakos siekiant aukštesnio socialinio statuso priimančioje visuomenėje (Massey et al., 1993; Boyd, 1989).

Tokią tendenciją rodo ir empirinio tyrimo duomenys. Kadangi tyrime dalyvavusių užsieniečių sutuoktiniai yra Lietuvos Respublikos piliečiai arba užsieniečiai ilgą laiką gyvenantys šalyje, tad informantai kaip itin svarbius socialinius ryšius priimant sprendimą atvykti gyventi į Lietuvą minėjo sutuoktinio gimines ar artimų draugų ratą, kurių parama dažniausiai buvo susijusi su pagalba įsikuriant – svarbios informacijos suteikimu (pvz., dėl leidimo gyventi šalyje) ar būsto klausimu.

Jos tėvai labai prisidėjo prie to, nes jie praktiškai įtikino mus. Jie mums pasakė, kad leis gyventi jų bute, kad jie mums paskolins savo butą kuriam laikui. Tai buvo puiki pradžia, tad mes nusprendėme atvykti čia. (V-7, 29 m., Gruzija)

<...> giminės kaip ir viską paruošė, kad galėtume gyventi Lietuvoje. Klaipėdoje buvo butas vieno kambario, nereikėjo nuomotis. (...) nusprendėme čia atvykti, nes vyras iš čia ir giminės padėjo <...> (M-9, 33 m., Ukraina)

Apžvelgus tyrimo dalyvių įvardintas migracijos priežastis, pastebima, kad dažniausiai jų yra ne viena, o jos tarpusavyje yra susijusios. Pavyzdžiui, pašnekovės iš Rusijos (M-2, 28 m.) sutuoktinis norėjo grįžti į Lietuvą dėl šalyje gyvenančios ir sveikatos problemų turinčios mamos, tuo pačiu norėjo pradėti verslą Lietuvoje, o taip pat jam buvo sunku priprasti prie Maskvoje nuolat lydinčio streso. Tačiau pašnekovės sprendimą gyventi Lietuvoje nulėmė ne tik išvardintos aplinkybės, bet ir jos pačios noras pailsėti nuo tuo metu turėto darbo, kuris, pasak informantės, ją buvo išvarginęs.

Pastebima, kad priimti sprendimą migruoti buvo daug lengviau tiems pašnekovams, kurie tuo metu buvo užbaigę tam tikrą gyvenimo etapą ar ruošiesi naujojo pradžia, pvz. baigė doktorantūros studijas, svarstė apie naujo darbo paieškas ir pan.:

<...> darbas buvo pabodęs ir norėjau kažką keisti. (M-8, 30 m., Rusija)

<...> tuo metu baiginėjau disertaciją (...) ir žinojau, kad (...) nuo Kalėdų būsiu laisvas daryti ką noriu. Ir tuo metu mes kaip pora turėjome priimti sprendimą, ką mes darome ir tai nebuvo sudėtinga, mes norėjome būti drauge <...> (V-8, 40 m., JAV).

Sprendimo migruoti iniciatorius šeimoje.

Empirinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad šeimose, kuriose moterys aukojo savo profesines galimybes ir dėl šeimos susijungimo atvyko gyventi į Lietuvą, sprendimas migruoti dažniausiai buvo priimtas sutuoktinio vyro iniciatyva.

Tuo tarpu, informantai vyrai, paaukoję savo profesinę karjerą dėl šeimos, teigia, kad toks sprendimas buvo priimtas bendru sutuoktinių nutarimu.

Pasakė, kad būtum mano žmona ir viskas, nieko nepadarysi. Ukrainoje turim tokią mintį, kad vyras pasirinko moterį ir ne kitaip. Aš bandžiau pasakyti „-ne“, bet neišeina. (M-5, 29 m., Ukraina)

Tai buvo bendras sprendimas. Aš asmeniškai, aišku, pirmenybę teikčiau gyvenimui Gruzijoje, nes ten būtų man lengviau, tai mano gimtinė, mano šalis, visi kalba ta pačia kalba kaip aš, manau, būčiau susiradęs gerą darbą, bet vis tik bendru sutarimu aš nusprendžiau, mes nusprendėme, persikelti gyventi čia. (V-7, 29 m., Gruzija)

Tai, kad sprendimui migruoti didesnės įtakos turėjo vyro žodis atsispindi ir tu moterų atsakymuose, kurios tvirtino, kad sprendimą atvykti gyventi į Lietuvą priėmė bendru sutarimu. Hiller ir McCaig (2007 pagal Whitaker, 2005) pastebi, kad moterys linkusios teigti, kad sprendimas migruoti šeimoje buvo priimtas bendru sutarimu, net ir tais atvejais, kai iš tiesų jos nenorėjusios migruoti ir dėl šio sprendimo jautėsi nelaimingos.

<...> ištekėjau už lietuvių ir mes turėjome spręsti tokį klausimą, kur gyventi, nu nes planavome vaikus, vyras man iš karto pasakė – „man bus lengviau, ten kur aš išaugau“, tai ir mes išvažiavome į Lietuvą. (M-12, 30 m., Baltarusija)

Tyrime tokias tendencijas galima pastebėti kalbant ne tik apie moterų, bet ir apie vyrų patirtis. Informantai vyrai, kurie įvardino, kad sprendimas gyventi Lietuvoje buvo priimtas dėl čia esančių palankesnių darbo rinkos sąlygų sutuoktinei, įvardino, kad nors sprendimas buvo priimtas bendru sutarimu, apsispręsti išvykti iš kilmės šalies ir dėl to aukoti profesinę karjerą, buvo sunku. Pavyzdžiui, pašnekovas iš Kolumbijos (V-4, 39 m.) teigė, kad priimti sprendimą jam prireikė trijų mėnesių.

Galima daryti prielaidą, kad tai, kaip yra priimamas sprendimas migruoti, t.y., ar sprendimas priimamas bendru sutarimu ar vieno iš sutuoktinio iniciatyva, taip pat, ar yra atsižvelgiama į abiejų sutuoktinių poreikius ir jų galimybes tikslo šalyje, turi įtakos tolimesnei migracijos ir socialinės adaptacijos priimančioje visuomenėje eigai. Migracija gali turėti neigiamas pasekmes ypač tais atvejais, kai priimant sprendimą nesutampa šeimos narių interesai. Nors dažniausiai kalbama, kad pažeidžiamoje padėtyje atsiduria moterys, tačiau,

kaip atskleidžia empirinio tyrimo duomenys, priklausomybę nuo sutuoktinių, ypač gyvenimo šalyje pradžioje, patiria ir imigrantai vyrai.

Analizuojant sprendimo priėmimo procesą taip pat išryškėja dar viena tendencija. Dauguma tyrimo dalyvių atvykimą gyventi Lietuvoje įvardino kaip laikiną, savotišką pabandyką, kuriam nepavykus svarstyti apie kitas galimybes:

<...> pabandykime persikelti į Lietuvą <...> (V-1, JAV);

<...> sprendimas buvo daugiau toks – pabandykime, matysime kaip mums pavyks <...> (V-7, 29 m., Gruzija);

<...> tad aš pasakiau – puiku, aš persikelsiu į Lietuvą ir mes matysime, kaip viskas eisis <...>

(V-8, 40 m., JAV);

<...> kai planavome atvykimą į Lietuvą vyras sakė – pabandome, o jei nepatiks, važiuosime į kitą šalį <...> (M-8, 30 m., Rusija).

Kiti pašnekovai buvo dar konkretesni, nurodydami laikotarpį kiek planuoja likti šalyje:

<...> mūsų planas pabūti čia bent dvejus metus ir tada mes ieškosime kitų galimybių <...> (V-12, 31 m., Kosta Rika);

Ir net dabar turėdamas čia darbą, mes nusprendėme sugrįžti į Indiją po dvejų ar trejų metų <...> (V-13, 29 m., Indija).

Šios aplinkybės rodo, kad užsieniečių gyvenimo Lietuvoje perspektyvos buvo numatomos jiems dar neatvykus į šalį, o tai leidžia manyti, kad šeimų gyvenimo trukmė Lietuvoje tiesiogiai priklauso nuo to su kokiais tikslo šalies socialinio konteksto veiksniais (pvz., daugumos visuomenės nuostatomis, galimybėmis užsieniečiams įsidarbinti šalyje ir pan.) jie susiduria ir, to pasekoje, kaip sėkmingai šių šeimų nariams sekasi adaptuotis priimančioje visuomenėje.

Apibendrinus tyrime dalyvavusių imigrantų sprendimo migruoti ir susijungti su šeima Lietuvoje priežastis ir patį sprendimo migruoti priėmimą, galima daryti keletą išvadų. Visų pirma, nepaisant to, kad ankstesnių tyrimų, o taip pat ir empirinio disertacijos tyrimo, išvalgos rodo, kad imigracija dėl šeimos susijungimo nėra vien racionalus, ekonominiais sumetimais pasvertas veiksmas, priimant sprendimą migruoti ir susijungti su šeima ekonominės

aplinkybės taip pat tampa svarbiu aspektu. Analizuojant sprendimo migruoti šeimoje priėmimą yra svarbu atsižvelgti, koks požiūris į lyčių vaidmenų pasiskirstymą vyrauja šeimoje. Kaip rodo tyrimo duomenys, dažniausiai yra svarstoma apie migracijos pasekmes sutuoktiniui vyrui, neatsižvelgiant kaip tai gali paveikti moters gyvenimą. Tokia tendencija pastebima net tik tradicinio, bet ir liberalesnio požiūrio į lyčių vaidmenų pasiskirstymą šeimose. Moterys, neretai nuvertindamos savo statusą kilmės šalyje, yra labiau linkusios pasiaukoti dėl šeimos išsaugojimo ir atvykti gyventi į sutuoktinio kilmės šalį. Galima daryti prielaidą, kad tokios sprendimo migruoti aplinkybės formuoja priklausomybę nuo sutuoktinio tikslo šalyje ir gali turėti neigiamų pasekmių imigrančių socialinei adaptacijai priimančioje visuomenėje.

Empirinio tyrimo duomenys taip pat atskleidžia, kad tyrime dalyvavę imigrantai dėl šeimos susijungimo aplinkybės atvykimą į Lietuvą laikė laikinu, o tolimesnės gyvenimo šalyje perspektyvos priklausė nuo priimančios visuomenės atvirumo ir tikslo šalyje esančių galimybių. Kitaip tariant, šių žmonių ir jų šeimų ateitis iš dalies priklauso nuo tikslo šalies socialinio konteksto veiksnių, susijusių su tikslo šalies migracijos politika, priimančios visuomenės požiūrio imigrantų atžvilgiu ir tikslo šalyje turimų socialinių ryšių. Šie socialinio konteksto veiksniai bei kaip jie veikia imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinę adaptaciją plačiau aptariami kitame disertacijos skyriuje.

3.3.2 Socialinio konteksto veiksnių įtaka imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos eigai

Atkreipti dėmesį į tikslo šalies socialinio konteksto faktorius, analizuojant imigrantų adaptaciją priimančioje visuomenėje, ragina tiek Berry, tiek segmentinės asimiliacijos teorijos atstovai (Portes et al., 2001; Portes ir Zhou, 1993). Berry (1997) kaip socialinio konteksto faktorių akcentuoja tikslo šalyje įgyvendinamą migracijos politiką, tuo tarpu Portes (et al., 2001) išskiria tris tikslo šalies socialinio konteksto veiksnius, kurie apima tikslo šalies migracijos politiką; priimančios visuomenės nuostatas imigrantų atžvilgiu bei tikslo šalyje esančias migrantų bendruomenes ir jų turimus resursus pagalbai naujai į šalį atvykstantiems imigrantams. Pastaroji socialinio konteksto interpretacija yra

pasitelkiama disertacijos empiriniame tyrime analizuojant socialinio konteksto veiksnių svarbą imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinei adaptacijai. Dėl menko imigracijos dėl šeimos susijungimo ištirtumo bei siekiant pristatyti išsamesnį šio reiškinio Lietuvoje kontekstą, šioje disertacijos dalyje duomenys papildomi ir tyrime dalyvavusių ekspertų, atstovaujančių valstybines institucijas ir nevyriausybinės organizacijas (NVO), komentarais.

3.3.2.1 Migracijos politikos ir jos priemonių vaidmuo ir įtaka imigrantų dėl šeimos susijungimo adaptacijos procesui

Imigracijos dėl šeimos susijungimo politika ir šeimos susijungimo sąlygos Lietuvoje.

Pirmasis socialinio konteksto veiksnys, su kuriuo susiduria imigrantai, atvykę į naują šalį, yra susijęs su šalyje įgyvendinama migracijos politika. Berry (1997) pastebi, kad asmenys labiau linkę pasirinkti integracijos strategiją tose šalyse, kuriose vyrauja į mažumų grupių integraciją orientuota politika, tuo tarpu asimiliacijos strategiją palankiau rinktis, kai valstybėje įgyvendinamos asimiliacinės politikos priemonės. Segmentinės asimiliacijos atstovai tikslo šalies migracijos politiką skirsto pagal šalių vyriausybių įgyvendinamų politinių priemonių kryptis, kurias įvardina kaip 'atskirties', 'pasyvaus priėmimo' ir 'aktyvaus skatinimo' (Portes et al., 2001).

Apžvelgiant Lietuvoje įgyvendinamą migracijos politiką ir šalyje taikomas šeimos susijungimo sąlygas, ankstesnėje disertacijos dalyje⁶², aprašyta, kad šalyje įgyvendinamos migracijos politikos priemonės migracijos dėl šeimos susijungimo kontekste galima būtų skirstyti į:

- 'aktyvaus skatinimo', kai kalbama apie užsieniečių, kuriems taikomos palankesnės imigracijos procedūros šeimos narius; ir
- 'pasyvaus priėmimo', kai kalbama apie likusių užsieniečių, turinčių teisę į šeimos susijungimą Lietuvoje, ir Lietuvos Respublikos piliečių šeimos narius, kurie yra ne ES piliečiai.

⁶²Plačiau žr. sk. 2.1 Imigracijos šeimos susijungimo atveju politika Europos Sąjungoje ir Lietuvoje, p. 81.

Empiriniame tyrime dalyvavo užsieniečiai, kurie atvyko į šalį pas sutuoktinius/partnerius Lietuvos Respublikos piliečius arba leidimą gyventi šalyje turinčius užsieniečius. Pagal pagrindinį migracijos procesus šalyje reglamentuojanti teisės aktą – įstatymą „Dėl užsieniečių teisinės padėties“, ši ne ES piliečių grupė neturi jokių išskirtinių teisių ir palankesnės atvykimo į šalį sąlygos jiems nėra taikomos.

Bendrai šalyje vykdomą migracijos politiką tyrime dalyvavę ekspertai buvo linkę vertinti neigiamai ir, kaip pastebėjo, pašnekovė iš Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos (toliau Migracijos departamentas), pastaraisiais metais užsieniečių atvykimo sąlygos yra dar labiau griežtinamos. Tokias šalies migracijos politikos tendencijas galima vertinti kaip vyriausybės atsaką į šiuo metu Europą krečiančią vadinamą pabėgėlių krizę.

<...> daugiau į sugriežtinimą eina. Visokie papildomi reikalavimai, patikrinimai, labai atkreiptas dėmesys į saugumą, į tai, kad užsieniečiai turėtų būti iš visų pusių patikrinti ir neįleidžiami, jei tik kas nors yra. (VI-4, Vilnius, 2015.05.12)

Imigracijos dėl šeimos susijungimo politika neigiamų ekspertų vertinimo nesulaukė. Jie akcentavo, kad šiuo metu tai viena paprasčiausių atvykimo į šalį aplinkybių. Kaip pastebėjo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos atstovas (NVO-2, Vilnius), po 2014 m. spalio 7 d. priimtų LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 45 str., reglamentuojančio leidimų laikinai gyventi išdavimą užsieniečiui, kuris ketina užsiimti teisėta veikla, nuostatų, sugriežtinusių sąlygas atvykti užsieniečiams į Lietuvą šiuo pagrindu, šiuo metu vienas paprasčiausių būdų gauti leidimus gyventi šalyje yra šeimos susijungimo pagrindu. Ekspertas, lygindamas šeimos susijungimo atvejus su kitais pagrindais pabrėžė, kad atvykti studijuoti yra brangu, be to yra apribota galimybė dirbti; tuo tarpu ketinantys dirbti šalyje susiduria su labai komplikuotomis procedūromis, o šeimos susijungimo pagrindas *nieko iš esmės nekainuoja*. (NVO-2, Vilnius)

Vis tik šeimos susijungimo sąlygas Lietuvoje ekspertai linkę vertinti kritiškai ir įvardina, kad šiuo metu yra taikomos itin griežti reikalavimai, norintiems gauti leidimus gyventi Lietuvoje.

<...> manau, kad bus apskritai labai apsinkinta ta visa pereinamoji iš jų šalies į čia, kol gauna leidimus, kol viskas vyksta, (...) pas mus labai apsinkinta mūsų teisinė sistema šituo [šeimos susijungimo] klausimu. (NVO-1, Vilnius)

<...> suprantu, kad kartais turi būti ir kontrolė, kad neatvažiuotų žmonės, kurie sudaro fiktyvias santuokas, bet kartais reikia pagalvoti ir apie tuos žmones, kurie iš tikrųjų čia atvažiuoja šeimos susijungimo. (NVO-3, Klaipėda, 2015.04.30)

Tokia tyrime dalyvavusių ekspertų nuomonė sutampa ir su tarptautinio tyrimo MIPEX šeimos imigracijos politikos Lietuvoje vertinimu⁶³. MIPEX 2015 tyrimo duomenys skelbia, kad šalies migracijos politika šeimos susijungimo kontekste yra pasiekusį ES vidurkį, tačiau lyginant su kitomis tyrime dalyvavusiomis šalimis, reikalavimai, taikomi asmenims, norintiems susijungti su šeima Lietuvoje, yra griežti (Huddleston et al., 2015).

Daugiausiai empiriniame tyrime dalyvavusių ekspertų kritikos sulaukė šeimos susijungimui Lietuvoje taikomi reikalavimai susiję su prievole nurodyti, kad užsienietis turi pakankamai lėšų pragyventi šalyje ir privalomu gyvenimo Lietuvoje laikotarpiu, asmenims, norintiems pasikviesti į šalį savo šeimos narius.

Kalbant apie reikalavimą nurodyti, kad užsienietis turi pakankamai lėšų pragyventi šalyje, ekspertai pastebi, kad suma iš vienos pusės nėra didelė, nes atitinka minimalų mėnesio atlyginimą Lietuvoje. Tačiau reikėtų pažymėti, kad asmuo, norintis gauti leidimą gyventi, turi nurodyti, kad pakankamą sumą pragyvenimui turi ne vienam mėnesiui, o laikotarpiui, kuriam išduotas leidimas gyventi. Pagal naujausias LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ nuostatas, leidimas laikinai gyventi šeimos susijungimo pagrindu, kai atvykstama pas sutuoktinį, kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietį, kuris turi leidimą gyventi šalyje, išduodamas vieniems metams, o keičiamas dvejiems metams. Tai reiškia, kad pateikdami prašymus dėl leidimo

⁶³ Plačiau žr. sk. 2.1 Imigracijos šeimos susijungimo atveju politika Europos Sąjungoje ir Lietuvoje, p. 81.

gyventi šiuo metu jie turi nurodyti, kad banko sąskaitoje turi apie 4200 Eurų, o prasitęsdami laikinus leidimus gyventi – apie 8 400 Eurų⁶⁴. Kad tai iš tiesų didelė suma ir ne visi užsieniečiai turi galimybes ją nurodyti pastebi ir kalbinti ekspertai.

<...> tai tikrai didelė pinigų suma. Lietuvoje tai didžiuliai pinigai, ne kiekvienas kokiam rajone ar kaime gyvenantis žmogus turi tiek pinigų ir jiems tai kaip tokia papildoma našta – pateikti, įrodyti, kad turės tokią sumą. (VI-4, Vilnius, 2015.05.12)

Apie tai, kad nurodyti tokią pinigų sumą buvo iššūkis paminėjo ir tyrime dalyvavę užsieniečiai.

Vienintelis probleminis momentas buvo tai, kad turėjome parodyti, kad turime daug pinigų. (M-8, 30 m., Rusija)

<...> pačioje pradžioje, pateikiant prašymą dėl laikino leidimo gyventi, buvo tikrai sunku, jie prašė nurodyti, kad banko sąskaitoje yra trys tūkstančiai Eurų <...> (V-16, 26 m., Jordanija)

Pašnekovas iš Vilniaus apskr. VPK pastebėjo, kad tokiose situacijose atsidūrusios šeimos ieško įvairiausių išeičių problemai išspręsti, tačiau pasitaiko ir atvejų, kai neturėdami pakankamai lėšų pragyvenimui Lietuvoje, šeimos nariai turi išvykti:

<...> žmonės (...) skolinasi pinigų, įneša į banką, iš banko gauna pažymą, kad turi (...) tą lėšų sumą metams. Na, tai išsiima banke ir atiduoda. Tai va toks žaidimas. Jeigu tai negali padaryti, rašo kažkokius raštus, kažkokius laidavimus ieško, kad žmogus koks nors užlaiduotų, kad aš sutinku. Visaip gali būti. (...) pasitaiko ir tokių atvejų, kad žmogus turės išvažiuoti. Na, jeigu neturės lėšų pragyvenimui. (VI-1, Vilnius, 2015.04.10)

Vis tik Migracijos departamento atstovė (VI-4, Vilnius, 2015.05.12) patikino, kad į tokias situacijas žiūrima lanksčiai, pirmiausia prašoma, kad asmuo nurodytų reikalaujamą sumą vieneriems metams, o paskui įsipareigoti parodyti turimas lėšas, tuomet, kai jų turės. Moters nuomone, šeimos susijungimo atvejais atvykstantiems užsieniečiams turėtų būtų taikomos šio reikalavimo išimtys, nes šiuo metu tokią pačią sumą turi nurodyti tiek asmenys prašantys

⁶⁴ Apskaičiuota autorės pagal Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymą „Dėl pragyvenimo Lietuvos Respublikoje lėšų dydžio, kuris gali būti laikomas pakankamu pragyventi Lietuvos Respublikoje, užsieniečiui, prašančiam išduoti leidimą gyventi, nustatymo“ (2007 m. sausio 29 d. Nr. IX-2206). Nuo 2016 m. sausio 1 d. lėšų dydis, kuris laikomas pakankamu pragyventi Lietuvoje, turi atitikti 1 MMA (minimali mėnesinė alga), t.y. 350 EUR.

leidimo laikinai gyventi dėl šeimos susijungimo, tiek kitais pagrindais – studijų, darbo, teisėtos veiklos, kt. – į šalį atvykstantys užsieniečiai.

Dar vienas reikalavimas, taikomas užsieniečiui, ketinančiam į šalį pasikviesti šeimos narius, yra privalomas dvejų metų gyvenimo Lietuvoje laikotarpis. Nors šis reikalavimas, nebuvo aktualus tyrime dalyvavusioms šeimoms⁶⁵, tačiau, kalbėdami apie šeimos susijungimo sąlygas Lietuvoje, apie jį užsiminė ir jį kritikavo tyrime dalyvavę ekspertai. Vieni teigė, kad toks reikalavimas gali tapti priežastimi, kodėl į šalį neatvyksta daugiau užsieniečių, kiti pastebėjo, kad tai gali tapti pretekstu užsieniečiams ieškoti nelegalių atvykimo į šalį būdų.

<...> dalį žmonių atstumia nuo atvažiavimo į Lietuvą, nes jie žino, kad du metus neatsiveš savo šeimos, o kiti bando visaip susikombinuoti ir per mūsų teisinio reglamentavimo landeles pralįsti. (NVO-2, Vilnius)

<...> iš žmogiškosios pusės aš labai suprantu, kad tai yra labai blogai, kad šeima negali būti kartu. Bet yra ir kita pusė – prasideda piktnaudžiavimas. Tada tiesiog užsieniečiai bando legalizuotis, gauti leidimus gyventi ir leidimus savo šeimos nariams ir tiesiog išvykti, (...) turi kažkaip būti dar labiau daugiau atkreiptas dėmesys į užsieniečių kontrolę. (VI-4, Vilnius, 2015.05.12)

Tiesa, už migracijos politikos įgyvendinimą šalyje atsakingos institucijos atstovė laikosi nuomonės, kad toks privalomas dvejų metų pragyvenimo šalyje laikotarpis, norintiems pasikviesti į Lietuvą šeimos narius, yra svarbus, siekiant didesnės užsieniečių kontrolės. Tokia Migracijos departamento atstovės pozicija, atspindi šiuo metu šalyje vykdomą migracijos politiką, kai įstatymais yra kuriamos vis sudėtingesnės sąlygos užsieniečiams atvykti ir įsikurti šalyje. Privalomą dvejų metų pragyvenimo šalyje laikotarpį kritiškai vertina ir užsienio šalių ekspertai. MIPEX 2015 tyrimo autoriai teigia, kad toks reikalavimas gali būti kenksmingas šeimai ir jį įvardina kaip nerekomenduotiną (Huddleston et al., 2015).

Leidimų gyventi šalyje išdavimas ir pratęsimas: kliūtys ir iššūkiai.

Tyrime dalyvavusių dėl šeimos susijungimo į Lietuvą atvykusių gyventi ne ES piliečių buvo teiraujama su kokiais iššūkiais, susijusiais su šalyje

⁶⁵ Šis reikalavimas nebuvo aktualus 28 tyrimo dalyviams, atvykusiems į Lietuvą pas sutuoktinius, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai. 3 informantai susituokė su užsieniečiais, kurie Lietuvoje dirba aukštojo mokslo institucijose, tad jų sutuoktiniams taip pat negaliojo privalomas dvejų metų gyvenimas Lietuvoje. Viena informantų pora susipažino tuo metu, kai sutuoktinė jau gyveno Lietuvoje ilgesnį nei dvejų metų laikotarpį.

įgyvendinama migracijos politika, jie yra susidūrę. Pati pirmoji procedūra, kurią turi praeiti visi ketinantys gyventi šalyje, tai leidimo gyventi gavimas⁶⁶. Tyrimo dalyvių patirtys atskleidžia, kad dauguma jų⁶⁷ susidūrė su vienokiais ar kitokiais sunkumais, tvarkantis leidimo gyventi formalumus. Tai, kad leidimų gyventi išdavimo tvarka yra sudėtinga sutinka ir tyrime dalyvavę ekspertai:

<...> jeigu taip žiūrėti atvirai, tai daug yra dalykų, kurie yra nesureglamentuoti ir užsieniečiai palikti kaip ir likimo valiai. (...) Vargsta žmonės, iš tikrųjų, užsieniečiai vargsta. (...) Tai yra didelis iššūkis šeimoms, kurių viena pusė yra užsienietis. (VI-1, Vilnius, 2015.04.10)

Kalbinti užsieniečiai leidimo gyventi procedūrą prisimena kaip vieną sudėtingiausių gyvenimo Lietuvoje laikotarpių. Bene didžiausi iššūkiai daugumos pašnekovų laukė vos tik atvykus į Lietuvą, kai pateikus prašymą dėl leidimo gyventi Lietuvoje išdavimo, jie susidūrė su įvairiomis biurokratinėmis kliūtimis ir, to pasekoje, užtrukusia ilgiau nei įstatymuose numatyta leidimo gyventi išdavimo procedūra.

Pagal LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ nuostatas užsieniečio prašymas dėl laikino ar nuolatinio leidimo gyventi išdavimo turi būti išnagrinėtas ne vėliau kaip per keturis mėnesius nuo prašymo pateikimo dienos. Tuo tarpu įstatymo 11 straipsnis numato, kad užsieniečio, kuris nėra ES pilietis, buvimas šalyje negali trukti ilgiau nei 90 dienų per 180 dienų laikotarpį⁶⁸. Tačiau, kaip rodo tyrimo dalyvių patirtys, bei, kaip pastebėjo NVO dirbanti ekspertė, laukimo terminas gali užtrukti ir iki pusės metų:

<...> Tu paduodi prašymą, tu pusę metų lauki (...) o tavo viza, tarkim, išduota trims mėnesiams. Tu turi išvažiuoti trims mėnesiams iš šalies, palaukti ir sugrįžti į Lietuvą su nauja viza ir tada tau duos, suteiks tą leidimą gyventi. (NVO-3, Klaipėda, 2015.04.30)

⁶⁶ Pagal Lietuvos Respublikos įstatymus visi iš ne Europos Sąjungos valstybių narių į Lietuvą atvykę užsieniečiai turi gauti leidimą gyventi šalyje. Šeimos susijungimo atvejais užsieniečiams leidimas išduodamas vieniems metams (laikinas leidimas gyventi) arba penkiems metams (nuolatinis leidimas gyventi). Pastarąjį leidimą gali išimtinai gauti tik tie užsieniečiai, kurie kaip šeimos nariai atvyksta į Lietuvą su Lietuvos Respublikos piliečiu, legaliai gyvenusiu užsienyje ilgesnį nei šešių mėnesių laikotarpį.

⁶⁷ Iš 32 tyrimo dalyvių tik 8 neįvardino, kad susidūrė su sunkumais, tvarkantis leidimus gyventi.

⁶⁸ Ne ES piliečiams išduodama Šengeno trumpalaikė viza (C) – viza, skirta vykti tranzitu per Šengeno valstybių narių teritoriją arba numatomam buvimui joje, kurio bendra trukmė neviršija 90 dienų per bet kurį 180 dienų laikotarpį nuo pirmo atvykimo į Šengeno valstybių narių teritoriją datos. Daugiau informacijos: www.migracija.lt/index.php?97135700.

Empirinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad kai kurie tyrimo dalyviai buvo priversti laukti sprendimo dėl leidimo gyventi šalyje išdavimo iki paskutinės jų turėtos vizos galiojimo dienos.

<...> likus savaitei ar dviem aš vis dar nebuvo nieko gavusi [atsakymo dėl leidimo gyventi išdavimo], o mano buvimo laikas čia ėjo į pabaigą, tad mes paskambinome jiems ir mums atsakė, kad – ne, mes neturime jums atsakymo (...). Balandžio 22 diena buvo laikas, kai turėjau grįžti, bet jie man pasakė, kad atsakymą duos 23 dieną. Tad mes labai išgyvenome, nes aš nenorėjau skristi į Braziliją iš Lietuvos tik dėl vienos dienos. (M-10, 28 m., Brazilija)

Dėl taip susiklosčiusios situacijos užsieniečiai, atvykę dėl šeimos susijungimo yra priversti strateguoti, kaip elgtųsi, jei sprendimas dėl leidimo gyventi Lietuvoje išdavimo nebūtų priimtas laiku. Ypač sudėtingoje situacijoje atsiduria tie, kurie yra atvykę iš tolimesnių kraštų ir grįžimas į užsienio kilmės šalį laikotarpiui, kol bus priimtas sprendimas, yra sunkiai įgyvendinamas, visų pirma, dėl finansinių, o taip pat ir laiko resursų.

<...> matydami, kad negausime leidimo gyventi per tris mėnesius, pradėjome galvoti apie kvailiausius variantus, tokius kaip jo išvykimą į Maroką ar kažkur, kur jis lauktų [sprendimo dėl leidimo gyventi išdavimo], nes mokėti pinigus už bilietus į Kolumbiją, nebuvo pasirinkimas. (...) Net galvojome galbūt jam pasilikti nelegaliai, kol bus priimtas sprendimas, bet bijojome, kad už tai jį gali deportuoti ar dar kas nors atsiti. (sutuoktinė V-4, 39 m., Kolumbija)

Tyrimo dalyvių patirtys rodo, kad artėjant vizos pasibaigimo laikotarpiui, buvo ieškoma įvairiausių išeičių. Pavyzdžiui, pašnekovas iš Egipto pasakojo, kad likus dešimčiai dienų iki vizos galiojimo laikotarpio pabaigos ir nesulaukęs sprendimo dėl leidimo gyventi Lietuvoje, įsigijo lėktuvo bilietą, nes bijojo likti šalyje nelegaliai ir už tai būti deportuotas. Šiam pašnekovui teigiamas sprendimas dėl teisės gyventi Lietuvoje buvo priimtas likus dienai iki vizos galiojimo pabaigos.

<...> mano viza galiojo tikrai tris mėnesius ir man reikėjo gauti leidimą gyventi per tris mėnesius. Jeigu aš nebūčiau gavęs per tris mėnesius, man būtų reikėję važiuoti atgal į Egiptą. (...) laukiau iki 80-os dienos, tačiau sprendimas nebuvo priimtas, reiškia, aš negaliu gyventi čia, nes jeigu aš gyvenau daugiau negu 90 dienų, aš [čia] būsiu nelegaliai (...) nelabai gerai man bus. Tai aš pirkau bilietą į Egiptą po 80 dienų ir labai, labai juokinga, kad aš gavau leidimą gyventi 89-ą dieną. (V-16, 26 m., Egiptas)

Kiti tyrimo dalyviai pasakojo, kad tiesiogiai kreipėsi į pareigūnus ir asmeniškai prašė pagreitinti sprendimo priėmimą.

<...> buvo likę vos keltas dienų kol mano 90 dienų [laikotarpis] pasibaigs. Turėjau pasirinkimą arba laukti savaitę ar daugiau, arba kreiptis į pareigūnus. (...) buvo labai sunku reikalauti to, ką jie [apskrities, kurioje gyvena užsienietis, vyriausiojo policijos komisariato migracijos padalinys] privalėjo padaryti – reikalauti leidimo gyventi iki tol, kol mano [vizos] laikas nesibaigė. (V-15, JAV)

Pora informantų, spręsdami užsitęsusios leidimo gyventi išdavimo procedūros klausimą, pasinaudojo galimybe gauti leidimus gyventi skubos tvarka. Tokiu atveju prašymo nagrinėjimo ir leidimo gyventi įforminimo terminai sutrumpėja per pusę – prašymas nagrinėjamas pora mėnesių, o leidimas gyventi įforminamas per penkias dienas. Tiesa, ši paslauga kainuoja du kartus daugiau nei prašymo nagrinėjimas ir įforminimas bendra tvarka⁶⁹.

Leidimas gyventi mums buvo galvos skausmas, nes per tris mėnesius turėjome ir susituokti, I gauti leidimą gyventi. Tad mes padarėme viską skubos tvarka – pateikėme prašymą ir brangiau sumokėjome, kad gautume leidimą gyventi skubos tvarka. (M-12, 28 m., Brazilija)

Būtent tokią išeitį siūlo ir valstybinę instituciją atstovaujanti ekspertė, kurios požiūris į problemą atrodo labai formalus. Tačiau toks mokestis, nors iš pirmo žvilgsnio ne toks ir didelis, gali tapti papildoma finansine našta jaunoms šeimoms ir ne visos jos gali sau leisti jį susimokėti.

<...> jie visi [užsieniečiai] norėtų, kad tas sprendimas [dėl leidimų gyventi išdavimo] būtų padaromas kaip įmanoma greičiau. Bet dabar yra tos skubios procedūros, jei jie moka tą , siūlo išeiti mokėti dvigubai didesnę valstybės rinkliavą, tai labai greitai tą sprendimą. (VI-4, Vilnius, 2015.05.12)

Valstybinių institucijų požiūrį į tokią situaciją iliustruoja ir tai, kad kalbinti užsieniečiai leidimo gyventi išdavimo procedūrą įvardina kaip savotišką žaidimą ar loteriją, kuriuos yra priversti žaisti beveik visi į Lietuvą atvykę užsieniečiai:

Tai yra tarsi žaidimas, kurį, manau, žaidžia beveik visi. (...) Prisimenu, kai nuėjau į Migracijos departamentą ir Vilniaus policijos komisariatą, jie man pasakė, kad jei nori gauti leidimą gyventi būtent tą dieną, kai baigiasi viza, turi susituokti ir pateikti prašymą tą pačią dieną, kai atvyksti į Lietuvą. (V-13, 29 m., Indija)

Tai buvo tarsi žaidimas, bet, manau, jie [migracijos tarnybų pareigūnai] tai daro su kiekvienu tam, kad išvengtų fiktyvių santuokų, tam, kad pamatytų, ar kažkas pasiduos, ar eis iki galo. (V-14, 30 m., Iranas)

⁶⁹ Leidimo laikinai gyventi skubos tvarka nagrinėjimas– 172 Eur (bendra tvarka – 86 Eur), leidimo gyventi įforminimas skubos tvarka – 56 Eur (bendra tvarka – 28 Eur). Daugiau informacijos: www.migracija.lt/index.php?296732159.

Tyrimo dalyvių patirtys atskleidžia, kad gavus leidimą gyventi iššūkiai ir problemos, susijusios su leidimais gyventi, nesibaigia. Kaip jau minėta anksčiau, pagal šalyje galiojančius įstatymus dėl šeimos susijungimo atvykę užsieniečiai leidimą gyventi pirmą kartą turi prasitęsti praėjus vienerių metų laikotarpiui, vėliau leidimas keičiamas dvejiems metams. Tiesa, tokia pataisa galioja nuo 2014 m. birželio mėn., tad nemaža kalbintų pašnekovų dalis susidūrė su tvarka, kai leidimus turėdavo prasitęsti kasmet. Tokia tvarka nėra tinkama Lietuvoje su šeimomis įsikūrusiems ir čia įsitvirtinusiems užsieniečiams, nes tai sukelia laikinumo ir nesaugumo dėl ateities gyvenimo šalyje jausmą. Pavyzdžiui, pašnekovas iš JAV (V-8, 40 m.) teigia, kad leidimo gyventi pratęsimo procedūra nėra sudėtinga fiziškai, nors kartais erzina, kai reikia eiti į Migraciją [migracijos skyrių] tris ar keturis kartus (...), bet būtų puiku turėti ilgesnį stabilumą. Tuo tarpu informantė iš Baltarusijos (M-12, 30 m.) dalinasi, kad gavus ilgalaikio gyventojų statusą išsispredžia ir daug buitinių klausimų:

<...> labai džiaugiuosi, nes nereikia su tais dokumentais kas metai (...) labai sunku, nes vyras darbe, ir aš su mažu vaiku ne visada galiu ten [į migracijos skyrių] laiku ateiti, nes reikia visiems kartu, vienu metu ateiti, ten visus dokumentus, būna kažkaip ten ne taip parašė, arba parašo trūksta kažkoks, nu vis tiek būna sunkoka. (M-12, 30 m., Baltarusija)

Leidimo nuolat gyventi Lietuvoje klausimą verta aptarti atskirai, nes keletas tyrime dalyvavusių užsieniečių susidūrė būtent su šia problema. Informantų patirtys atskleidžia, kad iškilus nesusipratimams laikiną leidimą gyventi keičiant į nuolatinį, jiems nepadėjo ne tik tai, kad jie jau ilgą laiką⁷⁰ gyvena Lietuvoje, bet ir faktai, kad jie yra pilnai įsitvirtinę šalyje – augina vaikus, turi namus ir darbus. Du tyrime dalyvavę JAV piliečiai pasakojo, kad praėjus penkeriems gyvenimo Lietuvoje metams, jie prarado galimybę leidimą nuolat gyventi šalyje, nes vėlavo pateikti prašymus.

<...> kas man nutiko penktaisiais gyvenimo Lietuvoje metais, tai, kad aš pateikiau prašymą [dėl leidimo nuolat gyventi Lietuvoje] ir jie patvirtino. Tačiau ten yra tokia sistema, kad turi atsiimti savo kortelę. Mano vaikai labai

⁷⁰ Pagal Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 53 str. 8 p. leidimas nuolat gyventi išduodamas užsieniečiui, kuris pragyveno Lietuvos Respublikoje be pertraukos pastaruosius 5 metus ir turėjo leidimą laikinai gyventi.

sirgo (...), buvau visiškai išsiblaškęs ir praleidau paskutinę dieną, kada galėjau ją atsiimti. Jie [migracijos skyriaus pareigūnai] man pasakė – turi palikti šalį, nes šiuo metu tu čia esi nelegaliai. (V-1, JAV)

<...> praleidome terminą dviem savaitėmis ir taip praradau galimybę gauti leidimą penkeriems metams. (V-8, 40 m., JAV)

Minėtais atvejais migracijos tarnybų atstovai neatsižvelgė į aplinkybes, kodėl buvo vėluojama, o taip pat, kad jie augina vaikus, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai, abu dirbantys ir mokantys mokesčius valstybei, bei yra pilnai įsilieję į Lietuvos visuomenę (nors ir sunkiai, bet abu kalba lietuvių kalba, turi draugų lietuvių tarpe ir pan.).

<...> bet kas gali matyti, kad aš čia gyvenu su savo šeima aštuonis metus ir tai yra beprotiška, biurokratija yra visur. (V-8, 40 m., JAV)

Migracijos departamento atstovė (VI-4, Vilnius, 2015.05.12) teigė, kad tokios ir panašios situacijos, su kuriomis susidūrė pašnekovai iš JAV, atsitinka gana dažnai. Tiesa, moteris buvo linkusi kaltinti ne sistemą, o pačius užsieniečius, kurie neretai per vėlai prisimena, kad turės pasikeisti leidimą gyventi.

<...> yra tokia problema, kad užsieniečiai turi tą terminą leidimui pakeisti ir pateikti dokumentus dėl leidimo pakeitimo mažiausiai prieš du mėnesius. Dažniausiai tas terminas pažeidžiamas, jie tiesiog neprisimena arba pamiršta ir prašymą dėl leidimo laikinai gyventi pratęsimo pateikia jau likus porai savaitių iki leidimo galiojimo pabaigos. Na, ir tada, aišku, atsiranda tokios problemos, kad tokie užsieniečiai turi išvykti iš Lietuvos. (VI-4, Vilnius, 2015.05.12)

Reikėtų paminėti, kad pagal naujausiais įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ pataisas, užsieniečiai, pasibaigus leidimui gyventi ir negavus sprendimo dėl leidimo pratęsimo, išvykti iš šalies nereikia, jiems yra išduodamos nacionalinės vizos. Tiesa, jei taip atsitinka, kad užsienietis turėjo pasikeisti laikiną leidimą gyventi į nuolatinį, tačiau praleido terminą, jis taip pat praranda ir galimybę gauti nuolatinį leidimą gyventi, t.y. dėl jo galės kreiptis vėl praėjus penkerių metų laikotarpiui.

Jeigu tikrai atsitiko taip, kad leidimas prie pabaigos ir naujo sprendimo nebus, tai tokiems užsieniečiams pasikeitė tvarka ir išduodamos nacionalinės vizos. Tai yra, kol jis yra Lietuvoje, jis gali būti su nacionaline viza ir laukti to sprendimo dėl [leidimo] laikinai gyventi. Bet tas sprendimas jau bus nepakeisti [leidimą], o išduoti naują. (...) čia atsiranda problema, kai jie prašo leidimo nuolat gyventi, kadangi leidimui nuolat gyventi yra griežtas reikalavimas, kad jis turi pragyventi su leidimu laikinai gyventi penkerius metus. (VI-4, Vilnius, 2015.05.12)

Apibendrinant, tyrime dalyvavę užsieniečiai, kalbėdami apie Lietuvoje įgyvendinamą migracijos politiką ir reikalavimus, taikomus dėl šeimos susijungimo atvykusiems užsieniečiams, neslėpė nusivylimo. Pašnekovų nuomone, atvykusiems šiuo pagrindu, leidimai laikinai gyventi turėtų būti išduodami ilgesniam laikotarpiui, taip pat galėtų būti supaprastinta leidimo gyventi pratęsimo tvarka jau kuris laikas šalyje gyvenantiems ir joje pilnai įsitvirtinusiems užsieniečiams:

<...> norėčiau, kad žmonės, esantys mano situacijoje gautų nuolatinį leidimą ir neturėtų to daryti [prasitęsti leidimų laikinai gyventi] kiekvienais metais. Jie iš tiesų neturi sistemos žmonėms, kurie čia turi šeimas, pasilikti be prašymo pasilikti. (V-1, JAV)

Aš turiu du vaikus, gyvenu su vyru 22 metus ir man padarė leidimą kaip tik vestuvės būtų buvę, kaip jaunai šeimai. (...) kiekvieni metai reikia eiti į migraciją [migracijos skyrių], nu man gaila ir laiko ir pinigų. (M-6, 42 m., Baltarusija)

Vis tik, kaip įvardina patys tyrimo dalyviai, didžiausius sunkumus, susijusius su leidimais gyventi šalyje, sukelia ne tiek šalyje galiojantys migracijos įstatymai, kiek tai kaip jie yra įgyvendinami praktikoje. Pašnekovo iš Kolumbijos (V-4, 39 m.) sutuoktinė pabrėžė, kad nors šalyje galiojantys įstatymai yra *blogi, bet ne tokie blogi kaip jų įgyvendinimas*.

Leidimų gyventi Lietuvoje išdavimo ir/ arba pratęsimo probleminiai aspektai.

Apžvelgus tyrime dalyvavusių ne ES piliečių patirtis, susijusias su leidimų gyventi šalyje išdavimu ir/ ar pratęsimu, galima būtų išskirti keletą probleminių aspektų. Visų pirma, tyrimo dalyviai akcentavo didelį biurokratinį aparatą ir, to pasekoje, dažnai ilgai trunkančias sprendimo dėl leidimo suteikimo ir išdavimo procedūras. Ne vienas pašnekovas skundėsi, kad tvarkydamiesi dokumentus užtruko labai daug laiko, o pateikiant reikiamus dokumentus į migracijos skyrių turėjo kreiptis du, tris ar net daugiau kartų. Pašnekovo iš JAV (V-15) patirtis liudija, kad net iš anksto, kilmės šalyje susirinkus visus reikiamus dokumentus, nereiškia, kad pavyks leidimą gauti nesusidūrus su biurokratinėmis kliūtims Lietuvoje. Informantas pasakojo, kad prieš atvykdamas į Lietuvą bendravo su Lietuvos ambasados Vašingtone

darbuotojais, taip pat su migracijos tarnybos atstovais Vilniuje, susirinko visą informaciją apie leidimui gyventi Lietuvoje reikiamus dokumentus ir netgi būdamas JAV pasidarė reikiamų dokumentų vertimus į lietuvių kalbą. Tačiau atvykus į Lietuvą paaiškėjo, kad migracijos skyriaus pareigūnas, su kuriuo jie bendravo, dirba visai kitame skyriuje, o tai reiškė, kad daugumos dokumentų, kuriuos pora buvo pasiruošusi ir kurių manė, kad reikės, neprireikė – kitame skyriuje dirbantys pareigūnai reikalavo kitų dokumentų.

Kalbant apie biurokratinės kliūtis, su kuriomis susidūrė tyrime dalyvavę imigrantai dėl šeimos susijungimo, galima būtų paminėti ir sunkumus, susijusius su santuokos įregistruotos užsienyje, pripažinimu. Dvi užsieniečių iš Kolumbijos (V-4, 39 m.) ir Gruzijos (V-7, 29 m.) poros susidūrė su kliūtimi, kad Lietuvoje nepripažino jų santuokų liudijimų su elektronine dokumentų patvirtinimo pažyma (*Apostille*).

<...> Kolumbijoje jie turi elektroninę Apostillle, tai elektroninis dokumentas, kuriame nėra nei antspaudo, nei parašo, o mūsų institucijose nežinojo, ką su ja daryti. (sutuoktinė V-4, 39 m. Kolumbija)

<...> Gruzijoje visi dokumentai yra išduodami elektroninėje versijoje, tad antspaudas taip pat yra elektroninis, o jie [migracijos skyriaus pareigūnai Lietuvoje] norėjo tikro antspaudo, tikro parašo, kurį pasirašo pareigūnas, todėl jie nepripažino turėto dokumento <...> (V-7, 29 m., Gruzija)

Pašnekovui iš Gruzijos, tokias biurokratinės kliūtis pavyko išspręsti gana lengvai. Vyras džiaugėsi, kad sėkmingai problemą išsprendė kreipdamasis į Gruzijos ambasadą Lietuvoje. Tuo tarpu didesni iššūkiai laukė lietuvis ir Kolumbijos Respublikos piliečio šeimos. Pora pirmiausia kreipėsi į LR Teisingumo ministeriją prašydama pripažinti tarptautinio dokumento galiojimą. Po mėnesio sulaukę teigiamo atsakymo ir dar kartą pateikę dokumentus, jie buvo priversti laukti sprendimo ar sutuoktinis gaus leidimą gyventi Lietuvoje dar vieną mėnesį. Tuo metu kaip tik ėjo į pabaigą vyro turimos vizos galiojimo laikas, tad pora pradėjo svarstyti, ką jie turės daryti, jei atsakymas vėluos. Kaip tik tuo metu jie turėjo vykti į Kolumbijos Respublikos konsulatą Varšuvoje pakeisti sutuoktinio pasą. Konsulate pora susipažino su ilgą laiką diplomatinėje atstovybėje dirbančia moterimi, kuriai papasakojo apie

susidariusią padėtį ir tik šios moters dėka, anot pašnekovų, pavyko išspręsti susidariusią keblią situaciją.

<...> ji paskambino Lietuvos ambasadorei, nes ją pažinojo, ir papasakojo apie kvailą mūsų situaciją, paaiškėjo, kad ambasada gali išduoti D vizą, kurios tuo metu, migracijos departamentas [Lietuvoje] neišduodavo. (...) Tad mes turėjome važiuoti į Varšuvą tris kartus, kad galėtume gauti reikiamą vizą. Ir kai tik ją gavome, sulaukėme sprendimo, kad jam [vyriui] suteikiamas leidimas gyventi [Lietuvoje]. Tai sukėlė ypatingai daug streso ir labai daug kainavo [finansiskai]. Labai labai kvaila situacija. (sutuoktinė V-4, 39 m. Kolumbija)

Tuo tarpu pašnekovui iš JAV (V-1) leidimo gyventi išdavimo procedūra užtruko, nes ši atvykdamas į Lietuvą neatsivežė reikiamo dokumento, liudijančio, kad jis nėra vedęs:

<...> turėjau valstybės pripažintą dokumentą, kuris tvirtino, kad aš nesu vedęs, bet jis nebuvo pripažintas federalinės valdžios. (...) Tai daugiau mėnesiu, beveik šešiomis savaitėmis, pavėlino visus planuotus procesus [vedybas Lietuvoje ir dokumentų dėl leidimo gyventi Lietuvoje pateikimą. (V-1, JAV)

Dauguma situacijų, kuomet tyrimo dalyviai susidūrė su biurokratinėmis kliūtimis, glaudžiai susijusios ir su kita informantų įvardinta problema – tikslios informacijos trūkumu. Tyrime dalyvavę ekspertai pastebėjo, kad su šia problema užsieniečiai dažniausiai susiduria dėl lietuvių kalbos žinių trūkumo, o su tuo susiję ir tai, kad jie nežino, kur galėtų ieškoti reikalingos informacijos.

<...> elementarus informacijos trūkumas (...) kas liečia migrantus, tai lietuviškai jie nemoka, kur eiti nežino, ką skaityti irgi nežino ir informacijos jie neturi, kur gauti. (NVO-3, Klaipėda, 2015.04.30)

<...> manau, yra labai mažai informacijos ir jiems tikrai yra sudėtinga. Kai užsieniečiai atvyksta, kurie negali visiškai susikalbėti, o čia ne paslaptis, kad negali kiekvienas kalbėti anglų kalba, vokiečių ar dar kokia nors. (VI-4, Vilnius, 2015.05.12)

Tai, kad atvykus gyventi į Lietuvą trūksta paprasčiausios informacijos patvirtina ir kalbintų užsieniečių patirtys. Visų pirma, kaip problemą informantai įvardino informacijos trūkumą internete – pateikiami duomenys nėra tikslūs, o išsamesnė informacija, pavyzdžiui, apie įstatymų pakeitimus, yra prieinama tik lietuvių kalba.

Kai ieškai [informacijos] internete (...), tai yra taip sudėtinga – ir surasti įstatymus, ir tai, ką jie sako. (V-2, 29 m., Alžyras)

Ir kompiuteryje [Internete] negalėjau surasti jokios informacijos, jokios informacijos. Jeigu lietuviškai, galbūt yra, nu rusiškai... briedas kažkoks. O kad

būty pagal Lietuvos teisinius aktus, aš nemačiau tokios informacijos. (M-6, 42 m., Baltarusija)

Tikslios informacijos trūkumo problema taip pat susijusi ir su tuo kaip informaciją pateikia migracijos skyrių tarnautojai. Jau anksčiau minėta, kad tyrimo dalyviai dalinosi patirtimi, kai tvarkantis leidimo gyventi formalumus, jiems teko lankytis migracijos skyriuose du, tris, o pasitaikė atvejų, kai net penkis kartus. Dažniausiai to priežastis buvo skirtingai migracijos darbuotojų suteikiama informacija. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvis iš Alžyro (V-2, 29 m.) pasakojo, kad vien leidimui gyventi reikiamų dokumentų pateikimas užtruko du mėnesius, nes kaskart, kai atvykdavo į migracijos skyrių susidurdavo su skirtingomis darbuotojomis, kurios suteikdavo vis kitokią informaciją ir reikalavo papildomų dokumentų. Pašnekovės (M-1, 33 m.) iš Baltarusijos sutuoktinis taip pat tvirtino, kad nenuosekliai pateikiama informacija apsunkino leidimo gyventi gavimo procesą:

<...> daug nenuoseklumo, ne įstatymuose, bet tai kaip informacija buvo suteikiama. Tad tai apsunkino procesą. (sutuoktinis M-1, 33 m., Baltarusija)

Su dar didesnėmis problemomis susidūrė tyrimo dalyvė iš Rusijos (M-2, 28 m.). Moteris pasakojo, kad dėl blogai suteiktos informacijos laiku nesikreipė dėl leidimo gyventi Lietuvoje. Pašnekovė pasakojo, kad prieš galutinai įsikuriant Lietuvoje ji su būsimu sutuoktiniu porą mėnesių keliavo po Europą, o sugrįžusi sužinojo, kad per likusį vizos galiojimo laikotarpį, ji negalės gauti leidimo gyventi šalyje, tad buvo priversta grįžti atgal į Rusiją ir ten laukti, kol praeis privalomas laikotarpis, kada ji vėl galės atvykti į Lietuvą ir pateikti prašymą dėl leidimo gyventi šalyje:

<...> Aš privalėjau grįžti į Maskvą tam, kad prasitęsčiau savo vizą. Jie [migracijos skyriaus darbuotojai Lietuvoje] sakė – tris mėnesius turi praleisti Rusijoje, o tada vėl galėsi sugrįžti į Europos Sąjungą. Klausiau jų – kodėl man to nesakėte anksčiau, o jie atsakė – na, tai buvo klaida. (...) Tad aš turėjau praleisti tris mėnesius Maskvoje, tuo metu jau neturėjau savo senojo buto, tad turėjau gyventi su draugais, nes pragyventi Maskvoje neturint santaupų yra labai brangu. (...) Ir tada pateikiau dokumentus dėl leidimo gyventi [Lietuvoje]. Visa tai užtruko pusę metų. Tai buvo baisu. (M-2, 28 m., Rusija)

Iš dalies atvejus, kai vienos institucijos darbuotojai suteikia skirtingą informaciją, galima sieti su gana dažnomis pagrindinio migracijos klausimus šalyje reglamentuojančio įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“

pataisomis. Tai, kad dažni šio įstatymo pakeitimai sukelia problemų Migracijos skyrių darbuotojams pastebėjo ir tyrimo metu kalbinta ekspertė iš Klaipėdos, kuri akcentavo aiškios ir ilgalaikės šalies migracijos politikos strategijos svarbą:

<...> [turime] apsispręsti, galų gale, ko mes siekiame reglamentavimu ir, kad jis nusistovėtų bent metams <...> (VI-3, Klaipėda, 2015.04.29)

Pašnekovė pabrėžė, kad kartu su įstatymo pataisomis keičiasi ir poįstatyminiai teisės aktai, tad tarnautojai turi nuolat studijuoti, kad suteiktų naujausią informaciją į juos besikreipiantiems asmenims:

<...> svarbu tai, kad įstatymas pats vienas nėra taikomas absoliučiai, jis turi poįstatyminius teisės aktus, (...) perkėlimą į kitas sritis ir tam, kad išmanyti (...) tą reglamentavimą, mes nuolat studijuojam ir visada pripažįstame, kad dar ne viską žinom, todėl, kad tas reglamentavimas kartais prasilenkia su kitais ir (...) mums dirbantiems yra labai sudėtinga. Tai čia yra didžiausia bėda mūsų. (...) [jei] ne tik įstatymas pagrindinis, o ir visi poįstatyminiai [aktai] bent metus laiko galiotų, bent viena redakcija, mes būtume laimingi ir saugūs. (VI-3, Klaipėda, 2015.04.29)

Tačiau tyrimo dalyviai migracijos skyriuose dirbantiems pareigūnams priekaištų turėjo ne tik dėl prastai suteikiamos informacijos arba, kaip tai įvardino pašnekovė iš Kazachstano (M-3, 42 m.), darbuotojų kompetencijos ir kvalifikacijos trūkumo. Pašnekovai taip pat stebėjosi, kad ne visi tokiose institucijose dirbantys pareigūnai geba susikalbėti anglų kalba.

Labai daug jų nekalba angliškai, keista. Tu esi imigracijos pareigūnas, dirbi su užsieniečiais, žinoma, kad privalai kalbėti anglų kalba. (...) jie privalo būti labiau profesionalūs, bent jau kalbėti anglų kalba. (V-17, 26 m., Jordanija)

Pašnekovų minėti sunkumai, susiję su leidimų gyventi šalyje išdavimu rodo, kad šalies migracijos politikos priemonės nėra pritaikytos mišrioms – užsieniečių ir Lietuvos Respublikos piliečių – šeimoms bei sukuria nepalankias sąlygas tokių šeimų gyvenimui Lietuvoje. Jau pačioje atvykimo pradžioje susiduriama su kliūtimis, kurios, neretai priverčia šeimas galvoti ne apie adaptaciją priimančioje visuomenėje, bet apie išvykimą iš šalies. Net ilgiau šalyje gyvenantys, sėkmingai į darbo rinką integravęsi ar gyvenimą šalyje susikūrę užsieniečiai nėra tikri dėl savo statuso ir gyvenimo šalyje perspektyvų, nes nuolat susiduria su sunkumais prasitęsdami leidimus laikinai gyventi ar laukdami sprendimų dėl leidimo nuolat gyventi šalyje išdavimo.

Santuoka kaip adaptacijos strategija.

Nors leidimo gyventi šalyje išdavimas neretai užsieniečiams tampa nemažu iššūkiu, tačiau dėl šeimos susijungimo atvykusiems imigrantams šalies įstatymai numato ir vieną adaptaciją lengvinančių aplinkybių. Ši numatyta LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 58 str., pagal kurią šeimos susijungimo pagrindu atvykę užsieniečiai yra atleidžiami nuo pareigos įgyti leidimą dirbti. Šia įstatymo suteikta teise įvardino pasinaudoję dauguma tyrimo dalyvių. Vis tik tyrimas atskleidžia, kad nors šeimos imigrantai turi lengvesnes galimybes įsidarbinti, tačiau kelią į darbo rinką jiems neretai užkerta kiti socialinio konteksto veiksniai.

Vienas jų yra susijęs su anksčiau aptartu ilgai trunkančiu leidimų gyventi išdavimo procesu. Kaip rodo tyrimo dalyvių patirtys, užtrukęs procesas ne tik sukelia išvykimo iš šalies grėsmę, bet, kai kuriais atvejais, turi įtakos ir užsieniečių galimybėms šalies darbo rinkoje. Pašnekovai pasakojo, kad net sėkmingai praėję darbo pokalbius, nebuvo įdarbinti, nes tuo metu dar neturėjo išduoto leidimo gyventi šalyje. Tyrimo dalyvis iš Alžyro dalinosi patirtimi, kad po sėkmingai praėjusio interviu dėl darbo jis sulaukė elektroninės žinutės su klausimu, ar jis turi leidimą gyventi šalyje. Vyriui atsakius, kad jį turėtų gauti dviejų mėnesių laikotarpyje, potencialus darbdavys atsakė, kad tai per ilgas laiko tarpas ir pasiūlė dėl darbo kreiptis kitą kartą, kai jau turės leidimą. Su panašia patirtimi susidūrė ir moteris iš Rusijos – iš įmonės į kurią kreipėsi dėl darbo, ji gavo atsakymą, kad jiems skubiai reikia žmogaus ir jie nenorintys laukti poros mėnesių, kol susitvarkys leidimo gyventi šalyje formalumai.

Kalbant apie imigrantų dėl šeimos susijungimo siekį greičiau įsidarbinti šalyje, tyrimo metu išryškėjo dar viena tendencija. Dalis į Lietuvą pas tuometinius partnerius atvykusių užsieniečių skubėjo įteisinti santykius būtent dėl minėtos įstatyme numatytos lengvinančios nuostatos pagal kurią šeimos susijungimo pagrindu atvykę ne ES piliečiai yra atleidžiami nuo pareigos įgyti leidimą dirbti. Pašnekovai dalinosi patirtimi, kad nors santykiai su tuometiniu partneriu buvo rimti, tačiau poros negalvojo apie santuoką, o sprendimą susituokti išprovokavo šalies migracijos įstatymai.

Visų pirma, reikėtų paminėti, kad nors pagal LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 43 str. 5 p. leidimas gyventi šeimos susijungimo atveju užsieniečiui išduodamas, ne tik, kai Lietuvoje gyvena jo sutuoktinis, bet ir asmuo su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės, tačiau įteisinti tokios partnerystės Lietuvoje nėra galimybių, nes *Civilinis kodeksas registruotos partnerystės nepripažįsta* (VI-2, Kaunas, 2015.04.17). Kalbinta ekspertė pabrėžė, dėl teisinio reglamentavimo trūkumų, užsieniečiai, atvykę į Lietuvą pas savo partnerius, neturi galimybių teisėtai gyventi šalyje be formalaus civilinės santuokos įteisinimo:

<...> jeigu Lietuvos Respublikos šiai dienai yra linkę gyventi neregistruotoje santuokoje, na, tai yra kažkokia partnerystė, gyvenimas kartu (...) tačiau trečiųjų šalių piliečiai (...) būtinai turi įforminti civilinę santuoką, nes tai tik civilinė santuoka duoda teisę pateikti prašymą (...) dėl leidimo laikinai gyventi išdavimo. (VI-2, Kaunas, 2015.04.17)

Dėl tokių aplinkybių į Lietuvą atvykę ne ES piliečiai skuba įteisinti santykius, kad suspėtų pateikti prašymus ir sulaukti sprendimo dėl leidimo gyventi Lietuvoje iki jų turimo vizos galiojimo laiko pabaigos. Vis tik su tokia patirtimi susidūrę pašnekovai labiausiai akcentavo, kad santuoka jiems buvo svarbi dėl to, kad nereikėtų įgyti papildomo leidimo dirbti šalyje.

<...> iš tiesų mes neplanavome susituokti taip greitai, bet gauti darbą užsieniečiui tik čia atvykus yra neįmanoma (...), tad šeimyninės priežastys dėl to man padėjo. (V-13, 29 m., Indija)

<...> po santuokos yra lengviau, netgi gauti darbą, nes jei esi nesusituokęs tau reikia gauti leidimą dirbti, o tai yra labai sudėtinga. (V-17, 26 m., Jordanija)

Mūsų santykiai buvo pakankamai rimti, mes planavome gyventi kartu, bet vestuvės nebuvo pagrindinis mūsų planas. (...) mes galvojame, kad aš greitai rasiu čia darbą dėl to, kad jo artimas draugas turėjo nuosavą kompaniją. Na, bet 2008 metai buvo krizės metai ir kompanija sugriuvo/ iširo. Ir tada man su darbu nepavyko. Tada, kad man būtų lengviau susirasti darbą kitur, nusprendėme susituokti. (M-8, 30 m., Rusija)

Kai kurie tyrimo dalyviai net ir neslėpė, kad santuokos daugiau sudarytos dėl teisinių aplinkybių, o ne romantiniais tikslais. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvis iš Gruzijos pabrėžė, kad tiek jis, tiek jo sutuoktinė yra labiau linkę santuoką vadinti partneryste:

<...> mes nelaukome vienas kito susituokusiais, mes geriau vienas kitą vadiname partneriais, nes santuoką buvo įteisinta dėl teisinių problemų <...> (V-7, 29 m., Gruzija)

Vyras pasakojo, kad sprendimą susituokti jis priėmė labai tiksliai paskaičiavęs, kiek užtruktų įsidarbinimas, jei jis neįteisintų santykių su tuometine partnere. Pasak informanto apie pusę metų galėjęs trukti įdarbinimo procesas⁷¹ tužtrukto mėnesį.

Galima teigti, kad santuoka kai kuriems ne ES piliečiams tampa savotiška adaptacijos strategija, kuria pasinaudojama siekiant ne tik greitesnio įsiliejimo į Lietuvos darbo rinką, bet ir apskritai paprastesnio atvykimo į šalį ir gyvenimo joje. Tyrimo dalyvių patirtys patvirtina jau anksčiau minėtus migracijos ekspertų pasisakymus, kad šeimos susijungimo aplinkybė yra vienas paprasčiausių būdų legaliai atvykti ir gyventi šalyje. Pašnekovas iš Egipto (V-10) pabrėžė, kad santuoka *buvo vienintelis būdas atvėręs galimybes gyventi šioje šalyje*, o Kolumbijos Respublikos pilietis (V-4, 39 m.) sakė, kad santuoka *labai palengvino tvarkantis dokumentus [reikalingus leidimui gyventi šalyje]*.

Fiktyvios santuokos.

Kai kalba pasisuka apie santuoką kaip savotišką adaptacijos strategiją, natūraliai kyla klausimas dėl šių santuokų teisėtumo. Tarp tyrime dalyvavusių užsieniečių tokių atvejų nepastebėta – visi pašnekovai, įvardinę, kad santuoka buvo sukurta, pirmiausia, dėl teisinių aplinkybių, tvirtino, kad su sutuoktiniu iki šiol gyvena kartu ir palaiko šeimyninius santykius, kai kurie pašnekovai teigė, kad santuokos sudarymas tik dar labiau sutvirtino poros tarpusavio santykius.

Tyrimo metu kalbinti ekspertai taip pat nebuvo linkę teigti, kad fiktyvių santuokų reiškinys yra paplitęs Lietuvoje. Tik viena kalbinta ekspertė iš Kauno (VI-2, Kaunas, 2015.04.17) tvirtino, kad savo darbo praktikoje susiduria su fiktyvių santuokų atvejais.

Migracijos departamento atstovė atkreipė dėmesį, kad 2008-2009 metais fiktyvių santuokų skaičius buvo gerokai išaugęs, tačiau supaprastinus atvykimo į šalį sąlygas teisėtos veiklos pagrindu, pastebėta, kad dažniau pradėta steigti

⁷¹ Pašnekovas turėjo konkretų darbo pasiūlymą, bet pagal Lietuvos Respublikos įstatymus ši pozicija turėjo būti paskelbta viešai ir tik įsitikinus, kad joks Lietuvos Respublikos pilietis neatitinka šiai pozicijai keliamų kvalifikacijos reikalavimų, informantas būtų priimtas į darbą.

fiktyvias įmonės, o fiktyvių santuokų skaičius tuo laikotarpiu gerokai sumažėjo ir pastaraisiais metais jų buvo tik kelios.

<...> ir tiesiog užsieniečiai nebuvo suinteresuoti mokėti pinigų už fiktyvių santuoką ir tuo pagrindu atvykti, nes jie turėjo kitą būdą. (VI-4, Vilnius, 2015.05.12)

Galima manyti, kad po 2014 m. spalio mėnesį priimtų LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ pataisų, pagal kurias sugriežtinti reikalavimai užsieniečiams, norintiems užsiimti teisėta veikla šalyje, situacija keisis ir fiktyvių santuokų skaičius gali vėl didėti.

Pagal Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 43 str. 3 d. išduodant laikiną leidimą gyventi šeimos susijungimo pagrindu, vidaus reikalų ministro nustatyta tvarka⁷² turi būti nustatyta, ar sudaryta Lietuvos Respublikos piliečio ir ne ES piliečio santuoka nėra fiktyvi. Paprastai, sutuoktiniai yra apklausiami migracijos skyriaus pareigūnų, kuomet pateikia dokumentus dėl leidimo gyventi šalyje.

<...> yra nustatyta tvarka, vykdomos apklausos sutuoktiniams atskirai pasiūlant užpildyti nustatytos formos anketas, kur užduodami klausimai apie susipažinimo aplinkybes, apie bendravimo aplinkybes, apie bendro gyvenimo aplinkybes. (VI-2, Kaunas, 2015.04.17)

Gavus leidimą gyventi šalyje, pareigūnai turi teisę atvykti pas šeimą į namus ir patikrinti, ar šie gyvena kartu, tvarko bendrą ūkį ir pan. Tyrime dalyvavę užsieniečiai įvardino, kad jie dalyvavo interviu migracijos skyriuje, tačiau su procedūra, kuomet atvykstama į namus patikrinti, ar santuoka nėra fiktyvi, nesusidūrė nei vieno informanto šeima. Kalbinta Migracijos departamento atstovė teigė, kad po pirmo pokalbio su sutuoktiniais nustatyti, ar santuoka fiktyvi yra sudėtinga, todėl šios šeimos yra ir toliau stebimos:

<...> pirmą kartą tikrai yra sudėtinga nustatyti, kad yra fiktyvi santuoka, nes sutuoktiniai, jeigu yra fiktyvumas, tai jie dar labiau pasiruošę ir daugiau žino negu tie, kurie nefiktyvūs, todėl tokios šeimos yra stebimos – pagal gyvenamąją vietą migracijos tarnybos gali aplankyti, gali nueiti pakalbėti su kaimynais, su draugais <...> (VI-4, Vilnius, 2015.05.12)

⁷² Daugiau informacijos: www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.ABOC074487E8.

Ekspertai teigė, kad šeimų stebėjimas gali trukti metus ir ilgiau, pasitaiko situacijų, kai fiktyvios santuokos atvejis paaiškėja trečiais ar ketvirtais užsieniečio gyvenimo Lietuvoje metais:

<...> tokios santuokos yra stebimos ne vienerius metus ir kai asmenys praranda budrumą ir jau galvoja, kad jų niekas netikrina, tai tos aplinkybės paaiškėja per kokį trečią leidimą gyventi ar ketvirtą. (VI-2, Kaunas, 2015.04.17)

Pareigūnams dažniausiai įtarimų sukelia, kai tarp sutuoktinių yra didelis amžiaus skirtumas, jie bendrauja skirtingomis kalbomis, skiriasi jų išsilavinimas. Papildomo tikrinimo, ar santuoka nėra fiktyvi procedūros taip pat vykdomos, kai paaiškėja, kad sutuoktiniai negyvena kartu ir neveda bendro ūkio.

<...> iš karto automatiškai nuo ko prasideda tikrinimas, tai ryškūs skirtumai – amžiaus, (...) nemoka vienas kito kalbos, toliau, išsilavinimo lygis visiškai skirtingas, pavyzdžiui, ji baigusi universitetą, o jis koks nors darbininkas, matosi ir pagal veidus, net pagal tai. (...) Na, gal pagrindiniai – amžius, išsilavinimas ir kalba. Na, gal dar bendrų vaikų nebuvimas. (VI-1, Vilnius, 2015.04.10)

Dažniausiai vėliau paaiškėja aplinkybės, kad sutuoktiniai negyvena kartu, nepalaiko nei šeimyninių, nei sutuoktinių ryšių, neveda bendro ūkio <...> (VI-2, Kaunas, 2015.04.17)

Tam, kad patvirtinti ar paneigti fiktyvios santuokos įtarimus, vykstama pas užsieniečių į namus ir tikrinama, ar jis gyvena registruotoje vietoje su sutuoktiniu:

Tada prasideda procedūros, mes juos tikriname – važiuojame į butus, kur jie, jie privalo deklaruoti gyvenamąją vietą ir informuoti, kuri jie gyvena. Na, mes galime ir ryte atvažiuoti, pavyzdžiui, 7 valandą ryto, pavyzdžiui, pasižiūrėti miega jie ar nemiega. Tikriname, ar yra daiktai to žmogaus, kur jis gyvena. (VI-1, Vilnius, 2015.05.12)

Nors ekspertai pastebi, kad iš tiesų nustatyti fiktyvios santuokos atvejus yra sudėtinga, neretai pareigūnai sulaukia ir skundų dėl priimtų sprendimų. Migracijos departamento atstovė teigė, kad dažniausiai tokias bylas laimi valstybė, o ne skundus pateikę užsieniečiai:

<...> buvo skundų dėl tokių sprendimų. Ir mes laimėjome tas bylas, nes jau kai fiktyvumas nustatytas, tai sunku paneigti. Jau neigiamą sprendimą rašai, kai yra daug daug priežasčių <...> (VI-4, Vilnius, 2015.05.12)

Apibendrinant šeimos susijungimo sąlygas ir leidimų gyventi šiuo atveju išdavimo ir pratęsimo reikalavimus, empirinio tyrimo rezultatai rodo, kad

šalyje vykdoma politika yra linkusi į griežtą atvykstančių užsieniečių kontrolę. Nepaisant to, kad imigrantai dėl šeimos susijungimo atvyksta į šalį pas savo šeimos narius, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai ar leidimą gyventi šalyje turinčius užsieniečius, jie susiduria su biurokratinėmis kliūtimis gaunant leidimus gyventi ir neretai nėra tikri, ar atvykę į Lietuvą tikrai galės joje pasilikti. Kaip rodo praktika, tokių griežtų priemonių taikymas gali skatinti fiktyvių santuokų kūrimą – negalintys legaliai į šalį atvykti užsieniečiai gali ieškoti nelegalių būdų čia įsikurti. Šalyje galiojantys įstatymai kai kuriuos užsieniečius skatina sudaryti santuokas net ir tais atvejais, kai ryšiai tarp partnerių yra ilgalaikiai, tačiau formaliai įteisinti santykių šie neplanuoja. Lietuvoje negalioja partnerystės įstatymas, tad be formalios civilinės santuokos įteisinimo užsieniečiai negali gauti leidimo gyventi šalyje šeimos susijungimo atveju. Be to, užsieniečiai, gavę leidimus gyventi dėl šeimos susijungimo aplinkybės, turi teisę įsidarbinti šalyje be papildomo leidimo dirbti, o tai padeda greičiau įsilieti į šalies darbo rinką. Vis tik net Lietuvoje kuris laiką su šeimomis gyvenantys ir čia įsitvirtinę užsieniečiai nėra tikri dėl savo statuso šalyje, o privalomos leidimo gyventi pratęsimo procedūros sukelia neužtikrintumą dėl gyvenimo šalyje ateities.

3.3.2.2 Visuomenės nuostatos ne Europos Sąjungos piliečių atžvilgiu

Dar vienas socialinio konteksto veiksnys, turintis įtakos imigrantų adaptacijos tikslo šalyje eigai, yra susijęs su priimančios visuomenės nuostatomis imigrantų atžvilgiu. Visuomenės nuostatų svarba akcentuojama tiek segmentinės asimiliacijos, tiek Berry akulturacijos teorijų. Pasak segmentinės asimiliacijos atstovų, palankiau priimami fizine išvaizda, kalba, išpažįstama religija ar priklausomumu vienai ar kitai socialinei klasei artimesni mažumos nariai (Portes et al., 2001). Tai pastebi ir Berry (1997), kuris teigia, kad net ir šalyse, kuriose labiau orientuojamasi į naujai atvykstančiųjų integraciją, kai kurios imigrantų grupės dėl jų specifinių kultūrinių bruožų, išpažįstamos religijos ar rasinių aspektų, gali patirti priimančios visuomenės nepalankumą, o

tai vienas iš faktorių, lemiančių silpnesnės adaptacijos priimančioje visuomenėje pasekmes.

Dauguma kalbintų ne ES piliečių lietuvius įvardino kaip uždarius ir konservatyvius, bijančius priimti kitokius nei jie. Dėl šios priežasties užsieniečiai gali jaustis vieniši ir nepilnateisiai priimančios visuomenės nariai.

<...> jie [lietuviai] bijo užsieniečių. Jie bijo žmonių, kurie atrodo kitaip. Jie nenori bendrauti, bijo kažką pasakyti. (sutuoktinė V-3, 35 m., Bolivija)

<...> [susidūriau su] atvejais, kai norėjau save įtraukti į veiklą [su lietuviais], pasijutau, kad ten negaliu priklausyti, nes nesu vienas iš jų (...). Esu dvejus metus čia [Lietuvoje] ir pažinti dalykus [kultūrą, žmones] reikia laiko. Ir kai kurie vis dar nenori su manimi kalbėti, sakydami „Esi sušiktas indėnas“ ar „Esi iš Šiaurės Afrikos“ (...), nenori manęs pažinti. (V-14, 30 m., Iranas)

Tiesa, su tokia griežta nuomone apie lietuvius dalinosi ne visi pašnekovai. Kai kurie jų teigė, kad užmegzti ryšį su lietuviais yra sunku, o tapti artimais draugais užtrunka dar daugiau laiko, vis tik susibendravus atsiranda tarpusavio pasitikėjimas ir, kaip pastebi informantė iš Baltarusijos (M-1, 33 m.), *<...> tampama draugais amžiams.*

Tai, kad lietuvių požiūris imigrantų atžvilgiu dažniausiai yra formuojamas žiniasklaidos priemonių buvo pristatyta teorinėje disertacijos dalyje, aptariant vieną iš imigracijos dėl šeimos susijungimo struktūrinių veiksnių – visuomenės nuostatas. Tokia tendenciją patvirtina ir empirinio tyrimo duomenys – lietuviai rečiau tiesiogiai bendrauja su užsieniečiais, ypač išsiskiriančiais savo išvaizda, tad ši imigrantų grupė sulaukia didesnio dėmesio viešojoje erdvėje – gatvėje, kavinėse, parduotuvėse ir pan. Su padidintu dėmesiu susidūrę tyrimo dalyviai, tokias situacijas įvardino kaip *pozityvios diskriminacijos* atvejus (V-4, 39 m., Kolumbija; V-7, 29 m., Gruzija, M-10, 28 m., Brazilija). Kaip pasakojo pašnekovė iš Brazilijos (M-10, 28 m.), iš pradžių aplinkinių reakcija ją baugino, tačiau vėliau moteris supratusi, kad žmonės taip elgiasi ne dėl blogų ketinimų, o daugiau iš smalsumo.

Tačiau empirinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad Lietuvoje užsieniečiai susiduria ne tik su *pozityvios diskriminacijos* atvejais. Su neigiamos lietuvių nuostatomis imigrantų atžvilgiu dažniausiai tyrimo dalyviai susidūrė darbo rinkos ir sveikatos priežiūros srityse. Keletas pašnekovų taip pat paminėjo, kad

dėl nusistatymo prieš užsieniečius susidūrė su problemomis išsiniuojant būstą.

Diskriminaciniai atvejai darbo rinkoje, pirmiausiai, yra susiję su neigiamomis darbdavių nuostatomis užsieniečių atžvilgiu ir, to pasekoje, užsieniečiams kylančiais sunkumais įsidarbinant. Tyrimo dalyvių patirtys atskleidžia, kad darbdaviai nėra linkę pasikliauti ne ES piliečiais, o šalies darbo rinkoje prioritetas teikiamas Lietuvos Respublikos piliečiams, vėliau kitų ES šalių piliečiams ir tik tuo atveju, jei nepavyksta ieškamai pozicijai rasti kvalifikuoto darbuotojo iš šių valstybių, šansų būti įdarbintas sulaukia ne ES pilietis.

Žinai kaip tai veikia – pirmiausia lietuvis, tada europietis ir galiausiai trečiosios šalies pilietis. Tad darbą buvo gauti sunku, nes priklausiau trečiajai grupei. (V-3, 35 m., Bolivija)

Jei nieko nepažįsti tose kompanijose, ko nors, kas tave užtartų, tavimi pasitikėtų (...), tada viskas ir baigiasi – tu negali dirbti pas mus –, tai yra taip komplikuota. (V-17, 26 m., Jordanija)

Neigiamą darbdavių požiūrį patyrusi pašnekovė iš Baltarusijos (M-13, 31 m.) dalinosi patirtimi, kad įsidarbinant jai nepadėjo net ir turimos, nors ir minimalios, lietuvių kalbos žinios. Moteris pasakojo, kad tikėjosi gauti nekvalifikuotą darbą – *dirbti parduotuvėje, ne kur kasa, žmonės, bet viduj, kur lentynos. Kažką fasuoti, kažką panašaus, juk visada reikalingi darbuotojai –*, tačiau darbdavio neįtikino, kad tokiam darbui užteks turimų lietuvių kalbos įgūdžių. Tiesa, darbdavys šiuo atveju tiesiogiai nenurodė, kad nenori moters priimti į darbą dėl to, kad ši yra užsienietė, tačiau akcentavo jos lietuvių kalbos žinių trūkumą:

Aš jiems, sakiau, kad lankau kursus ir (...), be to juk aš neprašau darbo su žmonėmis, o bendrautume juk tik savo mažame darbuotojų rate, ir man tai būtų didelė pagalba iš jų pusės (...) O jie man sako – ne, atneškite pažymą, kad išlaikėte egzaminą, kad mokate kalbėti, kitaip mes jūsų negalim priimti. (M-13, 31 m., Baltarusija)

Reikėtų pastebėti, kad su tokiomis neigiamomis darbdavių nuostatomis susidūrė ne visi pašnekovai. Tyrimo dalyvis iš Gruzijos (V-11, 35 m.) teigė, kad darbovietėje diskriminacijos jo ir kitų įmonėje dirbančių užsieniečių atžvilgiu nepatyrė – *nėra tokių dalykų, kad negali daryti karjeros, nes esi ne iš*

Lietuvos. Vyras taip pat pastebėjo, kad kompanijoje yra ir užsieniečių, kurie užima aukštesnes pareigas už lietuvius.

Tačiau šio pašnekovo patirtis gali būti susijusi ir su tuo, kad jis yra šviesaus gymio, kilęs iš šalies, apie kurią Lietuvos visuomenėje atsiliepiama pozityviai. Panašios nuomonės, kodėl nesusidūrė su neigiamomis visuomenės nuostatomis, laikosi ir pašnekovas iš JAV, pabrėždamas, kad jis yra baltaodis vyras, o tai, pasak pašnekovo, yra labai svarbus veiksnys:

<...> dažnai jaučiuosi, kad esu pašalietis, nenorimas, bet, žinai, kaip amerikietis baltaodis vyras nesu tas prie kurio priekabiuojama. (...) Aš neturiu susidoroti su tuo, su kuo turi kiti dėl jų seksualinės orientacijos ar odos spalvos, ar kažko panašaus, o priešingu atveju, manau, kad turėčiau. (V-8, 40 m., JAV)

Empirinio tyrimo duomenys patvirtina, ankstesnių tyrėjų (Portes et al., 2001; Berry, 1997) įžvalgą, kad daugumos visuomenės nariai yra atviresni asmenims, kurie yra jiems artimesni išpažįstama religija, kalba ar fizine išvaizda. Pašnekovai, kilę iš musulmoniškų kraštų ar esantys tamsesnio gymio, daug dažniau įvardino susidūrę su neigiamomis nuostatomis jų atžvilgiu. Visų pirma, informantai, kilę iš Egipto, Alžyro, Jordanijos ir Irano pasakojo daug dažniau susidūrę su neigiamu darbdavių požiūriu ir situacijomis, kai įsidarbinant nebuvo kreipiamas dėmesys nei į jų išsilavinimą, sukauptą profesinę patirtį, užsienio kalbų mokėjimą ir pan.

<...> supratau, kad net ir tuomet, jei turi du ar tris mokslo laipsnius ir kalbi šešiomis kalbomis, tu nieko neturi. Pavadinčiau tai riboto požiūrio šalimi (...), pirma, labai sunku susirasti darbą žmogui, kuris yra užsienietis ir, antra, kuris yra arabas. (...) jiems nesvarbu, kas tu esi ir kokius įgūdžius turi <...> (V-5, 31 m., Alžyras)

Iš musulmoniškų kraštų kilę užsieniečiai dažniau susiduria ir su neigiamomis nuostatomis bei užgauliojimais bendraudami su lietuviais viešojoje erdvėje. Pašnekovai vyrai akcentavo, kad ypač sunku santykius užmegzti su lietuviais vyrais.

<...> daugumai lietuvių vyrų čia [Lietuvoje] nepatinka vyrai užsieniečiai (V-16, 26 m., Egiptas)

<...> Lietuvoje žmonės nepasitiki vienas kitu (...), ypač vaikinai (...) nelengva yra, kad kas nors iš jų taptų draugu, tikru draugu. (V-17, 26 m., Jordanija).

<...> kada jie [lietuviai] mane užkalbina, jie pirmiausia manęs paklausia, kodėl aš čia atvykau (...) – čia nėra saulės, šilumos, grįžk atgal iš kur atvažiavai. (...) dažnai susiduriu su tokiomis situacijomis. (V-14, 30 m., Iranas)

Islamą išpažįstantys informantai dažniau nei kiti užsieniečiai susiduria su neigiamomis nuostatomis ne tik įsidarbindami ar tiesiogiai bendraudami su lietuviais, bet ir ieškodami būsto. Pavyzdžiui, pašnekovas iš Egipto (V-16, 26 m.) pasakojo, kad internete pagal skelbimą susirado būstą nuomai ir paskambino nurodytais kontaktais, norėdamas jį apžiūrėti. Telefonu informantas kalbėjo lietuviškai ir susitarė dėl susitikimo. Apžiūrėtas butas jam patiko ir norėjo su savininku susitarti dėl jo nuomos. Tačiau susitikimas nevyko taip sklandžiai – buto savininkas pamatęs, kas norėtų išsinuomoti būstą apsigalvojo ir daugiau neatsakė į pašnekovo skambučius:

<...> atėjau [apžiūrėti buto], žiūri į mane, kad aš užsienietis. Sako – žiūrėk (...), sakau – man patinka, (...) – gerai, paskambink rytoj, skambinu – neatsiliepia. (V-16, 26 m., Egiptas)

Sveikatos priežiūros įstaigos, tai dar viena sritis, kuri užsieniečiai susiduria su negatyviu požiūriu jų atžvilgiu.

<...> buvo viena situacija, nu čia iš pradžių, kada aš nekalbėjau lietuvių (...). Bet paskui man pasakė, ne dėl to, kad aš baltarusė, bet gydytoja tokia yra, toks jos charakteris, su visais tokia, nesvarbu ar baltarusė, ar ne baltarusė. Bet man atrodė, kad būtent dėl to, todėl, kad ji ir pasakė taip griežtai – iš kur tu atvažiavai? (M-4, Baltarusija)

Pašnekovai pasakojo, kad dažniausiai susidūrė su situacijomis, kai medikai nenorėjo aptarnauti dėl to, kad šie negebėjo kalbėti lietuviškai:

<...> negalėjau paaiškinti savo problemos, aš nežinojau lietuvių žodžių. Jis [gydytojas] man pasakė – aš nekalbu rusiškai. (...) tyrimą padarė, sakė viskas gerai ir tada kalbėjo tik rusiškai. Man buvo taip įdomu, kodėl prieš tai nenorėjo, o dabar kalba. Nu aš negaliu pasakyti, kad tai diskriminacija, tai kultūra. (M-3, 42 m., Kazachstanas)

<...> mano žmona buvo su manimi [klinikoje], nes galvojo, kad jei ten niekas nekalbėtų angliškai, tad ji man išverstų. Ji paklausė gydytojos – ar jūs galite kalbėti anglų kalba? Ji [gydytoja] atsakė – kodėl turėčiau kalbėti anglų kalba. Aš esu Lietuvoje. (V-10, Egiptas)

Pastarojo informanto iš Egipto patirtis gydymo įstaigoje yra glaudžiai susijusi su žiniasklaidoje formuojamu imigranto įvaizdžiu, kuris dažnai apibūdinamas neigiamai, neretai ne ES piliečius asocijuojant su nusikaltėliais ar kitaip grėsmę Lietuvos visuomenei keliančiais asmenimis⁷³

⁷³ Plačiau žr. sk. 2.3 Lietuvos visuomenės nuostatos imigrantų atžvilgiu, p. 105.

<...> Esu susidūręs su gydytoja rasiste, kuri liepė mano žmonai neturėti vaikų su egiptiečiu, nes jie grobia vaikus (...) ir tai turėjo būti mano gydytoja, kuri mane gydys ir kuria turėčiau pasitikėti (V-10, Egiptas)

Vis tik ne visi tyrime dalyvavę imigrantai, kurie įvardino, kad teko susidurti su lietuvių uždarmu ir neigiamomis nuostatomis jų atžvilgiu, buvo linkę tokias situacijas įvardinti kaip diskriminacines. Pašnekovai teigė, kad Lietuva nėra jokia išimtis ir kiekvienoje šalyje gali susidurti su neigiamomis nuostatomis. Kai kurių pašnekovų nuomone daug kas priklauso ir nuo paties užsieniečio, jo atvirumo bendravimui su daugumos visuomenės nariais.

Mano atžvilgiu jokios diskriminacijos nebuvo. Gal aš tiesiog toks žmogus, bendraujantis ir ramus, manęs iš niekus neišmetė, man čia labai ramu. (M-14, 40 m., Rusija)

Priimančios visuomenės nuostatų svarbą imigrantų adaptacijai šalyje galima būtų apibendrinti tyrimo dalyvės iš JAV pastebėjimu, jei lietuviai būtų atviresni kultūrų įvairovei ir palankiau žiūrėtų į šalyje gyvenančius kitataučius, pastarieji ne tik sėkmingiau integruotųsi į šalies socialinį gyvenimą, bet ir būtų labiau linkę sieti savo ateitį su Lietuva:

<...> manau, kad visuomenė bendrai turėtų būti atviresnė (...), nes žmonės tik nori būti svetingai sutikti ir jaustis normaliai. Ir aš manau, jei žmogus tai pasieks su daugumos visuomenės pagalba, tai bus sėkmė ir žmonės norės čia [Lietuvoje] pasilikti ilgesnį laiką. (M-7, 35 m., JAV)

Būtent visuomenės nuostatų ir adaptacijos sąsajas yra linkęs išvelgti ir Berry (1997), kurio nuomone mažumos grupės narių adaptacijos rezultatas priklauso nuo daugumos visuomenės požiūrio į juos. Tais atvejais, kai daugumos visuomenė yra atvira mažumos grupės nariams, o asmuo vis labiau prisitaiko prie šalies konteksto, pasireiškia integracijos tipas ir atvirkščiai, jei asmeniui nepavyksta prisitaikyti prie naujos aplinkos pasireiškia separatizmo tipas. Teigiama, kad integraciją kaip vieną iš adaptacijos tipų, pirmiausia, pasirenka asmenys, kurie patenka į kultūrinei įvairovei atvirą visuomenę, kurioje vyrauja nedidelis nusistatymas ir diskriminacija prieš tam tikras etnines grupes (Organista et al., 2010 pagal Berry, 2003).

Vienas tyrimo dalyvių iš JAV (V-6, 44 m.), dalindamasis asmenine patirtimi su koku lietuvių požiūriu į užsieniečius jam asmeniškai teko susidurti, pastebėjo, kad lietuviai tampa atviresni įvairioms socialinėms ir etninėms mažumoms:

<...> pastebiu, kad lietuviai yra gana konservatyvūs [kitos tautybės ar seksualinės orientacijos žmonių atžvilgiu], bet, manau, jaunimas yra daug labiau prisitaikantis ir priimantis nei tai buvo praeityje. (V-6, 44 m., JAV)

Nepaisant pašnekovo pastebėtų pokyčių, kaip buvo aptarta šiame disertacijos poskyryje, empirinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad šalyje vis dar vyrauja labiau neigiamos nei teigiamos visuomenės nuostatos imigrantų atžvilgiu – užsieniečiams vis dar sunku užmegzti artimesnius ryšius su lietuviais, ir tai, kad išvaizda išsiskiriantys imigrantai sulaukia smalsių ir įkyrių žvilgsnių viešoje erdvėje, o ne krikščionybę išpažįstantys užsieniečiai dažniau dalinasi neigiamomis patirtimis ir įvardina jaučiantys atskirtį, patvirtina anksčiau minėtas Berry (1997) ir segmentinės asimiliacijos teorijos atstovų (Portes et al., 2001) įžvalgas, kad daugumos visuomenė yra linkusi palankiau vertinti tuos mažumos grupės narius, kurie yra jiems artimesni išvaizda, kultūriniais bruožais ir religija.

3.3.2.3 Socialinių ryšių vaidmuo ir svarba imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinei adaptacijai

Dar vienas imigrantų socialinei adaptacijai svarbus socialinio konteksto veiksnys, pagal segmentinės asimiliacijos teoriją, yra siejamas su tikslo šalyje esančiomis imigrantų bendruomenėmis bei tai, kokius resursus šios bendruomenės turi tam, kad galėtų padėti naujai į šalį atvykstantiems imigrantams.

Empirinio tyrimo duomenys rodo, kad socialiniai ryšiai imigrantams yra svarbūs tiek gyvenimo tikslo šalyje pradžioje, tiek tolimesniuose adaptacijos priimančioje visuomenėje etapuose. Tačiau reikėtų pastebėti, kad kitaip nei teigė segmentinės asimiliacijos atstovai (Portes et al., 2001), imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste, svarbiausiu paramos ir pagalbos šaltiniu yra ne imigrantų bendruomenės, o užsieniečių, atvykusių gyventi į Lietuvą dėl šeimos susijungimo, sutuoktiniai ir/ arba jų turimi socialiniai ryšiai .

Imigrantų bendruomenės kaip pagalbos šaltinis, kuriuo naudojosi atvykę į šalį ir gyvendami joje, nebuvo įvardintos nei vieno tyrimo dalyvio. Tiesa, keletas pašnekovų paminėjo, kad pagalbos kreipėsi į pavienius Lietuvoje gyvenančių užsieniečius – iš tos pačios kilmės šalies ar užsieniečius, kuriuos vienija panaši

migracijos istorija (dažniausiai imigrantus, sukūrusius mišrias šeimas su Lietuvos Respublikos piliečiais). Tyrimas atskleidžia, kad prieš atvykstant į Lietuvą šalyje turėtų pažįstamų užsieniečių parama buvo susijusi su įsikūrimui svarbios informacijos suteikimu, pagalba tvarkantis biurokratinis leidimo gyventi šalyje formalumus, ieškant būsto, rekomendacijų dėl vaikų darželių ar mokyklų suteikimu, taip pat informavimu apie NVO, teikiančias pagalbą ne ES piliečiams. Tuo tarpu pažintys su Lietuvoje gyvenančiais užsieniečiais, užmegztos informantams atvykus į Lietuvą (dažniausiai lietuvių kalbos kursuose), buvo naudingos plečiant socialinių ryšių ratą, o taip pat ieškant įsidarbinimo šalyje galimybių.

Tyrime dalyvavę imigrantai buvo labiau linkę akcentuoti pagalbą, kurios sulaukė ne iš savo tautiečių ar kitų užsieniečių, gyvenančių Lietuvoje, bet iš savo sutuoktinių ir jų artimųjų rato. Pašnekovai pabrėžė, kad pagalba buvo svarbi, tiek gyvenimo šalyje pradžioje (tvarkantis leidimo gyventi formalumus; surandant gyvenamąją vietą šeimai; suteikiant adresą, kuriuo užsienietis galėtų įregistruoti savo gyvenamąją vietą leidimui gyventi šalyje), tiek jau įsikūrus (adaptuojantis naujoje kultūrinėje aplinkoje; sprendžiant tokius kasdieninius reikalus kaip vizitas pas gydytoją ar kirpėją).

Svarbų vaidmenį sutuoktiniai ir jų turimi socialiniai ryšiai atliko ir užsieniečio darbo paieškose. Paprastai migracijos kontekste akcentuojama etninių ryšių svarba įsidarbinant tikslo šalyje tyrime neatsiskleidžia. Tik viena tyrimo dalyvė, atvykusi iš Vietnamo, įvardino, kad pirmąjį darbą jai padėjo surasti pažįstami iš jos kilmės šalies.

Taip pat reikėtų išskirti ir sutuoktinių ir jo artimiausios aplinkos teikiamos emocinės paramos svarbą. Tiesa, šį faktorių dažniau minėjo kalbintos moterys, o vyrai buvo labiau linkę akcentuoti praktinių patarimų, reikalingų įsikuriant naujoje aplinkoje, naudą.

<...> aš neturėjau jokių problemų, nes vyras labai toks pasirūpino dėl visko. (...) Nu vyro motina, anyta. Labai. (...) visur galėjo padėti, jeigu buvo liūdna ar nesuprasdavau. (M-5, 29 m., Ukraina)

<...> gerai, kad čia buvo giminaičiai, dėdė. Nu truputį padėjo. Jie man padėjo psichologiškai, jaučiausi ne kaip viena. Buvo galima kažkam paskambinti, paklausti. (M-6, 42 m., Baltarusija)

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad socialinių ryšių buvimas tikslo šalyje iš dalies palengvina jų socialinę adaptaciją priimančioje visuomenėje, o ypač gyvenimo šalyje pradžioje, kai susiduriama su didžiausiais iššūkiais ir sunkumais. Informantai pastebėjo, kad sutuoktiniai ir jų artima aplinka buvo svarbiu paramos ir pagalbos šaltiniu, o užsieniečiai neturėdami tokio palaikymo turėtų susidurti su daugiau sunkumų ir rūpesčių.

<...> tai kaip tuomet būna tiems, kurie atvyksta tiesiog taip [neturėdami pažįstamų ar artimų žmonių rato] <...> (V-2, 29 m., Alžyras)

<...> negaliu įsivaizduoti, kaip jiems [neturintiems artimųjų Lietuvoje] yra sunku. (V-15, JAV)

Apžvelgus socialinio konteksto veiksnius, galima daryti išvadą, kad segmentinės asimiliacijos atstovų pastebėjimas apie socialinio konteksto veiksnių įtaką migrantų adaptacijai, empiriniame tyrime pasitvirtina tik iš dalies.

Empirinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad nepaisant to, kad tyrimo dalyviai atvyko į Lietuvą pas sutuoktinius ar tuometinius partnerius, kurie yra Lietuvos Respublikos piliečiai arba leidimą gyventi Lietuvoje turintys užsieniečiai, jie atsidūrė ne itin svetingoje ir sunkiai juos priimančioje aplinkoje.

Bene labiausiai neigiamai adaptaciją priimančioje visuomenėje veikiantis veiksnys yra susijęs su šalyje migraciją reguliuojančiais įstatymais, kurie ne tik neskatina imigrantų adaptacijos, bet neretai sukuria situacijas, kai dviejų skirtingų tautybių asmenų šeimos yra priverstos ieškoti alternatyvų gyvenimui Lietuvoje. Pagal segmentinės asimiliacijos teoriją, šalyje įgyvendinamas imigracijos dėl šeimos susijungimo politines priemones galima priskirti prie 'pasyvaus priėmimo'. Kiekvienas į šalį atvykstantis užsienietis turi teisę gauti leidimą šeimos susijungimo atveju, tačiau šiame migracijos etape yra susiduriama su leidimo gyventi gavimo kliūtimis, kurios dažnai priverčia šeimas galvoti ne apie adaptaciją priimančioje visuomenėje, bet apie išvykimą iš šalies. Tyrimo dalyvių patirtys rodo, kad leidimų gyventi šalyje pratęsimo tvarka nėra tinkama Lietuvoje su šeimomis įsikūrusiems ir čia įsitvirtinusiems užsieniečiams – net ilgiau šalyje gyvenantys, sėkmingai į darbo rinką

integravęsi ar gyvenimą šalyje susikūrę užsieniečiai nėra tikri dėl savo statuso ir gyvenimo šalyje perspektyvų, nes nuolat susiduria su sunkumais pratęsdami laikinus leidimus gyventi ar laukdami sprendimų dėl nuolatinio leidimo gyventi šalyje išdavimo. Taip pat pastebima, kad šalyje galiojantys imigracijos įstatymai sukuria terpę, kuria naudojasi šeimos imigrantai, siekdami lengvesnio ir greitesnio įsiliejimo į šalies darbo rinką. Kai kuriais atvejais santuoka tampa savotiška adaptacijos strategija, palengvinanti ne tik įsitraukimą į šalies darbo rinką, bet ir apskritai atvykimą į šalį ir gyvenimą joje.

Nors dauguma informantų teigė, kad su diskriminacinėmis situacijomis dėl to, kad jie yra užsieniečiai, nesusidūrė arba tokių situacijų nebuvo linkę įvardinti kaip diskriminacinių, tačiau užsieniečiai Lietuvoje susiduria su neigiamomis nuostatomis – dėl išskirtinės išvaizdos (pvz., tamsesnės odos ar plaukų spalvos) sulaukia daugiau, kartais net įkyraus ir bauginančio, dėmesio viešoje erdvėje, o dėl išpažįstamos religijos ir nesugebėjimo kalbėti lietuvių kalba susiduria su sunkumais įsidarbinant, išsinuomojant būstą ar gaunant sveikatos priežiūros paslaugas. Empirinio tyrimo metu gauti duomenys patvirtina ankstesnių tyrimų įžvalgas, kad visuomenė yra atviresnė fizine išvaizda, kalba ir/ arba išpažįstama religija artimesniems mažumos nariams.

Empirinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad trečiasis, segmentinės asimiliacijos atstovų išskiriamas, socialinio konteksto veiksnys – imigrantų bendruomenės ir jų turimi resursai – imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste neturi didelės reikšmės. Tyrimo duomenys rodo, kad imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste svarbiausiu pagalbos šaltiniu gyvenimo šalyje pradžioje ir tolimesniuose etapuose tampa ne imigrantų bendruomenės, o sutuoktinis ir jo artimiausia aplinka – artimieji, draugai, bendradarbiai ir pan. Sutuoktinių ir jų artimos aplinkos parama pasireiškė pagalba tvarkantis gyvenimo šalyje formalumus, adaptuojantis naujojoje kultūrinėje aplinkoje, psichologiniu palaikymu pereinamojo laikotarpio metu, o taip pat įsitraukiant į šalies darbo rinką.

3.3.3 Imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinė adaptacija darbo rinkos, lietuvių kalbos gebėjimų ir socialinių ryšių kontekste

Šioje disertacijos dalyje pristatoma kaip imigrantai dėl šeimos susijungimo aplinkybės adaptuojasi Lietuvoje bei kokios jų socialinės adaptacijos patirtys darbo rinkos, lietuvių kalbos gebėjimų ugdymo ir socialinių ryšių kontekste. Tyrimo metu pastebėta, kad šios trys sritys yra glaudžiai tarpusavyje susijusios, tad galima daryti prielaidą, kad sėkminga adaptacija kiekvienoje šių sričių, yra ir bendrai sėkmingą adaptaciją priimančioje visuomenėje lemiantis veiksnys. Siekiant atskleisti, kokie imigrantų dėl šeimos susijungimo adaptacijos tipai dažniausiai pasireiškia kiekvienoje iš minėtų sričių, remiamasi lietuvių mokslininkų Kasatkinos ir Leončiko (2003) sociologiniam tyrimui pritaikyta Berry akultūracijos strategijų schema, pagal kurią laikomasi nuostatos, kad adaptacijos tipas yra daugiau nei individualaus elgesio strategija. Pagal adaptacijos tipų schemą adaptacijos tipas ir yra nustatomas įvertinant du veiksnius – ar yra pasitenkinimas pasiektu statusu ir kaip kinta etnis tapatumas.

3.3.3.1 Imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinė adaptacija darbo rinkos kontekste

Apžvelgiant tyrimo dalyvių adaptacijos darbo rinkoje patirtis, pastebėta, kad dalis kalbintų užsieniečių, įsidarbinimo galimybių Lietuvoje pradėjo ieškoti prieš čia atvykstant – siuntinėjo gyvenimo aprašymus tarptautinėms kompanijoms, vykdančioms savo veiklą Lietuvoje, domėjosi, verslo steigimo galimybėmis šalyje ar įgijo naują specialybę su kuria tikėjosi lengviau įsidarbinti. Pavyzdžiui, pašnekovė iš Ukrainos (M-8, 33 m.), kurios pagrindinė veikla kilmės šalyje buvo susijusi su fotografija, pasakojo, kad norėdama lengviau ir greičiau integruotis Lietuvos darbo rinkoje nusprendė įgyti manikiūrininkės profesinę kvalifikaciją.

<...> dar būdamas Didžiojoje Britanijoje praleidau daug laiko ieškodamas savarankiško darbo galimybių (...) studijavau, kokios yra sąlygos įsteigti kompaniją Lietuvoje (...), kas veiktų ir kas neveiktų [šalyje]. (V-6, 44 m., JAV)

<...> kai ruošiausi važiuoti į Klaipėdą, žinojau, kad man reikia kitos veiklos, nes su fotografija man bus sunku susirasti darbą. Tad Ukrainoje baigiau manikiūrininkės kursus, gavau diplomą. (M-8, 33 m., Ukraina)

Tyrimas atskleidžia, kad užsieniečiai taiko įvairius įsidarbinimo galimybių šalyje paieškos būdus. Dalis informantų savarankiškai ieškojo darbo internete, siuntinėjo gyvenimo aprašymus ir dalyvavo darbo pokalbiuose, kiti pasitelkė sutuoktinių pagalbą ir susirado darbą tiesiogiai per juos ar jų socialinių ryšių ratą. Keletas pašnekovų, susidūrę su sunkumais susirasti darbą dėl lietuvių kalbos žinių trūkumo ir/ ar turimos profesinės kvalifikacijos nepripažinimo, nusprendė užsiimti individualia veikla ar steigti nuosavą verslą. Pastebima, kad tyrimo dalyviai, pirmiausia, kryptingai ieškojo tik kvalifikuoto darbo – atitinkančio jų įgytą išsilavinimą ir sukauptą darbinę patirtį.

<...> atvykęs čia nenorėjau būti įdarbintas tokioje srityje, kuri būtų nutolusi nuo srities, kurią studijavau, aš buvau šioje vietoje išrankus. (V-7, 29 m., Gruzija)

<...> tai [darbo paieškos] užtruko du ar tris metus, bet aš radau poziciją mane dominančioje finansų srityje logistinėje kompanijoje, dirbančioje su Rusijos kompanijoms, nes jiems reikėjo žmogaus, išmanančio Rusijos įstatymus (M-2, 28 m., Rusija)

Mažesnes ambicijas dalyvauti šalies darbo rinkoje ir tai, kokią poziciją joje užims, turėjo tyrime dalyvavusios moterys. Šios, kalbėdamos apie adaptacijos darbo rinkoje patirtis, nesureikšmino nei užimamos pozicijos darbe, nei už jį gaunamo atlygio ir apskritai pačios įsidarbinimo galimybės. Iš dalies tokias moterų patirtis galima sieti su tradiciniu požiūriu į lyčių vaidmenis šeimoje, kai paprastai sutuoktinis vyras, o ne moteris, yra atsakingas už šeimos finansinę gerovę.

<...> atvykusi į Lietuvą nesitikėjau dirbti, maniau, kad metus praleisiu mokydama [lietuvių] kalbos, dirbsiu kaip padavėją ar kažką panašaus. (M-10, 28 m., Brazilija)

Nepaisant daugumos tyrimo dalyvių lūkesčių, susijusių su įsidarbinimu šalies darbo rinkoje, tyrimo rezultatai atskleidžia, kad didžioji dalis kalbintų užsieniečių pradėjo dirbti nuo daug žemesnės pozicijos ir gaudami daug mažesnę atlyginimą, lyginant su jų pasiekimais kilmės šalyje ar šalyje, kurioje jie gyveno prieš atvykdami gyventi į Lietuvą. Priežastys, kodėl dėl šeimos susijungimo į Lietuvą atvykę ne ES piliečiai turėjo pradėti savo profesinę

karjerą (beveik) nuo pradžių, dažniausiai buvo susijusios su lietuvių kalbos žinių trūkumu ir nauja kultūrine aplinka, prie kurios priprasti reikėjo laiko.

<...> teisybę pasakius, turėdamas patirties ir MBA [Master of Business Administration] diplomą, pradėjau nuo daug žemesnės pozicijos. (...) Priežastis buvo ta, kad tai buvo nauja sritis, taip pat nauja šalis ir man reikėjo prie jos priprasti. Tai buvo pagrindinės priežastys, kodėl nesijaučiau patogiai (V-11, 35 m., Gruzija)

Etniškumo vaidmuo adaptuojantis tikslo šalies darbo rinkoje.

Kaip jau įvardinta, du pagrindiniai veiksniai, pagal kuriuos galima įvertinti, koks socialinės adaptacijos tipas pasireiškia, yra susiję su palaikomu/ išlaikytu etniniu tapatumu ir pasitenkinimu pasiektu statusu. Kalbant apie pirmąjį veiksni – etninio tapatumo palaikymą –, pastebima, darbo rinkos kontekste yra svarbus ne tiek etniškumo palaikymas, kiek jo panaudojimas. Pagal Castles ir Miller (1998), migracijos kontekste etniškumas yra interpretuojamas kaip ‘situacinis’ ir panaudojamas tokiose situacijose, kada šis yra būtinas ir naudingas. Pasirinkimas yra daromas pasirenkant etnines ribas, pasižyminčias tokiais kultūriniais bruožais kaip kalba, religija, bendra istorija ir pan.

Kitaip, nei rodo įvairūs migracijos tyrimai (Massey et al., 1993; Ryan, Sales, Tilki ir Siara, 2008), empirinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad adaptuojantis šalies darbo rinkoje informantams nebuvo svarbi jų etninei grupei priklausančių imigrantų ir jų socialinių tinklų pagalba, o pasitelkti kiti etniškumo bruožai. Tik viena pašnekovė iš Vietnamo (M-11, 35 m.) paminėjo, kad pasinaudojo savo tautiečių pagalba gaunant pirmą darbą Lietuvoje:

<...> [pradžioje] turėjau darbą turguje (...) keletas vietnamiečių turėjo darbą [ten] ir man padėjo jį gauti. (M-11, 35 m., Vietnamas)

Dėl šeimos susijungimo aplinkybės į Lietuvą atvykę ne ES piliečiai dažniausiai dirba tarptautinėse kompanijose ir yra atsakingi už ryšių palaikymą su jų kilmės šalies rinka. Tokia aplinkybė paprastai yra susijusi su lietuvių kalbos gebėjimų stoka, nes tokiam darbui reikalinga užsieniečio gimtoji arba anglų kalbos, o lietuvių kalba nėra būtina. Neretai būtent gebėjimas kalbėti retesnėmis kalbomis ir tampa, užsieniečio įdarbinimo vienoje ar kitoje tarptautinėje kompanijoje, privalumu. Kalbos, vienos iš etniškumo požymių, svarbą, užsieniečių įsiliejimo į Lietuvos darbo rinką kontekste, galima

interpretuoti kaip tam tikrą socialinį kapitalą, kuriuo pasinaudojama siekiant sėkmingos adaptacijos tikslo šalies darbo rinkoje. Tiesa, nors šiame kontekste gimtoji kalba yra laikoma privalumu, tačiau mokslininkai Castles ir Miller (1998) mano, kad tokie matomi etniškumo požymiai kaip kalba gali tapti ir atskirties kriterijumi. Tai patvirtina ir empirinio tyrimo duomenys. Apžvelgus šeimos imigrantų patirtis adaptuojantis Lietuvos darbo rinkoje, užsieniečiams dažniau galima būtų priskirti marginalizacijos ar separatizmo, o ne integracijos adaptacijos tipus.

Kaip pastebi Kasatkina ir Leončikas (2003), etnis atsiribojimas gali būti tiek laisvai pasirenkamas, tiek paveiktas daugumos visuomenės, o kai kuriais atvejais net ir priverstinis. Reikėtų pastebėti, kad kalbant apie imigrantų etninį atsiribojimą darbo rinkos kontekste (užsieniečių įsidarbinamą tarptautinėse įmonėse ir/ arba darbą gimtosios šalies kalba, darbo reikalais nuolat palaikomus ryšius su kilmės šalimi ir pan.) jis dažniau yra priverstinis ir veikiamas daugumos visuomenės. Be dėl tikslo šalies socialinio konteksto įtakoto stipraus etninio tapatumo palaikymo darbe, marginalizacijos ar separatizmo tipai pasireiškia ir dėl informantų įvardinamo (ne)pasitenkinimo pasiektu statusu, kuris laikomas dar vienu veiksniumi pagal kurį nustatomas vienas ar kitas adaptacijos priimančioje visuomenėje tipas.

Pastebima, kad separatizmas kaip adaptacijos tipas dominuoja tarp tyrimo dalyvių vyrų. Moksliniuose šaltiniuose nurodama, kad separatizmo strategiją renkasi asmenys, kurie gali reikšti tiek pasitenkinimą, tiek nepasitenkinimą pasiektu statusu, tačiau palaiko savo etninį tapatumą (Kasatkina ir Leončikas, 2003). Etninio tapatumo palaikymas šiuo atveju pasireiškia tyrimo dalyvių vyrų įsidarbinimu tarptautinėse įmonėse, kuriose jie dažniausiai bendrauja gimtąja kalba, o bendradarbių tarpe juos supa kiti užsieniečiai, neretai iš tos pačios kilmės šalies. Tuo tarpu kalbant apie pasitenkinimą pasiektu statusu darbo rinkos kontekste, tyrimo duomenys atskleidžia, kad dalis informantų vyrų buvo linkę įvardinti, kad savo statusu darbe yra patenkinti, o kiti išreiškė stiprų nepasitenkinimą.

Nepasitenkinimą pasiektu statusu darbo rinkoje galima sieti su informantų vyrų šeimos maitintojo vaidmens neišpildymu, kurį lemia, visų pirma, menkos galimybės finansiškai aprūpinti šeimą, o taip pat ribotos užsieniečių galimybėmis tobulėti profesinėje srityje. Nepasitenkinimą Lietuvoje turimu statusu ypač išreiškė tie tyrimo dalyviai, kurie dėl šeimos santykių išsaugojimo paaukojo geras profesines ir finansines galimybes kilmės šalyje ar šalyje, kurioje gyveno iki migracijos.

<...> palikau šeimą, kad atvykčiau čia kentėti (...) be šeimos ir nieko negaudamas. (V-2, 29 m., Alžyras)

<...> kodėl esu nepatenkintas, nes nesijaučiu gaunantys pakankamai galimybių darbo prasme (...) negaliu būti paaukštintas pareigose, negaliu pereiti dirbti į kitus departamentus. Tad mintis apie atlyginimo padidėjimą yra neįmanoma. (...) Jaučiuosi baudžiamas, nes kalbu arabų ir prancūzų kalbomis, negaudamas galimybių 'augti'. (V-10, Egiptas)

Tačiau ne visi kalbinti vyrai, kurių adaptaciją šalies darbo rinkoje būtų galima priskirti separatizmo tipui, buvo linkę išreikšti nepasitenkinimą pasiektu statusu. Nors pašnekovai dalinosi patirtimi, kad neturėjo galimybių įsidarbinti Lietuvos įmonėse dėl to, kad yra užsieniečiai (paprastai dėl lietuvių kalbos gebėjimų trūkumo ar Lietuvoje nepripažįstamos profesinės kvalifikacijos), o dažnu atveju ir dėl šios aplinkybės užtrukusiomis darbo paieškomis, kurios neretai pasireiškė ir sunkumais šeimoje bei psichologiniais iššūkiais pačiam pašnekovui, nemaža dalis vyrų buvo linkę turimą darbą vertinti teigiamai ir teigė, nesijaučiantys, kad būtų atskirti nuo daugumos visuomenės darbo rinkos kontekste. Tokios tyrimo dalyvių patirtys rodo, kad priskirti vieną ar kitą adaptacijos tipą yra problematiška, nes pagal veiksnius, kurie nurodo adaptacijos tipą (pasitenkinimą pasiektu ir išlaikytą etninį tapatumą), galima būtų kelti prielaidą, kad pašnekovų adaptacijos tipas – separatizmas ar marginalizacija, tačiau net ir tie, kurie nėra visiškai patenkinti pasiektu statusu, linkę manyti, kad jiems pavyko sėkmingai integruotis į darbo rinką.

Be to, pasitvirtina Berry (1997) įžvalga apie adaptacijos reiškinio nepastovumą. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad adaptacijos tipas kinta su laiku – plečiasi socialinių ryšių ratas, kurio tarpe atsiranda ne tik tos pačios etninės kilmės asmenų ar kitų užsieniečių, bet ir Lietuvos Respublikos piliečių,

pašnekovai įvardina, kad keičiasi ir jų statusas visuomenėje bei tuo pačiu jų pasitenkinimas šiuo pasiekimu.

<...> pradžioje buvo sunku ir tai [ilgos darbo paieškos] žlugdė. Nuo tada, kai gavau darbą viskas pasikeitė. (...) Aš jau esu Lietuvos visuomenės dalis, nemanau, kad reikia popierių, kad taptum lietuviu, nes aš priklausau visuomenei – aš dirbu, moku mokesčius, turiu draugų. (V-3, 35 m., Bolivija)

Tyrimė dalyvavusių moterų patirtys, rodo, kad jos patiria segregaciją, o kai kurias atvejais net marginalizaciją, darbo rinkos kontekste. Kalbant apie separatizmą kaip adaptacijos tipą, pastebima, kad moterų imigrančių atveju dažniau pasitaiko situacijų, kai jos pačios pasirenka nedalyvauti darbo rinkoje ir rūpintis šeima bei buitimi, o to pasekoje, finansiškai būti priklausomos nuo vyro. Tačiau keletas tyrimė dalyvavusių moterų tvirtino, kad tokiu statusu visuomenėje yra patenkintos ir nenorėtų ko nors keisti.

Mano planas buvo, kad būsiu mama savo vaikams ir tai darysiu ateityje. (...) žinojau, kad darysiu [atvykusi į Lietuvą]. (M-7, 35 m., JAV)

<...> nusprendžiau fotografuoti vestuves. Man tai nelabai patiko. (...) buvo labai didelis stresas ir įtampa, nes jaučiau didelę atsakomybę. (...) Pamaniau, kad gal tai ne man. Tada nutariau, kad gal tiesiog reikia šiltnamio sąlygų, jaukiai gyventi, jaustis laisvai. Dabar taip ir yra. Galbūt nėra kažkokio tobulėjimo mano gyvenime, bet nėra taip, kad visai netobulėju. Fotografuoju, skaitau. (M-8, 30 m., Rusija)

Tyrimo duomenys paneigia ankstesnių tyrimų išvalgas (Matsudaira, 2006), kurios kritikuoja Berry išskirtą marginalizacijos strategiją ir teigia, kad realybėje šios strategijos praktiškai išvelgti neįmanoma. Šis adaptacijos tipas, kuris pasireiškia nepasitenkinimu pasiektu statusu ir etninio tapatumo praradimu (Kasatkina ir Leončikas, 2003), yra būdingas moterims, kurios dėl vaidmenų šeimoje (paprastai vaikų priežiūros) neturi galimybės dalyvauti darbo rinkoje. Pašnekovės atsidūrusios tokioje situacijoje akcentavo bendravimo trūkumą ne tik su jų etninei grupei priklausančiais, bet ir su daugumos visuomenės nariais, o tai lėmė jų nepasitenkinimą turimu statusu Lietuvoje. Kaip aptariama kitame disertacijos poskyryje, lyčių vaidmenų pasiskirstymas šeimoje apriboja moterų adaptacijos galimybes, be to, svarbiu veiksnium tampa ir tai, kad jos yra toli nuo šeimos narių, kurie galėtų joms padėti prižiūrėti vaikus.

Tiesa, vienareikšmiškai teigti, kad moterys imigrantės nesėkmingai adaptuojasi Lietuvos darbo rinkoje, būtų neteisinga. Tyrimo metu pastebėta ir sėkmingos adaptacijos darbo rinkoje pavyzdžių. Pavyzdžiui, pašnekovė iš Baltarusijos (M-6, 42 m.) pasakojo, kad darbą pagal specialybę jai pavyko susirasti per pora savaitių, nes kaip tik tuo metu buvo ieškomas darbuotojas pagal jos turimą kvalifikaciją. Panašia patirtimi pasidalino ir moteris iš Brazilijos (M-10, 28 m.), kuriai darbą pavyko susirasti, nes tuo metu kompanija, kurioje dirba informantė, ieškojo specialistų gebančių kalbėti jos gimtąja kalba.

<...> Buvo tokia situacija, kad (...) Lietuvoje nebuvo specialisto tokio. Aš citologė, dirbu gydytoja. (...) Aš supratau dabar, kad mūsų direktorius labai ilgai ieškojo specialisto. <...> (M-6, 42 m., Baltarusija)

Taip pat reikėtų paminėti, kad adaptuodamosios tikslo šalies darbo rinkoje, moterys imigrantės dažniau nei vyrai susiduria su dvigubos diskriminacijos atvejais. Feministinės krypties migracijos tyrimuose, analizuojant imigrantų patirtis iš socialinės lyties perspektyvos, rekomenduojama taikyti sąveikinio požiūrio metodologiją, pagal kurią atsižvelgiama kaip tam tikras patirtis veikia kelios socialinės kategorijos. Šio požiūrio pradininkė Crenshaw (1991) teigė, kad siekiant suprasti socialinį pasaulį, svarbu atkreipti dėmesį, kad jo formavimąsi lemia daugialypės priežastys, susijusio ne su viena, o su keliomis tarpusavyje sąveikaujančiomis kategorijomis. Empirinio tyrimo metu pastebėta, kad kalbant apie moterų migrančių patirtis, o ypač adaptacijos darbo rinkos kontekste, tarpusavyje sąveikauja lyties ir etniškumo kategorijos.

Visų pirma, tiriant su kokiomis problemomis moterys imigrantės susiduria integruodamosios į darbo rinką, pastebėta, kad jos dažniau nei vyrai susiduria ne tik su problemomis dėl to, kad yra užsienietės (pvz., nemoka lietuvių kalbos), bet ir dėl lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymo. Tokia moterų migrančių patirtis, kai jos susiduria su sunkumais integruodamosi į darbo rinką dėl to, kad yra atvykėlės bei dėl to, kad turi apribojimų privačioje erdvėje, mokslininkų yra identifikuojama kaip „dviguba diskriminacija“ (Erentaitė ir Pilinkaitė Sotirovič., 2012 pagal Vaiou, et al., 2008).

Be to, kalbintų moterų pasakojimai leidžia daryti prielaidą, kad tokie sunkumai kyla ne tik dėl to, kad tikslo šeimoje moterys yra toli nuo šeimos, kuri galėtų

padėti pasirūpinti vaikais, ar finansinių galimybių trūkumo pasisamdyti auklę ir kitų panašių aplinkybių, bet ir dėl to, kad kilmės šalyje dėl tradicinio vaidmenų pasiskirstymo šeimoje jos neturėjo galimybių įgyti darbinės patirties ar plėtoti savo profesinių įgūdžių.

Bet aš neturėjau patirties, niekada nedirbau, o mano diplomas Lietuvoje nieko nereiškia. Buvau nuėjusi į Darbo biržą, kur pasakė, kad galima diplomą išversti, bet vis tiek jokios reikšmės jis čia neturi. (...) likau be specialybės ir be darbo. (M-8, 30 m., Rusija)

<...> aišku reikėjo patirties, nes nebuvo pakankamai tos patirties, tai ir buvo ir sunku. Visi darbdaviai nori jau specialisto kuris visko žino, kuriam nereikia papildomo laiko ten kažką mokytis. (M-12, 30 m., Baltarusija)

Imigrantų lūkesčiai, susiję su sėkmingu dalyvavimu tikslo šalies darbo rinkoje.

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad sėkmingas dalyvavimas Lietuvos darbo rinkoje buvo vienas didžiausių lūkesčių, kuriuos prieš atvykdami į Lietuvą turėjo kalbinti pašnekovai. Tokius lūkesčius turėjusius informantus galima būtų suskirstyti į kelias grupes – užsieniečius, kurie turėjo didesnius, ir kaip vėliau pasirodė, realybės neatitinkančius lūkesčius ir užsieniečius, tvirtinusius, kad nors vylėsi, kad jiems pavyks įsitraukti į šalies darbo rinką, tačiau žinojo, kad gali susidurti su sunkumais dėl to, kad negeba kalbėti lietuvių kalba ir/ arba todėl, kad yra ne vietiniai.

Pirmajai grupei priskirti užsieniečiai pasakojo, kad prieš atvykdami į Lietuvą tikėjosi ne tik laisvai įsilieti į šalies darbo rinką, bet ir pagerinti anksčiau (kilmės šalyje ar šalyje, kurioje gyveno iki atvykstant į Lietuvą) turėtas darbo sąlygas – gauti didesnę atlyginimą ar daugiau privilegijų.

Maniau, kad susirasiu darbą ir gausiu gerą atlygį už darbą, taip pat, kad žmonės čia pažengę, taip pat ir kiti dalykai, daugiau privilegijų. (V-2, 29 m., Alžyras)

Tačiau jie neįvertino, kad sunkumai gali kilti dėl to, kad jie atsidurs naujoje kultūrinėje aplinkoje bei aplinkybių, susijusių su ekonomine situacija šalyje – įsidarbinimo galimybėmis ir gaunamu atlygiu už darbą.

Man kažkodėl pasirodė, kad kalba lengva, aš ją išmoksiu ir eisiu dirbti. Ir išsikrausčiau, atvykau čia, susituokėm ir tada pamačiau, kad čia ne viskas taip lengva. (M-13, 31 m., Baltarusija)

Antrajai informantų grupei priskirti pašnekovai įvardino, kad prieš atvykdami į Lietuvą turėjo minimalius lūkesčius ir nesitikėjo, kad jiems pavyks lengvai įsilieti į šalies darbo rinką. Pagrindinė to priežastis buvo menkos lietuvių kalbos žinios. Pavyzdžiui, kaip pasakojo pašnekovė iš Brazilijos (M-10, 28 m.), prieš atvykdama gyventi į Lietuvą nesitikėjo, kad tik atvykusi galės dirbti kvalifikuotą darbą. Moteris savo galimybes vertino labai atsargiai ir manė, kad pirmuosius metus praleis mokydamosi lietuvių kalbos ir dirbs padavėja.

Svarbu pastebėti, kad pagal teorinėje dalyje pristatytą Berry (1997) akulturacijos tyrimo schemą, migracijos motyvai ir lūkesčiai yra įvardinami kaip iki akulturacijos pasireiškiantys ir ją ribojantys veiksniai. Pastebima, kad iki migracijos informantų turėtų lūkesčių (ne)išsipildymas yra glaudžiai susijęs su socialinės adaptacijos eiga ir ilgalaikėmis gyvenimo Lietuvoje ateities perspektyvomis. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvis iš Gruzijos (V-7, 29 m.) teigė, kad abejojo, ar jam pavyks susirasti darbą, kuris jam patiktų, todėl pašnekovas manė, kad jo atvykimas į Lietuvą yra laikinas. O pašnekovė iš Baltarusijos (M-6, 42 m.) buvo nusistačiusi trijų mėnesių laikotarpį, kuriam praėjus ir nesusiradus darbo ji planavo išvykti iš šalies.

<...> kai čia atvykau, aš galvojau, kad atvykau laikinai, būtent dėl šios su įsidarbinimu susijusios aplinkybės. (V-7, 29 m., Gruzija)

<...> jeigu aš negaliu dirbti, tada viskas – atia. (M-6, 42 m., Baltarusija)

Tokios tendencijos taip pat pastebimos ir tiesioginiuose tyrimo dalyvių atsakymuose apie jų ateities perspektyvas šalyje. Pastebima, kad informantai, kurie dalinosi sėkmingomis įsidarbinimo istorijomis buvo labiau linkę savo ateitį sieti su Lietuva, nei tie, kuriems mažiau pasisekė.

<...> mano situacija kompanijoje [kurioje dirbu] gerėja. Manau, tai būtina. Darbas nėra svarbiausia, bet dabar tai svarbu (...) galvojant apie ateitį. Tad kalbant apie artimiausią ateitį planuoju likti Lietuvoje ir dirbti kompanijoje. (V-4, 39 m., Kolumbija)

Vis tik tyrimo duomenys atskleidžia, kad net sėkmingas įsidarbinimas šalies darbo rinkoje negarantuoja, kad užsienietis liks gyventi Lietuvoje. Keletas pašnekovų įvardino, kad jie nemato tobulėjimo darbe galimybių, o dažniausiai girdimas paaiškinimas buvo susijęs su finansinėmis aplinkybėmis – ne vienas tyrimo dalyvis akcentavo, kad neatmeta galimybės ateityje su šeima išvykti į

ekonomiškai stabilesnę valstybę, kur galėtų užtikrinti didesnę finansinę gerovę šeimai.

<...> mūsų planas yra čia praleisti mažiausiai du metus ir tada ieškoti galimybių kitur. Tai galėtų būti Europa arba kur nors kitur. O vienintelė to priežastis yra užsidirbti pinigų. (V-12, 31 m., Kosta Rika)

<...> negalėsiu gyventi Lietuvoje amžinai. Čia esu jau trys metai ir nieko neužsidirbau, supranti, tik dirbu ir leidžiu pinigus, tikrai negali kurti [ateities] čia <...> (V-17, 26 m., Jordanija)

3.3.3.2 Imigrantų dėl šeimos susijungimo lingvistinė adaptacija

Kaip pastebėta aptariant imigrantų dėl šeimos susijungimo adaptaciją darbo rinkos kontekste, lietuvių kalbos gebėjimai buvo vienas svarbiausių veiksnių, galėjęs užtikrinti sėkmingą užsieniečių įsidarbinimą Lietuvoje. Tokios nuomonės laikosi ir kalbinti tyrimo dalyviai. Lietuvių kalbos mokėjimo privalumus informantai dažniausiai siejo su sėkmingu įsidarbinimu ir didesnėmis profesinio augimo galimybėmis šalies darbo rinkoje:

<...> matau, kad kalba yra kažkas, kas gali padėti gauti geresnį darbą <...> (V-2, 29 m., Alžyras)

<...> jaučiu, kad tai [lietuvių kalbos mokėjimas] atvertų dar daugiau durų <...> (V-18, 48 m., Belizas)

Be lietuvių kalbos gebėjimų svarbos darbo rinkos kontekste, empirinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad tikslo šalies kalbos žinojimas imigrantui padeda geriau pažinti naują kultūrinę aplinką, užmegzti naujus kontaktus ir/ ar plėsti turimų socialinių ryšių ratą. Lietuvių kalba gebantys susikalbėti užsieniečiai yra palankiau priimami daugumos visuomenės narių, o tai jiems padeda greičiau adaptuotis ir labiau jausti priimančios visuomenės dalimi.

Aš čia gyvenu ir man rodos negražu nemokėt kalbos. Žinoma neprivaloma, gerai kai su manim kalba rusiškai, bet jie taip pat neprivalo. Ir pati geriau jauties, tiesiog nesijauti kaip iš kito pasaulio, žinot kai visi aplink kalba o tu nieko nesupranti. Dėl patogumo, kad jausčiausi pilnavertis žmogus ir dėl darbo. Viskas kartu. (M-13, 31 m., Baltarusija)

Be to, mokyti lietuvių kalbos skatina ir aplinkybė, kad užsieniečiai yra sukūrę šeimas su Lietuvos Respublikos piliečiais. Kaip įvardina patys pašnekovai lietuvių kalbos gebėjimai yra svarbūs palaikant artimus santykius su sutuoktinio artimaisiais. Įdomu pastebėti, kad tokią lietuvių kalbos mokymosi

priežastį įvardino net ir pašnekovai, kurie teigė, kad nėra tikri dėl gyvenimo Lietuvoje ateityje.

<...> žinoma, kad tai svarbu, jei aš pasiliksiu čia, o jei net ir nepasiliksiu, vis tiek, manau, kad gerai [mokėti kalbą], nes mano žmona lietuvė. Tikiu, kad tai visam gyvenimui, tad, taip, aš norėčiau kalbėti lietuvių kalba su savo žmona ir jos tėvais. (V-7, 29 m., Gruzija)

Lietuvių kalbos mokymosi tendencijos.

Tyrimo metu pastebėta keletas lietuvių kalbos mokymosi tendencijų. Pagal jas tyrimo dalyvius būtų galima suskirstyti į kelias grupes – užsieniečius, kurie nėra lankę lietuvių kalbos kursų; užsieniečius, kurie lietuvių kalbos kursų nelankė tyrimo metu, bet kalbos yra mokęsi anksčiau ir užsieniečius, kurie tyrimo metu mokėsi lietuvių kalbos. Pastarieji lietuvių kalbos mokymuisi dažniausiai rinkosi privačius lietuvių kalbos kursus arba individualias pamokas pas korepetitorių. Klaipėdoje kalbinti tyrimo dalyviai išsiskyrė iš kitų informantų įvardindami, kad renkasi NVO organizuojamus lietuvių kalbos kursus.

NVO organizuojama nemokamų lietuvių kalbos kursų migrantams paslauga sulaukė labai prieštaringų tyrimo dalyvių vertinimų. Visų pirma, dalis pašnekovų išsakė abejones nemokamų kursų kokybe, nes, anot jų, tai dažniausiai pritraukia mažiau motyvuotus kalbą išmokti norinčius žmones. Kai kuriuos tyrimo dalyvius tai paskatino rinktis mokamas kalbos kursų programas.

<...> kuomet [lietuvių kalbos kursai] yra nemokami, yra gerai, bet (...) kadangi jie (užsieniečiai) nemoka, tai jiems nesvarbu ir padaro kursus nuobodžiais. Tu matai, kad jie nėra išprusę (...), norintys mokytis – jei tai yra nemokama, mes nesimokysime šiandien, jei galime mokytis kitą kartą. (V-2, 29 m., Alžyras)

Antra, tyrimo duomenys atskleidžia, kad NVO teikiančios lietuvių kalbos mokymosi paslaugas šias derina su kitomis organizacijos teikiamomis paslaugomis, o tai neužtikrina jų kokybės ir dažnai neatitinka į organizacijas besikreipiančių užsieniečių poreikių. Pavyzdžiui, vienos Vilniuje veikiančios NVO atstovė organizacijos veiklas pristatė kaip *kultūrinio socialinio adaptavimosi programą*, kurios metu ne ES piliečiai mokosi *lietuvių kalbos, istorijos, kultūros, [lietuvių liaudies] muzikos* (NVO-1, Vilnius).

Vienas, dėl tokios priežasties NVO teikiamus lietuvių kalbos kursus kritikavusių pašnekovų – tyrimo dalyvis iš Kolumbijos (V-4, 39 m.), pasakojo, kad į NVO jis kreipėsi dėl lietuvių kalbos kursų, tačiau tuo pačiu buvo įtrauktas ir į kitas organizacijos veiklas, nors apie tai, kad turės juose dalyvauti, nebuvo iš anksto informuotas:

Ko gero tai buvo dalis to paties projekto, kuriame jis [sutuoktinis] dalyvavo [lietuvių] kalbos kursuose. Jie [NVO] gauna pinigų iš Vyriausybės ir galbūt tai skamba puikiai dokumente, bet iš tiesų jis buvo beveik apgautas lankyti tuos kursus [Lietuvos istorijos] tam, kad galėtų mokytis lietuvių kalbos. Iš tiesų, jie skubina žmones, kurie nežino, ko tikėtis, kaip ir jis [sutuoktinis], nuėjo į lietuvių kalbos kursus, o viskas pasibaigė visišku laiko švaistymu (sutuoktinė V-4, 39 m., Kolumbija)

Vis tik neigiamai vertinti visų NVO teikiamų nemokamų kalbos kursų nebūtų teisinga. Ypač gera patirtimi dalinosi tyrimo dalyviai iš Klaipėdos. Viena pašnekovė (M-9, 33 m., Ukraina), lankiusi kursus Klaipėdoje ir vėliau persikėlusį gyventi į Vilnių, pastebėjo, kad <...> *kursų metodika visiškai skyrėsi <...>*, tad pradėjusi lankyti kursus Vilniuje ji buvo labai *nusivylusi*.

Tuo tarpu pašnekovas iš Irano (V-14, 30 m.) susidūrė su situacija, kai NVO, kurioje jis lankė lietuvių kalbos kursus, buvo priversta juos nutraukti dėl finansavimo trūkumo. Kaip pasakoja tyrimo dalyvis, jis pradėjo mokytis lietuvių kalbos kursuose, skirtuose pradedantiesiems ir turėjusius trukti tris mėnesius, bet tik pradėjus studijuoti kursai buvo nutraukti dėl finansavimo ir pašnekovas kitų galimybių mokytis kalbos neieškojo.

Lietuvoje susiduriama su problema, kad ne ES piliečių integracijai skiriamos lėšos yra tik iš Europos Sąjungos fondų. 2015 m. Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai (EIF) programos finansavimo nutraukimas labiausiai palietė šio fondo tikslinę grupę – Lietuvoje gyvenančius ne ES piliečius. Pavyzdžiui, Klaipėdoje veikiantis ne ES piliečių konsultacijos centras savo veiklą nutraukė ir metus laiko neteikė lietuvių kalbos pamokų, teisinės pagalbos, socialinių paslaugų ir kitos pobūdžio konsultacijų.

Kalbant apie kitas dvi tyrimo dalyvių grupes – užsieniečius, kurie šiuo metu nelanko lietuvių kalbos kursų ir užsieniečius, kurie visai nesimokė kalbos, būtų galima išskirti keletą tokių jų pasirinkimo priežasčių. Visų pirma, pasak tyrimo

dalyvių, tai susiję su lietuvių kalbos sudėtingumu. Pavyzdžiui, šešiomis kalbomis galintis susikalbėti pašnekovas iš Alžyro stebėjosi – <...> *nežinau, kaip tai [išmokti lietuvių kalbos] yra įmanoma. Galiu išmokti kalbėti japoniškai, bet ne lietuviškai* (V-5, 31 m., Alžyras)

Antra dažniausiai tyrimo dalyvių įvardinta priežastis, susijusi su informantų įvardintais sunkumais derinti darbą ir kalbos mokymąsi. Vieni pašnekovai paminėjo, kad atvykę į šalį prioritetą teikė darbo paieškoms, o ne kalbos mokymuisi, tuo tarpu kiti akcentavo, kad kalbos mokymasis reikalauja daug pastangų ir laiko, o tai sunkiai suderinama su darbu. Dėstytoju dirbantis pašnekovas iš JAV (V-8, 40 m.), teigė, kad <...> *dirbu 150 procentų* <...>, tad dėl tokio užimtumo būtų sunku surasti laiko lietuvių kalbos kursams. Tuo tarpu tyrimo dalyvė iš Rusijos (M-2, 28 m.) prisipažino, kad <...> *neturi pakankamai laiko atlikti visiems [lietuvių kalbos] pratimams* <...>, nes grįžusi į namus po darbo jau būna pavargusi.

Tarp tyrimo dalyvių pasitaikė ir tokių, kuriems mokami lietuvių kalbos kursai buvo neprieinami dėl jų kainos. Dažniausiai tokią lietuvių kalbos kursų nelankymo priežastį įvardino informantai, kurių šeimoje dirbo tik vienas iš sutuoktinių. Taip pat, įdomu pastebėti, kad moterys, susidūrusios su šia problema, buvo linkusios ieškoti alternatyvų mokomiems kursams ir, dažniausiai, kalbos mokymąsi tęsė lankydamos NVO teikiamas nemokamas lietuvių kalbos pamokas arba kalbos mokėsi savarankiškai, tuo tarpu vyrai, nutraukę lietuvių kalbos kursus, kalbos daugiau nebesimokė ir mokomoms paslaugoms alternatyvų neieškojo.

Mokiausi jos [lietuvių kalbos], bet aš nedirbau, o jie [kursai] buvo brangūs, tad aš sustojau. (...) vienas lygis kainavo gal 500 Litų. Buvau šokiruotas, galvojau, kaip taip gali būti. (V-5, 31 m., Alžyras)

<...> kai atvažiavau kažkaip buvo mažai [kalbų mokyklų], ir sunku buvo surasti, ir kainos kandžiojosi, labai kainos aukštos. Jeigu tu neturi darbo, mes gyvenam tik už vyro atlyginimą, nedaug gali sau leisti. (M-12, 30 m., Baltarusija)

Tarp pašnekovų įvardintų priežasčių taip pat buvo paminėta, kad mokytis lietuvių kalbos neaktualu, nes šeima neketina pasilikti Lietuvoje. Tačiau lietuvių kalba nereikalinga ne tik tiems informantams, kurie yra įsitikinę, kad

jų gyvenimas Lietuvoje yra trumpalaikis, bet ir daliai kitų kalbintų imigrantų dėl šeimos susijungimo, teigusių, kad kalbos jie nevaržo nei darbinėje aplinkoje, nei šeimoje ar artimiausių draugų rate. Bene dažniausiai informantų paminėta lietuvių kalbos nesimokymo aplinkybė buvo susijusi su įsidarbino šalies darbo rinkoje galimybėmis. Kaip minėta anksčiau, didžioji dalis tyrimo dalyvių dirba tarptautinėse kompanijose, dažniausiai bendrauja anglų arba gimtąja kalbomis, tad paprastai lietuvių kalbos žinių jiems visiškai nereikia.

Šiek tiek mokiausi lietuvių kalbos, kai atvykau, bet neturiu tiek daug galimybių kalbėti lietuviškai, nes dirbu su klientais kitose šalyse, su kuriais dažniausiai bendrauju anglų ar vokiečių kalbomis. O mano žmonos anglų kalba tokia gera, kad mes tarpusavyje kalbame angliškai. (V-6, 44 m., JAV)

Kai dirbi namuose lietuvių kalba nereikalinga, tad jos nereikia nei darbui, nei bendraujant su draugais. (M-8, 30 m., Rusija)

Šioje situacijoje užsieniečiai pakliūna į dviprasmišką situaciją – iš norinčiųjų įsilieti į šalies darbo rinką reikalaujama lietuvių kalbos žinių, to pasekoje, dauguma įsidarbina tarptautinėse įmonėse, kur tokio reikalavimo nėra, o dažniausiai dirbama anglų arba užsieniečio gimtąja kalba, tačiau tuo pačiu taip yra apribojama jų lingvistinė adaptacija priimančioje visuomenėje. Informantai, dalindamiesi adaptacijos darbo rinkoje patirtimis, lietuvių kalbos žinių trūkumą įvardino kaip pagrindinį barjerą ribojantį jų įsidarbinimo galimybes.

Aš tikėjau iš tikrųjų, kad aš greitai rasiu darbą. Bet, nu, nepagalvojau, kad bus problema, kad nekalbu lietuviškai. Dėl to, kad aš Baltarusijoje turėjau daug patirties. Jau galvojau, kad man viskas pavyks greičiau, bet ne. (M-4, Baltarusija)

Dėl tokios aplinkybės kai kurie pašnekovai buvo priversti atsisakyti profesinių pasiekimų kilmės šalyje ir kardinaliai keisti darbo profilį. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvis iš Egipto (V-10) pasakojo, kad atvykdamas į Lietuvą atsisakė dešimt metų gimtojoje šalyje siektos karjeros, o čia jaučiasi *baudžiamas*, nes negali kalbėti lietuvių kalba. Su panašia patirtimi susidūrė ir pašnekovė iš Ukrainos:

<...> pradžioje buvo sunku, kadangi nemokėjau lietuvių kalbos, tai galvojau gal reikia ieškoti kompanijos ir ekspeditorės darbo, kur lietuvių kalbos nebūtų arba būtų mažiau. Siunčiau savo CV, negavau jokio atsakymo, tada supratau, kad reikia daryti kažką kito, kažką reikia galvoti. (M-9, 33 m., Ukraina)

Lingvistinės adaptacijos tipų variacijos viešoje ir privačioje erdvėje.

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad dauguma tyrime dalyvavusių imigrantų išvelgia lietuvių kalbos mokėjimo privalumus, tačiau ne visi mato būtinybę mokytis kalbos, o tai dažniausiai susiję su socialinio konteksto faktoriais. Darbo aplinkoje šeimos imigrantų lingvistinę adaptaciją galima priskirti separatizmo arba marginalizacijos tipui, nes čia dažniausiai vartojama užsieniečio gimtoji arba kilmės šalies kalba, tad integracijos šioje srityje neišvelgiama. Tačiau, jei kalbame apie lingvistinės adaptacijos tipą socialinių ryšių prasme, informantams, ypač tiems kurie mokosi lietuvių kalbos, galima priskirti integracijos tipą. Pastebima, kad su lingvistinės adaptacijos iššūkiais susiduria net ir tie informantai, kurie yra sukūrę šeimas su Lietuvos Respublikos piliečiais. Kaip rodo tyrimo dalyvių pasakojimai, šeimose dažniausiai bendraujama anglų kalba, rečiau (išskyrus atvejus, kai užsieniečio gimtoji kalba yra rusų) užsieniečio gimtoji kalba ir tik retais atvejais lietuvių kalba.

Tai, kad lingvistinės adaptacijos kontekste informantams dažniau galima būtų priskirti marginalizacijos ar separatizmo tipus, rodo ir jų išreikštas (ne)pasitenkinimas pasiektu statusu Lietuvoje, kuris dažniausiai susijęs su lietuvių kalbos gebėjimų trūkumu ir iš to kylančiomis problemomis. Tyrimo dalyviai akcentavo, kad jie nesijaučia Lietuvos visuomenės dalimi, nes negali susikalbėti su vietiniais gyventojais.

<...> manau, kai pradėsiu kalbėti lietuviškai, tapsiu didesne visuomenės dalimi. Kol nekalbu, negaliu taip jausti. (M-10, 28 m. Brazilija)

Kalbant apie imigrantų dėl šeimos susijungimo lingvistinę adaptaciją priimančioje visuomenėje, taip pat svarbu paminėti tyrimo metu išryškėjusius adaptacijos skirtumus viešoje ir privačioje erdvėje. Berry (1997), kalbėdamas apie vienos ar kitos akulturacijos strategijos pasireiškimo priežastis teigė, kad viešajame ir privačiame sektoriuose strategijos gali skirtis. Tai patvirtina ir empirinio tyrimo rezultatai.

Tyrimo dalyviai teigė, kad tiek šeimoje, tiek viešoje erdvėje paprastai vartoja keletą kalbų, kurių viena, dažniausiai yra lietuvių, kita – užsieniečio gimtoji

kalba (dažniausiai rusų arba anglų kalbos). Kaip pasakojo pašnekovė iš Ukrainos (M-9, 33 m.), su vyru ji paprastai kalbasi lietuvių kalba, tačiau atviresniems pokalbiams renkasi rusų kalbą, kuria geba laisvai bendrauti abu sutuoktiniai:

<...> jei pakalbėti iš širdies, tai lietuviškai aš negaliu. Tad mes kalbame rusiškai. (M-9, 33 m., Ukraina)

Tuo tarpu šeimose, kuriose vienam iš sutuoktinių gimtoji kalba nėra anglų ar rusų, o, pavyzdžiui, persų, arabų, ispanų, portugalų ar pan., pastebima, kad dažniausiai bendraujama anglų kalba, tačiau pavartojant ir abiejų sutuoktinių gimtosios kalbos žodžius, išsireiškimus ir pan. Pavyzdžiui, informantas iš Irano (V-14, 30 m.) paminėjo, kad šeimoje kartais kalbama net trejomis kalbomis *<...> du žodžiai angliškai, trys žodžiai lietuviškai, du persų.* Tyrimo metu pasitaikė ir tokių atvejų, kai tiek šeimoje, tiek viešoje erdvėje (pvz., darbe) pašnekovai vartojo tik anglų kalbą, nors ši jiems nėra gimtoji.

Išskirtiniais atvejais galima būtų pavadinti rusakalbių moterų migrančių patirtis. Tyrimas atskleidžia, kad šių moterų namuose paprastai vyrauja rusų kalba, o tai iš dalies susiję su tuo, kad jų sutuoktiniai patys yra rusakalbiai arba ilgą laiką gyvenę rusakalbėje aplinkoje. Kaip pabrėžė tyrimo dalyvės, bendravimas rusų kalba supaprastina bendravimą, šis tampa atviresnis ir nuoširdesnis, nei tai pavyktų padaryti lietuvių kalba.

[Lietuviškai] kalbu lėtai ir kartais nekenčiu savęs – noriu kažką pasakyti, o gaunasi taip lėtai. Ir mano vyrui, tai labai lėtai, jis sako – kalbėk rusiškai, taip bus greičiau. (M-2, 28 m., Rusija)

Nors namuose kalbėdamos gimtąją rusų kalba moterys taip palaiko savo etniškumą ir teigia, esančios patenkintos, kad gali bendrauti gimtąją kalba ne tik su šeimos nariais, bet ir artimame draugų rate, pastebima, kad tokios aplinkybės skatina jų atskirtį viešojoje erdvėje. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvė iš Baltarusijos (M-12, 30 m.), kurios šeimoje bendraujama rusų kalba, pastebėjo, nors ji jautėsi komfortabiliai, kad artimiausioje aplinkoje gali kalbėti gimtąją kalba, tačiau tai apsunkino moters lingvistinę adaptaciją viešojoje erdvėje:

<...> kai man reikėdavo išeiti iš namų ir pabendrauti su kuo nors, pavyzdžiui, į parduotuvę, tai aišku buvo jau sunku, nes ne visi moka rusų kalbą. (M-12, 30 m. Baltarusija)

Iš visų kalbintų rusakalbių moterų tik viena įvardino, kad šeimoje yra bendraujama lietuvių kalba. Tačiau šios pašnekovės atveju yra susiduriama su kitu kraštutiniu, kuomet šeimoje yra išimtinai kalbama tik lietuviškai, moteris nepalaiko savo etniškumo lingvistiniu aspektu nei privačioje, nei viešojo erdvėje. Informantė pasakojo, kad savo gimtąja kalba tiek ji, tiek jos dukra (gimusi Lietuvoje) bendrauja tik su kilmės šalyje likusiais giminaičiais.

Namuose mes dabar bendraujame lietuviškai. Bet dukra, ji, nu močiutė iš Baltarusijos skambina dažnai per Skype, praktiškai kiekvieną dieną, tai ji kalba rusiškai. Nu vaikai supranta ir kalba. Nu gal negražiai kalba, bet kalba rusiškai. Bet namuose lietuviškai. (M-4, Baltarusija)

Nepaisant to, kad daugumos kalbintų rusakalbių moterų šeimose vyrauja rusų kalba ir iš vienos pusės, atrodo, kad tai riboja jų lingvistinę adaptaciją viešojo erdvėje, tačiau tyrimo duomenys atskleidžia atvirkščias tendencijas, o tai iš dalies galima sieti ir su tradicinių lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymu, apie kurį plačiau kalbama kitame poskyryje⁷⁴. Pastebima, kad moterys, kurios rūpinasi darželiu ar mokykla lankančiais vaikais lietuviškai kalba geriau nei tyrime dalyvavę informantai vyrai. Kaip pasakojo tyrimo dalyvės, lietuvių kalbos įgūdžius jos nuolat ugdo padėdamos vaikams ruošti namų darbus, o taip pat bendraudamos su kitų vaikų tėvais darželyje, mokykloje ar popamokinės veiklos užsiėmimuose, taip pat jos dažniau lydi vaikus į sveikatos priežiūros gydymo įstaigas ar kitas su vaikų priežiūra, susijusias institucijas.

Su vaikais [mokiausi kalbos] (...), todėl, kad tada buvo trečia klasė ir šešta klasė, ten yra labai daug pratybos sąsiuvinį lietuvių kalba. Nu man buvo labai įdomu, aš su žodynu jiems versdavau. (M-3, 42 m., Kazachstanas)

Nu dabar mokykloj, [sūnus] buvo pirmoje klasėje ir aš pirmoje klasėje, dabar antroje klasėje ir aš antroje klasėje. Aš kiekvieną dieną darau su vaiku pamokas. (M-6, 42 m., Baltarusija)

Tuo tarpu kalbant apie kalbintų vyrų lingvistinės adaptacijos patirtis, galima būtų išskirti keletą tendencijų. Visų pirma, reikėtų prisiminti anksčiau pristatytas imigrantų vyrų adaptacijos darbo rinkos kontekste patirtis, kai tyrimo dalyviai teigė susidūrė su problemomis įsitraukiant į šalies darbo rinką dėl lietuvių kalbos žinių trūkumo. To pasekoje, dauguma tyrime dalyvavusių

⁷⁴ Žr. 3.3.4 sk. Socialinės lyties kategorijos vaidmuo imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos procese, p. 198.

vyrų dirba tarptautinėse kompanijose ir darbe kalba tik anglų arba kilmės šalies kalba. Pastebima, kad anglų kalba taip pat vyrauja ir šių vyrų šeimose.

Dalis pašnekovų vyrų tiek privačioje, tiek viešoje erdvėje vartoja tik anglų kalbą. Tokiais atvejais, jei vyrui (rečiau moteriai) anglų kalba yra gimtoji, jis bent palaiko etniškumą, tačiau pilnai nesiintegruoja kalbine prasme į daugumos visuomenę, nes paprastai įsidarbina tarptautinėse kompanijose, kur lietuvių kalbos neprireikia. Tyrimo metu, pastebėta, kad anglų kalba dažniau vyrauja ir šių vyrų šeimose. Tad nenuostabu, kad su tokiomis situacijomis susiduriantys informantai teigia nematantys būtinybės mokytis lietuvių kalbos. Tiesa, reikėtų pastebėti, kad kalbinti imigrantai vyrai dažniau nei moterys tvirtino, kad su sutuoktinių, kuri Lietuvos Respublikos piliečiai, artimaisiais jie stengiasi bendrauti lietuvių kalba. Akivaizdu, kad susiklosčiusi tokia situacija neskatina užsieniečių integracijos.

Jei rusakalbių moterų migrančių atveju susiduriama su situacijomis, kai jos jaučiasi komfortabiliai privačioje erdvėje, nes ten gali kalbėti savo gimtąja kalba, tačiau dėl to dažniau susiduria su sunkumais bendraudamos viešoje erdvėje, tai klausantis vyrų patirčių galima išvelgti priešingas tendencijas. Informantai vyrai teigia, kad ir be lietuvių kalbos gebėjimų jie jaučiuosi integravęsi viešoje erdvėje, tačiau susiduria su bendravimo sunkumais šeimoje. Nepaisant to, kad užsieniečiams vyrams dažniausiai sutuoktinės padeda bendrauti su jų artimaisiais, tačiau informantai teigė, kad taip neretai nukenčia bendravimas, yra sunkiau vieniems kitus pažinti, o tai neretai turi neigiamų pasekmių jų tarpusavio ryšiui. Kai kuriais atvejais pašnekovai teigė jaučiasi nepatogiai ir atsiskyrę.

Nors jie [sutuoktinės tėvai] nekalba angliškai (...), bandau su jais bendrauti. (...) mano žmona verčia, jei ko nors nesuprantu. (...) aš mėgstu bendrauti ir kalbėtis įvairiomis temomis, bet man atrodo, kad jie nepažįsta mano asmenybės, nes aš negaliu su jais šnekėtis, [galiu] pasakyti tik keletą žodžių, bet negaliu kalbėtis apie gyvenimą, apie viską <...> (V-16, 26 m., Egiptas)

<...> kai jos šeima mus aplanko, jie visą savaitgalį kalba lietuviškai, o aš negaliu bendrauti, aš galiu kalbėti tik apie kai kuriuos dalykus ir dėl to jaučiuosi blogai. Kartais klausiu – ką tai reiškia, bet jie kalba apie savus dalykus (...) ir ta izoliacija skaudina. (...) Mane tai žlugdo. (V-11, 31 m., Kosta Rika)

Reikėtų pastebėti, kad dalis tyrimo dalyvių vyrų, kurių gimtoji kalba nėra anglų ar rusų, susiduria su tokiomis situacijomis, kai tiek darbe, tiek šeimoje vartoja tik anglų kalbą. Tad jie nepalaiko savo etniškumo kalbine prasme nei viešojoje, nei privačiojoje erdvėje, o tuo pačiu neturi lingvistinės integracijos priimančioje visuomenėje galimybių.

Kalbant bendrai apie moterų ir vyrų lingvistinę adaptaciją, galima išskirti dar vieną svarbų aspektą. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad nepaisant akivaizdžiai matomos ir pačių tyrimo dalyvių akcentuojamos lietuvių kalbos gebėjimų naudos, lingvistinės integracijos neskatina ir pati priimančioji visuomenė. Kaip pastebėjo tyrimo dalyviai, užsieniečiams gyvenantiems didžiuose šalies miestuose (Vilniuje, Kaune ar Klaipėdoje) yra galimybės susikalbėti rusų arba anglų kalbomis, o tai dažnai ir tampa priežastimi, kodėl jie nusprendžia nesimokyti lietuvių kalbos:

<...> nematau [lietuvių kalbos] mokymosi svarbos – su jaunesne karta, iki 25-26 metų, galiu susikalbėti anglų kalba, tuo tarpu su vyresne karta – rusų kalba, tai nėra problema. (V-11, 35 m., Gruzija)

<...> kalbos mokymąsi vis atidedu ateičiai. Vilniuje, taip pat kaip ir Klaipėdoje, būtinybės tokios nėra. Visur yra rusų kalba, ją nuolat girdžiu. (M-9, 33 m., Rusija)

Tyrimo dalyviai taip pat dalinosi patirtimis, kad dažnai patys lietuviai, siekdami paprastesnio ir sklandesnio bendravimo su užsieniečiu, bendrauja rusų ar anglų kalbomis. Tokias vietinių gyventojų pastangas su užsieniečiais bendrauti jų gimtąja kalba informantai yra linkę įvardinti kaip problemą, kuri neleidžia tobulinti lietuvių kalbos žinių.

Ir yra tokia problema čia Klaipėdoje, nežinau, kaip ten kitur Lietuvoje, kada žmogus suprato, kad man sunku suprasti lietuviškai, visada rusiškai kalba. Visada. Nu, kad man būtų lengviau, aš nežinau. (M-5, 29 m., Ukraina)

Tiesa, šioje vietoje tyrimo dalyvių nuomonės išsiskiria. Dalis tyrimo dalyvių įvardino, kad ne kartą susidūrė su sunkumais dėl to, kad geba susikalbėti tik anglų kalba. Pavyzdžiui, tyrimo dalyviui iš Egipto (V-10) pasirodė, kad *<...> Lietuvoje retai sutiksi žmogų kalbantį angliškai <...>*, todėl vyras yra įsitikinęs, kad turi kalbėti lietuviškai, *<...> jei noriu gyventi šioje šalyje <...>*. Tuo tarpu pašnekovė iš JAV (M-7, 35 m.) teigė susidūrusi su situacijomis, kai

lietuviai tiesiog nebuvo linkę su ja bendrauti anglų kalba. Tokius atvejus, iš dalies, galima sieti ir su neigiamu visuomenės požiūriu užsieniečių, nekalbančių lietuvių kalba, atžvilgiu.

<...> susidūriau su žmonių nenoru kalbėti anglų kalba net ir tais atvejais, kai jie tai gali. Pirmuosius šešis mėnesius [Lietuvoje], nežinau, ar ištariau bent žodį, visur kur tik nueidavau, pagalvodavau, kodėl turiu pradėti kalbėti, nes atgalinis ryšys, kurį gaudavau būdavo nenoras bendrauti – a, aš turiu kalbėti angliškai, ne, aš to nenoriu. (M-7, 35 m., JAV)

3.3.3.3 Imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinių ryšių palaikymas ir plėtra

Dar vienas svarbus adaptacijos priimančioje visuomenėje aspektas – tai socialinių ryšių su daugumos visuomenės nariais plėtra ir palaikymas. Kaip atskleidžia tyrimo duomenys, imigrantai, atvykdami į šalį dėl šeimos susijungimo aplinkybės, Lietuvoje jau turėjo bent minimalų socialinių ryšių ratą – sutuoktinį, sutuoktinio šeimos narius ir draugus. Tačiau tik nedidelė dalis pašnekovų įvardino, kad turėjo asmeninių, ne su sutuoktinio kontaktais susijusių, ryšių. Tai leidžia daryti prielaidą, kad dauguma šia aplinkybę į šalį atvykusių užsieniečių yra priklausomi nuo savo sutuoktinių, o tokia priklausomybė daro poveikį jų socialinės adaptacijos priimančioje visuomenėje eigai.

Asmeninių socialinių ryšių svarbą rodo aplinkybė, kad tyrimo dalyviai, atvykę į Lietuvą buvo itin atviri naujoms pažintims. Vieni pasakojo, kad pirmuosius kontaktus užmezgė tiesiog gatvėje, kiti – lankantis viešose vietose, tokiose kaip kavinės, bibliotekos, vairavimo kursai, ir pan.

Kai atvykau, gatvėje užkalbindavau sutiktus žmones ir tai buvo labai gera patirtis. (V-3, 35 m., Bolivija)

<...> pradėjau lankyti vairavimo kursus, bet rusų kalba ir kažkaip po truputį susipažinau su viena mergaite, su kita, pradėjau bendrauti su kitais žmonėmis ir kažkaip po truputį, po truputį (...). Bet tai užtruko pora metų man atrodo. (M-12, 30 m., Baltarusija)

Dar viena pašnekovų įvardinta erdvė, kur jie užmezgė naujus ryšius ir praplėtė šalyje turėtų pažįstamų ratą – tai lietuvių kalbos kursai. Kaip rodo tyrimo dalyvių patirtys, tokie ryšiai buvo itin naudingi ir kitose situacijose, tarp jų ir ieškant įsidarbinimo galimybių Lietuvoje.

<...> kai atvykau pradėjau lankyti lietuvių kalbos kursus ir čia susipažinau su žmonėmis iš Turkijos ir Ispanijos. (V-10; Egiptas).

Svarbu pastebėti, kad informantai pirmuosius socialinius ryšius dažniausiai užmezgė ne su lietuviais, bet užsieniečiais (tiek iš jų kilmės šalies, tiek iš kitų valstybių). Tai su kuo imigrantai dažniau palaiko socialinius ryšius (daugumos visuomenės ar mažumos grupių nariais) yra svarbus socialinės adaptacijos faktorius, o pagal Berry (1997) akultūracijos strategijų schemą, įvardinamas kaip veiksnys pagal kurį galima priskirti vieną ar kitą akultūracijos strategiją. Pagal Berry (1997), jei ryšiai su priimančios visuomenės nariais yra laisvi ir nuolatiniai, o asmuo taip pat palaiko savo kultūrinį tapatumą, tuomet šiam galima priskirti integracijos strategiją, tačiau, jei kultūrinis tapatumas nėra palaikomas, tuomet priskiriama asimiliacijos strategija.

Analizuojant tyrimo dalyvių patirtis pastebėta, kad šeimos imigrantų socialinių ryšių ratas gana platus ir apima tiek Lietuvos Respublikos piliečius, tiek asmenis, atvykusius iš jų kilmės šalies, taip pat ir kitus šalyje gyvenančius užsieniečius.

<...> turiu draugų iš visur (...) turiu draugų lietuvių, draugų ispanų, italų, arabų, taip pat iš kitur. Mano žmona yra pasakiusi, kad iki su manimi susipažįstant nežinojo, kad Vilniuje yra tiek daug užsieniečių. (V-14, 30 m., Iranas)

<...> aš draugų susiradau labai daug. Vyras stebisi kaip man pavyko susikurti tokį draugų ratą. (...) Tai ir lietuviai, ir rusai, ir baltarusiai. Draugų ratas yra labai platus, tarp jų yra ir lietuvių. (M-9, 33 m., Ukraina)

Pagal tai su kokiais asmenimis – lietuviais ar užsieniečiais – dažniau bendrauja tyrimo dalyviai, juos būtų galima suskirstyti į kelias grupes. Visų pirma, dalis pašnekovų artimesnius ryšius labiau palaiko su kitais užsieniečiais (nebūtinai kilusiais iš užsieniečio gimtosios šalies ar užsieniečiais su kuriais juos vienija vienas ar kitas etniškumo aspektas (kalba, religija ir pan.)). Dažnai toks elgesys paaiškinamas noru bendrauti su žmonėmis, kurie turi panašios gyvenimiškos ir migracijos patirties. Artimesnius ryšius palaikyti su užsieniečiais taip pat lemia aplinkybė, kad dėl lietuvių kalbos žinių trūkumo jie negali lengvai bendrauti su lietuviais.

Kai atvykau ryšius palaikiau su kitais žmonėmis, žmonėmis, kurie yra tokioje pačioje situacijoje kaip aš. Taip lengviau, nes žmonės kalba lietuviškai arba

angliškai, o aš negalėjau [nemokėjo lietuvių ir anglų kalbų]. Tad jaučiausi geriau būdamas su žmonėmis, kurie buvo tame pačiame procese. (V-4, 39 m., Kolumbija)

<...> dauguma, kuriuos mes pažįstame yra amerikiečiai, vedę ruses ar baltaruses, mišrios šeimos, taip, mes leidžiame laiką drauge. (M-1, 33 m., Baltarusija)

Jei viena užsieniečių grupė yra labiau linkusi palaikyti ryšius su šalyje gyvenančiais užsieniečiais, tuomet kitai grupei priskiriami tyrimo dalyviai, teigė dažniau bendraujantys su lietuviais. Galima būtų išskirti keletą tokio jų elgesio priežasčių. Visų pirma, tai susiję su santuokos su Lietuvos Respublikos piliečiu aplinkybe. Svarbu pastebėti, kad tokią bendravimo su lietuviais priežastį dažniau įvardino moterys, nei vyrai. Tai iš dalies galima sieti su tuo, kad moterys turi mažiau galimybių socializuotis priimančioje visuomenėje dėl šeimyninių aplinkybių ir su jomis susijusių ribotų galimybių dalyvauti šalies darbo rinkoje. Be to, nors ryšių palaikymas su daugumos visuomenės nariais turėtų skatinti šių moterų integraciją, tačiau tyrimo duomenys atskleidžia priešingą situaciją. Tyrimo dalyvės teigė, kad net bendraudamos su artimiausiais sutuoktinio bičiuliais jaučia atskirtį. Pavyzdžiui, informantė iš Rusijos (M-2, 28 m.) pasakojo, kad papuolusi į lietuvių kalba bendraujančią aplinką jautė depresiją ir tik vėliau supratusi, kad su ja nesikalbama ne dėl to, kad ji atvykusi iš Rusijos:

<...> žinau, kad dažnai žmonės [Lietuvoje] bendrauja rusiškai, kai kurie angliškai, bet, kai esi šeimos rate, žinoma, kad visi kalbėsis jų gimtąja kalba. Dabar aš suprantu, bet prieš tai galvojau, kad jie [sutuoktinio šeima ir draugai] nekenčia rusų, nes nenori su manimi bendrauti. Ši [lietuvių] kalba buvo skyrėsi nuo kitų man girdėtų kalbų (...), negalėjau nieko suprasti. (...) tai buvo depresija. Pasikalbėjau su vyru, sakiau, kad jie, ko gero, manęs nekenčia ir panašius kvailus dalykus. (M-2, 28 m., Rusija)

Tuo tarpu pašnekovė iš Baltarusijos (M-13, 31 m.) teigė, kad bendraudama su vyro draugais patyrė sunkumų ne tik dėl to, kad negeba kalbėti lietuviškai, bet ir įvardino, kad jaučiasi, jog niekas nesupranta su kokiais sunkumais, susijusiais su migracijos pasekmėmis, ji susidurianti:

<...> pas mane nėra mano draugų, nes aš čia atvykėlė, tik draugai, kuriuos radau čia. O visi kiti draugai vyro, kurie gyvena savus gyvenimus ir nesupranta, nesisuka šiuose reikaluose. (M-13, 31 m., Baltarusija)

Kita kalbintų užsieniečių artimesnio ryšio su lietuviais palaikymo priežastis yra susijusi su jų noru greičiau integruotis į daugumos visuomenę. Informantų patirtys atskleidžia, kad iš pradžių jie buvo linkę bendrauti su kitais užsieniečiais ar iš jų gimtosios šalies kilusiais asmenimis, tačiau vėliau nusprendė artimesnius ryšius užmegzti su lietuviais.

<...> dabar turime keletą labai gerų draugų lietuvių. Dažniausiai dėlto, kad esame užsieniečiai, mes ir esame apsupti užsieniečių, ko aš labai nenorėjau jau pačioje pradžioje. Turėjau tokią patirtį anksčiau gyvendama JAV ir nenorėjau [Lietuvoje] būti pasupta užsieniečių. Tad dėjau daug pastangų surasti gerų lietuvių draugų ir, manau, man pavyko. (M-1, 33 m., Baltarusija)

<...> aš neieškau tokių žmonių [draugų užsieniečių tarpe]. Aš labiau ieškau draugų lietuvių tarpe. (V-13, 29 m., Indija)

Etniškumo palaikymo socialinių ryšių kontekste veiksnys.

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad, nors dauguma tyrimo dalyvių pabrėžė socialinių ryšių palaikymo su daugumos visuomenės nariais svarbą, kad jaustųsi priimančios visuomenės nariais, tačiau ne mažiau svarbu informantams ir palaikyti jų etniškumą. Etniškumo palaikymas socialinių ryšių kontekste pasireiškia bendravimu su tą pačią religiją išpažįstančiais ir/ arba ta pačia gimtąja kalba kalbančiais asmenimis. Pavyzdžiui, tyrimo dalyvis iš Jordanijos (V-17, 26 m.) pasakojo, kad didžiąją dalį pažįstamų jis sutiko mečetėje, kur ir dabar kiekvieną penktadienį susitinka su bičiuliais ne tik pasimelsti, bet ir pasikalbėti ar tiesiog praleisti laiką drauge. Tyrimo dalyviai taip pat linkę turėti pažįstamų, kalbančių jų gimtąja kalba, nes tai taip lengviau bendrauti ir gali jaustis komfortabiliu.

Lietuvę tik vieną mergaitę turiu (...) aš su rusų kalba kalbančiais žmonėmis draugauju (...) paprasčiau bendrauti, jeigu tu kalbi viena kalba. Tau ne visada reikia kažkokį žodį pasakyti ir jie suprato. Nu, puse žodžio ir jie suprato. (M-5, Baltarusija)

Turiu keletą draugų iš Portugalijos ir Brazilijos. (...) jie man yra artimesni, nes gali kalbėti portugališkai (M-10, 28 m., Brazilija)

Galima daryti prielaidą, kad bendravimas su to pačios kilmės imigrantais ne tik padeda geriau jaustis kultūrinėje aplinkoje, bet ir išlaikyti etninį tapatumą. Pavyzdžiui, pašnekovas iš Bolivijos (V-3, 35 m.) akcentavo, kad bendrauti su kitais imigrantais iš gimtosios šalies yra svarbu, nes *gali kalbėti visais išsireiškimais, kokie yra tavo [gimtojoje] kalboje* (V-3, 35 m., Bolivija). Tuo

tarpu informantas iš Jordanijos (V-17, 26 m.) teigė, kad jaustūsi *skurdžiai*, jei neturėtų pažįstamų turkų ar arabų tarpe. Vyras teigė, kad jie dažnai susitinka, o svarbiausia, kad <...> *galime vienas kitu pasitikėti*.

Tyrimas atskleidžia, kad kai kurie užsieniečiai, siekdami glaudesnio bendravimo su kitais Lietuvoje gyvenančiais imigrantais iš jų kilmės šalies, socialiniuose tinkluose yra sukūrę grupes, kuriose dalinasi informacija įvairiais gyvenimo šalyje klausimais. Be to, tokios ‘palaikymo‘ grupės yra kuriamos ir užsieniečių sutuoktinių⁷⁵. Jose yra dalinamasi gyvenimo Lietuvoje patirtimis, konsultuojamasi teisiniais klausimais ir pan.

Tai, kad už užsieniečių vyrų ištekęsios moterys yra linkusios suburti panašios patirties turinčias asmenis pastebima ne tik socialinių tinklų erdvėse. Viena tyrimo dalyvių, už Kolumbijos piliečio ištekęsiai lietuvė, pasakojo, kad gyvenimo Lietuvoje pradžioje jos vyrui buvo labai svarbu suburti iš Lotynų Amerikos atvykusių ir Lietuvoje gyvenančių žmonių ratą. Tačiau ji pastebėjusi, kad ir jai pačiai toks ryšių palaikymas buvo nemažiau svarbus, o gal net ir svarbesnis nei jos sutuoktiniui. Moteris teigė, kad pačioje pradžioje ji itin aktyviai prisidėjo ir prie tokių susitikimų organizavimo, ir dalyvavimo juose.

Pačioje pradžioje tai [bendravimas su užsieniečiais iš Lotynų Amerikos] buvo labai svarbu ir turbūt net man svarbiau [nei sutuoktiniui]. Jie bandė suburti žmonių, kilusių iš Lotynų Amerikos grupę ir susitikdavo šiuose namuose. Tad mes organizuodavome šventes, poezijos vakarus ir panašius dalykus. (sutuoktinė V-4, 39 m., Kolumbija)

Tiesa, kaip rodo informantų patirtys, noras palaikyti socialinius ryšius su tos pačios etninės kilmės asmenimis ir tokiu būdu išlaikyti etninį tapatumą ne visada būna sėkmingas. Pašnekovai pasakojo apie bandymus įsitraukti į vietinių etninių grupių bendruomenių veiklą ar užmegzti ryšius su kilmės šalies užsieniečių grupių atstovais. Dauguma su tokiomis patirtimis susidūrusių informantų teigė, kad pabendravę su šių grupių ar bendruomenių atstovais,

⁷⁵ Tyrimo metu atlikus tokių grupių, sukurtų socialiniame tinkle *Facebook*, apžvalgą, pastebėta, kad tokios grupės dažniausiai yra kuriamos už užsieniečių ištekęsiai moterų. Pvz., *Mano vyras užsienietis*, *Mano vyras musulmonas*, *Mano vyras egiptietis* ir kt.

daugiau ryšio nepalaikė, o dalis išsakė nusivylimą tokių grupių vykdoma veikla.

Pavyzdžiui, pašnekovės iš Rusijos (M-2, 28 m.; M-8, 30 m.) ir Baltarusijos (M-1, 33 m.), siekdamos palaikyti etninį tapatumą, bandė įsitraukti ir į Lietuvos rusus ar baltarusius vienijančių bendruomenių veiklą, tačiau vėliau šios minties atsisakė. Moterys aiškindamos, kodėl nusprendė nedalyvauti šių bendruomenių veikloje, įvardino, kad išvelgė per ne lyg didelius skirtumus tarp naujai į šalį atvykusių ir ilgai šalyje gyvenančių tautiečių, taip pat teigė, kad nerado su jais bendrų interesų dėl amžiaus skirtumo, nes dauguma tokioms bendruomenėms priklausančių asmenų yra vyresnio amžiaus.

Žinau baltarusių diasporą, bet nesu įsitraukusi į jos veiklas. (...) dauguma žmonių, kurie priklauso bendruomenei [baltarusių bendruomenei Vilniuje] yra gimę čia [Lietuvoje] ir niekada negyveno Baltarusijoje, tad jie turi kitoki supratimą apie Baltarusiją. (...) globaliame pasaulyje yra normalu turėti draugų iš viso pasaulio, mes pažįstame daug užsieniečių, kurie čia gyvena ir nematau būtinybės būti diasporos dalimi. Galbūt, jei esi labai toli nuo namų, gal tada labiau jauti, kad nori būti su savo žmonėmis [žmonėmis iš kilmės šalies]. (M-1, 33 m., Baltarusija)

Kada mes lankėme lietuvių kalbos kursus Tautinių mažumų centre, atradau bendruomenę, tačiau tą bendruomenę sudaro pagyvenę žmonės, jaunų žmonių ten labai mažai. Ėjau ten, lankiau, bet nepatiko dėl amžiaus skirtumo. (M-8, 30 m., Rusija)

Tačiau etninio tapatumo palaikymas, bendraujant su tai pačiai etninei grupei priklausančiais asmenimis, svarbus ne visiems tyrimo dalyviams. Tarp pašnekovų pasitaikė ir atvejų, kuomet buvo užsiminta, kad ryšys su tos pačios kilmės imigrantais palaikomas tik dėl tam tikrų praktinių sumetimų, pavyzdžiui, nusipirkti maisto produktų, kurių nėra Lietuvoje.

Kalbant apie etninio tapatumo palaikymą socialinių ryšių prasme viešoje ir privačioje erdvėje, empirinio tyrimo rezultatai paneigia Berry (1997) išvalgas, kad kultūrinis tapatumas labiau išlaikomas privačioje erdvėje, o viešoje erdvėje labiau stengiamasi palaikyti socialinius ryšius su kitų etninių grupių nariais. Tokia situacija susiklosto dėl keletos aplinkybių. Visų pirma, dėl santuokos su Lietuvos Respublikos piliečiais kalbinti užsieniečiai privačioje erdvėje socialinius ryšius dažniau palaiko su priimančios visuomenės nariais – sutuoktiniais ir jų artimaisiais. Tuo tarpu darbas tarptautinėse įmonėse ir/ ar

lietuvių kalbos kursų lankymas lemia tai, kad viešoje erdvėje yra dažniau bendraujama su tos pačios etninės kilmės asmenimis. Patys pašnekovai pažįstamus Lietuvoje grupuoja pagal tai iš kurios aplinkos – privačios ar viešos erdvės, šie yra:

<...> [pažįstamų tarpe] yra ir Lietuviai, ir užsieniečiai (...) viena grupė yra lietuviai, kuriuos sutikau gyvendamas Gruzijoje, antra grupė yra žmonos draugai (...) ir užsieniečiai, kuriuos sutikau kalbų mokykloje ar darbe. (V-7, 29 m., Gruzija)

Darbe yra tarptautinė komanda, žmonės atvykę iš Brazilijos, JAV, Kolumbijos, Bolivijos, Turkijos, Prancūzijos, taip pat iš Egipto. (...) turiu taip pat du draugus lietuvius, mano žmonos draugus. (V-13, 29 m., Indija)

Socialinių ryšių kontekste galima išžvelgti tendenciją, kad privačioje erdvėje imigrantai dėl šeimos susijungimo aplinkybės iš dalies integruojasi į priimančią visuomenę, tačiau viešoje erdvėje, jie daug dažniau bendrauja su kitais, paprastai tokios pat migracinės patirties turinčiais užsieniečiais ir rečiau su tos pačios etninės kilmės asmenimis. Tad šis faktas tik dar kartą patvirtina, kad adaptacijos procesas yra nepastovus ir nuolat kintantis, o vienas ar kitas adaptacijos tipas yra labai individualus ir priklausantis nuo komplekso veiksnių ir aplinkybių.

Apžvelgus šeimos imigrantų adaptaciją socialinių ryšių kontekste, pastebima, kad šeimos imigrantai yra linkę asmeninius ryšius palaikyti su kitais užsieniečiais, nepriklausomai to, ar jie priklauso jų etninei grupei, ar ne. Dažniausiai tai aiškinama panašios migracijos patirties turėjimu bei lietuvių kalbos gebėjimų stoka ryšių su lietuviais užmezgimui. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad socialinių ryšių kontekste pasireiškia separatizmo ir integracijos tipai. Imigrantai dėl šeimos susijungimo, palaikydami ryšius su kitais užsieniečiais, neretai su tais, kurie taip pat į Lietuvą atvyko dėl šeimos susijungimo aplinkybės, susikuria tarsi atskirus pasaulius ir ryšio su daugumo visuomenės nariais nepalaiko. Nepaisant šio fakto, jie tokia padėtimi yra patenkinti ir neįžvelgia poreikio palaikyti ryšių nei su lietuviais, ne jų etninės kilmės užsieniečiais.

Apibendrinus tyrime dalyvavusių imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės adaptaciją darbo rinkos, lietuvių kalbos gebėjimų ir socialinių ryšių aspektu galima daryti išvadą, kad adaptacijos tipas šeimos imigracijos kontekste nėra pastovus, o nuolat kintantis adaptacijos rezultatas, kuris, pasak Berry (1997) pasireiškia nuo menkos iki visiškos adaptacijos priimančioje visuomenėje. Tyrimo dalyvių patirtys rodo, kad jų adaptacija nėra nuosekli ir skiriasi priklausomai nuo srities, kurioje adaptuojamasi. Pavyzdžiui, pašnekovai įvardino, kad jie jaučiasi integravęsi į visuomenę darbo rinkos kontekste, tačiau, kai kalba pasisuka apie Lietuvoje turimus socialinius ryšius, informantai teigė jaučiantys atskirtį (segregaciją), nes per daug dažnai susiduria su situacijomis kuriose pasijaučia svetimšaliais. Tokios tyrimo dalyvių patirtys patvirtina mokslininkų įžvalgą, kad „akultūracija gali reikštis skirtingomis tendencijomis skirtingose socialinėse ir individualaus elgesio kategorijose“ (Kasatkina ir Leončikas, 2003:69).

Taip pat reikėtų paminėti, kad sėkminga integracija į darbo rinką neretai yra susijusi su atskirtimi nuo daugumos visuomenės socialinių ryšių prasme (dažniausiai bendraujama su tos pačios etninės kilmės asmenimis arba kitais užsieniečiais) ir dar labiau sumažėjusiomis kalbinės integracijos galimybėmis (bendraujama gimtąja, anglų arba rusų kalbomis). Tyrimo duomenys atskleidžia, kad tam pačiam asmeniui galima priskirti keletą adaptacijos tipų, o tai priklauso ne tik nuo srities, kurioje adaptuojamasi, bet ir nuo to apie kokią – privačią ar viešąją – erdvę kalbama. Pastebima, kad moterys savo etninį tapatumą kalbos aspektu labiau palaiko privačioje erdvėje, tačiau tai sukelia neigiamų pasekmių jų adaptacijai viešojoje erdvėje. Tuo tarpu informantai vyrai lingvistinės adaptacijos nepatiria nei šeimoje, nei viešojoje erdvėje. Taip pat svarbu paminėti, kad dėl tokių aplinkybių kaip santuoka su Lietuvos Respublikos piliečiu ir/ ar darbas tarptautinėse įmonėse, etninis tapatumas socialinių ryšių aspektu yra labiau palaikomas viešojoje erdvėje, tuo tarpu privačioje erdvėje dažniau bendraujama su daugumos visuomenės nariais.

Tyrimo rezultatai patvirtina ankstesnių adaptacijos tyrimų išvalgas, kad adaptacijos tipas kinta su laiku, t.y. asmuo renkasi adaptacijos tipą tol, kol pasirenka tą, kuris jam atrodo tinkamiausias ir suteikiantis daugiausiai pasitenkinimo. Reikėtų pastebėti, kad toks pasirinkimas šeimos imigracijos kontekste yra daugiau nei individualaus pasirinkimo strategija, bet labiau nulemta tikslo šalies socialinio konteksto ir veiksnių, pasireiškiančių šeimos viduje. Vienas jų – lyčių vaidmenų pasiskirstymas šeimoje – plačiau aptariamas kitame disertacijos poskyryje.

3.3.4 Socialinės lyties kategorijos vaidmuo imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos procese

Imigracijos ir su ja susijusių procesų patirtys išgyvenamos individualiai ir skirtingai paliečia kiekvieną šeimos narį, o tai kaip šie sugeba susidoroti su priimančios visuomenės keliamais reikalavimais gali turėti įtakos ne tik jų individualioms socialinės adaptacijos patirtims priimančioje visuomenėje, bet ir turėti tiesioginės įtakos šeimos narių tarpusavio santykiams. Tai, kaip šie santykiai keičiasi bei kaip šeimos nariai išgyvena socialinės adaptacijos procesą mokslininkai interpretuoja kaip viešos ir privačios erdvės sąsajas (Müller-Bachmann, 2008 pagal de la Hoz, 2007).

Socialinio konteksto faktoriai, pasireiškiantys viešoje erdvėje buvo aptarti ankstesnėje disertacijos dalyje, tuo tarpu ši dalis skirta pažvelgti iš arčiau kaip privačioje erdvėje pasireiškiantys veiksniai yra susiję su imigrantų dėl šeimos susijungimo socialine adaptacija. Pagrindinis dėmesys, analizuojant veiksnius privačioje erdvėje, yra skiriamas socialinės lyties kategorijai, kuri yra svarbi tiriant moterų ir vyrų migracijos patirčių skirtumus (Braden, 2014; Nawyn, 2010, Cooke ir Bailey, 1996 ir kt.). Šiame poskyryje apžvelgiama kokią įtaką turi vienas iš privačios erdvės veiksnių – lyčių vaidmenų pasiskirstymas šeimoje imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinei adaptacijai.

3.3.4.1 Lyčių vaidmenys ir jų kaita imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos eigoje

Empirinio tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad imigrantų dėl šeimos susijungimo adaptaciją priimančioje visuomenėje veikia ne tik tikslo šalies

socialinis kontekstas, bet ir veiksniai privačioje erdvėje, susiję su požiūriu į lyčių vaidmenų šeimoje prisiėmimą ir pasiskirstymą.

Lyčių vaidmenų pasiskirstymo šeimoje klausimas, visų pirma, yra itin aktualus, kai kalbama apie moterų imigrančių adaptacijos tikslo šalies darbo rinkoje aspektus. Pasak Cooke (2008a), šeimos migracijos pasekmės moterų dalyvavimui darbo rinkoje yra labiau susijusios su lyčių vaidmenimis šeimoje, o ne su ekonominiais faktoriais. Tačiau tyrimo duomenys rodo, kad tai kaip vaidmenys yra pasiskirstomi tarp šeimos narių turi įtakos visam adaptacijos procesui, neišskiriant tik dalyvavimo darbo rinkoje.

Teorinėje disertacijos dalyje pristatyta, kad nuostatos lyčių vaidmenų šeimoje atžvilgiu yra skirstomos į tradicinį ir liberalesnį požiūrius (Stankūnienė ir Maslauskaitė, 2009). Pagal pastarąjį požiūrį vaidmenys šeimoje nėra taip aiškiai diferencijuojami kaip tradicinio požiūrio šeimose, kur paprastai moters vaidmenys yra siejami su vaikų priežiūra ir šeima, o vyrų – su darbine veikla. Abu šiuos požiūrius į lyčių vaidmenis galima išvelgti ir tyrime dalyvavusių informantų šeimose. Visų pirma, dalis informantų teigė, kad jų šeimose nėra griežtų taisyklių, kuriuos darbus turėtų atlikti ar už ką bus atsakingas vienas ar kitas sutuoktinis, o buities rūpesčiais ir pareigomis dalinasi vienodai.

Esame lygiaverčiai partneriai. Aš jai padedu, ji padeda man. (...) Kartais gaminu ir dėl to nematau problemų. (...) Aš apmoku [sąskaitas] tiek, kiek galiu, bet ji taip pat stengiasi, tad mes dalinamės. Sakyčiau pusė per pusę. (V-11, 35 m., Gruzija)

<...> kartais mes dalinamės [pareigomis namuose]. Jei aš turiu darbų, mes pasidaliname. Ir jis kartais daugiau sumoka už mane, bet tai priklauso. Mes neturime griežtų taisyklių. (M-10, 28 m., Brazilija)

Vis tik pastebima, kad tyrimo dalyvių šeimose dažniau vyrauja tradicinis požiūris į lyčių vaidmenų pasiskirstymą. Tokiose imigrantų šeimose dažniausiai moterys yra atsakingos už vaikų priežiūrą ir buitį, tuo tarpu vyrai – už šeimos finansinę gerovę. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad toks šeimos modelis yra dažnai 'atsinešamas' iš kilmės šalies ir pritaikomas šeimose Lietuvoje.

Alžyre vyras turi uždirbti pinigus, tik jis. Žinoma, žmona gali dirbti, bet mums tai [uždirbti pinigus šeimai] yra garbės reikalas. (V-5, 31 m., Alžyras)

Pas mus visai kaip būdavo pas mūsų tėvus – vyras dirba, atneša pinigus, o žmona namuose tvarkosi. Nežinau, kas šeimos galva. Vyras pinigus atneša, finansiškai išlaiko, o aš tvarkausi, susimoka už viską. (M-8, 30 m., Rusija)

Tyrimė kalbintų užsieniečių patirtys rodo, kad dėl įvairių, su migracija susijusių, procesų vaidmenys šeimoje gali kisti. Tai patvirtina mokslinių tyrimų išvalgas, kad vaidmenys šeimoje nėra statiški, o kintantys dėl socioekonominio priimančiosios ir tikslo šalies kontekstų (Nawyn, 2010). Vaidmenų kaita kalbintų užsieniečių šeimose labiau atsiskleidžia informantų vyrų pasakojimuose. Keletas pašnekovų vyrų įvardino, kad iki atvykimo į Lietuvą šeimoje jie buvo prisiėmę daugiau atsakomybių, susijusių su finansiniais ir kai kuriais buitinais klausimais, tačiau atvykus gyventi į Lietuvą, daugiau atsakomybės šiais klausimais prisiima jų sutuoktinės. Pavyzdžiui, pašnekovas iš Egipto (V-10), savo kilmės šalyje užėmęs aukštas pareigas, Lietuvoje susidūrė su įsidarbinimo problemomis, tad buvo priverstas pradėti dirbti mažiau kvalifikuotą darbą. Vyras pasakojo, kad dabar jo sutuoktinės pajamos yra didesnės, tad jis yra iš dalies finansiškai nuo jos priklausomas:

<...> ji [sutuoktinė] tvarko pagrindines išlaidas, aš stengiuosi kiek įmanoma padėti perkant daiktus namams, maistą ir panašiai. (V-10, Egiptas)

Kitas tyrimo dalyvis iš JAV (V-6, 44 m.) teigė, kad jo sutuoktinė yra atsakinga už tuos buitines darbus, kuriems reikia lietuvių kalbos žinių, pavyzdžiui, apmoka komunalinius mokesčius. Pasak pašnekovo, prieš atvykstant gyventi į Lietuvą tai jis rūpinosi tokiais buitines darbais. Panašia patirtimi dalinasi ir kitas JAV pilietis:

Visada buvau tas, kuris rūpinosi mokesčių apmokėjimu ir kitais namų buitines darbais, visada, kai kas nors būdavo oficialu, rūpindavausi aš. Bet čia Lietuvoje aš šiais dalykais nesirūpinu, mano žmona daro (V-8, 40 m., JAV)

Empirinio tyrimo metu gauti duomenys leidžia daryti prielaidą, kad požiūris į vaidmenų šeimoje pasiskirstymą turi įtakos imigrantų, atvykusių į šalį dėl šeimos susijungimo aplinkybės, socialinei adaptacijai. Tyrimas atskleidžia, kad šeimose, kuriose vyrauja tradicinis požiūris į lyčių vaidmenų pasiskirstymą, moterys dažniau susiduria su ribotomis adaptacijos galimybėmis:

<...> ji [sutuoktinė] studijavo Magistrantūroje, bet gimė ketvirtas mūsų vaikas ir ji neturėjau laiko sau. Nuo rugsėjo ketvirtas mūsų vaikas pradėjo lankyti darželį, tad dabar ji pradeda daugiau laiko skirti sau. (V-9, Nigerija).

Aptariant imigrantų dėl šeimos susijungimo adaptacijos šalies darbo rinkoje, buvo pristatyta, kad moterys imigrantės dažniau nei vyrai susiduria su ribotomis galimybėmis darbo rinkoje ne tik dėl to, kad jos yra užsienietės, bet ir dėl to, kad yra atsakingos už mažamečių vaikų priežiūrą:

<...> darbe neįdomu, kad pas tave serga vaikas, jis [darbdavys] kaip žmogus supranta viską, bet kaip darbdavys nori, kad dirbtum visą laiką. (M-12, 30 m., Baltarusija)

Be to, šių moterų situaciją apsunkina ir tai, kad jos gyvendamos ne savo kilmės šalyje yra toli nuo savo šeimos ir/ ar artimų giminaičių, kurie galėtų pagelbėti rūpinantis vaikais.

Tikrai labai sunku, kai esi toli nuo šeimos (...), ypač, kai kalbame apie vaikų priežiūrą. Būti toli nuo tėvų, neturėtu šeimos tinko šalia yra labai sunku. (M-1, 33 m., Baltarusija)

Šeimose, kuriose dirba tik vienas sutuoktinis moterys susiduria su dar didesniais sunkumais, nes neturi finansinių galimybių samdyti auklės.

Aš išėjau į darbą vasarą, bet neapsimoka už auklę mokėti ir tas pats atlyginimas kaip už auklę mokėti. O ten dar viršvalandžiai darbe, tai neapsimoka. Į minusą. Tai geriau aš pati pasėdėsiu su savo vaiku, o paskui eis į darželį, tada ieškosiu darbo. (M-4, Baltarusija)

Ji labai dažnai serga (...) dabar neturiu tokios galimybės ir dirbti, ir turėti auklę. Kada aš neturėsiu problemų su ja, tada aš galėsiu dirbti. (M-5, 29 m., Ukraina)

Tokie atvejai smarkiai apriboja ne tik moterų adaptaciją darbo rinkoje, bet ir socialinių ryšių prasme. Tyrimo dalyvių patirtys atskleidžia, kad ribotos moterų galimybės dalyvauti darbo rinkoje turi įtakos ir tai, kaip jos sekasi plėsti socialinių ryšių ratą priimančioje visuomenėje. Kaip pastebėjo pašnekovė iš Rusijos (M-8, 30 m.), aplinkybė, kad ji nedirba yra susijusi su socializacijos trūkumu visuomenėje:

<...> jaučiu, kad nėra to integravimosi į visuomenę (...) kiekvieną savaitę, taip pat kur nors išeinu su vyru, tačiau nėra socializacijos visuomenėje, veiklos, kuri padėtų integruotis. (M-8, 30 m., Rusija)

Galima manyti, kad sunkumai derinant šeimos ir profesinį gyvenimą, ypač gyvenimo šalyje pradžioje, yra susiję ir su faktu, kad tyrimo dalyvės, dažniau nei kalbinti vyrai, gyvenimo šalyje pradžioje, jautė atskirtį ir vienatvės jausmą:

<...> nu pirmą kartą man buvo labai, nu kaip nepatogu, nemalonu, nu vyras į jūrininkų mokyklą visą dieną, ten keturi mėnesiai mokosi ir egzaminai, vaikai eina į mokyklą, o aš viena. (M-3, 42 m., Kazachstanas)

<...> jeigu aš sėdžiu namuose, daugybė pažįstamų dirba, visą dieną jie darbe, ateina vakare, tai reikia pabūti ir su šeima arba su vaikais pažaisti. Ir mes labai retai galim susitikti ir todėl trūksta bendravimo ir lietuvių, ir net rusų kalba. (M-12, 30 m., Baltarusija)

Vis tik tvirtinti, kad moterų migrančių prisiimtas vaidmuo rūpintis vaikais yra tik jų adaptaciją ribojantys veiksnys būtų neteisinga. Informančių patirtys atskleidžia, kad moterys, kurios rūpinasi vaikais, neretai daug lengviau ir greičiau adaptuojasi į daugumos visuomenę lingvistinės adaptacijos ir socialinių ryšių aspektu. Tai susiję su tuo, kad dėl vaikų priežiūros jos dažniau palaiko ryšius su lietuviais, be to yra 'priverstos' dažniau bendrauti lietuvių kalba vaikų ugdymo, sveikatos priežiūros ir kt. įstaigose.

Pirmiausiai, kai mano vaikas buvo mažas, jis ėjo į lietuvišką darželį, tai [sutikau] labai daug tėvų iš darželio, su kuriais likom draugais ir po darželio baigimo. (...) su mamomis susipažinome, dabar mes einame pas juos per gimtadienius, o jie ateina pas mus. (...) galbūt pradžioje buvo kažkoks negatyvumas, o paskui aš visas šventes su jais švenčiau, važiavau su vaikais visur. Nors aš nekalbėjau lietuviškai, bet aš vis tiek visur vykau, visur padėjau. Ir pamažu tas barjeras dingo, o dabar draugaujame su tėvais. Aš net galiu paskambinti ir paprašyti jei nespėju, kad sūnų paimtų iš darželio, aš laikau tai tikra draugyste. (M-14, 40 m., Rusija)

Informantų patirtys rodo, tiek moterims, tiek vyrams yra svarbu išpildyti prisiimtus vaidmenis šeimoje. Kaip pastebi Kasatkina ir Leončikas (2003), lytis gali iškilti kaip svarbi saviidentifikacijos kategorija. Mokslininkai (2003) teigia, kad ją galima interpretuoti tiek kaip tam tikrą socialinių vaidmenų trūkumą, tiek kaip tradicinių lyčių vaidmenų išraišką. Prarastų vaidmenų vertinimas ir tai, kokių vaidmenų asmuo yra pasirengęs imtis gali tapti svarbiais adaptacijos veiksniais.

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad moterys vaidmenį, susijusį su rūpinimasis šeima ar vaikais priima natūraliai, o tuo pačiu paprasčiau vertina sunkumus

susijusius su įsiliejimu į tikslo šalies rinką ir faktą, kad yra finansiškai priklausomos nuo sutuoktinio.

Bandžiau ieškoti darbo, bet supratau, kad iškart gero nerasiu, bet valytoja aš neisiu dirbti, nenoriu. Pasimokysiu kalbą geriau. (M-13, 31 m., Baltarusija)

<...> mes žinojom, kad bus, nes aš nežinojau kalbos, aišku man bus sunku ir su darbu, mes apie tai galvojom ir šnekėjom, bet mes kažkaip, o mano, pasvajojom apie vaiką ir galvojom, kad greit eisiu į motinystės atostogas ir ten po truputį, po truputį viskas ateis pas mane. (M-12, 30 m., Baltarusija)

Tuo tarpu pašnekovai vyrai neišpildytą šeimos maitintojo vaidmenį išgyvena sunkiau, tai ypač pasireiškia jų išreiškiamu nepasitenkinimu turimu statusu šalyje ir su tuo susijusiais sunkumais priimančioje visuomenėje. Pašnekovai įvardino, kad laikotarpiu, kai ieškojo darbo jautė didelę įtampą ir beviltiškumą, kad nieko negali pakeisti:

<...> savo šalyje dirbau nuo 13 ar 14 metų. (...) [nerasdamas darbo Lietuvoje] jaučiausi kaip neįgalus. Alžyre vyras turi uždirbti pinigus. Tai garbės reikalas. (V-5, 31 m., Alžyras)

<...> turėjau santaupų, bet jos ėjo į pabaigą ir aš visą laiką bijojau, kad gali čia [Lietuvoje] niekas nepavykti. Darbo rinka, ypač mano srityje, čia yra labai maža <...> (V-7, 29 m., Gruzija)

Tokie tyrimo metu gauti rezultatai sutampa su ankstesnių tyrėjų išvalgomis, kad „sureikšmintas lyties vaidmuo gali pagilinti krizę, išgyvenamą, pvz., tuomet, kai „vyras“ neranda savęs verto užsiėmimo ir pan. Šiuo atveju tapatinimasis su kategorijomis, kurių pats individas negali pakeisti (lytis, amžius), gali nulemti marginalumą“ (Kasatkina ir Leončikas, 2003:88). Toks lyties vaidmens neišpildymas gali turėti įtakos ne tik pačių užsieniečių adaptacijai, bet ir sutuoktinių tarpusavio santykiams.

3.3.4.2 Lyčių santykių kaita socialinės adaptacijos kontekste

Šeimos migracijos reiškinytis yra sąlygotas lyties (Kofman, 2004) – moterys ir vyrai skirtingai įveikia migracijos procesų metu kylančius sunkumus ir priimančios visuomenės keliamus reikalavimus, o šios aplinkybės ne tik turi įtakos lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymui, bet ir sutuoktinių tarpusavio santykių kaitai. Tad šeimos migracijos tyrimuose (Kofman et al., 2011) rekomenduojama, atsižvelgti ne tik į individualias šeimos narių prisitaikymo

naujoje aplinkoje patirtis, bet ir analizuoti šeimos narių tarpusavio santykius bei kaip šie kinta veikiami įvairių migracijos procesų.

Empirinio tyrimo duomenys atskleidžia, kad tyrimo dalyviai išgyveno pereinamąjį laikotarpį, kuris vidutiniškai truko tris – keturis mėnesius, tačiau pasitaikė tokių atvejų, kai informantai teigė, kad net po keletos gyvenimo Lietuvoje metų pritaipę visuomenėje. Pereinamojo laikotarpio aplinkybės dažniausiai yra susijusios su ribotomis užsieniečių galimybėmis dalyvauti darbo rinkoje, kalbos barjeru, o taip pat socialinių ryšių trūkumu. Kai kurie pašnekovai taip pat įvardino įtemptus santykius su sutuoktinio artimaisiais, namų ilgesį ir įtampą, kilusią dėl kardinaliai pasikeitusio gyvenimo. Tyrimo dalyvių patirtys atskleidžia, kad pereinamojo laikotarpio pabaigą moterys ir vyrai yra linkę sieti su skirtingais dalykais, o tai susiję ir su požiūriu į lyčių vaidmenų pasiskirstymą. Pašnekovės moterys pereinamojo laikotarpio pabaigą buvo linkusios sieti su pokyčiais šeimoje – vaikų gimimu ir/ ar įsigytais namais.

<...> Iš tikrųjų buvo sunkus tas perėjimas. (...) iš pradžių buvo sunku, labai sunku. Man atrodo dar kol neatsirado vaikai, buvo mintis, kad dar grįšiu atgal į Baltarusiją. Bet kada gimė vaikai, tada jau viskas, nusiraminau. (M-4, 31 m., Baltarusija)

Pirmi metai buvo labai sunkūs. (...) O po vestuvių, kai nusipirkome butą pasijutau kitaip, laisviau, kaip šeimininkė, kad turiu savo kampelį. Tai dėl to, aišku, pasijutau žymiai jaukiau. (M-8, Rusija, 30 m.,)

Tuo tarpu vyrai (tokie atsakymai taip pat pasitaikė ir tarp keletos kalbintų užsieniečių moterų), pereinamojo laikotarpio pabaigą, dažniausiai siejo su atsiradusia įsidarbinimo galimybe. Ribotos galimybės dalyvauti darbo rinkoje ir su tuo susijusios finansinės problemos – tai priežastys įvardinamos kaip kėlusios pašnekovams didžiausią įtampą gyvenimo Lietuvoje pradžioje.

<...> tai [darbo neturėjimas] man buvo didelė nelaimė. Ypač pasitikėjimo savimi prasme, jis tarsi krito žemyn. (V-10, Egiptas)

<...> mano buvo depresija, kad negaliu susirasti darbo, tai buvo didžiausia problema, nes nuo 17 metų buvau nepriklausoma, pati užsidirbdavau pinigus (...). Ir kai atvykau čia tapau priklausoma ir turėjau imti pinigus iš vyro. Man tai buvo bjauru. Maniau, kad tai bus paprasta, bet, kai turėjau jų paprašyti – prašau duok man šiek tiek – jaučiausi tikrai blogai. (M-2, 28 m., Rusija)

Tyrimo dalyvių patirtys atskleidžia, kad įsidarbinimo sunkumus paprastai lydėjo ir finansinė priklausomybė nuo sutuoktinio. Tokios situacijos atspindi koks požiūris į vaidmenų pasidalinimą vyrauja kalbintų užsieniečių šeimose. Ypač sunkiai problemas, susijusias su įsidarbinimu ar gaunamu nepakankamu atlygiu, reikalingu šeimai išlaikyti ir, to pasekoje, patiriamą finansinę priklausomybę nuo sutuoktinių, išgyvena šeimos maitintojo vaidmenį prisiėmę vyrai. Pavyzdžiui, pašnekovas iš Bolivijos (V-3, 35 m.) dalinasi patirtimi, kad siekdamas būti kaip įmanoma mažiau priklausomas nuo sutuoktinės pradėjo gaminti popierinius auskarus ir juos pardavinėti draugams.

<...> gaminau auskarus iš popieriaus ir juos pardavinėjau draugams. Tam, kad turėčiau nors šiek tiek pinigų, nes aš visai jų neturėjau, buvau priklausomas nuo žmonos. Tai buvo beprotiška. Nenorėjau jos prašyti – duok, prašau, man reikia kažko nusipirkti. (V-3, 35 m., Bolivija)

Empirinio tyrimo metu taip pat pastebėtos ir kitos priklausomybės nuo sutuoktinių formos. Dalis pašnekovų įvardino, kad gyvenimo šalyje pradžioje buvo priklausomi nuo sutuoktinių dėl lietuvių kalbos gebėjimų stokos.

Norėdamas kažką pasakyti turėjau naudoti savo žmoną kaip šaltinį. Tai buvo baisu. (...) Buvau visiškai priklausomas nuo žmonos, nes nieko nežinojau. (...) pasijusdavau kaip vaikas, kuris nieko negali padaryti. (V-13, 29 m., Indija)

Aš negalėjau niekur išeiti normaliai todėl, kad jaunimas nelabai supranta rusiškai. (...) Nu nežinojau kaip kalbėti. Man iš pradžių buvo, kažkur reikia paskambinti – nu geriau paskambink tu. Jis sakė – tai tu gali kalbėti rusiškai, tavo supras. Supras, bet ne visi. Nu va man buvo tokia truputį baimė ar kaip pasakyti, kad nenorės su manimi kalbėti ar dar kažką tai. (M-4, Baltarusija)

Tyrimas atskleidžia, kad sunkumai su kuriais susiduria į šalį atvykę užsieniečiai (vyrai ir moterys), su tuo susijęs pereinamasis laikotarpis bei įvairiapusė priklausomybė nuo sutuoktinio neretai tampa iššūkiu sutuoktinių tarpusavio santykiams. Ypač dažnai informantai akcentavo laikotarpį, kai ieškojo darbo. Vieni teigė, kad pablogėjusiems santykiams su sutuoktiniu tuo laikotarpiu turėjo įtakos paties pašnekovo asmeniniai išgyvenimai ir psichologinė būklė, kiti įvardino, kad santykiams įtakos turėjo jaučiamas spaudimas iš sutuoktiniui artimos aplinkos.

<...> sunkiausias buvo laikotarpis, kai tik atvykome į Lietuvą, į Klaipėdą. Vyro sesuo gyvena Šveicarijoje, tai jo mamai džiaugėsi grįžusiu sūnumi ir labai pradėjo mumis rūpintis. Aš pradėjau jausti tokį spaudimą, kad tik greičiau įsidarbinčiau. Nesvarbu kur, nesvarbu kokį darbą, svarbu, kad dirbti. Ir fabrike

prie žuvies ieškojo man darbo, na visokių tokių darbų, kurių aš visai nenorėjau. Ir aš protestavau prieš tai, nes save mačiau kitaip. (...) Tai gal tuo metu ir santykiai su vyru buvo kiek pašliję. Būtent tuo metu dėl jo mamos požiūrio. (M-9, 33 m., Ukraina)

Tyrimo duomenys taip leidžia daryti prielaidą, kad adaptacijos eiga viešojoje erdvėje veikia sutuoktinių tarpusavio santykius ir atvirkščiai, adaptacijos metu pasireiškiantys veiksniai šeimoje, turi įtakos adaptacijos eigai viešojoje erdvėje. Pavyzdžiui, pašnekovo iš Egipto (V-10) atvejis iliustruoja, kaip sunkumai adaptuojantis viešojoje erdvėje veikia privatų šeimos gyvenimą. Informantas įvardino atsiradusį sutuoktinės nepasitikėjimą ir įtarumą dėl jo pastangų įsidarbinti. Ir nors vyras šiuo metu dirba, per tą laikotarpį su žmona susilaukė dukters, tačiau tvirtino, kad poros santykiai nėra tokie tvirti, kokie buvo anksčiau.

Tuo laikotarpiu [kai ieškojau darbo] buvo sunku. Dalykas tas, kad aš vis aplikudavau [į pozicijas dėl darbo], bet nieko negaudavau, tai jai [sutuoktinei] buvo labai keista. Ji net pradėjo manimi netikėti, kad aš aplikuoju. (...) Kiekvieną mielą dieną man ji atsiųsdavo po keturias penkias žinutes, ar aš gavau darbą. Taip atsitiko dėl to, kad prieš atsikraustant gyventi į Vilnių, klausiau jos ar yra galimybių man įsidarbinti. Ji sakė, kad taip. Keista, bet ne. Ir tai buvo labai sudėtinga. (...) Vis dar šiek tiek yra... Ir dabar, nors mes turime dukrą, tai [tarpusavio santykiai] nėra stabilu.. (V-10, Egiptas)

Tuo tarpu informantės iš Baltarusijos (M-5, 29 m.) atvejis atskleidžia, kaip privačioje erdvėje vykstantys procesai gali paveikti adaptacijos priimančioje visuomenėje eigą. Nors informantės papasakota konfliktinė situacija buvo vienkartinė, tačiau tai ją paskatino mokytis kalbos ir intensyviau ieškoti darbo, kad būtų kaip įmanoma mažiau priklausoma nuo sutuoktinio. Toks moters pasidalintas patyrimas iliustruoja nemažos dalies moterų, atvykusių pas sutuoktinius Lietuvos Respublikos piliečius, išgyvenimus, ypač gyvenimo šalyje pradžioje.

<...> buvo tokia situacija (...) nu buvo toks skandalas, kai jis man pasakė, kad, nu, kad aš tuščia vieta. (...) Nu mes nieko neturėjome, mes atvažiavome į tuščius namus, nieko nebuvo. Nu buvo tokie santykiai... aš nedirbu, aš viena (...) nėra globėjo, niekas man nepadedą ir jis toks – aš čia kietas bachūras, aš dirbu, viską ten... Nu buvo tokia situacija, man buvo nemalonu. Ir aš tada pradėjau mokintis. (...) O dėl to tuščios vietos, nežinau, kodėl jis taip pasakė. Nu aš supratau, kad man reikia turėti kažkokį darbą, kad nebūtų tokia situacija. (M-5, 29 m., Baltarusija)

Vis tik, reikėtų pastebėti, kad imigracijos procesas nebūtinai neigiamai paveikia poros santykius. Dalis tyrime dalyvavusių užsieniečių teigė, kad migracijos ir adaptacijos šalyje metu santykiai su sutuoktiniu tik sustiprėjo. Pavyzdžiui, anot pašnekovės iš Rusijos (M-8, 30 m.), atvykusios į šalį su Rusijoje ilgą laiką gyvenusiu Lietuvos Respublikos piliečiu, jos ir vyro tarpusavio santykių sustiprėjimui įtakos turėjo ir tai, kad nors sutuoktinis grįžo į gimtąją šalį, tačiau pačioje pradžioje jautėsi kaip atvykėlis, tad abiems jiems reikėjo vienas kito supratimo ir palaikymo.

Pats svarbiausias dalykas, kad aš susitvarkiau santykius su savo vyru, nes, manau, jei būtume likę Rusijoje mes būtume išsiskyrę. O kai persikėlėme į Lietuvą šeima išliko ir netgi sustiprėjo ryšys, tarpusavio santykiai tikrai sustiprėjo. Kai nėra šalia pačių artimiausių žmonių, tai bet kokiuose konfliktuose tu stengiesi jų išvengti, apeiti aštriausius kampus <...> (M-8, 30 m., Rusija)

Apibendrinant, empiriniai tyrimo duomenys rodo, kad moterų ir vyrų imigrantų adaptacijos priimančioje visuomenėje patirtys skiriasi priklausomai nuo to, koks požiūris į lyčių vaidmenų pasiskirstymą vyrauja šeimoje. Tyrimas atskleidžia, kad daugumoje kalbintų imigrantų šeimų vyrauja tradicinis lyčių pasiskirstymo modelis – vyrai rūpinasi finansine šeimos gerove, tuo tarpu moterys atsakingos už buitį ir vaikų priežiūrą namuose. Toks požiūris į lyčių vaidmenų pasiskirstymą turi tiesioginės įtakos moterų adaptacijai priimančioje visuomenėje. Pastebima, kad moterys, dažniausiai dėl vaikų priežiūros, turi ribotas galimybes sėkmingai integruotis tikslo šalies darbo rinkoje, tačiau dėl tos pačios aplinkybės labiau nei vyrai integruojasi kalbiniu atžvilgiu. Tuo tarpu vyrai sunkiau išgyvena laikotarpį (ypač gyvenimo Lietuvoje pradžioje), kuomet susiduria su sunkumais integruotis į darbo rinką negali atlikti savo kaip šeimos maitintojo vaidmens. Galima daryti prielaidą, kad pastarasis veiksnys turi įtakos sutuoktinių tarpusavio santykiams, o taip pat ir adaptacijos viešojoje erdvėje eigai.

Vyrai ir moterys skirtingai išgyvena pereinamąjį laikotarpį, o jo pabaigą sieja su skirtingais gyvenimo etapais. Analizuojant tyrimo dalyvių patirtis išryškėja, kad šiame etape itin svarbiu aspektu yra požiūris į lyčių vaidmenys ir tai, kaip

informantai yra linę juos prisiimti. Vyrai pereinamojo laikotarpio sunkumų pabaigą linę sieti su įsidarbinimu, tuo tarpu moterys su vaikų gimimu, įsikūrimu nuosavuose namuose ar savirealizacijos galimybėmis. Adaptacijos procesas skirtingai veikia šeimų ir sutuoktinių tarpusavio santykius. Sunkumai adaptuojantis viešoje erdvėje gali ir sustiprinti poros santykius ir turėti neigiamų pasekmių. Ir atvirkščiai, įtampa dėl migracijos ir adaptacijos procesų, kylanti privačioje erdvėje, gali tapti paskatinančiu veiksmu adaptuotis priimančioje visuomenėje.

Atlikus empirinio tyrimo „Imigracija šeimos susijungimo atveju Lietuvoje: lytis ir etniškumas socialinės adaptacijos procese“ duomenų analizę, svarbu atkreipti dėmesį į keletą aspektų. Visų pirma, tyrimas atskleidžia, kad sprendimas migruoti ir susijungti su šeima tikslo šalyje dažnai yra ne šeimos, o vieno iš šeimos narių projektas, kuriam įtakos turi šeimoje vyraujantis požiūris į lyčių vaidmenų pasiskirstymą. Šis migracijos etapas yra svarbus ir būtinas aptarti socialinės adaptacijos reiškinio tyrimuose, nes padeda atskleisti galimas imigruojančių šeimos narių socialinės adaptacijos trajektorijas priimančioje visuomenėje.

Antra, tikslo šalies socialinis kontekstas gali nulemti imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos eigą, tačiau, ne visi teorijoje išskiriami socialinio konteksto veiksniai turi įtakos šiai imigrantų grupei. Dėl reiškinio specifiškumo, o ypač, kai kalbama apie šeimos susijungimo atvejus su tikslo šalies piliečiais, imigrantų bendruomenių pagalba nėra tokia reikšminga kaip sutuoktinių ir jų socialinių ryšių teikiama parama. Tiesa, nepaisant to, kad dažniausiai išskiriami tokių pagalbos šaltinių privalumai, tačiau, kaip rodo empirinio tyrimo duomenys, tai taip pat gali tapti ir viena iš separatizmo ar net marginalizacijos priimančioje visuomenėje priežasčių.

Kalbant apie veiksmus, kurie gali turėti įtakos socialinės adaptacijos eigai, tyrimas atskleidžia, kad teorinės prielaidos, kurios tiria socialinės adaptacijos reiškinį laikantis lyčiai neutralaus požiūrio yra kritikuotinos ir atgyvenę. Būtent veiksniai, susiję su socialinės lyties kategorija, tokie kaip požiūris į lyčių

vaidmenų pasiskirstymą šeimoje, yra vieni svarbiausių ir didžiausių įtaką imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos procesui turinčių aspektų.

Reikėtų paminėti, kad tyrimo pradžioje buvo siekiama atskleisti, kaip socialinės adaptacijos procese tarpusavyje sąveikauja socialinės lyties ir etniškumo kategorijos, tačiau iki galo išpildyti šio siekio nepavyko. Analizuojant tyrimo duomenis ši sąveika labiau išryškėjo tik gvildenant moterų adaptacijos darbo rinkoje klausimą. Įgyvendinant tokio pobūdžio tyrimą ateityje būtų svarbu į klausimyną įtraukti papildomus klausimus, kurie padėtų atskleisti ar ir kaip šios kategorijos sąveikauja socialinės adaptacijos procese.

Dar vienas diskutuotinas klausimas, iškilęs analizuojant gautus empirinio tyrimo duomenis, tai Berry (1997, 2005) siūlomos akultūracijos strategijų ir lietuvių mokslininkų Kasatkinos ir Leončiko (2003) sociologiniam tyrimui pritaikytos adaptacijos tipų schemų pritaikomumas tiriant imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos patirtis. Analizuojant gautus informantų atsakymus, pastebėta, kad užsieniečių socialinės adaptacijos patirčių 'sudėlioti į lentynėles' pagal scheme siūlomus kriterijus nėra taip paprasta ir neretai labai subjektyvu, o tai gali turėti įtakos ir galutiniams tyrimo rezultatams. Pavyzdžiui, pasitaikė atvejų, kai tyrimo autorė pagal pasirinktus kriterijus – pasitenkinimą pasiektu statusu ir išlaikytą etninį tapatumą – galėjo daryti prielaidą, kad informanto adaptacijos tipas darbo rinkos kontekste, yra separatizmas, tačiau pats tyrimo dalyvis tvirtino, kad jaučiasi pilnai integravęsis, o integraciją buvo linkęs sieti su faktu, kad turi darbą už kurį gauna atlyginimą ir moka mokesčius valstybei. Tokia aplinkybė rodo, kad papildant tyrimą ar įgyvendinant panašaus pobūdžio tyrimą ateityje, būtų svarbu taikyti papildomus tyrimo metodus.

IŠVADOS

Apibendrinant teorinę šeimos migracijos ir imigrantų dėl šeimos susijungimo aplinkybės socialinės adaptacijos analizę, galima daryti šias išvadas:

1. Dėl dėmesio su ekonomine migracija susijusiems reiškiniams, šeimos migracijos reiškinys išlieka teoriškai, empiriškai ir metodologiškai marginalizuotas tarptautinės migracijos tyrimų kontekste.

Nors atlikta išsami tarptautinės migracijos tyrimų analizė rodo, kad pastaruoju metu pastebimas išaugęs susidomėjimas šeimos migracija ir su ja susijusiais procesais, šis reiškinys išlieka teoriškai, empiriškai ir metodologiškai marginalizuotas migracijos tyrimų kontekste. Viena pagrindinių priežasčių, kodėl ši migracijos aplinkybė sulaukia mažesnio mokslininkų dėmesio, yra susijusi su tuo, kad nepaisant metodologinių požiūrių kaitos, migracijos tyrimuose vis dar išlieka ekonominių aplinkybių dominavimas. Kalbant apie migracijos tyrimų įgyvendinimą Lietuvoje, atlikus išsamią šalyje atliktų migracijos tyrimų analizę, galima daryti išvadas, kad dėl šaliai aktualios emigracijos problemos, imigracijos klausimai sulaukia ne tokio didelio mokslininkų susidomėjimo, nors statistiniai duomenys liudija nuolat augantį Lietuvoje gyvenančių užsieniečių skaičių. Be to, imigracijos tyrimai Lietuvoje dažniausiai koncentruojasi į su ekonomine migracija, susijusius klausimus, tuo tarpu viena populiariausia atvykimo į šalį aplinkybė – šeimos susijungimo atvejai – išlieka nepakankamai ištirta.

2. Imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinę adaptaciją ir jos eigą priimančioje visuomenėje lemia ne tik tikslo šalies socialinis kontekstas, bet ir lyčių vaidmenų šeimoje prisiėmimas ir pasiskirstymas.

Adaptacijos tipas yra daugiau nei individualaus elgesio strategija, tad tiriant imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos patirtis, svarbu, atsižvelgti į tikslo šalies socialinio konteksto faktorius. Be to, šeimos migracijos reiškinys yra sąlygotas lyties ir šeimos nariai skirtingai reaguoja į priimančios visuomenės keliamus reikalavimus, o tokių aplinkybių nulemtas šeimos narių elgesys gali turėti įtakos šeimos gyvenimui. Ir atvirkščiai, tokie

veiksniai kaip lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymas gali nulemti socialinės adaptacijos tikslo šalyje eigą. Tad šeimos migracijos kontekste be socialinio konteksto faktorių svarbu atkreipti dėmesį ir veiksnius, pasireiškiančius privačioje erdvėje ir susijusius su socialinės lyties kategorija.

3. Socialinė lytis nėra vienintelis socialinės adaptacijos eigą priimančioje visuomenėje lemiantis veiksnys ir pasireiškia su kitomis socialinėmis kategorijomis.

Šiuolaikinės migracijos tyrimuose, kuriuose remiamasi lyčiai jautriu požiūriu, siūloma, atkreipti dėmesį, kad lytis neveikia kaip viena atskira socialinė kategorija, o ji sąveikauja su kitomis socialinėmis kategorijomis, tokiomis kaip etniškumas, ir kurioms vienu metu priklauso tas pats asmuo. Šis metodologinis sąveikinis požiūris padeda atskleisti įvairias lyčių nelygybės formas, pasireiškiančias tiek privačioje, tiek viešojoje erdvėje.

4. Etniškumas šeimos migracijos kontekste interpretuojamas kaip tam tikras socialinis kapitalas.

Migracijos kontekste etniškumas įvardinamas kaip tam tikras socialinis kapitalas, kuris yra panaudojamas situacijose, kai yra reikalingas ir padeda patenkinti iškilusius poreikius. Nors šeimos migracijos kontekste etniškumas kaip socialinis kapitalas gali būti vertinamas teigiamai ir ypač pasitarnaujantis gyvenimo naujoje kultūrinėje aplinkoje pradžioje, tačiau kartu jis gali tapti ir marginalizacijos prielaida.

Struktūrinių imigracijos dėl šeimos susijungimo ir socialinės adaptacijos veiksnių analizė atskleidžia:

1. Imigracija šeimos susijungimo atveju išlieka viena populiariausių ne ES piliečių atvykimo į Lietuvą aplinkybių.

Atlikus išsamią statistinių duomenų analizę, galima teigti, kad imigracija dėl šeimos susijungimo išlieka viena populiariausių ne ES piliečių atvykimo į Lietuvą aplinkybių, kurios dinamikos neveikia nei ekonominė šalies situacija, nei teisiniai pokyčiai, susiję su imigracijos procesų šalyje reguliavimu.

2. Šeimos migracijos politika Lietuvoje neužtikrina imigrantų, atvykusių į šalį šia aplinkybe, integracijos galimybių.

Nacionalinių ir ES teisės aktų analizė bei tarptautinio tyrimo MIPEX duomenų apžvalga, leidžia teigti, kad šeimos susijungimo sąlygos šalyje yra palankios, tačiau itin pažeidžiamas imigrantų dėl šeimos susijungimo statusas šalyje (ypač tų, kurie turi laikiną leidimą gyventi šalyje). Šiai imigrantų grupei suteikiama teisė be papildomo leidimo dirbti šalyje, negarantuoja šių asmenų nepriklausomybės nuo sutuoktinių, kurie turi leidimą gyventi šalyje. Lietuvoje įgyvendinamos migracijos politikos priemonės imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste galima būtų priskirti prie 'aktyvaus skatinimo' (Portes et al., 2001) priemonių, kai kalbama apie užsieniečių, kuriems taikomos palankesnės imigracijos procedūros šeimos narius ir 'pasyvaus priėmimo' (Portes et al., 2001), kai kalbama apie likusių užsieniečių, turinčių teisę į šeimos susijungimą Lietuvoje, ir Lietuvos Respublikos piliečių šeimos narius ne ES piliečius.

Atlikus šalies teisiniuose aktuose numatomų imigrantų integracijos priemonių apžvalgą, atskleista, kad imigrantų integracijos įgyvendinimas yra fragmentiškas ir paliktas tik NVO sektoriui, nenumatant tiesioginio finansavimo jų veiklą įgyvendinimui. Be to, nors NVO veikla apima gana platų paslaugų spektrą, tačiau neįtraukia paslaugų, kurios būtų susijusios su pagalba imigrantų šeimoms, pavyzdžiui, vaikų priežiūros, pagalbos imigrantams derinti profesinį užimtumą ir veiklą namuose ir pan.

3. Dauguma Lietuvos gyventojų nėra tiesiogiai susidūrę ar bendravę su šalyje gyvenančiais imigrantais, o neigiamas priimančios visuomenės požiūris imigrantų atžvilgiu yra formuojamas žiniasklaidos.

Visuomenės nuostatų apklausų duomenų analizė atskleidžia, kad Lietuvos visuomenės nuostatos imigrantų atžvilgiu yra labiau nepalankios, nei palankios šalyje gyvenančių ir į šalį atvykstančių imigrantų atžvilgiu. Dauguma apklausų dalyvių nėra tiesiogiai susidūrę ar bendravę su šalyje gyvenančiais imigrantais, o jų požiūris į kitataučius dažniausiai formuojamas žiniasklaidos. Taip pat nors dauguma Lietuvos gyventojų pripažįsta, kad imigrantai naujoje aplinkoje susiduria su įvairiomis problemomis, tačiau didžioji dalis nepitaria įvairių integracijos priemonių ne ES piliečiams teikimui.

Apibendrinant kokybinio imigrantų dėl šeimos susijungimo socialinės adaptacijos tyrimo rezultatus, daromos šios išvados:

1. Empirinio tyrimo rezultatai patvirtina pirmąjį ginamąjį disertacijos teiginį, kad socialinės adaptacijos eiga yra susijusi su požiūriu į lyčių vaidmenų šeimoje pasiskirstymą, priimant sprendimą migruoti ir susijungti su šeima Lietuvoje.

Šeimose, kuriose vyrauja tradicinis požiūris į lyčių vaidmenų pasiskirstymą, priimant sprendimą migruoti ir šeimai susijungti Lietuvoje, pirmiausia atsižvelgiama į sutuoktinio vyro galimybes tikslo šalyje, dažniausiai tikslo šalies darbo rinkoje. Taip formuojami moterų separatizmo ar marginalizacijos adaptacijos tipai priimančioje visuomenėje – moterys aukoja savo profesinės karjeros galimybes ir/ ar turimą socialinių ryšių ratą, kad būtų kartu su šeima, o dėl tradicinio vaidmenų šeimoje pasiskirstymo, dažniausiai susijusio su vaikų priežiūra, tikslo šalyje susiduria su ribotomis socialinės adaptacijos galimybėmis darbo rinkos ir socialinių ryšių kontekste.

Taip pat empirinio tyrimo rezultatai patvirtina ankstesnių tyrimų išvagas, kad sprendimas migruoti šeimos migracijos kontekste nėra vien tik racionalus ir ekonominiais sumetimais pasvertas veiksmas – be migracijos priežasčių, susijusių su ekonominėmis aplinkybėmis taip pat minimos tokios priežastys kaip šeimos ir sutuoktinių tarpusavio santykių išsaugojimas, pasirūpinimas Lietuvoje gyvenančio sutuoktinio artimaisiais ar noras, kad vaikai augtų vienam iš sutuoktiniui kultūriškai artimoje aplinkoje.

2. Empirinio tyrimo rezultatai iš dalies patvirtina antrąjį ginamąjį disertacijos teiginį, kad adaptacijos tipas nėra sąmoningai pasirenkamas ir yra daugiau nei individualaus elgesio strategija, nes adaptacijos procesą ir jo rezultatus veikia tikslo šalies socialinis kontekstas:

2.1 Imigracijos politiką Lietuvoje imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste galima priskirti prie 'pasyvaus priėmimo' – vos atvykę į Lietuvą užsieniečiai susiduria su leidimo gyventi šalyje išdavimo kliūtimis ir paslaugų, reikalingų šeimoms gyvenimo šalyje pradžioje, trūkumu. Be to, leidimų gyventi šalyje pratęsimo tvarka nėra tinkama

Lietuvoje su šeimomis įsikūrusiems ir čia įsitvirtinusiems užsieniečiams – net ilgiau šalyje gyvenantys, sėkmingai į darbo rinką integravęsi ar gyvenimą šalyje susikūrę užsieniečiai nėra tikri dėl savo statuso ir gyvenimo šalyje ateities perspektyvų – nuolat susiduriama su sunkumais pratęsiant laikinus leidimus gyventi ar laukiant sprendimų dėl leidimo nuolat gyventi šalyje išdavimo.

2.2 Imigracijos politika Lietuvoje nulemia, kad santuoka imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste tampa tam tikra adaptacijos strategija. Tyrimas atskleidžia, kad atvykę į Lietuvą pas (ilgalaičius) partnerius užsieniečiai įteisina santuokas, siekdami pasinaudoti šalies įstatymuose reglamentuojama teise pagal kurią šeimos susijungimo pagrindu atvykusiems asmenims nereikia atskiro leidimo dirbti šalyje. Be to, dėl negaliojančio partnerystės įstatymo, santuoka lieka vienintelė išeitis, palengvinanti ne tik įsitraukimą į šalies darbo rinką, bet ir apskritai atvykimą į šalį ir gyvenimą joje.

2.3 Lietuvos visuomenė yra atviresnė fizine išvaizda, kalba ir išpažįstama religija jiems artimesniems mažumos grupės nariams. Neigiamos visuomenės nuostatos ypač pasireiškia užsieniečių įsidarbinimo ir sveikatos priežiūros kontekste. Nors dauguma tyrimo dalyvių teigė, kad su diskriminacinėmis situacijomis dėl to, kad jie yra užsieniečiai, nesusidūrė arba tokių situacijų nebuvo linkę įvardinti kaip diskriminacinių, tačiau tyrimas atskleidžia, kad užsieniečiai Lietuvoje vis dėlto susiduria su neigiamomis nuostatomis – dėl išskirtinių fizinių savybių (pvz., tamsesnės odos ar plaukų spalvos) sulaukia didesnio dėmesio viešoje erdvėje, o dėl išpažįstamos religijos ir negebėjimo kalbėti lietuvių kalba susiduria su sunkumais įsidarbinant, išsinuomojant būstą ar gaunant sveikatos priežiūros paslaugas.

2.4 Antrasis disertacijos ginamasis teiginys pasitvirtina tik iš dalies, nes imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste pagal segmentinės asimiliacijos teoriją išskiriamas trečias socialinio konteksto veiksnys, susijęs su imigrantų bendruomenėmis ir jų pagalba naujai į šalį

atvykstantiems imigrantams, nėra aktualus. Imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste svarbiausiu pagalbos šaltiniu gyvenimo šalyje pradžioje ir tolimesniuose etapuose tampa ne imigrantų bendruomenės, o sutuoktinis ir jo artimiausia aplinka – artimieji, draugai, bendradarbiai ir pan. Sutuoktinių ir jų artimos aplinkos parama pasireiškė pagalba tvarkantis gyvenimo šalyje formalumus, adaptuojantis naujojoje kultūrinėje aplinkoje pereinamojo laikotarpio metu, o taip pat įsitraukiant į šalies darbo rinką.

3. Adaptacijos tipas šeimos imigracijos kontekste nėra pastovus, o nuolat, priklausomai nuo veiksnių viešoje ir privačioje erdvėse kintantis adaptacijos rezultatas.

Tyrimo duomenys patvirtina adaptacijos reiškinių nepastovumą – tas pats žmogus gali būti pasiekęs integraciją tikslo šalies darbo rinkoje, tačiau patirti segregaciją priimančioje visuomenėje socialinių ryšių kontekste. Be to, kitaip nei teigiama ankstesnių adaptacijos tyrimų išvadose, empirinis tyrimas atskleidžia, kad mišrių šeimų atveju, etninis tapatumas labiau palaikomas viešoje erdvėje, o privačioje erdvėje socialiniai ryšiai dažniau palaikomi su daugumos grupės nariais.

Tyrimo rezultatai taip pat rodo, kad adaptacijos tipas kinta su laiku – plečiasi socialinių ryšių ratas, kurio tarpe atsiranda ne tik tos pačios etninės kilmės asmenų ar kitų užsieniečių, bet ir Lietuvos Respublikos piliečių, pašnekovai įvardina, kad keičiasi ir jų statusas visuomenėje bei tuo pačiu jų pasitenkinimas šiuo pasiekimu.

Taip pat svarbu pastebėti, kad Berry akultūracijos strategijų schemas pritaikymas tiriant imigracijos dėl šeimos susijungimo reiškinių kokybinio tyrimo metodu yra probleminis, o kai kuriais atvejais nustatyti, kokią adaptacijos tipą galima būtų priskirti informantui yra subjektyvu. Tyrimo metu pastebėta, kad nustatant adaptacijos tipą pagal numatytus veiksnius (pasitenkinimą pasiektu statusu ir išlaikytą etninį tapatumą), galima būtų teigti, kad pašnekovų adaptacijos tipas – separatizmas ar marginalizacija, tačiau patys pašnekovai nėra linkę taip vertinti savo padėties priimančioje visuomenėje. Pavyzdžiui, pašnekovams, teigusiems, kad darbe socialinius ryšius palaiko tik

su kitais užsieniečiais, bendrauja anglų kalba ir dėl užimamos pozicijos nėra patenkinti savo statusu, galima būtų priskirti marginalizacijos ar separatizmo adaptacijos tipus, tačiau patys tyrimo dalyviai nėra linkę taip vertinti savo padėties priimančioje visuomenėje ir teigia, kad jaučiasi integravęsi, nes šalyje gyvena su šeima, moka valstybei mokesčius ir pan.

4. Empirinio tyrimo metu gauti duomenys patvirtina trečiąjį ginamąjį disertacijos teiginį, kad lyčių vaidmenų pasiskirstymas šeimoje turi įtakos socialinei adaptacijai priimančioje visuomenėje.

4.1. Moterys dažniau nei vyrai patiria segregaciją socialinių ryšių prasme (jų socialiniai ryšiai paprastai yra susiję su vaikais – pažįstami iš vaikų darželio ar mokyklos, popamokinės veiklos būrelių, etc.), marginalizaciją darbo rinkos kontekste, tačiau greičiau integruojasi lingvistiniu aspektu. Tokios patirtys ypač atsispindi moterų, kurių šeimose vyrauja tradicinis požiūris į lyčių vaidmenis, pasakojimuose.

4.2. Tradicinio vyro kaip šeimos maitintojo vaidmens neišpildymas neigiamai veikia imigrantų vyrų socialinės adaptacijos patirtis. Be to, jie sunkiau nei moterys išgyvena pereinamąjį gyvenimo tikslo šalyje laikotarpį, kurio pabaigą dažniausiai sieja su įsidarbinimu ir stabilių pajamų šaltiniu.

4.3. Tyrimas atskleidžia, kad įvairūs migracijos ir socialinės adaptacijos procesai taip pat gali turėti įtakos sutuoktinių tarpusavio santykiams, o kai kuriais atvejais ir nulemti socialinės adaptacijos eigą. Tyrimo dalyvių patirtys rodo, kad ypač gyvenimo šalyje pradžioje, dėl imigrantų šeimos susijungimo atveju patiriamos įvairiapusės priklausomybės nuo sutuoktinių, šeimoje kyla įtampa ir konfliktai. Kai kuriais atvejais tai tampa paskatinimu greičiau adaptuotis priimančioje visuomenėje (pvz., mokytis kalbos ir/ arba įsidarbinti).

5. Empirinio tyrimo duomenys patvirtina ketvirtąjį ginamąjį disertacijos teiginį, kad etniškumo socialinė kategorija taip pat yra svarbus, socialinės adaptacijos eigą lemiantis, veiksnys. Imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste etniškumas yra situacinis ir veikia kartu su socialinės lyties kategorija.

Empirinio tyrimo dalyvių patirtys atskleidžia, kad etniškumas imigracijos dėl šeimos susijungimo kontekste yra situacinis ir dažniausiai panaudojamas situacijose, kai jo reikia ieškant įvairaus pobūdžio informacijos (pvz., susijusios su leidimais gyventi šalyje) ir plečiant socialinių ryšių ratą. Bene labiausiai 'panaudojama' etniškumo savybė – kalba, kuri pasitarnauja įsidarbinant Lietuvoje. Tačiau, kitaip nei teigiama įvairių tarptautinės migracijos tyrimų išvadose, etniškumas tyrime dalyvavusiems imigrantams nebuvo toks svarbus ieškant įsidarbinimo vietos.

Empirinio tyrimo metu etniškumo ir socialinės lyties kategorijų sąveika labiausiai atsiskleidžia, kuomet kalbama apie moterų migrantų adaptacijos darbo rinkoje atvejus. Tokie tyrimo rezultatai patvirtina ir ankstesnių tyrėjų įžvalgas, kad moterys migrantės patiria 'dvigubą diskriminaciją' darbo rinkos kontekste. Moterims yra sunku susirasti darbą, nes yra atvykėlės (pvz. dėl lietuvių kalbos gebėjimų stokos), o išlaikyti gautą darbo poziciją yra sudėtinga dėl lyčių vaidmenų pasiskirstymo šeimoje (pvz., vaikų priežiūros).

REKOMENDACIJOS

1. Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus ir teorinius šeimos imigrantų socialinės adaptacijos tyrimų aspektus, **ateityje įgyvendinamuose moksliniuose šeimos migracijos tyrimuose rekomenduojama:**

Atsižvelgiant į imigracijos dėl šeimos susijungimo reiškinio populiarumą yra matomas su šiuo reiškinio susijusių procesų tyrimų poreikis. Tikslinga būtų atlikti tyrimą, kuris atskleistų ne tik individualias imigrantų dėl šeimos susijungimo patirtis, bet ir į tyrimą įtrauktų kitus šeimos narius. Ypač aktualu ateityje būtų ištirti kaip priimančioje visuomenėje adaptuojasi šių imigrantų vaikai ir su kokiais struktūriniais socialinio konteksto veiksniais keliamais iššūkiais jie susiduria ir, to pasekoje, kaip jie save identifikuoja priimančioje visuomenėje ir kokias įžvelgia gyvenimo šalyje ateities perspektyvas.

2. Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus (atsižvelgiant į asmenines imigrantų dėl šeimos susijungimo patirtis ir į tyrime dalyvavusių ekspertų išsakytą nuomonę) ir struktūrinių imigrantų dėl šeimos susijungimo bei jų

socialinės adaptacijos veiksnių analizės duomenis, **migracijos ir migrantų integracijos politikos formuotojams rekomenduojama:**

2.1 Supaprastinti šeimos susijungimo sąlygas, sutrumpinant dvejų metų laukimo laikotarpį užsieniečiams, gyvenantiems ir dirbantiems Lietuvoje bei norintiems susijungti su kilmės šalyje likusiais šeimos nariais. Taip pat sudaryti lankstesnes sąlygas susijungti su šeima Lietuvoje studijuojantiems užsieniečiams. Tokios sąlygos ne tik skatintų šių asmenų integraciją šalyje, bet ir, galima manyti, sukurtų aplinkybes dėl kurių daugiau užsieniečių matytų ilgalaikes gyvenimo šalyje perspektyvas.

2.2 Sudaryti lankstesnes sąlygas užsieniečiams, sukūrusiems šeimas su Lietuvos Respublikos piliečiais, dirbantiems ir mokantiems mokesčius valstybei, pakeičiant leidimus laikinai gyventi į leidimą nuolat gyventi. Tyrimo dalyvių patirtys atskleidžia, kad nepaisant to, kad Lietuvoje užsieniečiai yra sukūrę šeimas, turi nuolatinį darbą, yra įsigiję būstą ir pan., jiems gali būti priimtas neigiamas sprendimas dėl leidimo nuolat gyventi šalyje išdavimo. Informantai įvardina, kad tokios aplinkybės sukelia nesaugumo dėl ateities jausmą.

2.3 Labiau apsaugoti užsieniečio, gyvenančio Lietuvoje šeimos susijungimo pagrindą, statusą, kuris šiuo metu numato visišką priklausomybę nuo sutuoktinio. Pavyzdžiui, leidimas gyventi šiuo pagrindu atvykusiam užsieniečiui panaikinamas santuokos nutraukimo atveju; tuomet, kai nuolatinis leidimas gyventi nutraukiamas užsieniečiui kartu yra panaikinami ir leidimai gyventi jo šeimos nariams. Įstatymas nenumato jokių dėl šeimos susijungimo aplinkybės atvykusių asmenų statusą apsaugančių išimčių, įskaitant ir smurto šeimoje atvejais.

2.4 Greičiau ir efektyviau vykdyti sprendimo dėl leidimo gyventi išdavimo priėmimą. Tyrimo dalyvių patirtys atskleidžia, kad užsieniečiai dažnai susiduria su situacijomis, kai baigiantis jų vizų galiojimui sprendimas dar nėra priimtas, tad šie neretai yra priversti grįžti į savo kilmės šalį ir ten laukti, kol bus priimtas sprendimas dėl jų gyvenimo Lietuvoje galimybių. Tokios aplinkybės sukelia papildomus iššūkius ir

problemas šeimai, tiek kalbant apie sutuoktinių tarpusavio santykius, tiek finansinius klausimus ir pan.

2.5 Svarstant imigracijos ir imigrantų integracijos klausimus, svarbu numatyti reguliarių ir pastovų finansavimą institucijoms, teikiančioms paslaugas Lietuvoje gyvenantiems ir į Lietuvą atvykstantiems užsieniečiams.

2.6 Svarstant imigracijos ir imigrantų integracijos politines gaires, įtraukti paslaugų paketą, kuris apimtų paslaugas, padedančias užsieniečiams derinti šeimos gyvenimą ir profesinį užimtumą.

3. Apibendrinant empirinio tyrimo duomenis, organizacijoms, teikiančioms paslaugas imigrantams ir jų šeimoms, rekomenduojama į paslaugų sąrašą įtraukti paslaugas, kurios padėtų imigrantams derinti šeimos gyvenimą ir darbą ir taip padidintų integracijos į darbo rinką galimybe, pvz., į paslaugų sąrašą įtraukti vaikų priežiūros paslaugas ar panašias paslaugas, kurios padėtų derinti šeimos gyvenimą ir profesinį užimtumą.

Literatūros sąrašas

1. *A dictionary of sociology* (2005). Scott, J., Marshall, G. (ed.). Oxford, New York: Oxford University Press.
2. Abassi-Shavazi, M. J. (2012). Marriage and Family Formation of the Second-Generation of Afghans in Iran: Insight from a Qualitative Study. *International Migration Review*, Vol. 46, No 4 (Winter 2012), 828-860.
3. Alba, R., Nee, V. (1997). Rethinking Assimilation theory for a new era of immigration. *International Migration Review*, Vol. XXXI, No. 4, 826-874.
4. Bailey, A., Boyle, P. (2004). Untying and retying family migration in the new Europe, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30:2, 229-241.
5. Bailey, A.J., Cooke, T.J. (1998). Family migration and employment: the importance of migration history and gender. *International Regional Science Review* 21, 99-118.
6. Bareš, P. (2008). Internal Family Relations, In *INTERFACE „Immigrants and national integration Strategies: Developing a Trans-European Framework for Analysing Cultural and Employment-Related Integration* (p. 63-86). CJD Eutin.
7. Barth, F. (1969). *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Boston: Little Brown.
8. Beresnevičiūtė, V. (2005). Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje. *Etniškumo studijos 2005*. Vilnius: Eugrimas.
9. Beresnevičiūtė, V., Leončikas, T., Žibas, K. (2009). Migrantų gyvenimas Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir migrantų patirtys. *Etniškumo studijos 2009/2*, 77-110.
10. Berry, J.W. (2005). Acculturation: living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations* 29 (2005), 697-712.
11. Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied psychology: an international review* 46(1), 5-68.
12. Boehme, V., Bracalenti, R., Mefalopulos, A. (2008). Successful strategies: turning downward Professional mobility into a positive experience.

In *INTERFACE Immigrants and national integration Strategies: Developing a Trans-European Framework for Analysing Cultural and Employment-Related Integration* (p. 106-125). CJD Eutin.

13. Bonjour, S., De Hart, B. (2013). A proper wife, a proper marriage: constructions of 'us' and 'them' in Dutch family migration policy. *European Journal of Women's Studies* 20(1), 61-76.

14. Boyd, M. (2006). *Gender aspects of international migration to Canada and the United States*. International Symposium on International migration and development.

15. Boyd, M. (1989). Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas. *International Migration Review*, Vol. 23, No. 3, 638-670.

16. Braden, M. (2014). Gender, gender ideology, and couple's migration decision. *Journal of family issues* 2014, Vol 35(7), 950-971.

17. Bučaitė-Vilkė, J., Purvaneckienė, G., Vaitkevičius, R., Tereškinas, A. (2012). *Lyčių politika ir gimstamumo ateitis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.

18. Card, D., Dustmann, Ch., Preston, I. (2005). Understanding attitudes to immigration: the immigration and minority module of the first European Social Survey. *CReAM Discussion Paper* No. 03/ 05, 1-43.

19. Castles, St., Miller, M.J. (2009). *The age of migration. International population movements in the modern world*. Fourth edition. New York: Palgrave Macmillan.

20. Castles, St., Miller, M.J. (1998). *The age of migration: international population movements in the modern world*. London: Macmillan Press.

21. Cigoli, V., Scabini, E. (2006). *Family identity: ties, symbols, and transitions*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

22. Choo, H.Y., Ferree, M. (2010). Practicing intersectionality in sociological research: a critical analysis of inclusions, interactions and institutions in the study of inequalities. *Sociological Theory* 2010 28: 129, 128-149.

23. Cooke, T. J., Bailey, A. J. (1996). Family migration and the employment of married women and men. *Economic Geography*, Vol. 72 No. 1 (Jan, 1996), 38-48.
24. Cooke, T. (2008a). Gender role beliefs and family migration. *Population, space and place* 14, 163-175.
25. Cooke, T. (2008b). Migration in a family way. *Population, space and place* 14, 255-265.
26. Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: intersectionality, identity, politics and violence against women of colour. *Stanford Law Review*, Vol. 43, No. 6, 1241-1299.
27. Creswell, J.W. (2014). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Los Angeles: Sage.
28. Creswell, J.W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches*. Los Angeles: Sage.
29. Creswell, J.W. (2007). *Choosing among five approaches*. Sage publications.
30. Curran, R., Shafer, S., Donato, K.M., Garip, F. (2006). Mapping Gender and Migration in Sociological Scholarship: Is It Segregation or Integration? *International Migration Review*, Vol. 40 No. 1, 199–223.
31. Darbo ir socialinių tyrimų institutas (2003). *Prieglobstį Lietuvoje gavusių užsieniečių ir jų šeimų narių socialinių ir profesinių poreikių tyrimas. Trečiojo tyrimų etapo ataskaita*. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
32. Daukšas, D., Čiubrinskas, V. (2008). Etniškumas ir nacionalumas: antropologinis požiūris. In Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J. (sud.) *Lietuviškojo identiteto trajektorijos* (p. 27-38). Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto leidykla.
33. Davis, K. (2008). Intersectionality as buzzword. A sociology of science perspective on what makes a feminist theory successful. *Feminist Theory*, 9(1), 67-85.

34. Donato, K. M., Gabaccia, D., Holdaway, J., Manalansan, M., Pessar, P.R. (2006) A Glass Half Full? Gender in Migration Studies. *International Migration Review*, Vol. 40 No. 1, 3–26.
35. Duncan, R. P., Perrucci, C. C. (1976). Dual occupation families and migration. *American Sociological Review*, Vol. 41, No 2 (Apr. 1976), 252-261.
36. Dustmann, Ch., Preston, P.I. (2007). Racial and economic factors in attitudes to immigration. *The B.E. Journal of Economic Analysis and Policy*, Vol. 7 (2007), Iss 1 (Advances), Art. 62, 1-39.
37. Düvell, F. (2012). *Qualitative research in migration studies*. CARIM-East Analytic and Synthetic Notes 2012/01, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute.
38. Erentaitė, R., Pilinkaitė Sotirovič, V. (2012). Lyties aspektas migracijos procesuose: trečiųjų šalių piliečių situacijos Lietuvoje analizė. *Etniškumo studijos* 2012/1-2, 178-203.
39. Eriksen, Th. H. (1993). *Ethnicity and Nationalism*. *Anthropological Perspectives*. Pluto Press.
40. Esser, H. (2007). Does the 'New' Immigration require a 'New' theory of intergenerational integration? In Portes, A., de Wind, J. (red.), *Rethinking migration: new theoretical and empirical perspectives* (p. 308-342). New York; Oxford: Berghahn Books.
41. Europos Bendrijų Komisija (2008). Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui dėl Direktyvos 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą taikymo. Briuselis, 8.10.2008 KOM(2008) 610 galutinis.
42. Europos Komisija (2014). Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai dėl Direktyvos 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą taikymo gairių, Briuselis 2014 04 03 COM(2014) 210 final.
43. Europos Komisija (2011). Žalioji knyga dėl Europos Sąjungoje gyvenančių trečiųjų šalių piliečių teisės į šeimos susijungimą (Direktyva 2003/86/EB) /* KOM/2011/0735 galutinis*. Briuselis.

44. Europos Taryba (2004). Direktyva „Dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje“ (2004/ 38/ EB). Oficialusis leidinys L 158, 30/04/2004 p. 0077 – 0123.

45. Europos Taryba (2003). Direktyva „Dėl teisės į šeimos susijungimą“ (2003/ 86/ EB). Oficialusis leidinys L 251 , 03/10/2003 p. 0012 – 0018.

46. Frėjutė-Rakauskienė, M. (2012), Lietuvos spauda ir visuomenės nuostatos apie rusų, ukrainiečių bei baltarusių etnines grupes ir naujuosius imigrantus. *Etniškumo Studijos* 2012/ 1-2, 71-102.

47. Gans, H.J. (1997). Toward a reconciliation of “assimilation” and “pluralism”: the interplay of acculturation and ethnic retention. *International Migration Review*, Vol. XXXI, No. 4, 875-892.

48. Gečienė, I. (2009). Socialinių tinklų analizė migracijos studijose. *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2009/ 2(25), 130-143.

49. *Gender, generations and the family in international migration* (eds. Kraler, A., Kofman, E., Kohli, M., Schmoll, C.). Amsterdam: Amsterdam University Press.

50. Giddens, A. (2005). *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.

51. Godin, M., Rea, A. (2008). Networks and social capital. In *INTERFACE „Immigrants and national integration Strategies: Developing a Trans-European Framework for Analysing Cultural and Employment-Related Integration* (p. 87-105). CJD Eutin.

52. Gordon, M. (1964). *Assimilation in American life: the role of race, religion, and national origins*. New York, Oxford University Press.

53. Górný, A., Kpiska, E. (2004). Mixed marriages in migration from the Ukraine to Poland. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30:2, 353-372.

54. Grieco, E. M., Boyd, M. (1998). *Women and Migration: Incorporating Gender Into International Migration Theory*. Center for the Study of Population, Florida State University, 98-139.

55. Halfacree, K. (1995). Household migration and the structuration of patriarchy: evidence from U.S.A. *Progress in Human Geography* 19(2), 159-182.

56. Hancock, A. (2007). When multiplication doesn't equal quick addition: examining intersectionality as a research paradigm. *Perspectives on Politics* March 2007, Vol 5/ No. 1, 63-79.
57. Hiller, McCaig (2007). Reassessing the role of partnered women in migration, decision making and migration outcomes. *Journal of Social and Personal Relationships*, Vol. 24(3), 457-472.
58. Huddleston, T. et al. (2011). *Migrant Integration Policy Index* (2011). British Council and Migration Policy Group.
59. Huddleston, T., Bilgili, Ö., Joki, A.L., Vankova, Z. (2015). *Migrant integration Policy index 2015*. Barcelona/ Brussels: CIDOB and MPG.
60. Huddleston, T., Tjaden, J.D. (2012). *Immigrant citizens' survey. How immigrants experience integration in 15 European cities*. Brussels: King Baudouin Foundation and the Migration Policy Group.
61. Huijnk, W., Verkuyten, M., Coenders, M. (2012). Family life and acculturation attitudes: a study among four immigrant groups in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 38, No. 4, 555-575.
62. Hutchinson, J., Smith, A. (eds.) (1996). *Ethnicity*. Oxford University Press.
63. Itzigsohn, J., Goirguli-Saucedo, S. (2005). Incorporation, transnationalism, and gender: immigrant incorporation and transnational participation as gendered process. *International Migration Review*, Vol. 39, No. 4, 895 – 920.
64. Jenkins, R. (1997). *Rethinking Ethnicity: arguments and explorations*. London: Sage.
65. Juozeliūnienė, I. (2013). Migraciją patiriančių šeimų sociologinio tyrimo metmenys. *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2013/1 (32), 53-88.
66. Juozeliūnienė, I., Kanapienienė, L. (2012). *Šeimos žemėlapių metodas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
67. Kasatkina, N. (2007). Etniškumo tyrimai: tendencijos ir esminės sąvokos. *Filosofija. Sociologija* 2007.T.18 Nr. 4, 1-11.

68. Kasatkina, N., Leončikas, T. (2003). *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas.
69. Kofman, E. (1999). Female 'Birds of Passage' a decade later: gender and immigration in the European Union. *International Migration Review*, Vol. 33, No. 2, 269-299.
70. Kofman, E. (2004). Family-related migration: a critical review of European studies, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30:2, 243-262.
71. Kofman, A. Kraler, A., Kohli, M., Schmoll, C. (2011). Introduction: Issues and debates on family-related migration and the migrant family: A European perspective. In Kraler, A., Kofman, E., Kohli, M., Schmoll, C. (red.) *Gender, generations and the family in international migration* (p. 13-55). Amsterdam: Amsterdam University Press.
72. Kofman, E., Phizacklea, A., Raghuram, P., Rosemary, S. (2000). *Gender and international migration in Europe*. London: Routledge.
73. Kraler, A. (2010). *Civic stratification, gender and family migration policies in Europe*. Final report. Vienna: International Centre for Migration Policy Development (ICMPD).
74. Kraler, A., Bonizzoni, P. (2010). Gender, civic stratification and the right to family life: problematizing immigrants' integration in the EU. *International Review of Sociology – Revue Internationale de Sociologie*, Vol. 20, No. 1, 181-187.
75. Kwok-Bun, Ch., Pluss, C. (2013). Modeling migrant adaptation: coping with social strain, assimilation, and non-integration. *International sociology* 28(1), 48-65.
76. Lakey, P.N. (2003). Acculturation: a review of the literature. *Intercultural Communication Studies* XII-2, 103-118.
77. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba-Atkuriamasis Seimas (1991). Lietuvos Respublikos imigracijos įstatymas (1991 m. balandžio 29 d., Nr. I-1755). [žiūrėta 2016-12-27]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2865>.

78. Lietuvos Respublikos Seimas (2014). Įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ Nr. IX-2206 45 straipsnio pakeitimo įstatymas. (2014 spalio 7 d., Nr. XII-1193).

79. Lietuvos Respublikos Seimas (2006). Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (2006 m. sausio 19 d. Nr. X-493). [žiūrėta 2016-12-27]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270342>.

80. Lietuvos Respublikos Seimas (2004). Įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (2004 m. balandžio 29 d. Nr. IX-2206).

81. Lietuvos Respublikos Seimas (2003). Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymas (2003 m. liepos 1 d., galiojanti suvestinė redakcija nuo 2017 m. sausio 1 d.).

82. Lietuvos Respublikos Seimas (1998). Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ (1998 m. gruodžio 17 d. Nr. VIII-978). [žiūrėta 2016-12-27]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.69958>.

83. Lietuvos Respublikos Seimas (1994). Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas (1994 m. lapkričio 3 d., galiojanti suvestinė redakcija nuo 2017 m. balandžio 4 d.). [žiūrėta 2017-01-13]. Prieiga per internetą: www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.1DEDD43B92AE/gGPofhfmoS.

84. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2007). Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl pragyvenimo Lietuvos Respublikoje lėšų dydžio, kuris gali būti laikomas pakankamu pragyventi Lietuvos Respublikoje, užsieniečiui, prašančiam išduoti leidimą gyventi, nustatymo“ (2007 m. sausio 29 d. Nr. IX-2206). [žiūrėta 2016-12-27]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.291849>.

85. Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2014). Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos migracijos politikos gairių patvirtinimo“ (2014 m. sausio 22 d. Nr. 29). [žiūrėta 2016-12-27]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/fdd7ab00899c11e39d2dc0b0e08d5f21>.

86. Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2008). Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos imigracijos politikos gairių patvirtinimo“ (2008 m. gruodžio 3 d. Nr. 1317) [žiūrėta 2016-12-27]. Prieiga per internetą: www.e-tar.lt/acc/legalAct.html?documentId=TAR.A4AF6B7EF4E4&lang=lt.

87. Lietuvos statistikos departamentas (2005-2015). *Demografijos metraščiai 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014*, Vilnius.

88. Mahler, S. J., Pessar, P. R. (2006). Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery toward the Core of Migration Studies. *International Migration Review*, Vol. 40, No. 1, 27–63.

89. Maslauskaitė, A., Stankūnienė, V. (2007). *Šeima abipus sienų: transnacionalinės šeimos genezė, funkcijos, raidos perspektyvos*. Tarptautinė Migracijos Organizacija, Socialinių Tyrimų Institutas, Vilnius: Mokslo aidai.

90. Massey, D. S., Arango J., Hugo G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor J. E. (1993). Theories of international migration: a review and appraisal. *Population and development review*, Vol. 19, No. 3, 1993, 431 – 466.

91. Matonytė, I., Klementjevienė, A. (2011). Ne Europos Sąjungos šalių mokslininkų integracija Lietuvos universitetuose. *Viešoji politika ir administravimas* T. 10, Nr. 1, 79-90.

92. Matsudaira, T. (2006). Measures of psychological acculturation. *Transcultural psychiatry*, Vol. 43(3), 462-487.

93. McCall, L. (2005). The complexity of intersectionality. *Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 30, No. 3, 1771-1800.

94. McDowell, L. (2008). Thinking through work: complex inequalities, constructions of difference and transnational migrants. *Progress in Human Geography*, 32(4) (2008), 491-507.

95. McLaren, L. M. (2008). One of us? Understanding public perceptions of labour migration in Europe. *Policy Network Paper*. United Kingdom.

96. Migracijos departamentas prie LR Vidaus reikalų ministerijos (2005-2016). *2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 ir 2015 metų migracijos metraščiai*, Vilnius.

97. Mincer, J. (1978). Family migration decisions. *Journal of Political Economy*, Vol. 86, no. 5, 749-7736.
98. Morowska, E. (2005). *In defense of the assimilation model*. In Kivisto, P. (red.), *Incorporating diversity: rethinking assimilation in a multicultural age* (p. 128-137). Boulder; London: Paradigm Publishers.
99. Müller-Bachmann, E. (2008) Acculturation in families. In *INTERFACE „Immigrants and national integration Strategies: Developing a Trans-European Framework for Analysing Cultural and Employment-Related Integration* (p. 22-36). CJD Eutin.
100. Nawyn, St. J. (2010). Gender and Migration: Integrating Feminist Theory into Migration Studies. *Sociology Compass* 4/9 (2010), 749-756.
101. *Nelydimi nepilnamečiai Lietuvoje: politika ir praktika* (2014). Vilnius: TMO, EMT.
102. Oishi, N. (2002). *Gender and Migration: An Integrative Approach*. Working Paper 49, The Center for Comparative Immigration Studies, University of California.
103. Organista, P.B., Gerardo, M., Chun, K.M. (2010). *The psychology of ethnic groups in the United States*. University of San Francisco: Sage Publications.
104. Pajnik, M., Bajt, V. (2010). Migrant women's transnationalism: family patterns and policies. *International Migration*, Vol. 50(5), 153-168.
105. Paraskevopolou, A. (2011). Undocumented worker transitions: family migration. *International Journal of Sociology and Social Policy*, Vol. 31 Iss 1/2, 110-122.
106. Pascou, Y. Labayle, H. (2011). *Conditions for family reunification under strain. A comparative study in nine EU member states*. King Baudouin Foundation, European Policy Centre, Odysseus Network.
107. Pessar, P.R. (2005). *Women, gender and international migration across and beyond the Americas: inequalities and limited empowerment*. UN/POP/EGM-MIG/2005/08.

108. Portes, A., Rivas, A. (2011). The adaptation of migrant children. *The Future of Children*, Vol. 21/ No. 1/ Spring 2011, 219-246.
109. Portes, A., Rumbaut, R.G., Berkeley, A. (2001). *Legacies: the story of the immigrant second generation*. University of California Press, New York: Russell Sage Foundation.
110. Portes, A., Zhou, M. (1993). The new second generation: segmented assimilation and its variants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 530, 74-96.
111. *Prieglobstį Lietuvoje gavusių užsieniečių integracija: teisinis reguliavimas ir situacija* (2015). Vilnius: TMO, EMN.
112. *Prieglobsčio prašytojų priėmimo infrastruktūros organizavimas Lietuvoje* (2013). Vilnius: TMO, EMT.
113. Raghuram, P. (2004). The difference that skills make: gender, family migration strategies and regulated labour markets. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30:2, 303-3021.
114. Ryan, L., Sales, R., Tilki, M., Siara, B. (2008). Social networks, social support and social capital: the experiences of recent Polish migrants. *Sociology*, Vol. 42(4), 672-690.
115. Sandell, S.H. (1977). Women and the economics of family migration. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 59, no. 4, 406-414.
116. Sarantakos, S. (2005). *Social research*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
117. Schwartz, S.J., Unger, J.B., Zamboanga, B.L., Szapocznik, J. (2010). Rethinking of the concept of acculturation: Implications for theory and research. *Am Psychol*. 2010; 65(4), 237-251.
118. Sipavičienė, A. (ed.) (1997). International migration in Lithuania: causes, consequences, strategy. United Nations Economic Commission for Europe, Lithuanian Institute of Philosophy and Sociology Department of Demography, Vilnius.
119. Sipavičienė, A., Jeršovas, M. (2012). *Fiktyvios santuokos kaip nelegalios migracijos kanalas*. Vilnius: EMT, TMO.

120. Sipavičienė, A. Jeršovas, M. (2010). *Darbo jėgos migracija: poreikis ir politika Lietuvoje*. Vilnius: Europos Migracijos tinklas, TMO, LSTC.
121. Sipavičienė, A., Stankūnienė, V. (2011). Lietuvos gyventojų (e)migracijos dvidešimtmetis: tarp laisvės rinktis ir išgyvenimo strategijos. *Filosofija. Sociologija*, 2011, T. 22. Nr. 4, 323-333.
122. Sipavičienė, A., Tureikytė, D. (2000). *Nelegali migracija Lietuvoje: retrospektyva ir šių dienų problemos*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
123. Sipavičienė, A., Jeršovas, M., Stankevičiūtė, A. (2015). *Verslo ir investicijų pritraukimas į Lietuvą: migracijos ir migracijos politikos vaidmuo*. TMO, EMT.
124. Sluzki, C. E. (1979). Migration and family conflict. *Family Process* 18(4), 379-390.
125. Smith, D. R. (2004). An 'untied' research agenda for family migration: loosening the 'shakles' of the past. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Volume 30, Issue 2, 263-282.
126. Smits, J., Mulder, C.H., Hoomeijer, P. (2004). Migration of couples with non-employed and employed wives in the Netherlands: the changing effects of the partners' characteristics. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 30:2, 283-301.
127. Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A. (2009). *Lietuvos šeima. Tarp tradicijos ir naujos realybės*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
128. Sullivan, S., Schwartz, S.J., Prado, G., Huang, Sh., Pantin, H., Szapocznik, J. (2007). A Bidimensional Model of Acculturation for Examining Differences in Family Functioning and Behavior Problems in Hispanic Immigrant Adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, November 2007.
129. Tarptautinė Migracijos Organizacija (2013). *Tarpkultūrinio pažinimo vadovas dirbantiems su trečiųjų šalių piliečių šeimomis*. Vilnius: Baltijos kopija.
130. Tarptautinė Migracijos Organizacija, Socialinių Tyrimų Centras (2004). *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas.

131. *The Oxford Handbook of the Politics of International Migration* (2012). Rosenblum, M.R., Tichenor, D.J. (red.). New York: Oxford University Press.

132. Van Ngo, H. (2008). A critical examination of acculturation theories. *Critical Social Work*, Vol. 9, No. 1.

133. Verloo, M. (2006). Multiple inequalities, intersectionality and the European Union. *European Journal of Women's Studies* 2006 13, 210-228.

134. Verloo, M., Lombardo, M. (2007). Contested gender equality and Policy variety in Europe: introducing a critical frame analysis approach. In Verloo, M. (red.) *Multiple meanings of gender equality. A critical frame analysis of gender policies in Europe* (p. 21-49). Budapest-New York: Central European University Press.

135. Vildaitė, D., Žibas, K. (2010). Etninių tyrimų instituto visuomenės nuomonės tyrimų apžvalga (2005-2010). *Etniškumo Studijos* 2010/ 1-2, 121-137.

136. Walby, S., Armstrong, J., Strid, S. (2010). Intersectionality: multiple inequalities in social theory. *Sociology*, 46(2), 224-240.

137. Xie, Y., Greenman, E. (2005). *Segmented assimilation theory: a reformulation and empirical test*. Population Studies centre, Research Report 05-581.

138. Zlotnik, H. (1995). Migration and the family: the female perspective. *Asian and Pacific Migration Journal*, Vol. 4, No. 2-3, 253-271.

139. Žibas K. (2012). Baltarusiai, rusai ir ukrainiečiai Lietuvoje: nuo imigrantų iki ateities piliečių. *Etniškumo studijos 2012 1-2 / Ethnicity studies 2012/1-2*, 145-177.

140. Žibas, K. (2009). Tarptautinė migracija Lietuvoje: problematika ir sąvokos. *Etniškumo Studijos* 2009/2, 7-16.

Kiti šaltiniai:

141. Etninių tyrimų institutas (2014). *Lietuvoje gyvenančių trečiųjų šalių piliečių individualios ir kolektyvinės integracijos patirtys. Tyrimo ataskaita*

- (2014). [Žiūrėta 2017-05-18]. Prieiga internete: www.ces.lt/wp-content/uploads/2013/05/Empirinio-tyrimo-apibendrinimas1.pdf.
142. *Etniškumo studijos* 2009/2. [žiūrėta 2017-01-20]. Prieiga per internetą: www.ces.lt/etniskumo-studijos-2/isleisti-zurnalai/etniskumo-studijos-20092.
143. *Etniškumo studijos* 2015/1. [žiūrėta 2017-01-20]. Prieiga per internetą: www.ces.lt/etniskumo-studijos-2/isleisti-zurnalai/etniskumo-studijos-20151/.
144. Europos Migracijos Tinklo žodynas, 2009. [žiūrėta 2017-01-20]. Prieiga per internetą: <http://123.emn.lt/lt/zodynas>.
145. European Migration Network Glossary and Thesaurus, 2017. [žiūrėta 2017-01-20]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary/index_a_en.htm.
146. Eurostat (2016). Residence permits statistics. October, 2016. [žiūrėta 2017-01-20]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Residence_permits_statistics#Residence_permits_by_reason.
147. Eurostat (2015). Residence permits statistics. October, 2015. [žiūrėta 2017-01-20]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Residence_permits_statistics.
148. Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 30, 2004. [žiūrėta 2017-05-18]. Prieiga internete: www.tandfonline.com/toc/cjms20/30/2.
149. Lietuvos Socialinių Tyrimų Centras (2009). Tyrėjų mobilumas ir jo socialiniai aspektai. [žiūrėta 2017-05-18]. Prieiga per internetą: www.mipas.lt/lt/tyrimai/192/tyreju-mobilumas-ir-jo-socialiniai-aspektai-tyrimo-ataskaita.

Priedai.

1 PRIEDAS. Disertacijoje naudojamų terminų sutrumpinimai	
Sutrumpinimas	Sutrumpinimo paaiškinimas
ES	Europos Sąjunga
LR	Lietuvos Respublika
VRM	Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija
MIPEX	Migrantų Integracijos Politikos Indeksas
EIF	Europos fondas trečiųjų šalių piliečių integracijai
EMT	Europos Migracijos Tinklas
LLG	Leidimas laikinai gyventi Lietuvoje
NLG	Leidimas nuolat gyventi Lietuvoje
NVO	Nevyriausybė organizacija
TMO	Tarptautinė Migracijos Organizacija

2 PRIEDAS. Disertacijoje naudojamų sąvokų žodynas	
Sąvoka	Sąvokos paaiškinimas
Ne Europos Sąjungos pilietis	Užsienietis, neturintis vienos iš Europos Sąjungą sudarančių valstybių ir Europos valstybių, priklausančių Europos Laisvosios Prekybos Asociacijai (Norvegijos, Islandijos, Lichtenšteino ir Šveicarijos), pilietybės.
Užsienietis	“Asmuo, kuris nėra Lietuvos Respublikos pilietis, neatsižvelgiant į tai, ar jis turi kurios nors užsienio valstybės pilietybę, ar neturi jokios.” (Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl užsieniečių teisinės padėties”, 2004 m. balandžio 29 d., Nr. IX-2206, 2 str., 32 p.)
Trečiųjų šalių pilietis	Asmuo, kuris nėra Sąjungos pilietis ir kuris nėra asmuo, besinaudojantis Bendrijos laisvo judėjimo teise, kaip apibrėžta Šengeno sienų kodekso 2 straipsnio 5 dalyje (Pagal EMT prieglobsčio ir migracijos terminų žodyną)
Šeimos migracija	Šeimos migracijos reiškinys yra kompleksinis – Europos Sąjungos (ES) ir nacionaliniai teisės aktai išskiria, o įgyvendinti socialiniai tyrimai liudija įvairius galimus šeimos migracijos atvejus. Disertacijoje sąvoka vartojama kaip bendrinė ir apima imigracijos dėl šeimos susijungimo ir šeimos kūrimo atvejus.

Šeimos susijungimas	a) Europos Sąjungos (ES) valstybėje narėje teisėtai esančio ne Europos Sąjungos piliečio (globėjo) šeimos narių atvykimas ir gyvenimas toje valstybėje, kad būtų išsaugota šeima, nepaisant ar šeimos santykiai atsirado prieš atvykstant globėjui, ar jam atvykus, arba b) ES piliečio ir ES nepriklausančioje šalyje gyvenančio ne ES piliečio, kuris atsiradus šeimos ryšiui atvyksta į ES. (Pagal EMT prieglobsčio ir migracijos terminų žodyną)
Šeimos nariai	“Sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis, vaikai (įvaikiai) (toliau – vaikai) iki 18 metų, įskaitant sutuoktinio arba asmens, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis, vaikus iki 18 metų, jeigu jie nesudarę santuokos ir yra priklausomi nuo tėvų, taip pat pirmos eilės tiesiosios aukštutinės linijos giminaičiai, kurie išlaikomi ne mažiau kaip vienerius metus ir negali pasinaudoti kitų šeimos narių, gyvenančių užsienio valstybėje, parama” (Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl užsieniečių teisinės padėties”, 2004 m. balandžio 29 d., Nr. IX-2206, 2 str., 26 p.)
Emigracija	Veiksmas, kai asmuo, kurio ankstesnė nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Europos Sąjungos (ES) valstybės narės teritorijoje, išvyksta iš nuolatinės toje arba kitoje ES valstybėje narėje esančios gyvenamosios vietos laikotarpiui, kuris yra, arba manoma, kad bus, ne trumpesnis kaip 12 mėnesių. (Pagal EMT prieglobsčio ir migracijos terminų žodyną)
Imigracija	Veiksmas, kai asmuo, kurio ankstesnė nuolatinė gyvenamoji vieta buvo vienoje Europos Sąjungos (ES) valstybėje narėje arba ne ES valstybėje narėje, perkelia savo nuolatinę gyvenamąją vietą į kitos ES valstybės narės teritoriją laikotarpiui, kuris yra arba, kaip manoma, bus ne trumpesnis kaip dvylika mėnesių. (Pagal EMT prieglobsčio ir migracijos terminų žodyną)
Leidimas laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje	Dokumentas, suteikiantis užsieniečiui teisę laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje jame nurodytą laiką. (Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl užsieniečių teisinės padėties”, 2004 m. balandžio 29 d., Nr. IX-2206, 2 str., 14 p.)
Leidimas nuolat gyventi arba Lietuvos Respublikos ilgalaikio gyventojų leidimas gyventi Europos Sąjungoje	Dokumentas, suteikiantis užsieniečiui teisę gyventi Lietuvos Respublikoje ir patvirtinantis užsieniečio nuolatinio gyventojų statusą. (Lietuvos Respublikos įstatymas “Dėl užsieniečių teisinės padėties”, 2004 m. balandžio 29 d., Nr. IX-2206, 2 str., 15 p.)

3 PRIEDAS. Ne ES piliečių imigracijos tendencijos Lietuvoje (2005-2015 m.)

2016 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 40,3 tūkst. užsieniečių, kurie sudarė 1,40 proc. bendrame šalies gyventojų skaičiuje. Palyginimui, analizuojamu laikotarpiu šis procentas išaugo 0,52 proc. – 2004 m. pradžioje užsieniečių dalis bendrame Lietuvos gyventojų skaičiuje sudarė 0,88 proc. Žvelgiant į šalyje gyvenančių užsieniečių skaičiaus dinamiką, galima būtų akcentuoti tris svarbesnius laikotarpius (žr. Priedai, 2 pav.). 2004 m., Lietuvai įstojus į ES, užsieniečių skaičius augo iki 2006 metų. 2006–2010 m. laikotarpiu šis pradėjo mažėti, o 2011 m. buvo fiksuojamas mažiausias užsieniečių Lietuvoje skaičius nuo pat 2004 metų. Tai gali būti susiję su tuo laikotarpiu šalyje vyravusios ekonominės krizės padariniais – 2009 ir 2010 m. smarkiai išaugo užsienio šalių piliečių emigracijos mastai (žr. priedai, 1 pav.). Galima daryti prielaidą, kad laikotarpiu, kai Lietuva išgyveno pasaulinę ekonomikos ir finansų krizę, užsieniečiai rinkosi ekonomiškai stipresnes ir stabilesnes valstybes arba grįžo į savo kilmės šalis, o krizei pasibaigus ir gerėjant ekonominei šalies situacijai, nuo 2011 m., vėl pradėti fiksuoti didėjantys į Lietuvą gyventi atvykstančių užsieniečių skaičiai.

Į Lietuvą kasmet atvyksta vis daugiau asmenų, tačiau šalis vis dar išlieka migracijos kilmės, o ne tikslo šalimi. Iki 2008 m. atvykstančiųjų į šalį skaičius, nors ir nežymiai, tačiau augo. 2008–2010 m. laikotarpiu, galimai dėl ekonominės situacijos šalyje, jis sumažėjo, tačiau nuo 2010 m. vėl pradėjo didėti. Lyginant statistinius imigracijos ir emigracijos duomenis, pastebima visiškai priešinga situacija – 2010 m. laikotarpiu fiksuojama pradėjusi augti imigracija ir pradėję mažėti emigracijos mastai. 2015 m. į šalį imigravo daugiau nei keturis kartus daugiau asmenų nei 2010 metais (žr. priedai, 2 pav.).

Reikėtų pastebėti, kad itin dideli iš šalies emigruojančiųjų skaičiai buvo fiksuojami 2010 m. Tačiau kalbėti apie didžiulę emigracijos bangą šiais metais nebūtų visiškai teisinga. Manoma, kad tokiam pokyčiui įtakos turėjo 2010 m. Lietuvos Respublikos Sveikatos draudimo įstatymo 17 straipsnyje nustatyta prievolė nuolatiniams šalies gyventojams mokėti privalomojo sveikatos draudimo įmokas. Tad, norėdami išvengti prievolės mokėti privalomą sveikatos draudimą, išvykimą deklaravo ir jau anksčiau iš šalies emigravę, bet emigracijos nedeklaravę Lietuvos gyventojai.

Statistiniai duomenys rodo, kad imigrantų srautas šalyje smarkiai susijęs su į gimtinę

grįžtančiais Lietuvos Respublikos piliečiais, kurie 2015 m. sudarė 83 proc. (2014 m. – 80 proc.) visų į Lietuvą imigravusių asmenų. Vis tik 2009-2010 m. laikotarpiu sumažėjęs į šalį imigruojančių užsieniečių skaičius sparčiai auga – lyginant su 2010 m., kai į šalį atvyko mažiausiai užsieniečių per 2004-2014 m. laikotarpį, 2015 m. imigrantų skaičius išaugo daugiau nei keturis kartus (žr. priedai, 3 pav.)

Daugiausiai užsieniečių 2016 m. pradžioje gyveno Vilniaus, Klaipėdos ir Kauno apskrityse. Vilniaus apskrityje gyvenamąją vietą deklaravę daugiau nei pusė (52,6 proc.), Klaipėdos apskr. – 13,6 proc., o Kauno apskr. – 11,2 proc. visų šalyje gyvenančių užsieniečių.

Didžioji dalis visų į šalį atvykusių užsieniečių – Europos Sąjungai ir Europos laisvosios prekybos asociacijai nepriklausančių šalių (*toliau ne ES*) piliečiai. 2015 m. jie sudarė 89 proc. visų į Lietuvą imigravusių užsieniečių. 2014 m. į šalį imigravusių ne ES piliečių skaičius buvo didžiausias per visą analizuojamą 2005-2016 m. laikotarpį⁷⁶.

Analizuojant pastarųjų kelerių metų statistinius migracijos duomenis, pastebima, kad 2015 m. ne ES piliečių imigracija ėmė mažėti, o jų emigracija iš Lietuvos išaugo daugiau nei dvigubai. (žr. priedai, 4 pav.) Iš dalies tokią ne ES piliečių migracijos dinamiką galima sieti su naujomis, 2014 m. spalio 7 d. priimtomis, įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 45 str. nuostatomis (Lietuvos Respublikos Seimas, 2014), reglamentuojančiomis leidimų gyventi, užsiimantiems ir ketinantiems užsiimti teisėta veikla Lietuvoje, išdavimo tvarką. Tai rodo ir 2015 m. devyniais procentais sumažėjęs šiuo pagrindu išduotų leidimų skaičius (žr., priedai 1 lentelė)

Reikėtų pastebėti, kad smarkiai sugriežtintos sąlygos užsieniečiams steigti nuosavą verslą Lietuvoje gali turėti neigiamas pasekmes ateityje. Kaip pastebi Sipavičienė ir Jeršovas (2012) bei rodo atliktos politinių dokumentų analizės duomenys⁷⁷, Lietuva vykdo ribojančią imigracijos politiką, o įvesti papildomi suvaržymai gali turėti įtakos, kad užsieniečiai iš ne ES valstybių narių norintys, bet neatitinkantys reikalavimų leidimui gyventi šalyje, ieškos neteisėtų būdų juos gauti.

Imigrantų pasiskirstymo pagal pilietybę duomenys rodo, kad daugiausia tarp atvykusių yra Ukrainos (2015 m. – 1149 asmenys; 2014 m. – 1120 asmenų), Rusijos

⁷⁶ 2014 m. ne ES piliečiai sudarė 93 proc. visų į Lietuvą imigravusių užsieniečių ir tai buvo didžiausias į šalį atvykusių ne ES piliečių skaičius per visa analizuojamą 2005-2015 metų laikotarpį.

⁷⁷ Žr. sk. 2.1 Imigracijos šeimos susijungimo atveju politika Europos Sąjungoje ir Lietuvoje. p.81

(2015 m. – 696 asmenys 2014 m. – 1496 asmenys,) ir Baltarusijos (2015 m. – 387 asmenys; 2014 m. – 520 asmenų,) ir piliečiai⁷⁸. Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos piliečiams 2015 m. išduoti ir pratęsti laikini leidimai gyventi šalyje sudarė 76 proc. visų ne ES valstybių narių piliečiams išduotų laikinų leidimų (tiek pat ir 2014 m.). Šių šalių piliečiams dažniausiai buvo išduodami ir Lietuvos Respublikos ilgalaikio gyventojų leidimai gyventi ES. 2015 m. Baltarusijos, Rusijos ir Ukrainos piliečiai sudarė 75 proc. visų ilgalaikius šalies gyventojų leidimus turinčių užsieniečių (2014 m. – 72 proc.)⁷⁹.

Kodėl būtent šių šalių piliečiai renkasi Lietuvą migracijos tikslo šalimi galima aiškinti atsižvelgiant ne tik į geografinę padėtį, bet ir į istorinę imigracijos kontekstą. Kaip pastebi Žibas (2012), asmenys iš Baltarusijos, Ukrainos ir Rusijos renkasi Lietuvą kaip imigracijos tikslo šalį „dėl po Sovietų Sąjungos žlugimo išlikusių socialinių, ekonominių ir kitokio pobūdžio ryšių su Lietuvos valstybe ir visuomene“.

Reikėtų paminėti, kad pastaraisiais metais ženkliai išaugo Ukrainos piliečių imigracija, tuo tarpu atvykstančių iš Rusijos skaičius 2015 m. sumažėjo daugiau nei dvigubai. Tokią situaciją galima sieti su Ukrainoje tvyrančiais ekonominiais ir politiniais neramumais bei politine situacija Rusijoje ir šios šalies pozicija Vakarų atžvilgiu. Ukrainiečių imigracija į Lietuvą tampa jų mobilumo strategija nepaisant priešasčių dėl kurių jie atvyksta – šeimos, darbo ar studijų pagrindu.

Laikini leidimai gyventi šalyje yra išduodami ir (arba) keičiami pagal atvykimo į šalį aplinkybes. Užsieniečių laikino leidimo gyventi Lietuvoje išdavimo ir keitimo nuostatos yra numatytos LR įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 40 straipsnyje. Pagal įstatymą yra numatyta 14 atvejų, kuriais remiantis asmenims, atvykusiems į Lietuvos Respubliką, yra išduodamas ar keičiamas laikinas leidimas gyventi Lietuvoje. Dažniausiai leidimai išduodami šeimos susijungimo atveju (40 str. 1 d. 3 p.), asmenims ketinantiems dirbti LR (40 str. 1 d. 4 p.), asmenims užsiimantiems ir ketinantiems toliau užsiimti teisėta veikla LR (40 str. 1 d. 5 p.) bei asmenims, ketinantiems mokytis LR (40 str. 1 d. 6 p.).

Šeimos susijungimas yra dažniausia trečiųjų šalių piliečių atvykimo į Lietuvą aplinkybė nuo 2005 m., išskyrus 2008 m., kai daugiausia laikinų leidimų gyventi

⁷⁸ Apskaičiuota autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2013 m. ir 2014 m. migracijos metraščius.

⁷⁹ Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenys pateikti Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2013 m. rugpjūčio 27 d. ir 2016 m. balandžio 6 d.

Lietuvoje buvo išduota ir (arba) pakeista asmenims, ketinantiems dirbti šalyje, ir 2014 m., kai daugiausia leidimų buvo išduota užsiimantiems arba ketinusiems užsiimti teisėta veikla (žr. priedai, 1 lentelė).

2014 m. smarkiai išaugęs išduotų laikinų leidimų skaičius užsiimantiems ar ketinantiems užsiimti teisėta veikla Lietuvoje, pastaraisiais metais vėl smuktelėjo žemyn – 2015 m. šiuo pagrindu išduota ar pratęsta 9 proc. mažiau leidimų nei 2014 m. (2015 m. – 27 proc., 2014 m. – 36 proc. proc.). Kaip jau minėta anksčiau, tai galima sieti su 2014 m. pabaigoje priimtomis įstatymo pataisomis pagal kurias sugriežtintos sąlygos užsieniečiams, įsteigusiems arba ketinantiems steigti verslo įmones šalyje. (žr. 5 pav.)

2015 m. nežymiai išaugo ketinančių dirbti Lietuvoje – šiuo pagrindu išduoti leidimai sudarė 26 proc. (2014 – 21 proc.) visų laikinų leidimų. Tuo tarpu ketinančių mokytis Lietuvoje skaičius pastaruosius metus išlieka stabilus – ketinantiems mokytis išduoti ar pratęsti leidimai laikinai gyventi 2015 m. sudarė 11 proc. (2014 m. – 9 proc.,) visų tais metais išduotų laikinų leidimų. (žr. 5 pav.)

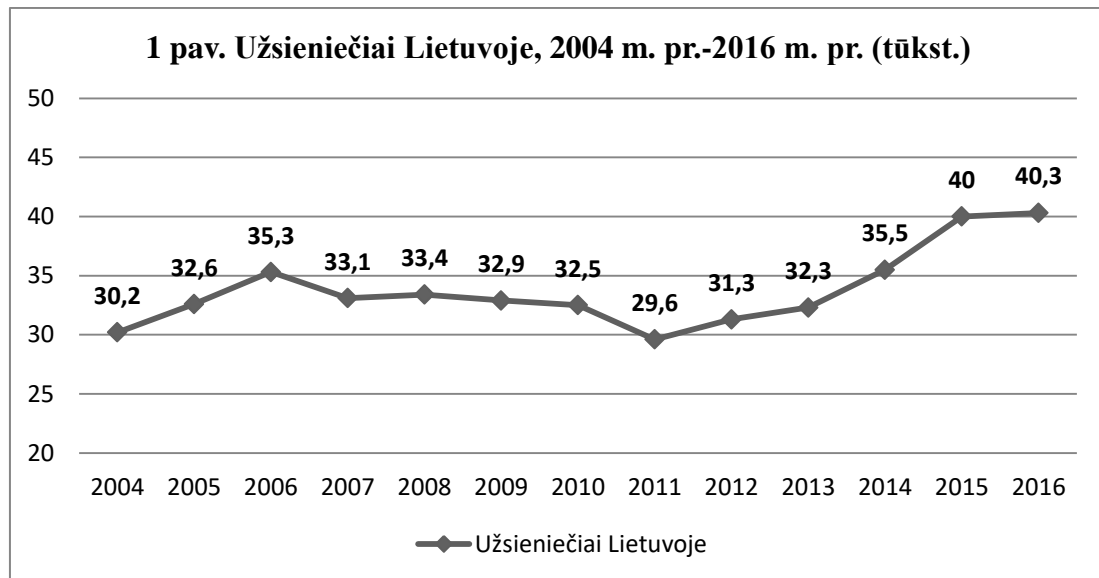
Bendros imigracijos tendencijos pagal į Lietuvą atvykstančių ne ES piliečių lytį rodo, kad pastaruosius penkerius metus daugiau atvyksta vyrų nei moterų (žr. priedai, 6 pav.). Migracijos departamento duomenimis⁸⁰, 2015 m. vyrams išduoti ir pakeisti leidimai laikinai gyventi šalyje įvairiais pagrindais sudarė 65 proc. visų išduotų ir pakeistų laikinų leidimų (2014 m. – 68 proc.).

Vyrai į Lietuvą dažniausiai atvyksta dirbti ir užsiimti teisėta veikla, o moterys – dėl šeimyninių aplinkybių. 2011 – 2015 m. daugiau leidimų laikinai gyventi šalyje darbo arba teisėtos veiklos pagrindu buvo išduota vyrams nei moterims. Studijų pagrindu 2011 m. ir 2012 m. atvyko daugiau moterų, tačiau 2013 – 2015 m. laikotarpiu didesnę dalį, gavusių leidimą laikinai gyventi šalyje dėl ketinimų mokytis, sudarė vyrai. Tuo tarpu šeimos susijungimo pagrindas išlieka populiariausia moterų atvykimo į šalį priežastimi. 2011 – 2015 m. laikotarpiu moterys sudarė apie 56 proc. visų ne ES valstybių narių piliečių atvykusių į Lietuvą dėl šeimos susijungimo aplinkybių⁸¹. Kaip pastebi Erentaitė ir Pilinkaitė Sotirovič (2012), kad toks moterų ir vyrų pasiskirstymas pagal atvykimo pagrindą patvirtina tradicinius moterų ir vyrų vaidmenis migracijos procesuose ir visuomenėje.

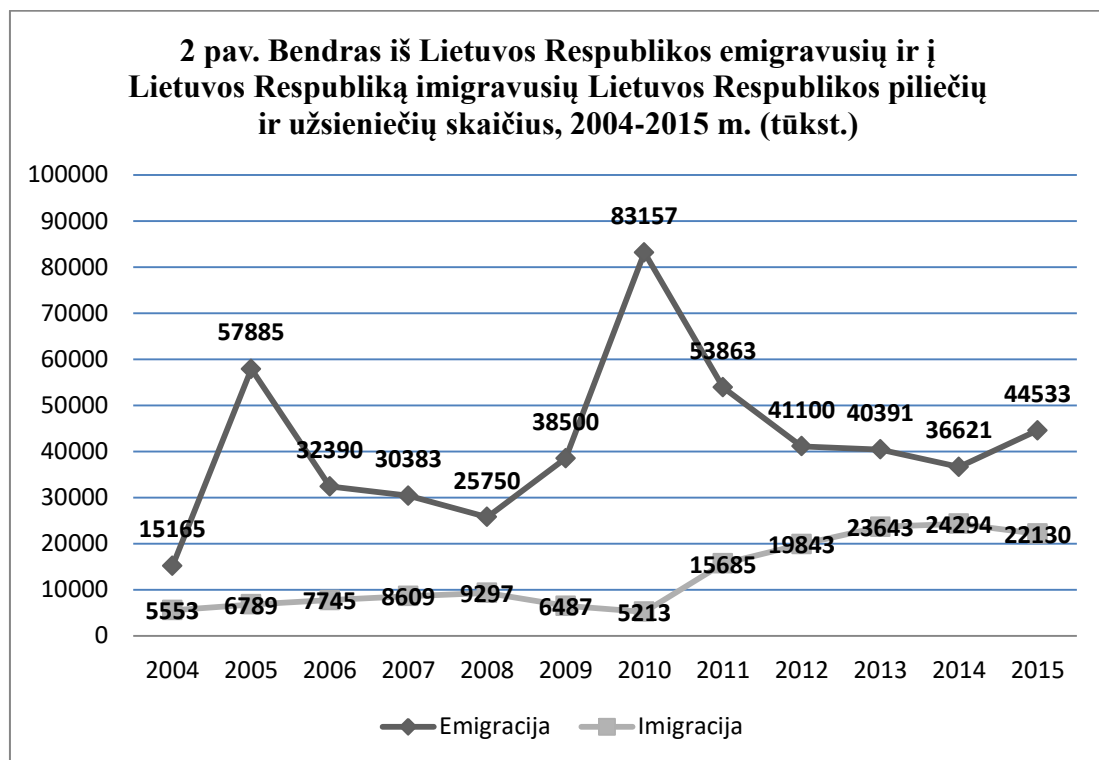
⁸⁰ Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenys pateikti Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2013 m. rugpjūčio 27 d. ir 2016 m. balandžio 6 d.

⁸¹ *Ibid.*

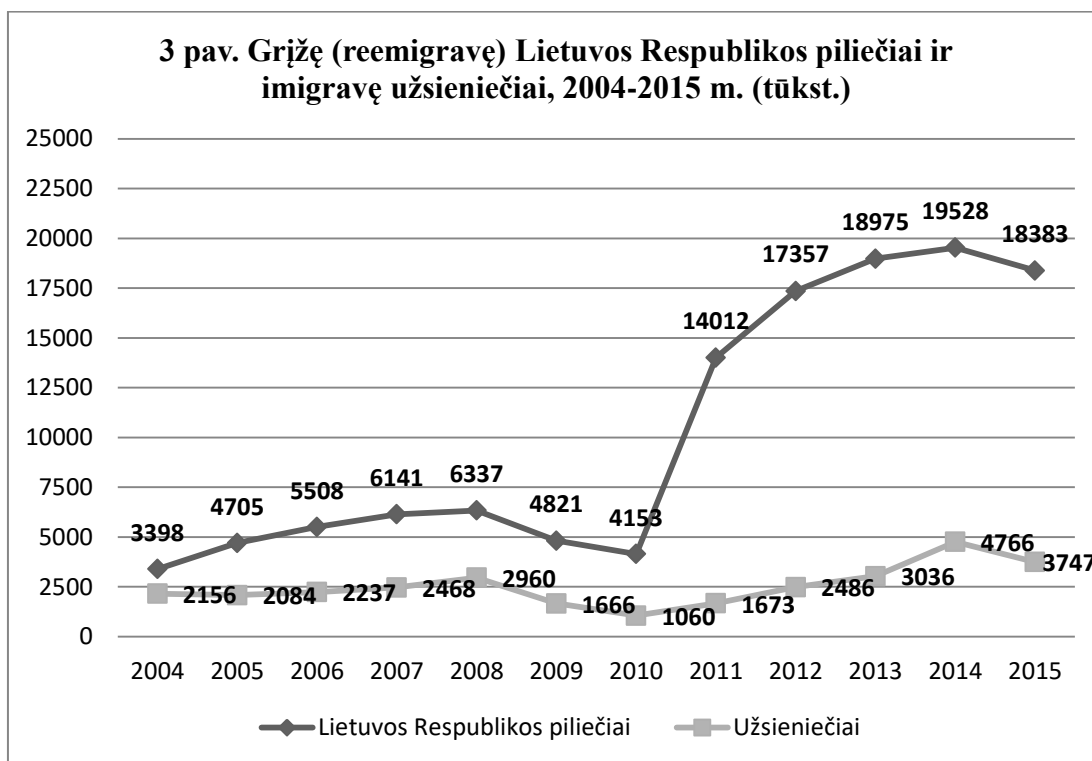
4 PRIEDAS. Paveikslėliai ir lentelės

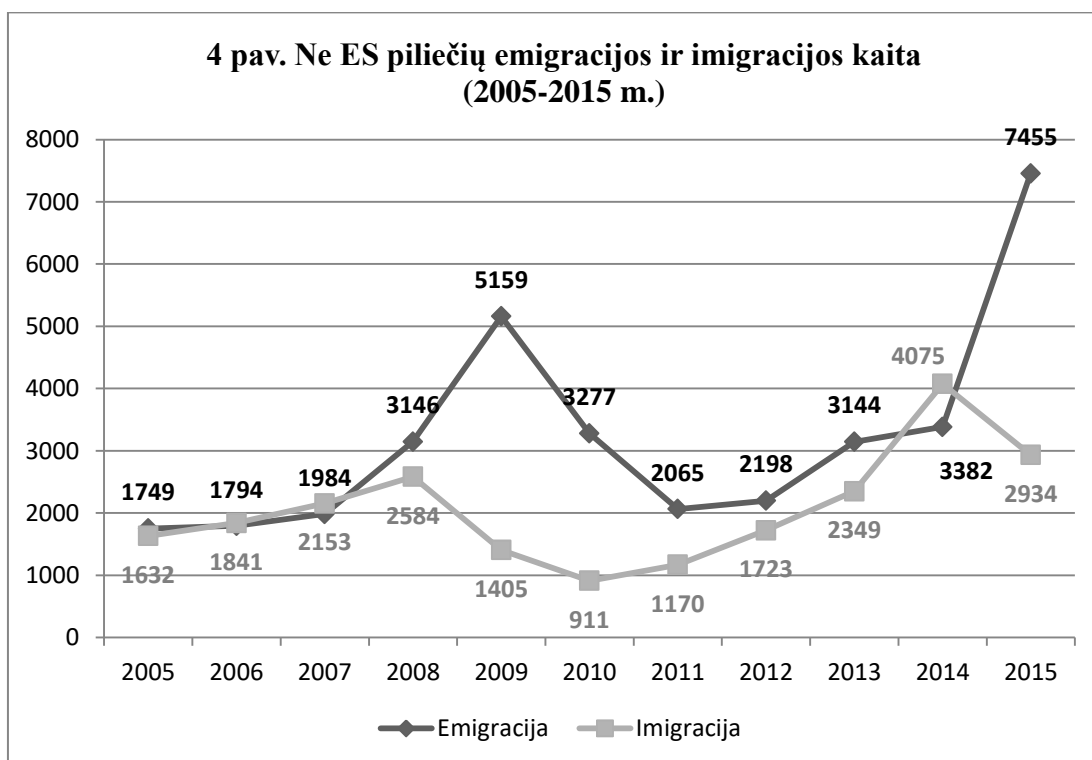
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2005-2015 m. Migracijos metraščius

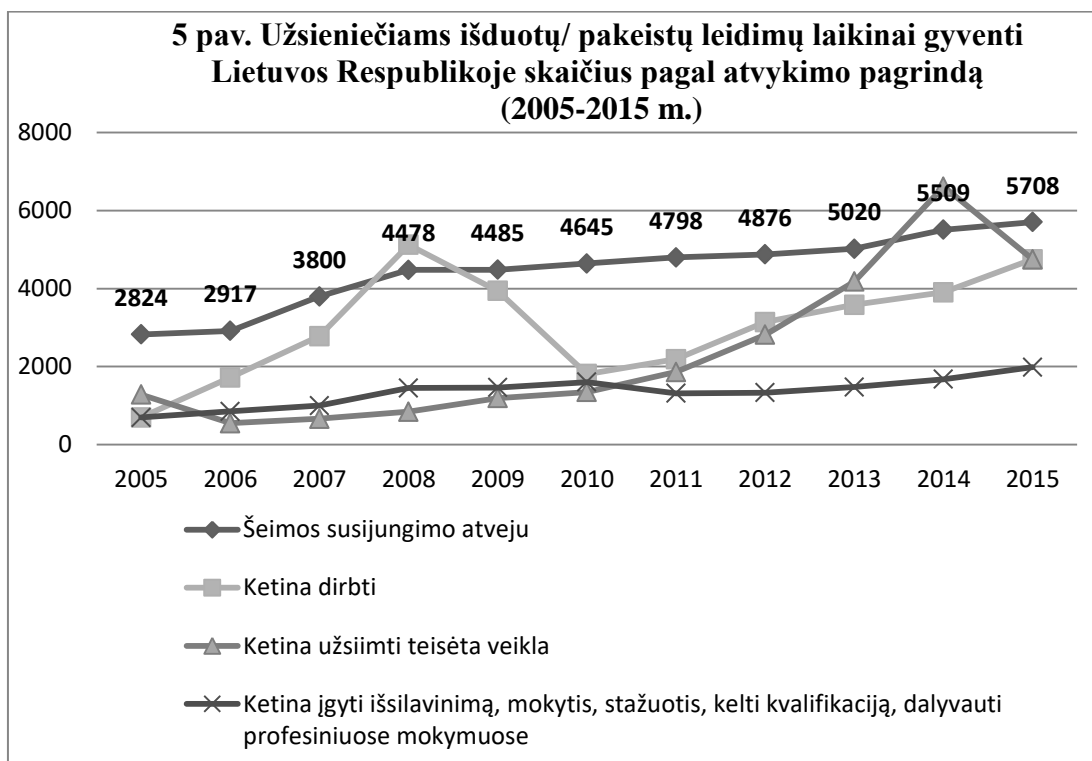
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2005-2015 m. Migracijos metraščius

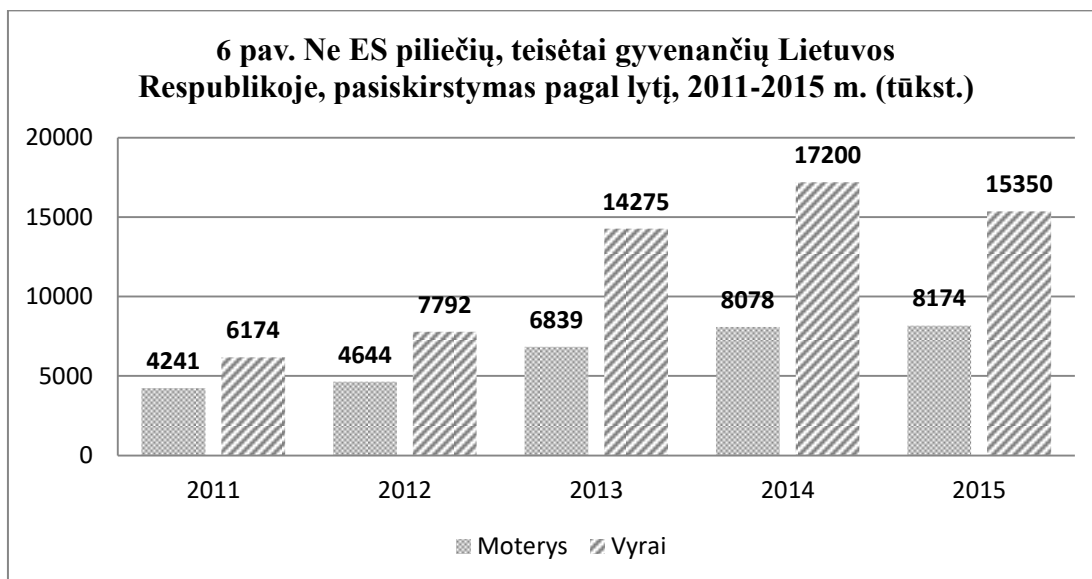
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2005-2015 m. migracijos metraščius

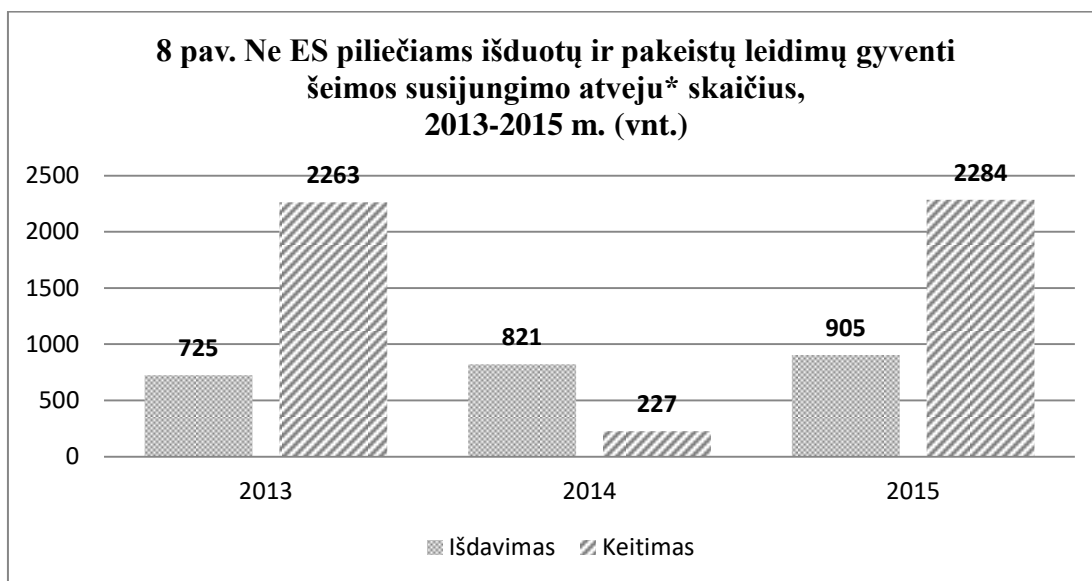
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2006-2015 m. migracijos metraščius

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2006-2015 m. migracijos metraščius

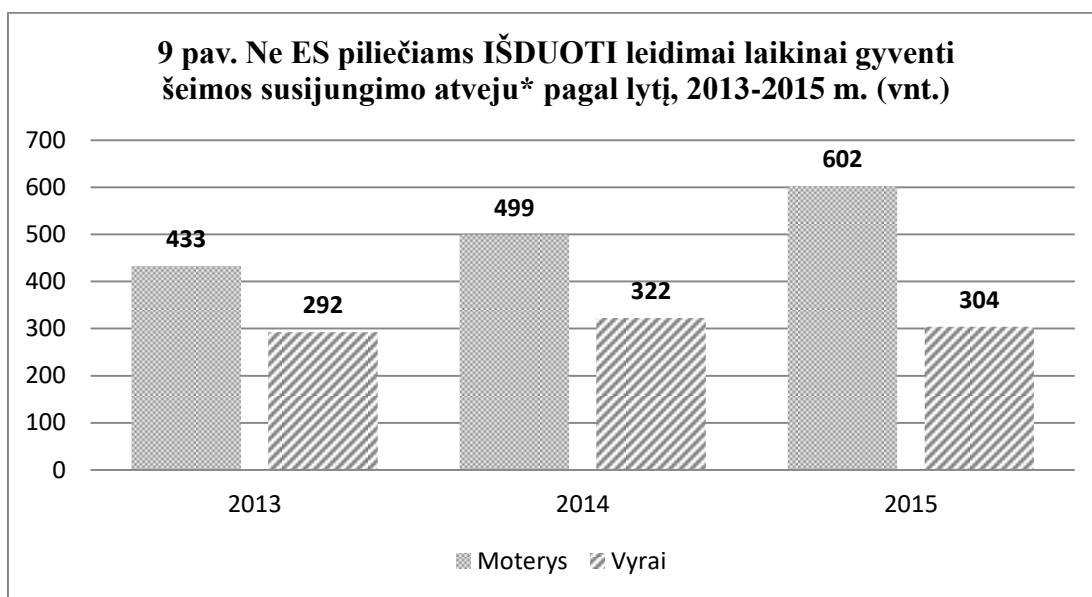

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenis, pateiktus Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 12 d. ir 20 d.

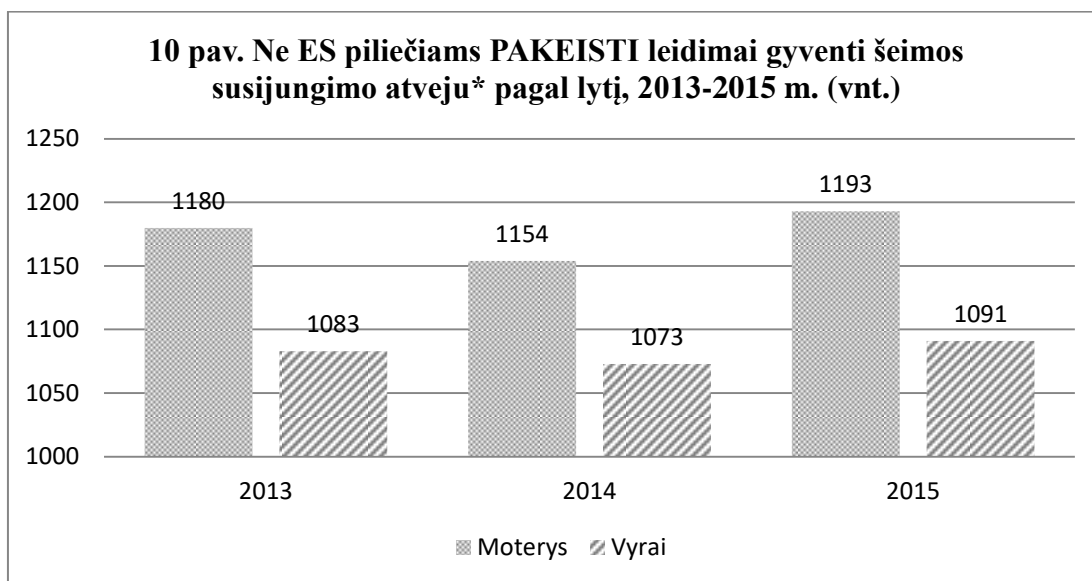
*Atvejai, kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis ir kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis leidimą gyventi

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2005-2015 m. Migracijos metraščius

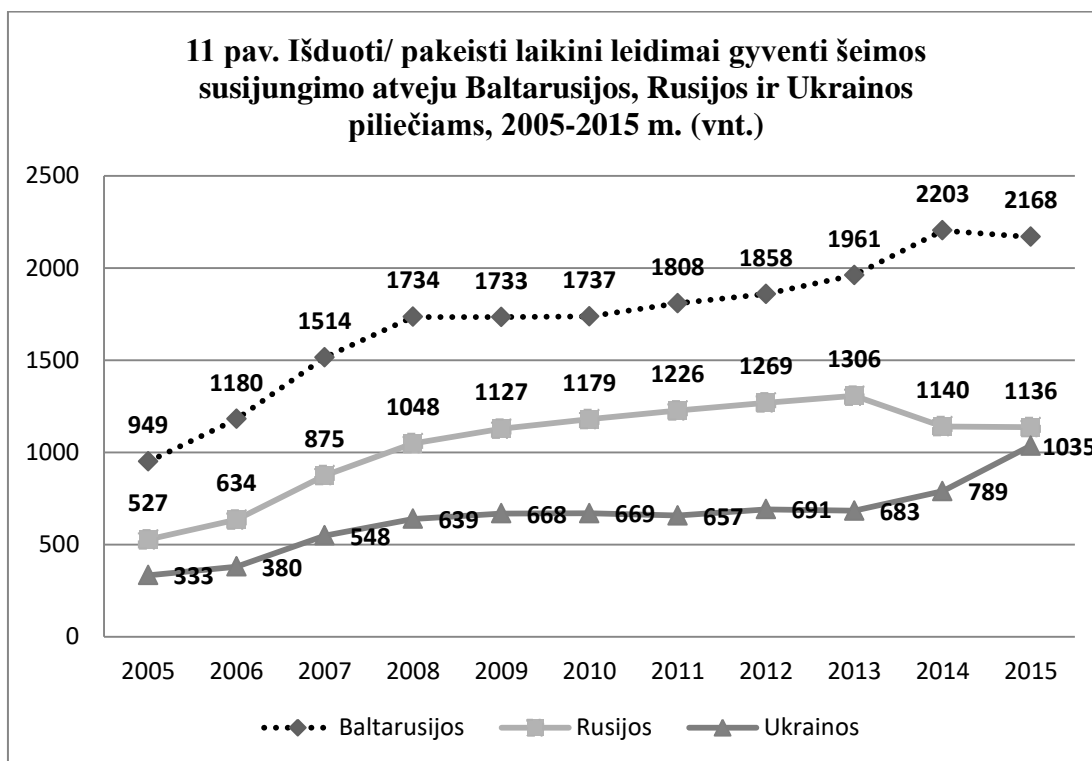
*Atvejai, kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis ir kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis leidimą gyventi

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento LR Vidaus reikalų ministerijos duomenis, pateiktus Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 12 d. ir 20 d.

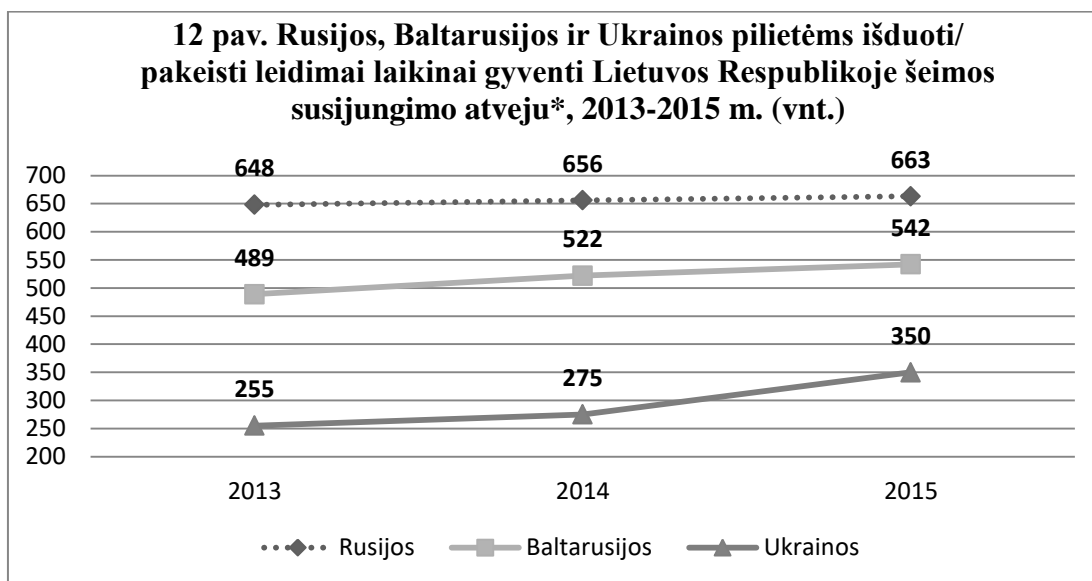

*Atvejai, kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis ir kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis leidimą gyventi

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenis, pateiktus Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 12 d. ir 20 d.

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie VRM duomenis, pateiktus Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 12 d. ir 20 d.

*Atvejai, kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis ir kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis leidimą gyventi

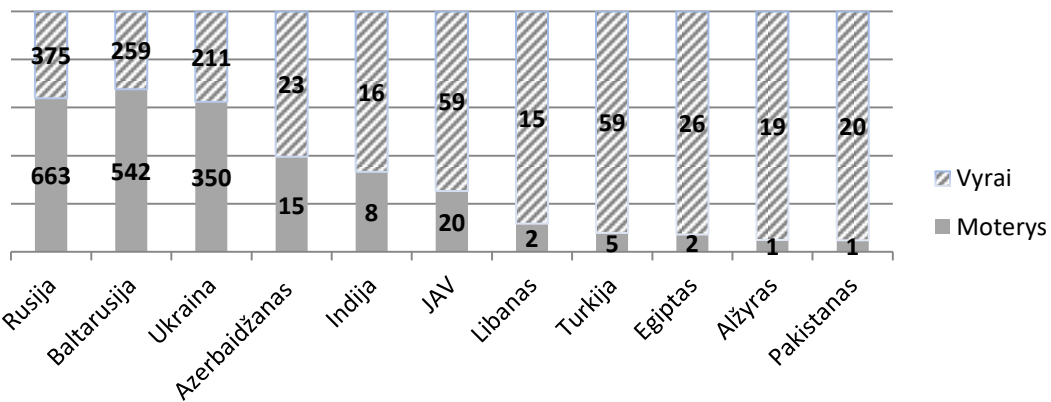
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenis, pateiktus Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 6 d.

*Atvejai, kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis ir kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis leidimą gyventi

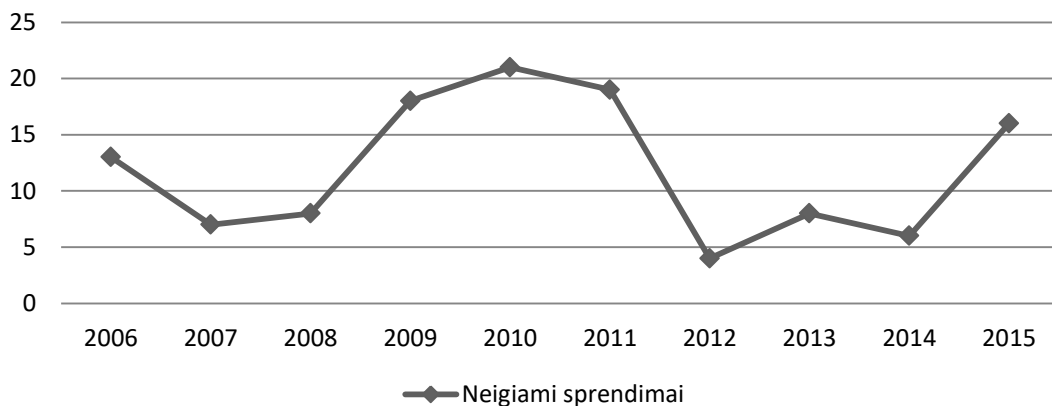
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenis, pateiktus Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 6 d.

14 pav. Išduotų/ pakeistų leidimų gyventi Lietuvos Respublikoje šeimos susijungimo atveju* pagal lytį ir pilietybę, 2015 m. (vnt.)

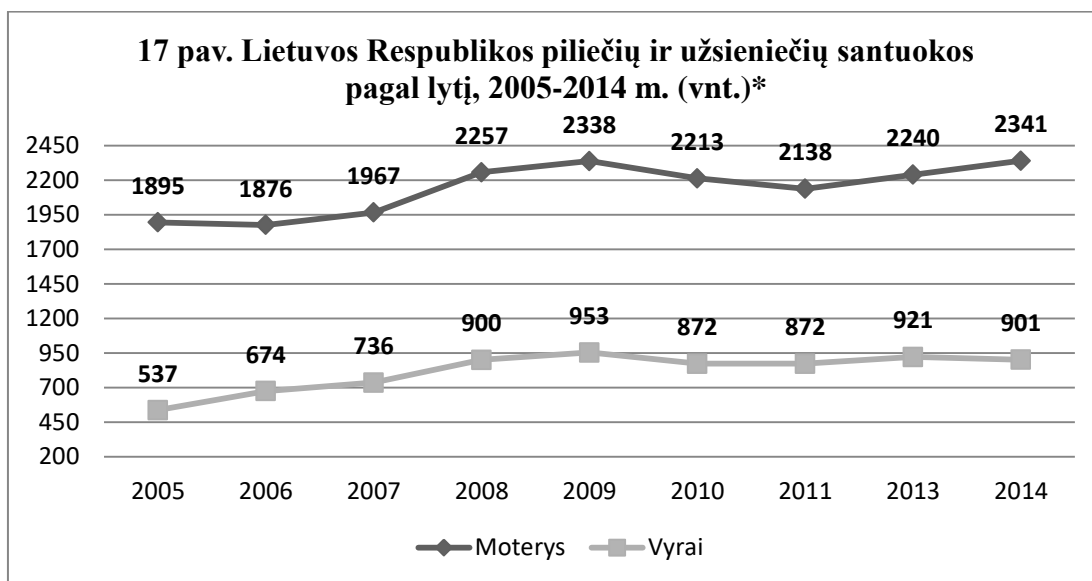
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenis, pateiktus Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto prašymu 2016 m. balandžio 6 d.

15 pav. Sprendimai atsisakyti išduoti/ pakeisti leidimus laikinaio gyventi šeimos susijungimo atveju*, 2006-2015 m. (vnt.)

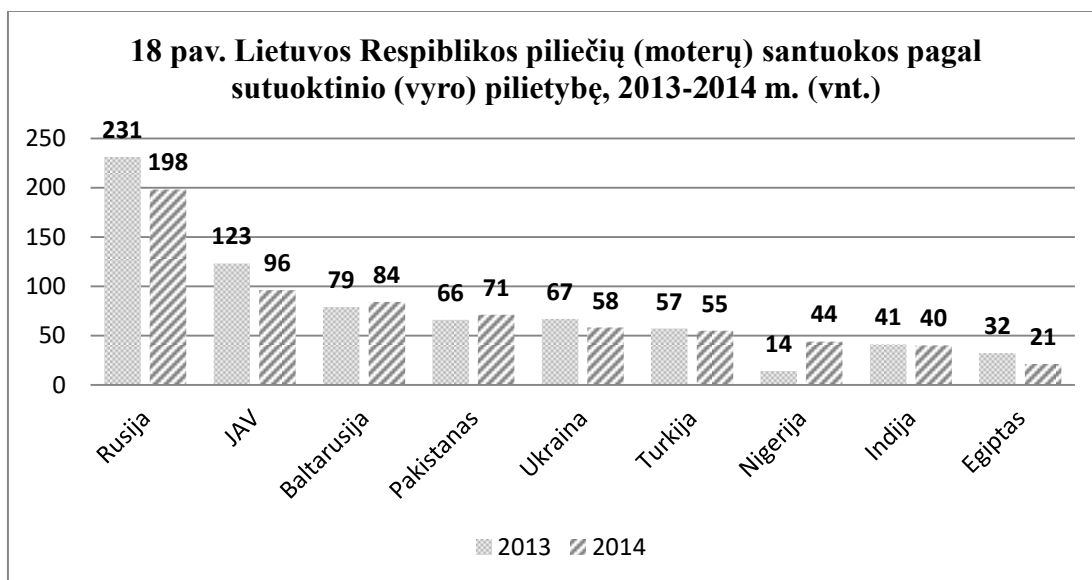
*Atvejai, kai Lietuvos Respublikoje gyvena užsieniečio sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis ir kuris yra Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis leidimą gyventi

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2005-2015 m. Migracijos metraščius

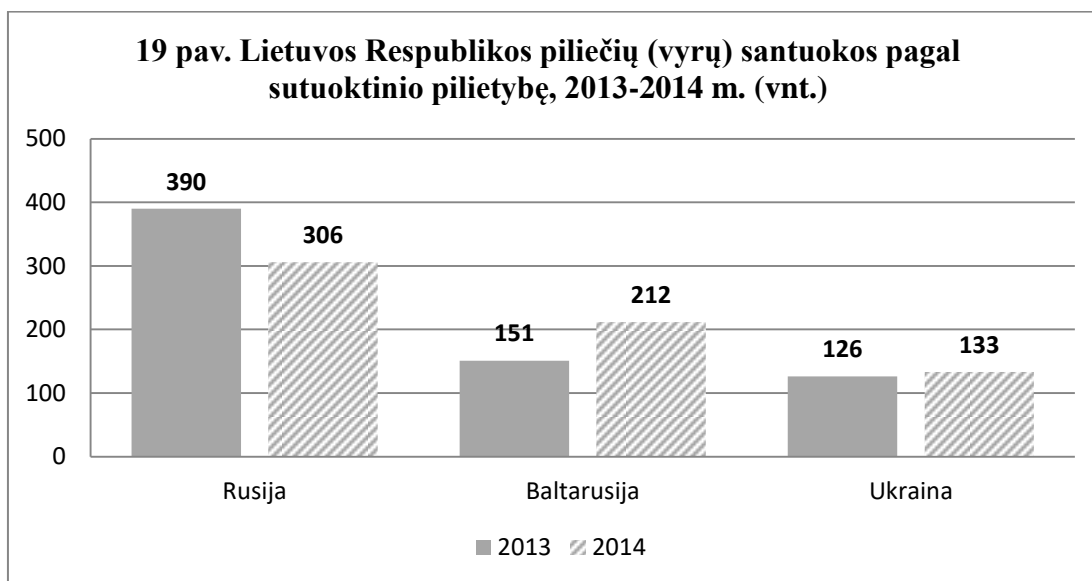

*2012 m. Demografijos metraštyje mišrių santuokų duomenys pagal lytį nepateikiami

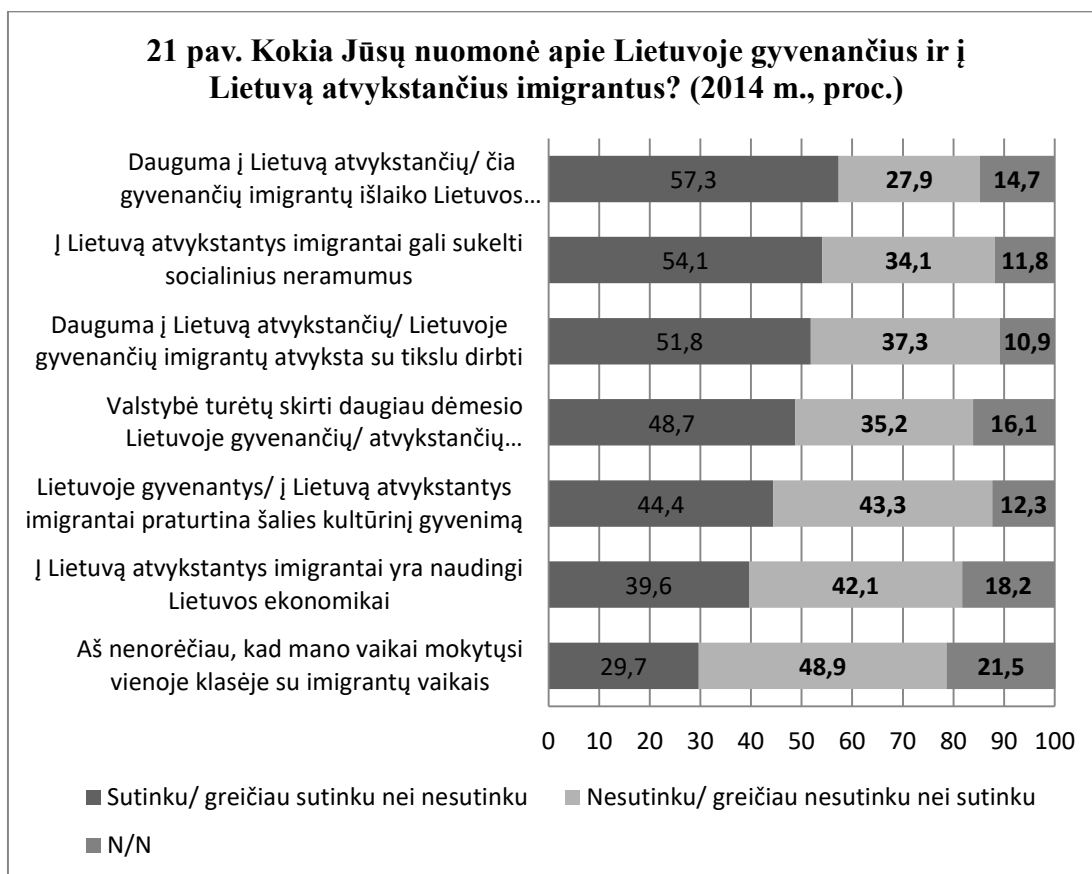
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Lietuvos Statistikos Departamento 2005 – 2014 m. Demografijos metraščius

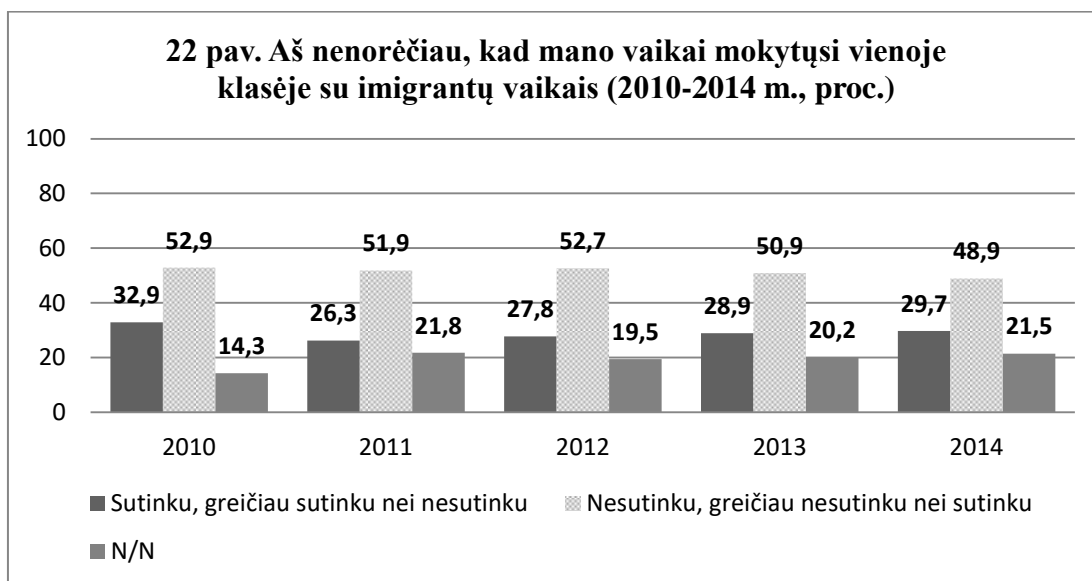
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Lietuvos Statistikos Departamento 2005 – 2014 m. Demografijos metraščius

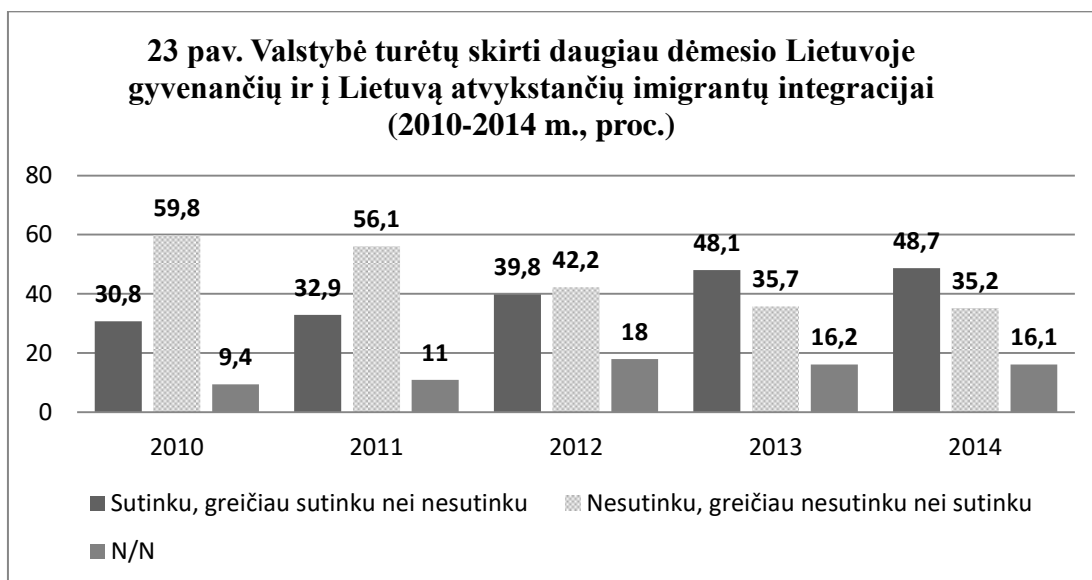
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Lietuvos Statistikos Departamento 2005 – 2014 m. Demografijos metraščius

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto duomenis

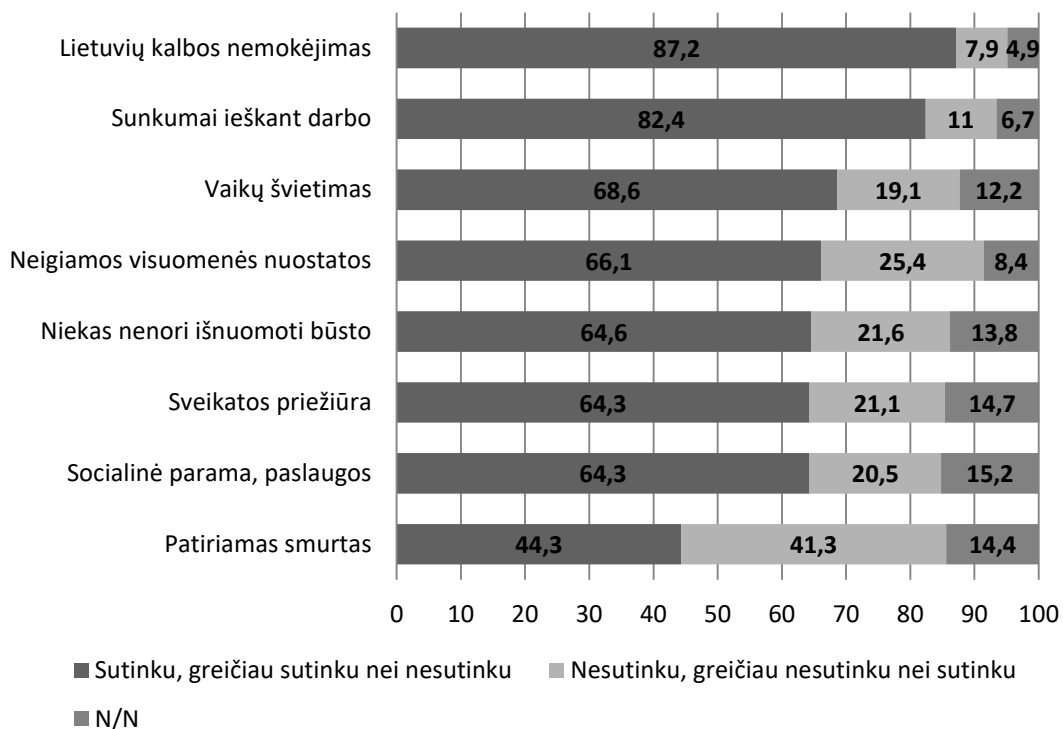

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto visuomenės nuostatų apklausos 2010 – 2014 m. duomenis

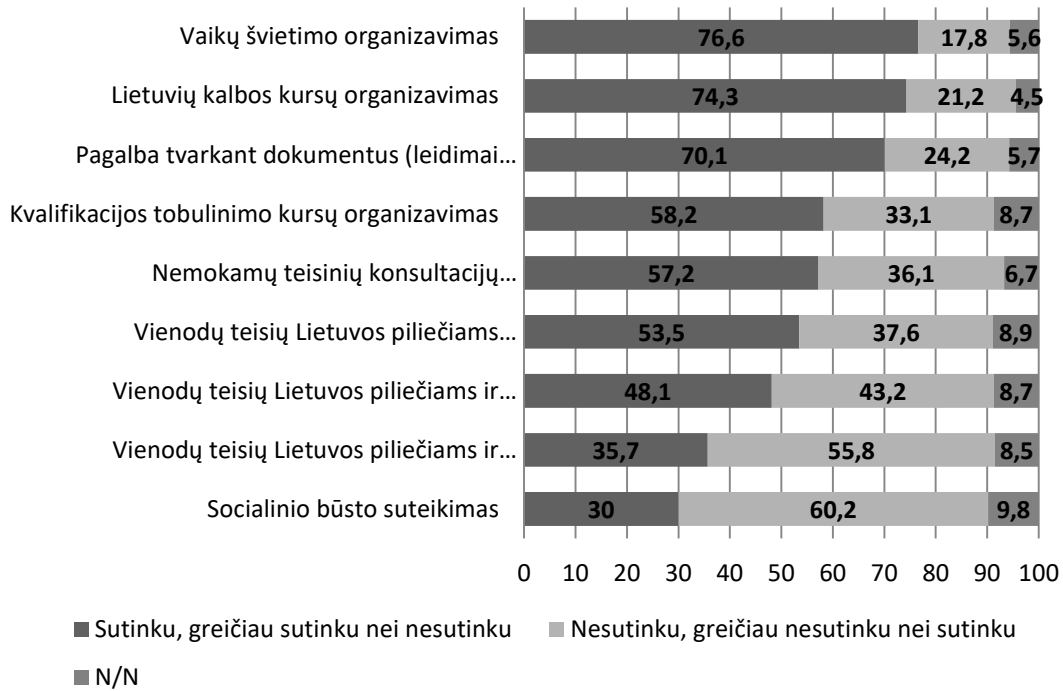
Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto visuomenės nuostatų apklausos 2010 – 2014 m. duomenis

24 pav. Sutinkate ar nesutinkate, kad imigrantams kyla ypatingų sunkumų šiose srityse? (2014 m., proc.)

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto visuomenės nuostatų apklausos 2010 – 2014 m. duomenis

25 pav. Ar pritartumėte, ar nepritartumėte integracijos priemonėms, kurios būtų taikomos Lietuvoje gyvenantiems ir į Lietuvą atvykstantiems imigrantams? (2014 m., proc.)

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto visuomenės nuostatų apklausos 2010 – 2014 m. duomenis

1 lentelė. 2005–2015 m. išduotų ar pakeistų laikinų leidimų gyventi Lietuvos Respublikoje skaičius pagal atvykimo pagrindą											
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Užsienietis turi teisę atkurti LR pilietybę	1	12	13	43	39	28	38	40	43	79	88
Užsienietis yra lietuvių kilmės asmuo	1	6	20	42	25	31	47	56	36	130	139
Šeimos susijungimo pagrindu	2824	2917	3800	4478	4485	4645	4798	4876	5020	5509	5708
Ketina dirbti	697	1723	2780	5124	3943	1807	2191	3142	3586	3903	4752
Ketina dirbti aukštos profesinės kvalifikacijos reikalaujantį darbą	x	x	x	x	x	x	x	x	40	152	286
Užsiima ir ketina užsiimti teisėta veikla	1281	548	663	845	1193	1348	1861	2816	4181	6615	4949
Ketina mokytis	698	853	999	1450	1462	1603	1316	1331	1476	1678	1983
Kiti pagrindai	57	1037	616	419	621	195	170	185	208	230	323
VISO	5559	7096	891	2401	1768	657	10421	12446	14590	18296	18228

Šaltinis: Apskaičiuota ir sudaryta autorės pagal Migracijos departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos 2005-2015 m. migracijos metraščius

4 PRIEDAS. Tyrimo dalyvių ekspertų sąrašas

Nr.	Interviu data	Organizacija	Interviu vieta	Anonimizuota
1.	2015.03.19	Vilniaus Caritas „Mokymo centras naujai atvykusiems trečiųjų šalių piliečiams Vilniuje ir Kaune“	Vilnius	NVO-1
2.	2015.03.31	Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugija	Vilnius	NVO-2
3.	2015.04.10	Vilniaus apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Migracijos valdyba	Vilnius	VI-1
4.	2015.04.17	Kauno apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Migracijos skyriaus Užsieniečių reikalų poskyris	Kaunas	VI-2
5.	2015.04.29	Klaipėdos apskrities vyriausiasis policijos komisariatas, Migracijos skyriaus Užsieniečių reikalų poskyris	Klaipėda	VI-3
6.	2015.04.30	Lietuvos Raudonojo Kryžiaus draugijos projektas „Infocentras migrantams“	Klaipėda	NVO-3
7.	2015.05.12	Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, Imigracijos reikalų skyrius	Vilnius	VI-4

5 PRIEDAS. Tyrimo dalyvių ne Europos Sąjungos piliečių (vyrų) sąrašas

Nr.	Interviu data	Interviu vieta	Interviu kalba	Anonimizuota	Kilmės šalis	Atvykimo gyventi į Lietuvos Respubliką metai
1.	2015.04.02	Vilnius	Anglų	V-1	JAV	2004 m.
2.	2015.04.02	Vilnius	Anglų	V-2	Alžyras	2015 m.
3.	2015.04.03	Vilnius	Anglų	V-3	Bolivija	2012 m.
4.	2015.04.13	Vilnius	Anglų	V-4	Kolumbija	2013 m.
5.	2015.04.18	Kaunas	Anglų	V-5	Alžyras	2012 m.
6.	2015.04.21	Vilnius	Anglų	V-6	JAV	2013 m.
7.	2015.04.22	Vilnius	Anglų	V-7	Gruzija	2014 m.
8.	2015.04.28	Klaipėda	Anglų	V-8	JAV	2007 m.
9.	2015.04.28	Klaipėda	Anglų	V-9	Nigerija	2007 m.
10.	2015.05.11	Vilnius	Anglų	V-10	Egiptas	2011 m.
11.	2015.05.11	Vilnius	Anglų	V-11	Gruzija	2014 m.
12.	2015.05.13	Vilnius	Anglų	V-12	Kosta Rika	2015 m.
13.	2015.05.14	Vilnius	Anglų	V-13	Indija	2014 m.
14.	2016.03.01	Vilnius	Anglų	V-14	Iranas	2014 m.
15.	2013.09.09	Klaipėda	Anglų	V-15	JAV	2010 m.
16.	2013.10.18	Vilnius	Lietuvių	V-16	Egiptas	2010 m.
17.	2013.10.16	Vilnius	Anglų	V-17	Jordanija	2011 m.
18.	2014.01.28	Vilnius	Anglų	V-18	Belizas	2004 m.

6 PRIEDAS. Tyrimo dalyvių ne Europos Sąjungos piliečių (moterų) sąrašas

Nr.	Interviu data	Interviu vieta	Interviu kalba	Anonimizuota	Kilmės šalis	Atvykimo gyventi į Lietuvos Respubliką metai
1.	2015.04.02	Vilnius	Anglų	M-1	Baltarusija	2009 m.
2.	2015.04.10	Vilnius	Anglų	M-2	Rusija	2013 m.
3.	2015.04.28	Klaipėda	Lietuvių	M-3	Kazachstanas	2012 m.
4.	2015.04.28	Klaipėda	Lietuvių	M-4	Baltarusija	2012 m.
5.	2015.04.29	Klaipėda	Lietuvių	M-5	Ukraina	2007 m.
6.	2015.04.29	Klaipėda	Lietuvių	M-6	Baltarusija	2012 m.
7.	2015.04.30	Klaipėda	Anglų	M-7	JAV	2013 m.
8.	2015.05.21	Vilnius	Rusų	M-8	Rusija	2009 m.
9.	2015.05.27	Vilnius	Rusų	M-9	Ukraina	2012 m.
10.	2016.02.05	Vilnius	Anglų	M-10	Brazilija	2015 m.
11.	2013.09.09	Klaipėda	Anglų	M-11	Vietnamas	2010 m.
12.	2013.10.08	Klaipėda	Lietuvių	M-12	Baltarusija	2007 m.
13.	2013.09.09	Klaipėda	Rusų	M-13	Baltarusija	2007 m.
14.	2013.10.28	Klaipėda	Rusų	M-14	Rusija	2008 m.

7 PRIEDAS. Interviu klausimynas ne ES piliečiams

1. Trumpai prisistatykite:

- 1.1 Iš kurios šalies atvykote gyventi į Lietuvą? Ar tai jūsų gimtoji šalis?
- 1.2 Koks jūsų amžius?
- 1.3 Koks jūsų išsilavinimas?
- 1.4 Koks jūsų teisinis statusas Lietuvoje (laikinas/ nuolatinis leidimas gyventi)? (
- 1.5 Kokia veikla užsiėmėte iki atvykstant į Lietuvą?
- 1.6 Kokia veikla užsiimate Lietuvoje šiuo metu?
- 1.7 Kokia veikla užsiima jūsų partneris/ sutuoktinis?

Trumpai papasakokite apie savo šeimą:

- 1.8 Kokia jūsų šeimyninė padėtis?
- 1.9 Kaip ir kur Jūs susipažinote?
- 1.10 Kur Jūs susituokėte? Kada?
- 1.11 Ar turite vaikų? Jei taip, koks jų amžius?
- 1.12 Kur gyvena Jūsų vaikai?

2. Sprendimo migruoti priėmimas: migracijos priežastys, tikslai ir sprendimo priėmimo procesas

- 2.1 Papasakokite, savo šeimos migracijos istoriją. Kokios aplinkybės lėmė, kad jūsų šeima turėjo priimti sprendimą, kad vienas iš jūsų turi išvykti iš šalies, kurioje gyvenote iki atvykstant į Lietuvą?
- 2.2 Kas buvo šio sprendimo iniciatorius? Ar šis sprendimas buvo priimtas bendru sutarimu?
- 2.3 Kiek laiko gyvenote iki sprendimo prisijungti prie sutuoktinio/ partnerio?
- 2.4 Kokios priežastys paskatino priimti sprendimą dėl šeimos susijungimo Lietuvoje?
- 2.5 Kaip priėmėte sprendimą dėl šeimos susijungimo Lietuvoje? Ar šis sprendimas buvo priimtas bendru susitarimu?
- 2.6 Kas buvo šeimos susijungimo iniciatorius jūsų šeimoje?
- 2.7 Ar Lietuva pirmoji užsienio šalis, kurioje gyvenate su šeima?
- 2.8 Dėl kokių priežasčių pasirinkote gyventi Lietuvoje? Ar svarstėte galimybes gyventi kitoje šalyje?
- 2.9 Įvardinkite, kokios buvo jūsų asmeninės atvykimo į Lietuvą priežastys?
- 2.10 Papasakokite, kokius lūkesčius turėjote prieš atvykstant? Kaip manote, ar šie

lūkesčiai pasiteisino?

2.11 Kokią įtaką sprendimui dėl šeimos susijungimo Lietuvoje turėjo šalyje esamos sąlygos šeimai (socialinės garantijos šeimai, vaikų išsilavinimo galimybės, pan.)?

3. Atvykimas į Lietuvą

3.1 Su kokiais sunkumais ir iššūkiais susidūrėte **planuodami** gyvenimą Lietuvoje?

3.2 Kaip vertinate šeimos susijungimui taikomus reikalavimus Lietuvoje? Kokia jūsų asmeninė patirtis?

3.3 Kas jums labiausiai padėjo planuojant atvykimą į Lietuvą?

3.4 Kokių pažįstamų jūs asmeniškai turėjote prieš atvykstant gyventi į Lietuvą? Kaip jie prisidėjo prie jūsų atvykimo į šalį?

3.5 Ar planuojant atvykimą į Lietuvą kreipėtės pagalbos į institucijas/ organizacijas Lietuvoje dirbančiais su į Lietuvą atvykstančiais/ Lietuvoje gyvenančiais imigrantais? Jei taip, papasakokite plačiau.

3.6 Papasakokite, kaip sekėsi tvarkyti dokumentus reikalingus gyventi Lietuvoje? Ar susidūrėte su sunkumais valstybinėse institucijoje gaudami/ pratęsdami leidimą gyventi? Jei taip, papasakokite plačiau.

4. Gyvenimas Lietuvoje.

Papasakokite apie jūsų asmeninę gyvenimo Lietuvoje patirtį:

4.1 Kada atvykote į Lietuvą?

4.2 Kokie buvo jūsų pagrindiniai užsiėmimai, kai tik atvykote į Lietuvą?

4.3 Su kokiais sunkumais ir iššūkiais susidūrėte gyvenimo šalyje pradžioje?

4.4 Kaip manote, ar esate susidūręs su diskriminacijos atvejais dėl to, kad esate užsienietis. Jei taip, pakomentuokite plačiau.

4.5 Kas jums labiausiai padėjo gyvenimo šalyje pradžioje?

4.6 Kokių paslaugų jums reikėjo tik atvykus į šalį?

4.7 Kokių paslaugų/ pagalbos jums reikėtų šiuo metu?

4.8 Kur dažniausiai kreipiatės kilus sunkumams ir problemoms? Kas jums dažniausiai padeda?

4.9 Kaip vertinate savo gyvenimą Lietuvoje dabar, prabėgus kuriam laikui nuo gyvenimo Lietuvoje pradžios?

4.10 Papasakokite plačiau, kokia veikla šiuo metu užsiimate?

a) Jei nedirbate: dėl kokių priežasčių?

b) Jei dirbate:

- Papasakokite kaip jums sekėsi ieškoti darbo. Kas jums labiausiai padėjo?
- Papasakokite ar nesusiduriate su sunkumais derindami darbą ir šeimos gyvenimą? Kas jums labiausiai padeda?

Papasakokite apie jūsų šeimos gyvenimą Lietuvoje:

4.11 Su kokiais sunkumais ir iššūkiais susidūrė jūsų šeima gyvenimo kartu šalyje pradžioje ir dabar?

4.12 Kaip vertinate savo šeimos gyvenimą iki sutuoktiniui/ partneriui išvykstant ir Jums atvykus gyventi į Lietuvą?

4.13 Kaip vertinate tarpusavio santykius su sutuoktiniu/ partneriu? Ar manote, kad jie pasikeitė lyginant su tai, kokie jie buvo iki gyvenimo kartu Lietuvoje? Su kokiais sunkumais susidurdavote tada ir su kokiais susiduriate dabar? Pasidalinkite, kaip sprendžiate iškilusias problemas.

4.13 Kaip šeimoje pasiskirstote kasdienes darbus? Kas atsakingas už vaikų priežiūrą; buitines darbų pasiskirstymą; lėšų šeimos reikmėms paskirstymą; sprendimų priėmimą? Kokius pokyčius galėtumėte įvardinti jums atvykus gyventi į Lietuvą?

4.14 Papasakokite apie jūsų vaikų gyvenimą Lietuvoje:

a) Kaip jūsų vaikai jaučiasi Lietuvoje?

b) Kokį darželį/ mokyklą lanko jūsų vaikai? Kodėl ją pasirinkote (lietuvišką, rusišką, tarptautinį, kt.)

c) Su kokiais sunkumais dažniausiai susiduria jūsų vaikai ir kaip juos sprendžiate?

4.15 Ar teko kreiptis į valstybines institucijas dėl socialinių garantijų šeimai gavimo (dėl vaikų priežiūros atostogų, motinystės/ tėvystės/ vaiko priežiūros atostogų)? Pasidalinkite savo patirtimi.

5. Socialiniai ryšiai ir etninio tapatumo palaikymas.

5.1 Ar turite draugų Lietuvoje gyvenančių tautiečių/ kitų užsieniečių tarpe? Jei taip, kokiomis aplinkybėmis su jais susipažinote? Kokiomis progomis dažniausiai susitinkate? Ką veikiate?

5.2 Ar turite draugų lietuvių tarpe? Jei taip, kokiomis aplinkybėmis su jais susipažinote? Kokiomis progomis dažniausiai susitinkate? Ką veikiate?

5.3 Ar Jums žinoma apie Jūsų tautiečių organizacijų/ bendruomenių veiklą Lietuvoje? Jei taip, kokia yra šios organizacijos/ų veikla ir tikslai. Kaip aktyviai dalyvaujate jų veikloje asmeniškai ir su šeima?

5.4 Kokių tradicijų, būdingų jūsų gimtosios šalies kultūrai, laikotės šeimoje gyvendami Lietuvoje? Kaip jas palaikote?

5.5 Kaip jums svarbu išlaikyti savo etninį tapatumą? (Pvz., kalbą, religiją, papročius)

5.6 Kaip jums svarbu, kad jūsų vaikai palaikytų etninį tapatumą?

5.7 Kaip dažnai palaikote ryšius su gimtojoje šalyje likusiais artimaisiais?

6. Ateities perspektyvos Lietuvoje:

6.1 Pakomentuokite, ar esate patenkintas savo ir savo šeimos gyvenimu Lietuvoje?

6.2 Ar esate patenkintas savo esamu/ pasiektu statusu?

6.3 Kokias ateities perspektyvas matote Lietuvoje? Ar planuojate čia likti gyventi?

6.4 Ar mokotės lietuvių kalbos? Kodėl?

6.5 Ar svarstėte galimybes išvykti iš šalies? Kas turėjo įtakos šiems svarstymams?

6.6 Jei sietumėte savo gyvenimą su Lietuva, ar Jums būtų svarbu įgyti LR pilietybę?

6.7 Kaip manote, kurie iš reikalavimų įgyjant LR pilietybę Jums būtų sunkiausi ir kodėl (pragyvenimo laikotarpis, kalbos ir konstitucijos žinių testas, turimos pilietybės atsisakymas, kt.)?

6.8 Kokią šeimos ateitį įsivaizduojate? (materialiniai planai, vaikų ateitis, profesinės vizijos, noras kažką turėti, pasiekti ir pan.)

6.9 Jei vaikai likę kilmės šalyje: Ar planuojate atsivežti savo vaikus į Lietuvą? (o gal ir kitus, kilmės šalyje gyvenančius, šeimos narius)

8 PRIEDAS. Interviu klausimynas ekspertams iš valstybinių institucijų

1. Trumpai pristatykite atstovaujamą instituciją.

2. Pakomentuokite, kokiais atvejais yra išduodamas leidimas gyventi šeimos susijungimo atveju Lietuvoje?

3. Kokie šeimos susijungimo atvejai yra dažniausi?

4. Kokių šalių piliečiams dažniausiai išduodamas leidimas gyventi šalyje šeimos susijungimo atveju?

5. Kaip vertinate šeimos susijungimui Lietuvoje taikomus reikalavimus?

6. Pakomentuokite kaip skiriasi leidimų išdavimas/ kokie reikalavimai:

a) Lietuvos Respublikos piliečių sutuoktiniams, kurie yra ne ES piliečiai

b) ES piliečių sutuoktiniams, kurie yra ne ES piliečiai

c) Ne ES piliečių šeimų nariams.

7. Pakomentuokite, kaip yra nusprendžiama, koki – laikiną ar nuolatinį – leidimą

gyventi išduoti užsieniečiui, kuris atvyksta dėl šeimos susijungimo aplinkybės pas sutuoktinį Lietuvos Respublikos pilietį? (pvz., atvejai, kai Lietuvos Respublikos pilietis yra gyvenęs užsienyje 6 mėn. ir daugiau)

8. Kaip leidimas yra išduodamas ne ES piliečių vaikams, jei abu sutuoktiniai atvyko į šalį be jų?
9. Kokį statusą gauna ne ES piliečių/ ES piliečių ir ne ES piliečių šeimų vaikai, gimę Lietuvoje?
10. Jūsų žiniomis, su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria užsieniečiai į Lietuvą atvykę šeimos susijungimo atveju?
 - a) Ar jų problemos skiriasi nuo problemų su kuriomis susiduria kitais pagrindais į Lietuvą atvykę užsieniečiai?
 - b) Ar pastebite skirtumus tarp į Lietuvą atvykusių moterų ir vyrų?
11. Jūsų žiniomis, kokios paslaugos yra teikiamos šeimos susijungimo atveju atvykusiems užsieniečiams?
12. Jūsų nuomone, kokių paslaugų trūksta?
13. Kokios paslaugos yra prieinamos ne ES šalių piliečių šeimų vaikams?
14. Jūsų nuomone, kokios priežastys lemia, kad šeimos susijungimas yra dažniausiai laikinų leidimų gyventi Lietuvoje išdavimo aplinkybė?
15. Kaip manote, ką reiktų keisti mūsų teisinėje sistemoje, kad imigrantai dėl šeimos susijungimo turėtų lengvesnes integracijos galimybes ir socialinės garantijos joms būtų labiau prieinamos?
16. Kaip manote, kokios užsieniečių, atvykusių į Lietuvą dėl šeimos susijungimo gyvenimo šalyje ateities perspektyvos?

9 PRIEDAS. Interviu klausimynas ekspertams iš nevyriausybinių organizacijų (NVO)

1. Trumpai pristatykite atstovaujamą organizaciją:

- 1.1 Kada pradėjo organizacija veikti;
- 1.2 Kokia jos tikslinė grupė;
- 1.3 Kokias paslaugas teikiate.

2. Papasakokite, ar į Jūsų organizaciją kreipiasi šeimos susijungimo atveju atvykę užsieniečiai iš ne ES valstybių narių?

- 2.1 Kaip dažnai į Jus kreipiasi šeimos susijungimo atveju į Lietuvą atvykę užsieniečiai?
- 2.2 Iš kokių šalių šie užsieniečiai yra dažniausiai atvykę?
- 2.3 Koku šeimos susijungimo atveju užsieniečiai yra atvykę dažniausiai?
- 2.4 Kokiais klausimais dažniausiai į Jus kreipiasi šeimos susijungimo atveju į Lietuvą atvykę užsieniečiai;

2.5 Kokias specifines paslaugas teikiate šeimos susijungimo atveju atvykusiems ne ES piliečiams?

2.6 Kokias paslaugas teikiate užsieniečių iš ne ES valstybių narių vaikams?

2.7 Jūsų nuomone, kokių paslaugų Jūsų centre trūksta? Dėl kokių priežasčių jos neteikiamos?

3. Pasakokite apie ką žinote apie imigracijos šeimos susijungimo pagrindu atvejus Lietuvoje?

3.1 Jūsų žiniomis, iš kokių šalių dažniausiai atvykstama šiuo pagrindu?

3.2 Jūsų nuomone, kokios priežastys lemia, kad šeimos susijungimas yra dažniausiai laikinų leidimų gyventi Lietuvoje išdavimo aplinkybė

3.3 Kaip vertinate šeimos susijungimui Lietuvoje taikomus reikalavimus?

3.4 Jūsų žiniomis, su kokiomis problemomis dažniausiai susiduria ne ES piliečiai į Lietuvą atvykę šeimos susijungimo atveju?

a) Ar jų problemos skiriasi nuo problemų su kuriomis susiduria kitais pagrindais į Lietuvą atvykę užsieniečiai?

b) Ar pastebite skirtumus tarp į Lietuvą atvykusių moterų ir vyrų?

3.5 Kaip manote, ką reikėtų keisti mūsų teisinėje sistemoje, kad imigrantai dėl šeimos susijungimo turėtų lengvesnes integracijos galimybes ir socialinės garantijos joms būtų labiau prieinamos?

3.6 Kaip manote, kokios užsieniečių, atvykusių į Lietuvą dėl šeimos susijungimo gyvenimo šalyje ateities perspektyvos?